This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

BERTHOLD VON MOOSBURG

EXPOSITIO SUPER ELEMENTATIONEM THEOLOGICAM PROCLI

66–107

Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

CORPUS PHILOSOPHORUM TEUTONICORUM MEDII AEVI

Digitized by Google

CORPUS PHILOSOPHORUM TEUTONICORUM MEDII AEVI

Begründet von Kurt Flasch und Loris Sturlese.
Herausgegeben von Loris Sturlese unter Mitwirkung von
Ruedi Imbach und Burkhard Mojsisch

Band VI,4

FELIX MEINER VERLAG · HAMBURG

Digitized by Google

BERTHOLD VON MOOSBURG

Expositio super Elementationem theologicam Procli

Propositiones 66–107

Herausgegeben von

Irene Zavattero

mit einer Einleitung von

Loris Sturlese

FELIX MEINER VERLAG · HAMBURG

Digitized by Google

Bibliographische Information Der Deutschen Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliographie; detaillierte bibliographische Daten sind im Internet über <http://dnb.ddb.de> abrufbar
ISBN 3-7873-1655-8

Gedruckt mit Unterstützung der Deutschen Forschungsgemeinschaft

© Felix Meiner Verlag 2003. Alle Rechte, auch die des auszugsweisen Nachdrucks, der fotomechanischen Wiedergabe und der Übersetzung vorbehalten. Dies betrifft auch die Vervielfältigung und Übertragung einzelner Textabschnitte durch alle Verfahren wie Speicherung und Übertragung auf Papier, Transparente, Filme, Bänder, Platten und andere Medien, soweit es nicht §§ 53 und 54 URG ausdrücklich gestatten. Satz: Type&Buch Kusel, Hamburg. Druck: Strauss, Mörlenbach. Buchbinderische Verarbeitung: Litges & Dopf, Heppenheim. Werkdruckpapier: alterungsbeständig nach ANSI-Norm resp. DIN-ISO 9706, hergestellt aus 100% chlorfrei gebleichtem Zellstoff. Printed in Germany.

Digitized by Google

INHALT

Einleitung, von Loris Sturlese XI

Prolegomena XIX
I. Handschriftliche Überlieferung XIX
II. Handschriftenverhältnis XIX
III. Technische Erläuterungen XX
1. Zum Text XX
2. Zum Quellenapparat XX
3. Zum Variantenapparat XX
4. Zum Index rerum XXI
IV. Kolumnenanfänge der Handschriften XXI
V. Siglen und Abkürzungen XXV

Literaturverzeichnis XXVII

BERTHOLDI DE MOSBURCH EXPOSITIO SUPER ELEMENTATIONEM THEOLOGICAM PROCLI

Propositio 66 Omnia, quae sunt ad invicem, aut tota sunt aut partes aut eadem aut altera 3
Commentum 7

Propositio 67 Omnis totalitas aut ante partes est aut ex partibus aut aut in parte 8
Commentum 13

Propositio 68 Omne, quod in parte totum, pars est eius, quod est ex partibus totius 15
Commentum 18

Propositio 69 Omne, quod ex partibus totum, participat ea, quae non ex partibus totalitate 20
Commentum 24

Propositio 70 Omne totalius in primordialibus et ante partialia in participantia irradiat, et secundum ab illis deficit aliquid participans 26
Commentum 30

Propositio 71 Omnia, quae in primordialibus causis totaliorem et superiorem ordinem habentia in effectibus, secundum eas, quae ab ipsis illustrationes supposita, aliqualiter fiunt

Digitized by Google

	partialiorum traditionibus; et quae quidem a superioribus illustrationes suscipiunt eos, qui a secundis processus, illae autem in his locantur; et ita praecedunt participationes aliae alias, et illustrationes aliae super alias desuper ad idem pertingunt subiectum, totalioribus praeoperantibus, partialiorum autem super illorum operationes sui ipsorum traditiones largientibus participantibus	32
	Commentum	36
Propositio 72	Omnia, quae in participantibus subiectorum habent rationem, ex perfectioribus procedunt et totalioribus	38
	Commentum	42
Propositio 73	Omne quidem totum similis enti est et participat ente, non omne autem ens totum existit ens	44
	Commentum	48
Propositio 74	Omnis quidem species totum quoddam est, ex pluribus enim subsistit, quorum unumquodque complet speciem, non omne autem totum species	50
	Commentum	57
Propositio 75	Omne, quod prime causa, exaltatum est ab effectu	59
	Commentum	64
Propositio 76	Omne quidem, quod fit ab immobili causa, intransmutabilem habet essentiam, omne autem, quod a mota, transmutabilem	65
	Commentum	72
Propositio 77	Omne in potentia ens ex secundum actum ente, quod hoc in potentia est, in id, quod actu procedit. Quod quidem, quo in potentia ex eo, quod quo secundum actum, quod autem omnia in potentia ens, ex secundum actum omnia ente	74
	Commentum	84
Propositio 78	Omnis potentia aut perfecta est aut imperfecta	86
	Commentum	90
Propositio 79	Omne, quod fit, ex duplici fit potentia	91
	Commentum	97
Propositio 80	Omne corpus pati secundum se natum est, omne autem incorporeum agere, hoc quidem operatum ens secundum se, hoc autem passionale; patitur autem et incorporeum propter communionem ad corpus, ut possunt agere, et corpora propter incorporei coexistentiam	99
	Commentum	109
Propositio 81	Omne, quod separabiliter participatur, per aliquam inseparabilem potentiam, quam immittit, participanti adest	111
	Commentum	116

Digitized by Google

Propositio 82 Omne incorporeum ad se ipsum conversivum ab aliis participatum separabiliter participatur ... 118
Commentum ... 122

Propositio 83 Omne sui ipsius cognitivum ad se ipsum omniquaque conversivum est ... 123
Commentum ... 127

Propositio 84 Omne semper ens infinitae potentiae est ... 128
Commentum ... 132

Propositio 85 Omne, quod semper fit, infinitam ipsius fieri habet potentiam ... 133
Commentum ... 137

Propositio 86 Omne enter ens infinitum est non secundum multitudinem neque secundum magnitudinem sed secundum potentiam solam ... 138
Commentum ... 141

Propositio 87 Omne quidem aeternum ens est, non autem omme ens aeternum ... 143
Commentum ... 145

Propositio 88 Omne enter ens aut est ante aeternitatem aut in aeternitate aut participans aeternitate ... 146
Commentum ... 148

Propositio 89 Omne enter ens ex fine est et infinito ... 150
Commentum ... 153

Propositio 90 Omnibus ex finitate et infinitate constantibus praeexistit secundum se prima finitas et prima infinitas ... 154
Commentum ... 157

Propositio 91 Omnis potentia aut finita est aut infinita, sed finita quidem omnis ex infinita potentia subsistit, infinita autem ex prima infinitate ... 158
Commentum ... 161

Propositio 92 Omnis multitudo infinitarum potentiarum ab una prima infinitate exorta est, quae non participata potentia est neque in potentibus participare subsistit, sed secundum se ipsam, non alicuius participantis potentia, sed omnium creatorum ens ... 162
Commentum ... 165

Propositio 93 Omne infinitum in entibus neque suprapositis infinitum est neque sibi ipsi ... 167
Commentum ... 170

Propositio 94 Omnis quidem perpetuitas infinitas quaedam est, non omnis autem infinitas est perpetuitas ... 172
Commentum ... 175

Digitized by Google

Propositio 95 Omnis potentia unitior existens est infinitior quam multiplicata 176
Commentum 179

Propositio 96 Omnis finiti corporis potentia infinita existens incorporea est 180
Commentum 184

Propositio 97 Omnis secundum unumquemque ordinem primordialis causa universo ordini suam proprietatem tradit, et quod est illa primo, hoc est hoc secundum submissionem 185
Commentum 189

Propositio 98 Omnis causa separata ubique est simul et nusquam 191
Commentum 195

Propositio 99 Omne amethectum, qua amethectum est hac, ab alia causa non subsistit, sed ipsum principium est et causa eorum, quae participant, omnium, et sic principium omne secundum unumquemque ordinem est ingenitum 198
Commentum 203

Propositio 100 Omnis seira, id est ordo totorum, in amethectum principium et causam sursum tendit, omnia autem amethecta unus omnium princeps exhibet 204
Commentum 209

Propositio 101 Omnium intellectum participantium praecedit, qui amethectus intellectus, et eorum, quae vita, vita, et eorum, quae ente, ens; ipsorum autem horum ens quidem ante vitam, vita autem ante intellectum 211
Commentum 215

Propositio 102 Omnia quidem qualitercumque entia ex fine sunt et infinito propter prime ens; omnia autem viventia sui ipsorum motiva sunt propter vitam primam; omnia autem cognitiva cognitione participant propter intellectum primum 217
Commentum 222

Propositio 103 Omnia in omnibus, proprie autem in unoquoque: et enim in ente et vita et intellectus, et in vita esse et intelligere, et in intellectu esse et vivere; sed alicubi quidem intellectualiter, alicubi autem vitaliter, alicubi vero enter entia omnia 223
Commentum 229

Propositio 104 Omne primo aeternale substantiam et operationem habet aeternalem 230
Commentum 233

Propositio 105 Omne, quod immortale, perpetuum, non autem omne perpetuum immortale 235
Commentum 238

Digitized by Google

Propositio 106 Omnis eius, quod omniquaque aeternale secundum substantiam et operationem et eius, quod substantiam habet in tempore, medium est, quod hac quidem aeternale, hac autem in tempore mensuratur 240
Commentum 244

Propositio 107 Omne, quod hac quidem aeternale, hac autem temporale et ens est simul et generatio 246
Commentum 250

Index auctoritatum 251
Index rerum 261
Index nominum 269

Digitized by Google

Digitized by Google

EINLEITUNG

Zwei Jahre nach Erscheinen des von Antonella Sannino herausgegebenen Bandes von Bertholds Prokloskommentar (prop. 35–65, Hamburg 2001) veröffentlicht die Forschergruppe zu Lecce einen weiteren Berthold-Band (prop. 66–107). Diese von Irene Zavattero bearbeitete Edition macht zum ersten Mal Bertholds Deutung von zentralen Theoremen der *Elementatio theologica* zugänglich. Die kommentierten Theoreme betreffen folgende Themenkomplexe:

- die Lehre vom Ganzen (prop. 66–74, Zavattero S. 3–58),
- von der wesentlichen Ursache (prop. 75–76, 97, Zavattero S. 59–73, 191–197),
- vom Können, Können-Sein und von der Unendlichkeit (prop. 77–96, Zavattero S. 74–190),
- vom Unpartizipierten (prop. 99–100, Zavattero S. 198–210),
- vom Intellekt (prop. 101–103, Zavattero S. 211–229) und
- vom Ewigen (prop. 104–107, Zavattero S. 230–250).

Die im vorliegenden Band kommentierten Propositiones [dt: Propositionen] 66–107 bilden den Abschluß des ersten Teils der proklischen *Elementatio theologica*,[1] auf den nach einem kurzen Zwischenstück ein zweiter und letzter Teil (prop. 113–211) folgt, der die Lehre von drei geschlossenen metaphysischen Komplexen Götter (unitates sive di, henades, prop. 113–165), Intelligenzen (prop. 166–183) und Seelen (prop. 184–211) behandelt.

In den Theoremen dieses Bandes leistet Proklos vor allem Detailarbeit, in deren Verlauf er die letzten Pinselstriche am grandiosen metaphysischen Bild anbringt, das er im ersten Teil seiner *Elementatio theologica* entworfen hatte. Berthold von Moosburg folgt ihm auf der Reise in die verborgene Welt der *invisibilia Dei*[2] bis in die letzten Einzelheiten, und dies nicht nur mit philosophischer Akribie, sondern auch mit wachem philologischem Geist. Ein beeindruckendes Beispiel für die philologische Geistesgegenwart ist die textkritische Bemerkung zu *Elem. theol.* prop. 104. Bertholds Vorlagen – denn seit den Forschungen Helmut Boeses wissen wir, daß Berthold mindestens zwei verschiedene Handschriften des Textes benutzte, um die *vitia scriptorum* zu eruieren und zu korrigieren[3] – schrei-

[1]) Vgl. E. R. Dodds, Kommentar zu Proclus, The Elements of Theology, 2. Aufl., Oxford 1963, S. 250–257. Berthold macht keine starke Zäsur zwischen dem ersten und dem zweiten Teil, so daß in unserer Ausgabe der Expositio die Grenze zwischen Bd. IV und Bd. V aus pragmatischen Gründen der Arbeitsverteilung bei den propositiones 107/108 gesetzt wurde.

[2]) Vgl. Berthold, Expositio, prol. 1–6, Sturlese S. 5–14: Kommentar zu Rom. 1, 20 "Invisibilia Dei".

[3]) Vgl. Boese, a. a. O.

Digitized by Google

ben: "Omne *prime* aeternale et operationem habet aeternalem ...". Berthold verbessert in "Omne *primo* aeternale ..." und konstatiert einen Überlieferungs- oder Übersetzungsfehler (*Unde textus habens: "Omne prime aeternale" est corruptum, et hoc vel vitio scriptoris vel ignorantia translatoris*).[4]

Aber seinem Kommentar mangelt es auch nicht an bemerkenswerten interpretatorischen Einsichten. Besondere Energie wendet Berthold dafür auf, das Thema der Divergenz zwischen Plato und Aristoteles (*Aristotelis et Platonis discordia*, wie er im Sachregister ausdrücklich schreibt[5]) herauszuarbeiten.

Im Kommentar zu prop. 67 unterscheidet er die von Plato intendierte reale von der von Aristoteles gemeinten logischen Universalität:[6] *theologica universalitas seu totalitas accipitur secundum rationem subsistendi ratam in natura etiam circumscripto omni cognitivo abstrahente. Logica vero consistit secundum rationem cognoscendi, per virtutem videlicet abstractivam, inquantum intellectus est agens universalitatem in rebus, quas abstrahit ab hic et nunc, et sic talis universalitas est res solum consistens in conceptione.*[7] Aus einer platonischen Perspektive wird die aristotelische Begrifflichkeit von Potenz und Akt von Grund auf revidiert, so daß sich die empirische materielle Individualität als nur scheinbare Wirklichkeit erweist. Das in Abhebung vom "logischen Allgemeinen" konzipierte "theologische Allgemeine" besitzt die höchste Aktualität, und seine bis zur Individualität absteigenden Bestimmungen sind abgeschwächte Ergebnisse seiner begründenden Kraft: *determinatio istius universalis fit per magis potentiale, alterius autem per actuale...* Das "theologische Allgemeine" ist *maxime unum ampliori formalitate et realitate quam quaecumque res particulares seu determinatae.*

Berthold betont ferner in prop. 71 B, daß die Transzendentalien Platos Lehre zufolge der extramentalen Wirklichkeit angehören, während Aristoteles sie nur als abstrakt-logische Instanzen versteht: *duae sunt maneries communium intentionum. Quarum quaedam sunt communes secundum rationem, inter quas etiam secundum Aristotelem ens est communissimum seu generalissimum et suo ambitu omnia in se comprehendens, omnia, inquam, alia sive sint transcendentia, quae suo ambitu etiam omnia genera circumeunt, sive intra genera concludantur ... Sunt autem et aliae intentiones communes secundum rem, puta unum, bonum, virtus, ens et huiusmodi, inter quas etiam tam unum quam bonum, quae sunt idem per 13, est comunissimum vel universalissimum ambitu suae universalitatis, quae est secundum separationem, simpliciter omnia in se comprehendens. Et sic Plato loquitur de uno, ente et huiusmodi, cuius intentionem etiam prosequitur praesens auctor.*[8]

[4]) Vgl. unten, S. 231, 32f., 40–42, und H. Boese, Wilhelm von Moerbeke als Übersetzer der "Stoicheiosis theologike" des Proclus, Birkenau 1985 (= Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philos.-Hist. Klasse 1985/5), S. 69–83; Proclus, Elementatio theologica, translata a Guillelmo de Morbecca, ed. H. Boese, Löwen 1987 (= Ancient and Medieval Philosophy, ser. 1/5), S. XXV.

[5]) Vgl. Bertoldo di Moosburg, Tabula contentorum in Expositione super Elementationem theologicam Procli, hg. v. Alessandra Beccarisi, Pisa 2000, S. 21.

[6]) Ebd., S. 156: *Differentiae inter totalitatem seu universalitatem theologicam et logicam, et est notabile.*

[7]) Expositio, prop. 67 C, Zavattero S. 10,92–97.

[8]) Expositio, prop. 71 B, Zavattero S. 33,51–62.

Digitized by Google

Auch beim Begriff "Art" gehen die aristotelische und die platonische Betrachtungsweise weit auseinander. Denn es gibt, wie Berthold im Kommentar zu prop. 74 B schreibt zweierlei Art (*duplex species*): *Una, quae constituitur in esse specifico seu quiditativo per intellectum possibilem factum actu; alia, quae est vere res rata in natura rerum circumscripta omni intellectus nostri operatione.*[9] Berthold artikuliert die aristotelische Position mittels langer Zitate aus dem Traktat *De origine rerum praedicamentalium* des Dietrich von Freiberg: *Quod autem intellectus noster possibilis factus actu constituat rem in esse specifico seu quiditativo patet ex ratione obiecti ipsius intellectus, quod est quiditas vel res secundum rationem suae quiditatis; hanc autem nequaquam apprehendit intellectus nisi distinguendo et determinando eius propria principia, quae Aristoteles ... vocat partes formae, quas significat definitio ... Quod autem secundum hunc modum intellectus habeat rationem et modum causalis principii respectu sui obiecti, patet*[10] *... Ista est prima species dependens ab opere intellectus secundum esse quiditativum.*[11] Die platonische Species existiert hingegen in der extramentalen Wirklichkeit und ist von der begründenden Tätigkeit des Intellekts unabhängig. Für diese These bürgen Texte aus Anselm von Canterbury, *De incarnatione Verbi* und aus Johannes Eriugena (der in der Zusammenfassung des Honorius Augustodunensis benutzt wird): *Circa vero speciem, quae vere est in rerum natura circumscripto omni opere nostri intellectus, est considerandum ... Et hoc est, quod intendit dicere Anselmus libro De incarnatione Verbi 2 cap.*[12] *... Haec enim, ut dicit Theodorus libro suo, quem vocat Clavem physicae ...*[13]

Die Aneignung des platonischen Gesichtspunkts schärft Bertholds Sicht auch in Bezug auf die Frage, ob die schöpferische Kausalität Gottes in der Verleihung des Seins bestehe. Dies meinen wohl diejenigen – in den Augen Bertholds die Aristoteliker –, die sich auf die empirische Welt beschränken und behaupten, über Einzeldinge hinaus gäbe es keine Wirklichkeit: *effectus prime boni ... solus est per creationem. Quem quidam firmati in existentibus et non opinantibus aliquid esse super entia dicunt fore esse, sicut dicit auctor De causis: "Prima rerum creatarum est esse". Esse autem est actus entis*[14]. Doch diese nennt Dionysius mit Recht Ignoranten, denn sie verstehen nicht, daß das Sein das Können, das Können aber das Gute und das Eine voraussetzt.

Bertholds diesbezügliche Analyse bildet einen einzigartigen Versuch, die proklische Lehre der Emanation in einem christlichen Rahmen zu interpretieren: *Et pro tanto primus effectus prime boni est bonum tantum. Hoc enim subicitur actioni omnis agentis post primum, ut dictum est, cum nullum tale agat ex nihilo, sed determinet effectum primum ad talem vel talem modum essendi, quae determinatio vocatur informatio. Verbi gratia: prime virtus determinat essentiam materiae primae, quae procedit a solo primo, per commentum 59, ad esse in potentia, puta ad virtutem recep-*

9) Expositio, prop. 74 B, Zavattero S. 51,63–52,65.

10) Theodoricus de Vriberch, De orig. V 27; Sturlese S. 188,234f.

11) Expositio, prop. 74 B, Zavattero S. 52,66–71. 80f., 54,133f.

12) Anselmus, De incarn. Verbi 1; Schmitt S. 9,20–10,13.

13) Honorius Augustodunensis, Clavis phys. 411 (Eriugena, De div. nat. V,n.31; PL 122, Sp. 941D–942A).

14) Expositio, prop. 71 D, Zavattero S. 35,123–125.

Digitized by Google

tivam formae, et sic essentia materiae subicitur virtuti; sed quia uterque effectus tam prime boni quam prime virtutis stat adhuc in quadam indeterminatione, ideo prime ens praesupponens effectum utriusque determinat et informat ipsum entitate, scilicet essentia formae; formae, inquam, talis, quae tantum dat esse. Eodem modo se habet de prime vita et de prime intellectu et de prime anima et de prime natura.[15]

Was Berthold an dieser Stelle in deutlicher Anlehnung an Dionysius als *virtus* (Kraft) bezeichnet, identifiziert er mit der *potentia* (Können) des Proklos, welche die erste dynamische Bestimmungsinstanz der universalen, vom ersten Guten hervorgebrachten Gutheit (*intentio bonitatis*) ist: *potentia sive virtus aliquando dicit robur naturae ad se, in se, per se conservandum;*[16] *... talis autem potentia est virtus essendi.*[17] Das "Können" als Voraussetzung des "Seins" erscheint gegenüber der höchsten Aktualität des Einen als *infinita potentia* oder *infinitas* ("Unendlichkeit"): *... concluditur, quod prime infinitas et omnis infinitas est effectus finitatis, scilicet prime unius, ... et quod prime infinitas sit super prime ens, cum sit universalior ente. Et sic prima infinitas, quae est prime in intentione infinitatis, est primus et immediatus effectus prime unius, scilicet prima unitas intra ordinem unialem ... Hinc est, quod omnibus constantibus seu constitutis vel ex finitate tantum, puta unitatibus, vel ex finitate et infinitate tantum, sicut infinitatibus, sive cum his duobus principiis ex aliis contractioribus intentionibus una vel pluribus, omnibus, inquam, talibus praesubsistit secundum se prima finitas, scilicet prime unum, et prima infinitas, scilicet prime in intentione infinitatis, scilicet prima unitas.*[18]

Diese Zitate zeigen, wie schwierig es ist, sich im Netz jener *invisibilia Dei* zu orientieren, auf die Berthold seine intellektuelle Lupe Zug um Zug fokussiert. In prop. 99 wird der Leser darüber aufgeklärt, daß es sechs Ur-Ursachen (*causae primordiales, amethecta*) gibt, nämlich das Erst-Unendliche, das Erst-Sein, das Erst-Leben, den Erst-Intellekt, die Erst-Seele und die Erst-Natur (*prime infinitum, prime ens, prime vita, prime intellectus, prime anima et prime natura*).[19] In prop. 62 war sogar versucht worden, die Anzahl der aus den Ur-Ursachen hervorfließenden metaphysischen Prinzipien zu bestimmen: 12 Prinzipien der Unendlichkeit (d.h. *potentia sive virtus*), 18 Prinzipien des Seins, 24 Prinzipien des Lebens, 30 Intelligenzen und 36 Himmelsseelen.[20] Hinter dieser detailfreudig beschreibenden Wucht, die manch moderner Leser freilich als befremdlich empfinden wird, steht allerdings eine beharrliche spekulative Reflexion. Es bleibt gegenwärtig ein wichtiges Forschungsdesiderat, die Art und Weise genau darzustellen, in der Berthold die Lehre des Proklos verstanden hat, und die Strategien herauszuarbeiten, anhand derer Berthold die proklische Lehre mit derjenigen des "Dionysius Platonicus"[21] in Einklang zu bringen versuchte. Vieles spricht nämlich dafür, daß

[15]) Expositio, prop. 71 C, Zavattero S. 35,128–138.
[16]) Expositio, prop. 78 B, Zavattero S. 87,40f.
[17]) Expositio, prop. 84 D, Zavattero S. 130,85f.
[18]) Expositio, prop. 90 B–C, Zavattero S. 156,68–73. 156,90–157,94.
[19]) Expositio, prop. 99 B, Zavattero S. 199,66f.
[20]) Expositio, prop. 62 C, Sannino S. 184.
[21]) Expositio, prop. 40 C, Sannino S. 42,214.

Digitized by Google

gerade der Lehrkomplex *Potentia–Infinitas–Virtus*, dem sich der bayerische Dominikaner in diesem Band mit besonderer Intensität widmet, die Cusanische Spekulation über das "Possest" angeregt hat.

Man vergleiche folgende Texte:

De possest n. 5: *Docere nos voluit apostolus, quomodo in deo illa invisibiliter apprehendere poterimus, quae in creatura videmus. Omnis enim creatura actu exsistens utique esse potest ... Cum igitur actualitas sit actu, utique et ipsa potest esse, cum impossibile esse non sit. Nec potest ipsa absoluta possibilitas aliud esse a posse, sicut nec absoluta actualitas aliud ab actu. Nec potest ipsa iam dicta possibilitas prior esse actualitate quemadmodum dicimus aliquam potentiam praecedere actum. Nam quomodo prodisset in actum nisi per actualitate? Posse enim fieri si se ipsum ad actum produceret, esset actu antequam actu esset. Possibilitas ergo absoluta, de qua loquimur, per quam ea quae actu sunt actu esse possunt, non praecedit actualitatem neque etiam sequitur.*[22]

De possest n. 9: *Card.: Volo dicere omnia illa complicite in deo esse deus sicut explicite in creatura mundi sunt mundus. Ioh.: Igitur deus est magnus. Card.: Utique est magnus; sed sic magnus quod magnitudo quae est omne id quod esse potest ...*[23]

De possest n. 29: *si posse fieri non habet initium, hoc ideo est, quia possest est sine initio. Praesupponit enim posse fieri absolutum posse, quod cum actu convertitur, sine quo impossibile est quicquam fieri posse. Quod si absolutum posse indigeret alio, scilicet materia sine qua nihil posset, non esset ipsum possest ...*[24]

mit Berthold, *Expositio*, prop. 78 E: *Potentiam autem activam perfectam dico, quae stat in ultimo sui, ex quo infertur omne, quod citra ultimum est. Tale vero ultimum vocatur virtus, ut supra dictum est, et sic virtus potentiae activae est in maximo sicut virtus passivae in minimo.*[25]

Berthold, *Expositio*, 59 D: *prime bonum et prime unum prius natura producit unitates, deinde per ipsas unitates determinat suam causalitatem non valentem stare in sola bonitate potentialitate, et hoc per primam unitatem. Et sic productum concernit duas intentiones. Item determinat potentias sive virtutes entitate per secundam unitatem, et tale causatum habet tres intentiones. Et sic gradatim descenditur usque ad hominem, qui est compositissimus, ut supra praemissa ostensum est.*[26]

Berthold, *Expositio*, 90 B: *Ex quibus concluditur, quod prime infinitas et omnis infinitas est effectus finitatis, scilicet prime unius, sive sit infinitas secundum causam principaliformiter sive secundum essentiam sive secundum participationem exemplariter, et quod prime infinitas sit super prime ens, cum sit universalior ente. Et sic prima infinitas, quae est prime in intentione infinitatis, est primus et immediatus effectus prime unius, scilicet prima unitas intra ordinem unialem.*[27]

[22]) Nicolaus de Cusa, Trialogus de possest, hg. v. R. Steiger, Hamburg 1973 (Opera omnia XI,2), S. 6f.

[23]) Ebd., S. 10.

[24]) Ebd., S. 34f.

[25]) Expositio, prop. 78 E, Zavattero S. 89,112–115.

[26]) Expositio, prop. 59 D, Sannino S. 168, 180–186.

[27]) Expositio, prop. 90 B, Zavattero S. 156,68–73.

Digitized by Google

Cusanus zufolge zeigt sich der Voraussetzungscharakter des absoluten "Könnens" schon bei der Betrachtung eines beliebigen existierenden Dinges. Dieses Ding ist das *factum*, welches das Denken die unsichtbaren Dinge Gottes verstehen läßt, gemäß dem Spruch des Apostels, *Rom.* I, 19: *Invisibilia Dei per ea, quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur* – so Cusanus am Anfang von *De possest.*[28] Nun beginnt Bertholds *Expositio* mit einer langen Einleitung, die das Werk des Proklos im Zeichen desselben Apostelspruchs deutet: *Si vero accipiantur "invisibilia Dei" transitive, quorum secundum Vercellensem super 1 cap. Dionysii De divinis nominibus "divina bonitas dicitur esse substantificatrix", scilicet "suorum invisibilium quasi radiorum superunitae bonitatis, ut sunt per se esse, per se vita, etc." – de quibus invisibilibus prosequitur Alfarabius in libello De causa causarum, qui incipit: "Principium principiorum", sic inquiens: "Sunt igitur exempla causae rerum primariae"; et infra: "Causae primae propter infinitam super omnia diffusionem et incomprehensibilem altitudinem ineffabilis puritatis suae excellentiae nullo percipiuntur intellectu eo, quod non distant a primo, qui eas in principio formavit"; et infra: "Invisibiles res in tenebris excellentiae suae absconditae sunt, in effectibus autem suis veluti in quandam lucem cognitionis prolatae non cessant comparere": haec ille – de istis causis primordialibus, quas Dionysius vocat "per se virtutem", "per se esse" seu "secundum se esse" et huiusmodi et "principia existentium", sic dicit ipse Dionysius ...*[29]

Die Frage stellt sich, ob Berthold auch in diesem Fall zwar nicht als "zitierte Quelle", dafür aber als Anregung für die Cusanische Spekulation gedient hat, erwähnte der deutsche Kardinal den Prokloskommentar in der *Apologia doctae ignorantiae* doch ausdrücklich unter jenen Büchern, die nur einem auserlesenen Publikum anzubieten sind.[30]

Auch im Hinblick auf die Lehre vom *antipostaton* und vom *antounum* dürfte Nikolaus von Kues in der *Expositio* Bertholds Anregung oder wenigstens Bestätigung gefunden haben, obwohl die Lehre von *De principio* eher vom *Parmenideskommentar* des Proklos als von seiner *Elementatio theologica* abhängig ist. Hierzu vgl. aber Berthold, *Expositio*, prop. 40ff.[31]

Ein Werk wie Bertholds Prokloskommentar, das nicht nur den Beweisgang des Proklos ("propositum") sondern auch dessen Voraussetzungen in der Geschichte des vorchristlichen und christlichen Denkens ("suppositum") darlegen will, lebt von seinen Quellen, die allerdings nicht immer ausdrücklich angeführt werden. Besonders im Hinblick auf Bertholds Abhängigkeit von Dietrich von Freiberg hat die Herausgeberin im Quellenkommentar Erstaunliches ermitteln können. Nicht

[28]) Nicolaus de Cusa, Trialogus de possest, Steiger, S. 4.

[29]) Expositio, prol. 4, Sturlese S. 9,134–148.

[30]) Nicolaus de Cusa, Apologia doctae ignorantiae, hg. v. R. Klibansky, Hamburg 1932 (Opera omnia II), S. 29f.

[31]) Nicolaus de Cusa, Tu qui es?, hg. v. K. Bormann, A. D. Riemann, Hamburg 1988 (Opera omnia X, 2b), S. 2–5, 9; Expositio, prop. 40ff., Sannino S. 44ff. Antounum: Expositio, prol. 17, Sturlese S. 27 (im Rahmen eines Zitates aus Procl., De prov. 8, n. 31–32, Boese 139,24–140,8)

Digitized by Google

weniger als 17 Traktate Dietrichs werden in diesem Band zitiert, darunter acht Kapitel von *De animatione caeli* und wichtige Teile von *De natura contrariorum* und von *De ratione potentiae*. Auf die Rolle, die Dietrichs Traktat *De origine rerum praedicamentalium* im Kommentar zu Proklos, *Elem. theol.* 74 spielt, wurde bereits oben hingewiesen. Dietrich erscheint hier als Wortführer der Aristoteliker, näher hin als derjenige, der nach einer strengen und konsequenten Reflexion über die entsprechende aristotelische Lehre die konstitutive Funktion des menschlichen Denkens in Bezug auf die Quidität der Dinge erkannt hat: *species ..., quae constituitur in esse specifico seu quiditativo per intellectum possibilem factum actu ... est ... dependens ab opere intellectus secundum esse quiditativum.*[32] Besonders wichtig sind die Zitate aus Dietrichs *Quaestio utrum in Deo sit aliqua vis intellectiva inferior intellectu:* Berthold ergänzt hier (prop. 83) Dietrichs aristotelisch-averroistische Analyse der Erkenntnisvermögen (*sensitivum, ratiocinativum, intellectivum*) durch ein weiteres Moment: das *superintellectivum: Superintellectivum vero dico, quo cognoscitur aliquid uno, sive tale unum sit per essentiam sive secundum causam, de qua cognitione, sic dicit auctor libro De providentia quaest. 1, ubi enumeratis tribus maneriebus cognitionum praemissis tribus cognitivis competentibus subiungit: "Ultra autem has est providentiae cognitio super intellectum existens et uno solo, secundum quod et est unusquisque deus et providere omnium dicitur, in ea, quae ante intelligere operatione sistens se ipsum. Hoc itaque uno secundum quod et consistit, cognoscit omnia".*[33] Die neuplatonische Seite der Lehre Dietrichs tritt in Bertholds Zitaten aus *De cognitione entium separatorum* zur *causa essentialis* und zur Begründung der Beseelung des Himmels hervor, wobei Berthold den Freiberger Magister anlässlich des zweiten Zitats sogar namentlich erwähnt (prop. 107): *magister Theodoricus prima parte tractatus De animatione caeli ... dictus magister subtilissime, realissime concludit caelum esse animatum.*[34]

Auffallend ist in diesem Band ferner die Präsenz Anselms von Canterbury, dessen *Monologion* (im Unterschied zum eher sparsamen Gebrauch in den vorhergehenden Teilen des Kommentars) ausführlich zitiert wird (Kap. 7, 22, 25, 26, 34–36).[35] Von Albert dem Großen wird vor allem die Metaphysik benutzt, weitere besonders wichtige Stütze für Bertholds Argumentation sind hier Eustratius und Theodorus (Honorius Augustodunensis).[36]

Im Januar 2002 hat die Arbeit am CORPUS PHILOSOPHORUM TEUTONICORUM MEDII AEVI in Lecce mit der Gründung eines Zentrums für philosophische Editionen ("Centro per l'edizione di testi filosofici medievali e rinascimentali") eine institutionelle Anerkennung gefunden. Im Rahmen der Tätigkeit dieses Zentrums werden zur Zeit unter anderem die Editionen von De summo bono des

[32]) Expositio, prop. 74 B, Zavattero S. 51,63f., 54,133f.

[33]) Expositio, prop. 83 B, Zavattero S. 124,44–50; vgl. Proclus, De X dub. 1, n.4; Boese S. 6,1–5.

[34]) Expositio, prop. 107 A, Zavattero S. 246.

[35]) vgl. Index auctoritatum s. v., unten S. 251.

[36]) Expositio, prop. 67 C, 74 C, Zavattero S. 9f., 55f.

Digitized by Google

Ulrich von Straßburg und von Bertholds Expositio weitergeführt. Weitere Texte aus dem deutschen Spätmittelalter sind Gegenstand historisch-kritischer Editionen, etwa Bertram von Ahlen, Berthold von Wimpfen, Heinrich von Herford und Jordan von Quedlinburg.

Herausgeber und Mitarbeiter des Projekts danken der Universität Lecce, im besonderen dem Dipartimento di Filologia classica e scienze filosofiche, dem Ministerium für Universität und Forschung Italiens, die das Projekt tatkräftig unterstützen, sowie der Deutschen Forschungsgemeinschaft und dem Felix Meiner Verlag, die die Publikationskosten dieses Bandes übernommen haben. Ein besonderer Dank gilt Herrn Manfred Meiner für die langjährige verständnisvolle verlegerische Betreuung unseres gemeinsamen Unternehmens.

Loris Sturlese

Digitized by Google

PROLEGOMENA

I. HANDSCHRIFTLICHE ÜBERLIEFERUNG

Die Expositio super Elementationem theologicam Procli Bertholds von Moosburg[1] wird von folgenden Handschriften überliefert:[2]

O Oxford, Balliol College Library, Cod. 224 B.
V Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Vat. Lat. 2192.

II. HANDSCHRIFTENVERHÄLTNIS

Beide Codd., O und V, die aus dem Jahr 1444 bzw. 1437 datieren, wurden voneinander unabhängig vom Archetypus abgeschrieben.[3]

Aufgrund einer gewissen Anzahl gemeinsamer Fehler im durch O und V übereinstimmend tradierten Text liegt die Vermutung nahe, daß der Archetypus eine Abschrift des Autographs Bertholds war.

Da keinem der beiden codd. eine unzweifelhaft evidente Prävalenz zugebilligt werden kann, wie aus dem Variantenapparat ersichtlich ist, wurden die Varianten anhand der traditionellen philologischen Kriterien beurteilt.

III. TECHNISCHE ERLÄUTERUNGEN

1. *Zum Text*

Um das Lesen des Textes zu erleichtern, ist die Schreibweise der codd. an die klassische angeglichen worden (so z. B. nichil: nihil, diffinicio: definitio, ydemptitas: identitas). Aber seltene Formen, die mehr als ein bloßes orthographisches Fak-

[1]) Zu Berthold und seinem Werk vgl. Berthold von Moosburg, Expositio super Elementationem theologicam Procli. Prologus. Propositiones 1–13, hrsg. von M.R. Pagnoni-Sturlese und L. Sturlese, mit einer Einleitung von K. Flasch, Hamburg 1984 (CPTMA VI,1), S. XIff.; H. Boese, Wilhelm von Moerbeke als Übersetzer der "Stoicheiosis theologike" des Proclus, Birkenau 1985 = Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philos.-Hist. Klasse 1985/5, S. 69–83.

[2]) Zu den Handschriften und zum Folgenden s. Berthold von Moosburg, Expositio (CPTMA VI,1) S. XXXIX–XLI.

[3]) A. a. O., S. XL.

Digitized by Google

tum repräsentieren, sind im edierten Text bewahrt worden; so z. B. Lehnwörter, die Berthold aus den griechisch-lateinischen Übersetzungen übernommen hat und deren Schreibweise auf von ihm benutzte Handschriften zurückzuführen ist (z. B. antipostaton, antarkes, antotelis, antounum, antopotentia, seira).
Die Überschriften "Propositio ..." und "Commentum" (vgl. S. 3, 8, 15 usf. bzw. 7, 13, 18 usf.) fehlen in den Handschriften; sie sind von der Herausgeberin ergänzt worden.

2. *Zum Quellenapparat*

Die im Quellenapparat benutzten und in abgekürzter Weise zitierten Editionen werden im Literaturverzeichnis mit vollständigen Angaben angeführt. Den Quellennachweisen werden die möglichst neuesten kritischen Editionen zugrundegelegt. Aus Kontinuitätsgründen werden allerdings auch die Seiten- und Zeilenangaben der älteren, in den früheren Berthold-Editionsbänden benutzten und inzwischen überholten Editionen mitgegeben (z. B. Dion., De div. nom. 10 3, PG 3,937C; Suchla 216,8–9; Simon 401,80-81; Liber XXIV philosophorum I; Baeumker 208,8–9; Hudry 5,1–2).

Das "cf." weist darauf hin, daß ein Zitat im Text nicht wörtlich und/oder ausdrücklich vom Verfasser angegeben wurde (darunter zahlreiche relativ wortgetreue Auszüge aus Albert dem Großen und Dietrich von Freiberg); Anfang und Ende solcher Zitate werden – wenn erforderlich – durch » « kenntlich gemacht. Wörtliche Zitate werden durch " " hervorgehoben.

Bei Zitaten aus griechischen Autoren wird zuerst auf die Originalausgabe, danach auf die von Berthold benutzte lateinische Übersetzung hingewiesen. Auf die Angabe der Übersetzung wird bei nicht eindeutig zuordenbaren Zitaten aus Aristoteles verzichtet.

3. *Zum Variantenapparat*

Der Variantenapparat ist negativ angelegt. Eine Ausnahme bilden die Stellen, bei denen der cod. B kollationiert wurde (Zitate aus Macrobius und Proklos), wobei die betreffenden Varianten in positiver Weise angeführt werden.

Unberücksichtigt bleiben im Apparat: a) unwichtige Selbstkorrekturen des Schreibers, b) die Randwiederholung des Namens eines im Text zitierten Autors (sehr häufig im cod. O), c) die systematische Korrektur: Avencebrol (ex: Avicebron) in beiden codd., d) die gelegentliche Randnumerierung von Thesen, Definitionen usw. Spätere Randbemerkungen hingegen werden im Apparat angeführt.

Digitized by Google

4. *Zum index rerum*

Dem index rerum ist die umfangreiche tabula per alphabetum zugrunde gelegt worden, die Berthold der Expositio anfügte. Aus praktischen Gründen wurde dabei die alphabetische Reihenfolge der Stichwörter revidiert und der jeweilige Hinweis auf prop. und Buchstabe durch Seitenangaben ersetzt.

IV. KOLUMNENANFÄNGE DER HANDSCHRIFTEN

3, 2 Omnia	V 119ra	27, 56 in	V 123rb
4, 38 formaliter	O 110va	28, 81 in|tellectui	O 114vb
4, 47 omnis	V 119rb	28, 104 et	V 123va
5, 81 regula	O 110vb	29, 121 ut[3]	O 115ra
5, 94 subsistentia	V 119va	30, 141 et	V 123vb
6, 130 totum	O 111ra	30, 163 prius[2]	O 115rb
7, 144 continentur[2]	V 119vb	30, 175 corrumpitur	V 124ra
8, 16 est[1]	O 111rb	32, 5 fiunt	O 115va
8, 26 heterogenea	V 120ra	32, 18 sub|divisionem	V 124rb
9, 63 eis	O 111va	33, 49 De	O 115vb
10, 74 existen|tes	V 120rb	33, 68 quaedam	V 124va
11, 107 non	O 111vb	34, 91 ipsis	O 116ra
11, 123 intentionis	V 120va	35, 114 habe|ant	V 124vb
12, 153 ab|solutissimam	O 112ra	35, 132 solo	O 116rb
12, 168 totalitas	V 120vb	36, 156 submissa	V 125ra
13, 195 partes	O 112rb	36, 172 illustrationibus	O 116va
13, 202 ad	V 121ra	38, 5 comparat	V 125rb
16, 32 autem	O 112va	38, 30 quae	O 116vb
16, 40 licet	V 121rb	39, 50 subiectis	V 125va
17, 77 suam	O 112vb	40, 74 quam	O 117ra
17, 87 virtute	V 121va	40, 97 natura	V 125vb
18, 125 Sed	O 113ra	41, 118 quod	O 117rb
18, 133 Et	V 121vb	41, 144 Quae	V 126ra
20, 17 enim	O 113rb	42, 158 Maior	O 117va
20, 21 a	V 122ra	42, 181 omnium	V 126rb
21, 57 spiritualiter	O 113va	44, 13 ipsius	O 117vb
22, 70 in[1]	V 122rb	45, 34 elicitur	V 126va
22, 97 fuerit	O 113vb	45, 56 super	O 118ra
23, 119 auferas	V 122va	46, 81 tertio	V 126vb
24, 142 Si	O 114ra	47, 100 est	O 118rb
24, 151 ergo	V 122vb	47, 130 non	V 127ra
24, 177 tota	O 114rb	48, 150 Aut	O 118va
26, 9 de[2]	V 123ra	48, 64 Probatio	V 127rb
27, 40 et	O 114va	49, 188 pro|bat	O 118vb

Digitized by Google

50, 17 Et[2]	V 127va
51, 45 et	O 119ra
52, 67 quiditativo	V 127vb
52, 91 quidam	O 119rb
53, 115 in	V 128ra
54, 137 est	O 119va
54, 163 scilicet	V 128rb
55, 176 sicut	O 119vb
55, 204 sit	V 128va
56, 217 universitatem	O 120ra
57, 242 vel[2]	V 128vb
57, 260 Et[1]	O 120rb
58, 279 species[2]	V 129ra
59, 3 et[2]	O 120va
59, 24 ea	V 129rb
60, 39 condiciones	O 120vb
61, 67 principium	V 129va
61, 88 sive	O 121ra
62, 113 eis	V 129vb
62, 131 sicut	O 121rb
63, 159 utpote	V 130ra
64, 170 nec[2]	O 121va
64, 195 elemen|tum	V 130rb
65, 18 De	O 121vb
66, 41 concernat	V 130va
66, 63 Et[1]	O 122ra
67, 85 princi|piata	V 130vb
67, 103 mutatio	O 122rb
68, 127 incommutabilis	V 131ra
69, 144 aliquam	O 122va
69, 174 in[2]	V 131rb
70, 190 mobilia	O 122vb
71, 223 vere	V 131va
71, 234 hanc	O 123ra
72, 267 esse	V 131vb
72, 276 autem	O 123rb
74, 12 et	V 132ra
74, 26 De	O 123va
75, 63 qui	V 132rb
76, 70 per	O 123vb
77, 114 ad	V 132va
77, 117 ad[1]	O 124ra
78, 162 cum	V 132vb
78, 162 pro|cessus	O 124rb
79, 204 corresponsionem	O 124va
79, 212 cum	V 133ra
80, 247 nisi	O 124vb
80, 260 determinatum	V 133rb
81, 289 tantum	O 125ra
82, 306 determinatum	V 133va
83, 334 Ex	O 125rb
83, 352 sunt[1]	V 133vb
84, 77 est	O 125va
84, 386 Relinquitur	V 134ra
85, 415 ipsum	O 125vb
86, 18 infirmi|tas	V 134rb
87, 47 naturae	O 126ra
88, 67 qualitativa	V 134va
88, 95 tales	O 126rb
89,115 scilicet	V 134vb
90, 141 enim	O 126va
90, 151 praeexistente	V 135ra
91, 27 aliam	O 126vb
92, 40 accidentaliter	V 135rb
93, 72 praedicto	O 127ra
93, 88 ad[2]	V 135va
94, 117 et	O 127rb
95, 135 actuante	V 135vb
95, 163 sicut	O 127va
96, 182 cum	V 136ra
97, 208 hinc	O 127vb
97, 224 sive	V 136rb
99, 5 et	O 128ra
99, 11 hic	V 136va
100, 54 sit	O 128rb
100, 63 et	V 136vb
101, 100 ens	O 128 va
102, 110 ut	V 137ra
103, 144 sustine|ant	O 128vb
103, 156 universitatis	V 137rb
104, 187 ergo	O 129ra
104, 201 Circa	V 137va
105, 232 principia	O 129rb
106, 249 entia	V 137vb
106, 276 ibi	O 129va
107, 295 Discipulus	V 138ra
108, 319 comprehen|sum	O 129vb
108, 338 est	V 138rb
109, 360 recipit[2]	O 130ra
109, 380 et[1]	V 138va

Digitized by Google

110, 402 minimum	O 130 rb
110, 417 Aut	V 138vb
111, 18 in^{2}	O 130va
112, 36 quod	V 139ra
112, 57 in	O 130vb
113, 80 cla|rius	V 139rb
113, 100 essentialitate	O 131ra
114, 127 diaphanum	V 139va
114, 142 scilicet	O 131rb
115, 172 Inquantum	V 139vb
116, 182 a	O 131va
116, 211 er|go	V 140ra
117, 221 prosyllogismi	O 131vb
118, 21 modo	V 140rb
119, 32 continget	O 132 ra
119, 67 dimen|sionibus	V 140va
120, 74 et^{2}	O 132rb
121, 113 de	V 140vb
121, 118 notandum	O 132va
122, 155 ad^{1}	V 141ra
123, 6 suppositum	O 132vb
124, 43 separatorum	V 141rb
124, 49 operatione	O 133ra
125, 91 Super|intellectivum	V 141va
125, 94 totalis|simorum	O 133 rb
126, 127 substantia	V 141vb
127, 135 omne	O 133va
128, 25 accipi|antur	V 142ra
129, 36 consti|tuatur	O 133vb
130, 71 futuro	V 142rb
130, 82 per	O 134ra
131, 119 ut	V 142va
131, 123 sunt	O 134 rb
132, 155 in|finitam	V 142vb
132, 166 cum	O 134va
134, 34 aeternam	V 143ra
134, 46 quod^{2}	O 134vb
135, 80 et^{2}	V 143rb
135, 88 esse	O 135 ra
136, 121 corpus	V 143va
136, 132 pas|sione	O 135rb
137, 162 potentia	V 143vb
138, 2 Omne	O 135va
138, 29 Quod	V 144ra
139, 46 essentiali	O 135vb
140, 75 utrumque	V 144rb
140, 91 omnis	O 136 ra
141, 116 inextinguibilis	V 144va
141, 132 impartibile	O 136rb
141, 140 Non	V 144vb
142, 167 continendo	O 136va
142, 176 infinitas	V 145ra
144, 34 de	O 136vb
144, 45 sequitur	V 145rb
145, 77 esse	O 137ra
145, 81 Probatio	V 145va
146, 12 vel	O 137rb
146, 14 vel^{2}	V 145vb
147, 50 causae	O 137va
147, 54 poterunt	V 146ra
148, 94 et	O 137vb
148, 95 habent	V 146rb
150, 21 men|surantis	V 146va
150, 24 hoc	O 138ra
151, 65 impli|cat	V 146vb
151, 68 et	O 138rb
153, 103 Probatio	V 147ra
153, 111 87	O 138va
155, 32 et^{1}	V 147rb
155, 41 autem	O 138vb
156, 74 de	V 147va
156, 80 unitatibus	O 139ra
157, 109 sed	V 147vb
157, 120 mix|ta	O 139rb
158, 29 causam	V 148ra
159, 42 in^{2}	O 139va
160, 75 reductionem	V 148rb
160, 85 mensurae	O 139vb
161, 116 nisi	V 148va
161, 129 semper	O 140ra
162, 22 in|finitate	V 148vb
163, 39 instituit	O 140rb
163, 65 primae	V 149ra
164, 82 sicut	O 140va
165, 105 est	V 149rb
165, 126 ex	O 140 vb
167, 10 dupliciter	V 149va
168, 34 Ex	O 141ra
168, 59 sic	V 149vb
169, 78 esse	O 141rb

Digitized by Google

169, 106 figat	V 150ra	199, 38 Dominus	V 155va
170, 120 possunt	O 141va	200, 76 ens	O 147rb
170, 137 infinitum	V 150rb	200, 80 subsistit	V 155vb
171, 162 Hic	O 141vb	201, 121 et	O 147va
172, 14 aeterna|lem	V 150va	201, 128 in|quantum	V 156ra
173, 36 Si	O 142ra	202, 166 omne	O 147vb
173, 61 sunt	V 150vb	202, 174 sortitum	V 156rb
174, 79 per	O 142 rb	203, 202 et	O 148ra
175, 109 Multa	V 151ra	204, 2 Omnis	V 156va
175, 119 pau|cioribus	O 142va	205, 38 Est	O 148rb
176, 6 evidentiam	V 151rb	205, 45 ad	V 156vb
176, 21 determinant	O 142vb	206, 75 sunt	O 148va
177, 49 duorum	V 151va	206, 86 universorum	V 157ra
177, 61 valde	O 143ra	207, 118 est	O 148vb
178, 92 infinitatis	V 151vb	207, 129 conver|sionem	V 157rb
179, 107 infinitum	O 143rb	208, 160 suae	O 149ra
181, 8 secundo	V 152ra	208, 174 quemadmodum	V 157va
181, 28 elementi	O 143va	209, 198 seira	O 149rb
181, 57 gene|ris	V 152rb	209, 209 monades	V 157vb
182, 75 sunt	O 143vb	211, 15 De	O 149va
183, 102 hoc	V 152va	211, 26 Sunt	V 158ra
183, 120 et	O 144ra	212, 54 perfectum	O 149vb
184, 145 corporis	V 152vb	213, 68 scilicet	V 158rb
185, 20 sic	O 144rb	213, 99 intel|lectualis	O 150ra
186, 44 Ista	V 153ra	214, 110 est	V 158va
186, 67 autem	O 144va	215, 141 in|existit	O 150rb
187, 91 primordiales	V 153rb	215, 153 in	V 158vb
188, 109 et	O 144vb	216, 180 quod	O 150va
188, 137 obstans	V 153va	216, 186 ne|cessitate	V 159ra
189, 151 proprietas	O 145ra	217, 30 per	O 150vb
190, 172 primordialis	V 153vb	218, 37 unitate	V 159rb
190, 190 inexistit	O 145rb	219, 70 lo|calem	O 151ra
191, 13 immobile	V 154ra	219, 77 statum	V 159va
191, 27 Primus	O 145va	220, 109 Sed	O 151rb
192, 57 me|diationes	V 154rb	220, 118 est	V 159vb
193, 67 in|tellectuales	O 145vb	221, 150 characterizatur	O 151va
194, 104 Circa	V 154va	221, 161 sicut	V 160ra
194, 107 nulla	O 146ra	222, 193 in	O 151vb
195, 142 iuxta	V 154vb	223, 7 causis	V 160rb
195, 144 separata	O 146rb	224, 46 sunt	O 152ra
196, 174 quidem	V 155ra	224, 53 habitudines	V 160va
196, 178 instituit	O 146va	225, 85 in	O 152rb
197, 216 participatione	O 146vb	225, 92 definentia	V 160vb
197, 218 dein|ceps	V 155rb	226, 127 quam	O 152va
199, 35 quod[1]	O 147ra	226, 132 100	V 161ra

Digitized by Google

227, 170 causa	O 152vb	239, 153 im|mortale	V 163va
227, 178 simplicem|que	V 161rb	239, 164 maioris	O 155ra
229, 217 Quoniam	O 153ra	241, 31 caeli	V 163vb
229, 222 enim	V 161va	241, 46 hoc	O 155 rb
230, 14 par|ticipans	O 153rb	242, 75 necessario	V 164ra
230, 18 tempus	V 161vb	242, 90 quae	O 155va
231, 58 sic	O 153va	243, 117 sit[2]	V 164rb
231, 61 Operatio|nes	V 162ra	243, 139 autem	O 155vb
232, 102 per	O 153vb	244, 156 Probatio	V 164va
233, 108 simpliciter	V 162rb	246, 8 tria	O 156ra
234, 147 habebit	O 154ra	246, 20 quantum	V 164vb
234, 148 Maior	V 162va	247, 50 nec	O 156rb
236, 39 insusceptivum	V 162vb	247, 63 Et	V 165ra
236, 39 Mors	O 154rb	248, 96 sequeretur	O 156va
237, 79 realiter	V 163ra	249, 108 sup|positum	V 165rb
237, 84 Sic	O 154va	250, 142 quod[2]	O 156vb
238, 121 ens	V 163rb	250, 151 simul	V 165va
238, 127 propter	O 154vb		

V. SIGLEN UND ABKÜRZUNGEN

O	Oxford, Balliol College Library, Cod. 224 B
V	Città del Vaticano, Biblioteca Vaticana, Cod. Vat. Lat. 2192
*	Lücke in den Handschriften

a. corr.	ante correctionem
ad. l.	ad locum
add.	addidit (-erunt etc.)
ap.	apud
app.	apparatus
cap.	capitulum
cf.	conferatur
codd.	codices
comm.	commentum
coni.	conieci
ed.	edidit, editio
ex corr.	ex correctione
ibid.	ibidem
in marg.	in margine
lac.	lacuna
lin.	linea
m. post.	manus posterior
n.	nota, notavit, numerus
om.	omisit
prob.	probatio
prol.	prologus
prop.	propositio
quaest.	quaestio
spec.	specialiter
sqq.	sequentes
sup. lin.	supra lineam
suppl.	supplevit
s.v.	sub voce
t. comm.	textus commenti
t. lect.	textus lectionis
tract.	tractatus
transl.	translatio
var. lect.	varia lectio
v.g.	verbi gratia

Digitized by Google

Digitized by Google

LITERATURVERZEICHNIS

Albertus Magnus, De anima, ed. C. Stroick, Münster i.W. 1968 = Opera omnia, editio Coloniensis 7,1.
- De caelo et mundo, ed. P. Hoßfeld, Münster i.W. 1971 = Opera omnia, editio Coloniensis 5,1.
- De causis et processu universitatis a prima causa, ed. W. Fauser, Münster i.W. 1993 = Opera omnia, editio Coloniensis 17,2.
- De generatione et corruptione, ed. P. Hoßfeld, Münster i.W. 1980 = Opera omnia, editio Coloniensis 5,2, S. 107–219.
- De intellectu et intelligibili, ed. A. Borgnet, Paris 1890 = Opera omnia 9, S. 477–525.
- De sex principiis, ed. A. Borgnet, Paris 1890 = Opera omnia 1, S. 305–372.
- Metaphysica, ed. B. Geyer, Münster i.W. 1960–1964 = Opera omnia, editio Coloniensis 16,1–2.
- Physica, ed. P. Hoßfeld, Münster i.W. 1987–1993 = Opera omnia, editio Coloniensis 4,1–2.
- Summa de creaturis, ed. A Borgnet, Paris 1895–1896 = Opera omnia 34–35.
- Super Dionysium De caelesti hierarchia, ed. P. Simon, W. Kübel, Münster i.W. 1993 = Opera omnia, editio Coloniensis 36,1.
- Super Dionysium De divinis nominibus, ed. P. Simon, Münster i.W. 1972 = Opera omnia, editio Coloniensis 37,1.
- Super Dionysii Mysticam theologiam et Epistulas, ed. P. Simon, Münster i.W. 1978 = Opera omnia, editio Coloniensis 37,2, S. 453–475.
- Super Porphyrium de V universalibus, ed. A. Borgnet, Paris 1890 = Opera omnia 1, S. 1–148.

Anselmus, Opera omnia, ed. F.S. Schmitt, Seckau-Rom 1938–1940.

Aristoteles, De anima, ed. W.D. Ross, Oxford 1956.
- De anima, translatio vetus, ed. C. Stroick, in: Albertus Magnus, De anima, Münster i.W. 1968.
- De caelo, ed. D.J. Allan, Oxford[5] 1973.
- De caelo, translatio Gerardi, ed. I. Opelt, in: Albertus Magnus, De caelo et mundo, Münster i.W. 1971.
- De caelo, translatio Michaelis Scoti, in: Aristotelis Opera cum Averrois commentariis, 5, Venetiis 1562.
- De generatione et corruptione, ed. I. Bekker, in: Opera, Berlin 1960, I, S. 314–338.
- De generatione et corruptione, translatio vetus, ed. P. Hoßfeld, in: Albertus Magnus, De generatione et corruptione, Münster i.W. 1980.
- Ethica Nicomachea, ed. L. Bywater, Oxford 1894.
- Metaphysica, ed. W. Jaeger, Oxford 1957.
- Metaphysica, translatio Michaelis Scoti, in: Aristotelis Opera cum Averrois commentariis, 8, Venetiis 1562.
- Metaphysica, translatio media, ed. B. Geyer, in: Albertus Magnus, Metaphysica, Münster i.W. 1960–1964.
- Physica, ed. W.D. Ross, Oxford[2] 1956.

Digitized by Google

– Physica, translatio vetus, ed. P. Hoßfeld, in: Albertus Magnus, Physica, Münster i.W. 1987–1993.
Asclepius, ed. P. Thomas, in: Apulei Opera quae supersunt 3, Leipzig 1908, S. 36–81
Auctoritates Aristotelis, ed. J. Hamesse, Löwen-Paris 1974 = Philosophes médiévaux 17.
Augustinus, Confessiones, ed. L. Verheijen, Turnhout 1981 = Corpus Christianorum Series Latina 27
– De civitate Dei, ed. B. Dombart – A. Kalb, Turnhout 1955 = Corpus Christianorum Series Latina 47–48.
– De Genesi ad litteram, ed. J. Zycha, Wien 1894 – Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 28, 1.
Avecenbrol, Fons vitae, ed. C. Baeumker, in: Baeumkers Beiträge, 1 (1892–1895). [Nachdruck Münster 1995].
Averroes, Aristotelis Opera cum Averrois commentariis, Venetiis 1562–1574 [Nachdruck Frankfurt a. M. 1962].
– Commentarium magnum in Aristotelis De anima libros, ed. F.S. Crawford, Cambridge Mass. 1953 = Corpus commentariorum Averrois in Aristotelem, versionum Latinarum vol. 6/1.
– In librum V (Δ) Metaphysicorum Aristotelis commentarius, ed. R. Ponzalli, Bern 1971 = Scritti pubblicati sotto gli auspici della Società Svizzera di Scienze morali 13.
Avicenna, Liber de anima seu sextus de naturalibus, ed. S. Van Riet, Löwen/Leiden 1968–1972.
– Liber de philosophia prima sive scientia divina, ed. S. Van Riet, Löwen-Leiden 1977–1980.

Bertholdus de Mosburch, Expositio super Elementationem theologicam Procli. Prologus. Propositiones 1–13, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese – L. Sturlese, Hamburg 1984 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi VI,1.
– Expositio super Elementationem theologicam Procli. Propositiones 14–34, ed. L. Sturlese – M.R. Pagnoni-Sturlese – B. Mojsisch, Hamburg 1986 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi VI,2.
– Expositio super Elementationem theologicam Procli, Propositiones 35–65, ed. A. Sannino, Hamburg 2000 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi VI,3.
– Expositio super Elementationem theologicam Procli, 184–211, De animabus, ed. L. Sturlese, Roma 1974 = Temi e testi 18.
– Tabula contentorum in Expositione super Elementationem theologicam Procli, a cura di A. Beccarisi, presentazione di L. Sturlese, Pisa 2000 = Centro di cultura medievale 9.
Boethius, De differentiis topicis, in: PL 64, Sp. 1173–1216.
– In Isagogen Porphyrii commenta, ed. S. Brandt, Wien-Leipzig 1906 = Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 48,1
– Philosophiae consolatio, ed. L. Bieler, Turnhout 1957 = Corpus Christianorum Series Latina 94.

Dionysius ps. Areopagita, Opera, in: Dionysiaca, recueil donnant l'ensemble des traductions latines des ouvrages attribués au Denys de l'Aréopage, I–II, Brügge 1937
– Corpus Dyonisiacum I–II, ed. B.R. Suchla, G. Heil und A.M. Ritter, Berlin, New York 1990–91 = Patristische Texte und Studien 33, 36.
– De caelesti hierarchia, PG 3, Sp. 119–340
– De caelesti hierarchia, ed. G. Heil, Berlin-New York 1991, in: Corpus Dionysiacum II, S. 7–59.

Digitized by Google

– De caelesti hierarchia, translatio Ioannis Sarraceni, in: Dyonisiaca, S. 727–1039.
– De caelesti hierarchia, translatio Eriugenae, in: Dyonisiaca, S. 727–1039.
– De divinis nominibus, PG 3, Sp. 585–984.
– De divinis nominibus, translatio Eriugenae, in: Dyonisiaca, S. 5–561.
– De divinis nominibus, ed. B.R. Suchla, Berlin-New York 1990 = Corpus Dionysiacum I
– De divinis nominibus, translatio Ioannis Sarraceni, ed. P. Simon, in: Albertus Magnus, Super Dyonisium De divinis nominibus, Münster i.W. 1972.
– De ecclesiastica hierarchia, ed. G. Heil, Berlin-New York 1991, in: Corpus Dionysiacum II, S. 61–132.
– De ecclesiastica hierarchia, translatio Ioannis Sarraceni, in: Dionysiaca, S. 1069–1476.
– De ecclesiastica hierarchia, translatio Eriugenae, ibid.
– Epistulae, ed. A.M. Ritter, Berlin-New York 1991, in: Corpus Dionysiacum II, S. 151–210.
– Epistulae, translatio Ioannis Sarraceni, in: Albertus Magnus, Super Dionysii Mysticam theologiam et Epistulas, Münster i.W. 1978, S. 479–554.

Euclides, Elementa, ed. J.L. Heiberg – E.S. Stamatis, Leipzig 1969–1977.
– Opera a Campano interprete fidissimo tralata, Venetiis 1509.
Eustratius, In Ethicam Nicomacheam commentarius, ed. G. Heylbut, Berlin 1892 = Commentaria in Aristotelem Graeca 20.
– In Ethicam Nicomacheam commentarius, translatio Roberti Grosseteste, ed. H.P.F. Mercken, The Greek Commentarius on the Nicomachean Ethics of Aristotele, I, Leiden 1973 = Corpus Latinum commentariorum in Aristotelem Graecorum, 6,1.

Honorius Augustodunensis, Clavis physicae, ed. P. Lucentini, Roma 1974 = Temi e testi 21.

Ioannes Damascenus, De fide ortodoxa, PG 94, Sp. 781–1228.
– De fide ortodoxa, translatio Burgudionsis, ed. E.M. Buytaert, St. Bonaventure 1955 = Franciscan Institute Publications. Text series 8.

Liber de causis, ed. A. Pattin, in: Tijdschrift voor filosofie 28 (1966), S. 134–203.
Liber de causis primis et secundis, ed. R. de Vaux, in: Notes et textes sur l'Avicennisme Latin aux confins des XIIe–XIIIe siècles, Paris 1934, S. 88–140.
Liber sex principiorum, ed. L. Minio-Paluello – B.G. Dod, Brügge-Paris 1966 = Aristoteles Latinus 1,6–7 Categoriarum Supplementum.
Liber XXIV philosophorum, ed. C. Baeumker, in: Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters 25 (1927), S. 207–214; ed. F. Hudry, Turnhout 1997 = Corpus Christianorum Continuatio Maedievalis 143A.

Macrobius, Commentarii in Somnium Scipionis, ed. J. Willis, Leipzig 1970.

Origenes, Peri Archon, Traité des principes. I, ed. H. Crouzel, M. Simonetti, Paris 1978 = Sources Chrétiennes 252.

Petrus Hispanus, Summulae logicales, ed. L.M. De Rijk, Assen 1972 = Philosophical Textes and Studies 22.
Plato, Opera, ed. J. Burnet, Oxford 1900–1907.
– Timaeus a Calcidio translatus commentarioque instructus, ed. J.H. Waszink, London-Leiden 1962 = Plato Latinus 4, S. 5–52.

Digitized by Google

Porphyrius, Isagoge, ed. A. Busse, Berlin 1887 = Commentaria in Aristotelem Graeca 4,1
– Isagoge, translatio Boethii, ed. L. Minio-Paluello – B.G. Dod, Brügge-Paris 1966 = Aristoteles Latinus 1, 6–7, S. 5–31.
Proclus, De X dubitationibus circa providentiam, ed. H. Boese, in: Procli Diadochi Tria opuscula, Berlin 1960 = Quellen und Studien zur Geschichte der Philosophie 1, S. 3–108.
– De providentia et fato, ed. H. Boese, in: Procli Diadochi Tria opuscula, S. 109–171.
– Elementatio physica, ed. H. Boese, in: H. Boese, Die mittelalterlische Übersetzung der Stoicheiosis physike des Proclus, Berlin 1958.
– Elementatio theologica, ed. E.R. Dodds, Oxford² 1963.
– Elementatio theologica, translatio Guillelmi, ed. C. Vansteenkiste, in: Tijdschrift voor filosofie 13 (1951), S. 263–302, 491–531.
– Elementatio theologica, translata a Guillelmo de Morbecca, ed. H. Boese, Löwen 1987 = Ancient and Medieval Philosophy, Ser. 1/5.

Theodoricus de Vriberg, Opera omnia, hrsg. von J.-D. Cavigioli, R. Imbach, B. Mojsisch, M.R. Pagnoni-Sturlese, R. Rehn, H. Steffan, L. Sturlese, W.A. Wallace, Hamburg 1977–1985 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi II.
– De animatione caeli, ed. L. Sturlese, in: Opera omnia 3, S. 11–46.
– De cognitione entium separatorum, ed. H. Steffan, in: Opera omnia 2, S. 161–260.
– De corporibus caelestibus quoad naturam eorum corporalem, ed. L. Sturlese, in: Opera omnia 2, S. 371–386.
– De dotibus corporum gloriosorum, ed. L. Sturlese, in: Opera omnia 2, S. 267–289.
– De elementis corporum naturalium, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese, in: Opera omnia 4, S. 49–93.
– De intellectu et intelligibili, ed. B. Mojsisch, in: Opera omnia 1, S. 131–210.
– De magis et minus, ed. H. Steffan, in: Opera omnia 2, S. 47–77.
– De mensuris, ed. R. Rehn, in: Opera omnia 3, S. 212–247.
– De miscibilibus in mixto, ed. W.A. Wallace, in: Opera omnia 4, S. 25–47.
– De natura contrariorum, ed. R. Imbach, in: Opera omnia 2, S. 79–135.
– De origine rerum praedicamentalium, ed. L. Sturlese, in: Opera omnia 3, S. 135–201.
– De quiditatibus entium, ed. J.-D. Cavigioli – R. Imbach, in: Opera omnia 3, S. 97–118.
– De substantiis spiritualibus et corporibus futurae resurrectionis, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese, in: Opera omnia 2, S. 299–342.
– De visione beatifica, ed. B. Mojsisch, in: Opera omnia 1, S. 9–124.
– Fragmentum de ratione potentiae, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese, in: Opera omnia 3, S. 377–382.
– Quaestio utrum in Deo sit aliqua vis cognitiva inferior intellectu, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese, in: Opera omnia 3, S. 291–315.
– Quaestio utrum substantia spiritualis sit composita ex materia et forma, ed. B. Mojsisch, in: Opera omnia 3, S. 317–339.
Thomas, De ente et essentia, in: Opera omnia, XLIII, Roma 1976, S. 369–381.
– Quaestiones disputatae, 2 voll., ed. R. Spiazzi, P. Bazzi, M. Calcaterra, T.S. Centi, E. Odetto, P.M. Pession, Torino-Roma¹⁰ 1964–1965.
– Quaestiones disputatae de veritate, in: Opera omnia, XXII, Roma 1972.
– Summa contra gentiles, Editio Leonina Manualis, Torino-Roma 1940.
– Summae theologiae, Alba-Roma 1962.

Digitized by Google

BERTHOLDI DE MOSBURCH

EXPOSITIO SUPER ELEMENTATIONEM THEOLOGICAM PROCLI

PROPOSITIONES 66–107

EDIDIT
IRENE ZAVATTERO

Digitized by Google

PROPOSITIO 66
OMNIA, QUAE SUNT AD INVICEM, AUT TOTA SUNT AUT PARTES AUT EADEM AUT ALTERA

Habitis tribus modis subsistendi generalibus, nunc ostendit quosdam modos se habendi dicens: OMNIA etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, scilicet suppositum et propositum. Circa suppositum tria faciam, quia primo ponam rerum quandam divisionem in generali, secundo ostendam convenientiam habitudinatorum et absolutorum in speciali, tertio distinguam modum habitudinum in universo totali.

De primo sciendum, quod, sicut habitum est super 40[1]), rerum quaedam sunt A
absolutae, quaedam respectivae. Quae divisio sumitur secundum rationem se habendi secundum aliquod extrinsecum, quod est terminus talis habitudinis. Et hoc vel positive ut in respectivo, vel negative ut in absoluto, ita tamen, quod unum et idem secundum omnem realem modum indifferens in quibusdam est absolutum et respectivum.

Et hoc de primo.

Licet autem ratio absoluti et respectivi inquantum huiusmodi differat, tamen B
id, quod sunt de se invicem, vere et realiter praedicatur. Verum, sicut secundum eam divisionem, quae est rerum in substantiam et accidens, ipsum accidens capit realitatem a substantia, quia ipsum est entis veri, sic respectus ad esse respectivum capit realitatem suam ex termino. Non, inquam, inquantum terminus est res in se extrinseca actu terminans respectum, sed inquantum terminus est intraneus respectu, inquantum videlicet respectus est aliquid secundum terminum vel aliquid ipsius termini, vel est ipse terminus secundum aliud esse, ut statim patebit. Hinc est, quod, sicut accidens in intellectu suo importans substantiam denominative praedicatur de substantia, sic respectus praedicatus de absoluto, etiam cum abstractive praedicatur, habet naturam denominativae praedicationis. Et sicut illic non sequitur: substantia est quanta, substantia est qualis, ergo quantitas est qualitas, ita nec hic sequitur: essentia est paternitas, essentia est filiatio, ergo pater est filius.

Et hoc de secundo.

Circa tertium considerandum, quod, ut sit in genere dicere et supra tactum est C
frequenter[2]), »duplex est genus respectuum. Est enim quoddam genus respectuum, qui non sunt nisi quaedam habitudines extrinsecus assistentes rebus, quae

[1]) supra, prop. 40 A; Sannino 36,11–12

[2]) supra, prop. 15 A–B; Sturlese 15–18; prop. 32 B; Mojsisch 207,45–58

5 omnia *coni.*: omne *codd.* 6 scilicet *om. O* 12 aliquod: aliquid *V* | terminus talis: talis terminus *V* 18 praedicatur: predicantur *V* 20 veri: vere *V* 29 hic: hoc *O*

Digitized by Google

dicuntur respectivae. Quae habitudines quantum ad rationem sui complementi et quantum ad id, quod formalius est in eis, sunt ab intellectu sive ratione concipiente et determinante huiusmodi habitudines circa res«[3]).

Dico autem 'quantum ad rationem sui complementi' etc., quia, licet tales habitudines »suam entitatem formaliter ex alio habeant et secundum rationem subiecti et hoc completive, sed originaliter habent eam ex alio, quod attenditur in eodem subiecto«[4]).

Quod etiam est in triplici genere, quia vel convenientia formarum, scilicet albi et nigri, vel prout unum originatur ex alio, ut motum a movente, vel secundum determinationem rei secundum aliud, ut exemplatum ab exemplari, et iste non ponitur ab Aristotele V *Metaphysicae*[5]), sed habet rationem mensurae et mensurati. Et ista tria, scilicet qualitas, potentia activa vel passiva et quantitas, sunt fundamenta omnis talis respectus, tum quia ratio elicit ea ex propria definitiva ratione alicuius istorum trium, quae sunt, ut dictum est, fundamenta omnis talis respectus, ideo remanent inquantum huiusmodi in ratione proprietatum, quae insunt rei secundum rationem suae essentiae, et hoc vel absolute, ut par et impar numero, vel in ordine ad aliud, quo posito posita sunt et quo remoto ipsa non sunt, ut ratio causae et causati. »Et quia natura non distinguit inter rem et rei rationem, cum ista distinctio sit ab intellectu, quidquid etiam a tali ratione elicitur, totum habet rationem sui complementi ab intellectu«[6]). Et hoc sive in practicis, ut patet »de nummo, qui relative dicitur in eo, quod pretium«[7]), sive etiam in speculativis, »ubi intellectus speculativus negotiatur circa entia et proprietates entium. Sicut enim in practicis ex ratione finis determinantur aliqua circa res, quae sunt ad finem, puta quod tale sit nomisma, sic intellectus speculativus ex principiis entium vel ex propriis naturis entium determinat aliquos modos circa ipsa entia, modos, inquam, non solum qui sunt res secundae intentionis, sed qui vere sunt res primae intentionis, quamvis non sint naturales et reales dispositiones rerum in eo, quod sint actionum vel passionum principia, quarum principium est natura«[8]). Et sic realitas talium respectuum non est nisi realitas suorum fundamentorum, quam quamvis formaliter et primo non significent per nomen, tamen de intellectu suo eam important circa substantiam, et ideo etiam tales respectus non faciunt mutationem nisi ratione suorum fundamentorum, et sunt constituentes unum genus praedicamenti, quod est ad aliquid.

»Est etiam aliud genus respectuum, videlicet intrinsecus inexistens essentiis rerum respectivarum, de quarum formali ratione sunt huiusmodi respectus et sine

[3]) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 18; Pagnoni-Sturlese 380,126–131
[4]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. 2 34; Sturlese 151,221–223
[5]) cf. Arist., Metaph. V 15, 1020b26–32
[6]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. 2 14; Sturlese 148,91–96
[7]) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 19; Pagnoni-Sturlese 380,135
[8]) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 20; Pagnoni-Sturlese 381,145–154

34 quantum *om. V* 42 secundum *om. V* 59 qui: que *V* | intentionis: intentiones *O*

Digitized by Google

quibus nec esse nec intelligi possunt. Talis autem respectus non est nisi quaedam habitudo vel ordo rei, quibus res aliqua per suam essentiam se habet«[9]) vel ad intra eandem essentiam, sicut sunt respectus originis, sive constituant distinctas hypostases, puta in prime bono et uno, sive solum distinguant respective, ut in aliis antipostaticis, vel ad extra, et hoc dupliciter, quia vel ad esse vel ad posse. Si ad esse, et hoc sive ad extra essentiam propriam, licet intra unum esse compositi, sicut materia et forma in compositis, materiale et formale in simplicibus, quorum utrumque per suam essentiam habet inclinationem et respectum ad alterum quodlibet suo modo, vel ad extra etiam secundum esse, et hoc sive in producendo, sive hoc sit per intentionem et hoc sive per essentiam sive per substantiam, ut sunt potentiae activae et essentiales et substantiales, vel procedendo, ut sunt potentiae passivae essentiales et substantiales.

Est autem regula generalis considerandi tales respectus, quia, ubicumque est realis differentia fundamenti et subiecti, ibi est respectus primi modi, scilicet extrinsecus assistens; ubi autem est indifferentia realis dictorum, scilicet fundamenti et subiecti, ibi est respectus secundi modi, scilicet intrinsecus inexistens et essentialis.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de respectivorum unitate, secundo de eorum identitate et alteritate, tertio de eorum totalitate et partibilitate.

D De primo sciendum, quod, licet omnis respectus capiat realitatem ad esse respectivum ex termino, qui etiam ex hoc cadit in ipsius descriptione sive secundum descriptionem Platonis sive Aristotelis, tamen nihilominus omnis respectus fundatur in aliquo absoluto, cui primo debetur modus subsistendi. Primum autem inter omnia qualitercumque subsistentia est unum, quod etiam est idem bono per 13[10]), a quo prima ratio subsistendi inexistit omnibus qualitercumque subsistentibus, ut apparet ex supra dictis, et per consequens omnia respectiva ad invicem sunt aliqualiter unum, cum concernant habitudinem ad invicem, per quod etiam differunt a disparatis.

Et hoc de primo.

E Verum »omnis res, cuius subsistentia per se et simpliciter invenitur in natura seu rerum universitate, si secundum se et secundum propriam rationem habeat respectum seu habitudinem ad aliquid, talis, inquam, res vel erit idem illi rei, vel una erit causa alterius secundum rationem habitudinis, quae attenditur inter eas«[11]).

»Dico autem 'rem, cuius subsistentia invenitur per se', ad excludendum entia per accidens. 'Simpliciter' autem dico, ut excludatur res ut nunc inquantum huius-

[9]) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 23; Pagnoni-Sturlese 381,171–175
[10]) cf. Procl., Elem. theol. 13; Vansteenkiste 270; Boese 10,2
[11]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. 5 17; Sturlese 184,117–121

78 intentionem *add.* vel executionem *V* 79 procedendo: producendo *V* 83 extrinsecus *add.* ex *V* 90 quod: quia *O*

Digitized by Google

modi. Et secundum hoc res per se et simpliciter est res secundum speciem per se intenta in natura. Haec autem res, si habeat respectum essentialem intrinsecum ad aliquid, hoc non potest esse nisi ratione alicuius dependentiae unius ab altero, quae dependentia intelligi non potest nisi vel secundum rationem identitatis vel causae; circumscriptis enim his modis a rebus omnes earum naturae erunt absolutae et independentes ad invicem«[12]).

Dico autem 'identitatis', quae est unio sive intra eandem intentionem sive intra eandem essentiam. Intra eandem intentionem, sicut omnia, quae sunt eiusdem intentionis, sunt eadem. Sed hoc est tripliciter, ut infra[13]) habebitur, quia vel secundum causam vel secundum essentiam vel secundum participationem. »Plures modos identitatis non invenimus in essentialiter ordinatis. Nam in tali ordine superiora sunt omnia inferiora secundum causam per 18[14]), inferiora autem sunt superiora secundum participationem; secundum essentiam autem nullum est idem alteri, sed unumquodque stat in se ipso secundum univocam suae propriae essentiae rationem«[15]) intra eandem essentiam, sicut uniuntur intentiones formales in superioribus, sive intra idem per essentiam, ut materia et forma in composito.

Et hoc de secundo.

F Sed quia omnis causa essentialis et signanter primordialis praehabet sua causata per praemissam[16]), quod praehabere necessario est modo ipsius causae, quae, cum sit secundum suam existentiam vel simplex vel etiam unum vel unitas, consequens est omnia causata in ea colligi in quandam simplicitatem et unitatem seclusa omni multitudine partibilitatis. Omne autem colligens et continens in se plura sua universalitate est quoddam totum. Ex quo apparet, quod omne habens se ad alia in ordine causae essentialis est quoddam totum. Omne autem causatum est recedens a perfectione, formalitate et universalitate suae causae, cum sit limitatum inquantum causatum. Ubi autem aliquid limitatum invenitur esse, necesse est inveniri et limitabile, quod per quandam contractionem recedat a sui ambitus continentia seu communitate, et sic constituatur tale esse limitatum, quod quidem, ut dictum est, invenitur in omni causato. Omne igitur causatum recedens ab ambitu continentiae suae causae, continetur, et sic incurrit quandam partialitatem, cum habitudo sui ad totum non sit nisi sicut habitudo partis ad totum.

Omnis ergo res habens ordinem essentialem ad aliam vel est totum vel pars vel idem, per unitatem videlicet unius intentionis, vel alterum per determinatum sui proprium essendi modum.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

[12]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. 5 17; Sturlese 184,121–185,131
[13]) cf. Procl., Elem. theol. 140; Vansteenkiste 506; Boese 70,15–16; infra, prop. 140 comm.
[14]) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2
[15]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 1 2; Mojsisch 146,18–22
[16]) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,4–6

126 quod: que *V* 134 recedat: recederat *V* 138 sit: sic *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Aut enim continent altera et reliqua continentur, aut neque continent neque continentur, aut idem aliquid passa sunt tamquam uno participantia, aut etiam disgregata sunt ad invicem. Sed si quidem continent, tota utique erunt; si autem continentur, partes; si autem uno multa participant, eadem sunt secundum unum; si vero plura sunt solum, altera ab invicem omnino, secundum quod multa sunt.

Aut enim: Probatio elementi talis est: Omnia, quae vel continent alia vel continentur a reliquis aut circumscriptis his, quae sunt aliquid idem passa sicut uno participantia, aut sunt segregata ab invicem illa, aut tota sunt aut partes aut eadem aut altera; sed omnia, quae sunt ad invicem, sunt huiusmodi: ergo omnia etc.

Istius rationis primo ponitur minor.

Deinde ibi: *Sed si quidem*, declaratur maior, quia si quidem aliqua continent, pro certo erunt tota, cum omne continens in essentialibus sit totum, sed, si continentur, erunt partes; si autem multa participant uno, illa sunt eadem secundum illud unum; si vero solum sunt plura, tunc sunt altera ab invicem, secundum quod omnino plura sunt.

145 aut²: autem *O* 145–146 disgregata: segregata *O* 148 ab *coni.*: ad *codd.* (cf. infra lin. 157)

Digitized by Google

PROPOSITIO 67
OMNIS TOTALITAS AUT ANTE PARTES EST AUT EX PARTIBUS AUT IN PARTE

Investigato ex modis se habendi, quae sint tota et partes, nunc ostendit auctor quot sint in rebus totalitates dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, et quod supponitur, et quod proponitur. Circa primum tria faciam, quia primo ponam totius, omnis seu universi distinctionem, secundo totius triplicem acceptionem, tertio totius potestativi subdivisionem et differentiae assignationem.

A Quantum ad primum sciendum, quod in omnibus quantis habentibus principium, medium et finem, quorum differentiam in partibus non facit naturalis positio partium secundum dextrum et sinistrum et alias differentias situs, non proprie dicitur totum propter incompletam pluralitatem unitorum, sed magis dicitur omne sive universum.

'Omne' quidem dicitur, quia »distributio totius universalis est eius, quod per unam rationem est in omnibus partibus«[1]. 'Universum' vero vocatur, quod est "unum versum in omnia" secundum Avicennam[2]. Talia autem sunt, »quae sunt homogenea per totum in substantia et operatione, ut aqua, numerus et similia, in his enim positio non facit differentiam nisi per accidens«[3] et quoad nos, ex hoc, quod noster sensus et aestimatio vel vicinitas alicuius signat unam partem distincte ab alia. Unde dicit Aristoteles[4], quod non dicitur tota aqua vel totus numerus, nisi secundum quod in his secundum iam dictam metaphoram sumitur distinctio positionis partium. »In illis autem, in quibus differentias facit naturalis positio partium, magis proprie dicitur 'totum'«[5] eo, quod ibi est unitorum perfecta pluralitas, scilicet tam secundum formas partium quam secundum positionem, sicut sunt heterogenea[6], scilicet corpora animalium perfectorum, in quibus, ut dicit Averroes[7], "cum fiunt partes diversae in situ, corrumpitur forma totius et natura partis". »In illis vero, in quibus partim positio facit mutationem in forma et partim

1) cf. Alb., Metaph. V 6 4; Geyer 284,62–64
2) ex Alb., Metaph. V 6 4; Geyer 284,61–62; cf. Avic., Metaph. IV 3; Van Riet 218,67–69
3) cf. Alb., Metaph. V 6 4; Geyer 284,56–58
4) cf. Arist., Metaph. V 26, 1024a7–8; Alb., Metaph. V 6 4; Geyer 284,78–80
5) cf. Alb., Metaph. V 6 4; Geyer 284,45–47; Arist., Metaph. V 26, 1024a2–3
6) cf. Alb., Metaph. V 6 4; Geyer 284,52–56
7) Averr., Metaph. V comm. 31; Ponzalli 215,58–59

5 quot: quod *V*   7 omnis: ordinis *V*   19 non facit differentiam *om. sed suppl. in marg. m. post. O*

Digitized by Google

non, in his utrumque dicitur, scilicet et totum et omne, sicut in artificialibus, in quibus positione partium mutatur figura, tamen non mutatur substantia nec operatio, sicut etiam vestis, cera et huiusmodi«[8]).

Sicut ergo se habet omne et totum in quantis quantitate molis, puta in corporalibus, sic suo modo se habet in incorporalibus, quae sunt quanta quantitate virtutis. Ubicumque enim in talibus habentibus principium, medium et finem non facit differentiam in partibus essentialis ordo segregans et distribuens omnes partes gradatim intra unam coordinationem secundum omnem modum, quo intentio, secundum quam fit coordinatio, participabilis est secundum speciem participantium, ibi non est proprie totum, sed magis dicitur omne seu universum.

Ubi vero talis segregatio et distributio fit per essentialem ordinem in essentialiter coordinatis, ibi proprie dicitur totum, et hoc formale secundum influentiam unius in aliud et finitum specie et partibus per declarationem super 5[9]), quia ibi uno quocumque ab ordine mutato confunditur tota harmonia coordinatorum in substantia et operatione.

Et hoc de primo.

Est autem triplex totum, ut sit in genere dicere, scilicet totum perfectionale, B
totum integrale et potestativum sive universale.

Primum est, cui non deest aliqua partium principaliter constituentium ipsum[10]). Secundum est, quod secundum Aristotelem[11]) est unum natura formae unientis omnes partes constituentes id, quod est totum, propter quam intentionem omnia in tali toto contenta sunt unum. Tertium totum, scilicet universale secundum Aristotelem[12]), est unum natura formae unientis omnia sub ipsa, quae, licet non constituant ipsam naturam unientem neque ipsa sit ex eis, tamen totalitas universalitatis accidit ei, prout aliquo modo ex ipsis est. Omne enim tale totum est ex partibus hoc, quod est. Et illud totum est totum potestativum.

Et hoc de secundo.

Verum haec potestas est duplex, quia vel secundum ambitum praedicationis, C
quae est potestas rationis, vel secundum virtutem operativam, et ista est realis. Primo modo vocatur proprie totum universale; secundo modo totum potestativum, licet communiter utrumque vocetur universale.

Eustratius enim super I *Ethicorum* 4 cap.[13]) loquens de duplici universali sic dicit: "Nunc universale non ubi in logicis speculationibus dicitur, illic enim, quod de multis dicitur et posterius est generatione, hoc autem, quod quoniam ante multa velut praesubsistens eis et illis ad ipsum recipientibus formam". Haec ille, et

8) cf. Alb., Metaph. V 6 4; Geyer 284,64–68; Arist., Metaph. V 26, 1024a3–4
9) supra, prop. 6 B; Pagnoni-Sturlese 130,103–121
10) cf. Arist., Metaph. V 26, 1023b26; Alb., Metaph. V 6 3; Geyer 283,40–43
11) cf. Arist., Metaph. V 26, 1023b26–28; Alb., Metaph. V 6 3; Geyer 283,47–57
12) cf. Arist., Metaph. V 26, 1023b29–30; Alb., Metaph. V 6 3; Geyer 283,57–64
13) Eustrat., In Eth. Nic. comm. I 4; Heylbut 40,18–22; Mercken 69,85–88

37 quam: quod *V* 39–40 fit ... coordinatis *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 45 sit: sic *V* 60 enim *om. V* 62 quoniam ante: a causa *O* 63 et² *om. V*

Digitized by Google

tunc allegat Platonicos[14]) de speciebus, qui dicunt eas tota et universalia, quod habemus super 41[15]). Et infra[16]): "Universalia autem et tota haec dicebantur, quoniam unumquodque illorum unum ens habet multa ex illo et secundum illud facta in materia, ad quae illud universale et totum dicebatur non intelligibiliter, ut universale logicum, sed intellectualiter. Universale quidem velut praesubsistens multis separabiliter, quae secundum ipsum facta sunt, totum autem velut in ratione partium ordinatarum, quae ad illud referuntur velut ad totum, non ex ipsis compositum, sed ante ipsas quidem ens et manens secundum se ipsum, illas autem habens relatas ad ipsum ut ad propriam totalitatem. Tripliciter enim aiunt dici totum: ante partes, ex partibus et in partibus. Ante partes quidem illas species, quoniam ante multa, quae ad illas simplicissimas existentes et immateriales facta sunt unaquaque illarum subsistit. Ex partibus autem composita et in multa partita". Et infra[17]): "In partibus autem ubi intelligibilia, quae et de multis et posteriora generatione dicuntur. Posteriora generatione quidem, quoniam singularia unius speciei vel unius generis anima speculans prius subsistentia in corporibus et in ipsis communiter speculatam rationem secundum abstractionem a materia in se ipsa subsistere faciens superfert, hanc proprie sibi ipsi, id est rationabiliter et scientialiter. Intelligibilia autem, quoniam usque ad intellectum subsistentiam tales totalitates habent, nequaquam sine singularibus ex quibus et assumptae sunt actu existentes. In partibus autem, quoniam in singularibus, ad quae et totalitates dicuntur, de ipsis dicta videntur. De multis autem, quoniam post subsistentiam multorum anima in se ipsa subsistere facit ipsa, propter hoc et animal universale aut nihil aut posterius ipse Aristoteles in his, quae *De anima*[18]), dixit. Nihil quidem quoniam secundum ipsum quidem non subsistit, posterius autem, quoniam ad multorum existentiam et comprehensionem ipsius consequitur intellectus". Haec ille.

Ex quibus evidenter apparet, quod utriusque totalitas seu universalitas multum differt.

Primo in eo, quod ista, scilicet theologica universalitas seu totalitas, accipitur secundum rationem subsistendi ratam in natura etiam circumscripto omni cognitivo abstrahente. Logica vero consistit secundum rationem cognoscendi, per virtutem videlicet abstractivam, inquantum intellectus est agens universalitatem in rebus, quas abstrahit ab hic et nunc, et sic talis universalitas est res solum consistens in conceptione.

Ex hoc sequitur secunda differentia, quod illa universalitas consistit in separatione, quae est opus naturae, logica vero in abstractione, quae est opus intellectus

[14]) cf. Eustrat., In Eth. Nic. comm. I 4; Heylbut 40,22–27; Mercken 69,89–95
[15]) supra, prop. 41 K; Sannino 53,244–250
[16]) cf. Eustrat., In Eth. Nic. comm. I 4; Heylbut 40,27–38; Mercken 69,95–70,8
[17]) Eustrat., In Eth. Nic. comm. I 4; Heylbut 41,2–15; Mercken 70,13–28
[18]) cf. Arist., De an. I 1, 402b7–8

66 et *om. O* 75 autem: alia *O* 79 speculatam: speculativam *O* 83 actu: aut *V* 86 et animal: tale *V* 87 quoniam *om. O*

Digitized by Google

vel rationis. »Ratio enim particularis, quam etiam aestimativam seu cogitativam quidam[19]) vocant, est vis distinctiva, quae componit et dividit et versatur circa intentiones rerum, etiamsi sint res universales, universales, inquam, secundum considerationem, inquantum videlicet considerat rem aliquam absque principiis secundum considerationem individuantibus seu particularizantibus eam, denudat enim rem a suo idolo, id est ab accidentibus, sub quibus imaginativa rem considerat[20]). Quae accidentia secundum logicam considerationem sunt principia et signa individuationis, sicut dicit Porphyrius[21]), quia secundum logicum non distinguitur inter rationem particularem et universalem proprie dictam. Secundum logicum enim solum fit abstractio rerum a talibus accidentibus, sub quibus considerat res ut praedicabiles de uno solo, quod convenit individuo secundum eum. Quod autem in tale abstractione consideratur, est universale vere secundum ipsum praedicabile de pluribus«[22]).

Ex his sequitur tertia differentia, quod universalitas ista, scilicet theologica, consistit in actuali subsistentia ita, quod, quanto aliquid est magis secundum actum, tanto est universalius. Ibi autem est e converso, quia, sicut dictum est, in eis fit »abstractio rerum secundum aliquas suas intentiones, quibus res cadunt secundum considerationem ab actu in quoddam esse potentiale, puta in esse secundum genus, quod non est esse secundum actum perfectum secundum suam naturam«[23]).

Ex his sequitur quarta, quod hic fit rerum ad invicem collectio, qua uniantur secundum modum suae actualitatis, quanto enim aliquid est actualius, tanto est unius et e converso. Ibi autem »fit quaedam rerum ab invicem separatio et enumeratio ratione unius communis naturae vel intentionis, scilicet generis vel speciei participandae, cuiusmodi communis naturae universalitas consistit in hoc, quod unum a pluribus participatur«[24]).

Ex his sequitur quinta, quod ea, quae sunt maxime universalia ista universalitate, sunt maxime unum ampliori formalitate et realitate quam quaecumque res particulares seu determinatae. Ibi autem »sunt proprie multa sub una formali intentione secundum quam ea, quae sunt multa, habent esse potentiale«[25]) intantum, quod, quanto aliquid est universalius, tanto est magis indeterminatum et sic determinabilius et per consequens multa in sua essentia, sicut dicit auctor libro *De*

19) cf. Avic., De an. I 5; Van Riet 89,48–53; Averr., De an. III comm. 6; Crawford 415,59–416,78; Alb., Summa de creat. II 1 q.38, a.1 solut.; Borgnet 35,331a; II 1 q.38, a.4 solut. Borgnet 35,334a

20) cf. Averr., De an. III comm. 6; Crawford 415,62–64

21) cf. Porphyr., Isag.; Busse 17,8–9; Minio-Paluello-Dod 125,19–20

22) cf. Theodor. de Vrib., De int. III 27 2–3; Mojsisch 200,26–39

23) cf. Theodor. de Vrib., De cogn. ent. 10 2; Steffan 176,7–10

24) cf. Theodor. de Vrib., De cogn. ent. 10 3; Steffan 177,17–20

25) cf. Theodor. de Vrib., De cogn. ent. 10 4; Steffan 177,25–26

100 cogitativam: cognitivam *V* 104 particularizantibus: particulantibus *V corr. ex* particularizantibus *in marg. O* 111 universale vere: vere universale *V*

Digitized by Google

providentia quaest. 3[26]) in haec verba: "Hoc quidem (scilicet universale) et si contineat, quae sub ipso, et essentiam det singulis, tamen differentias eorum, quae continet, praeaccepit et est unum multa secundum essentiam".

Ex praemissis concluditur sexta, quod determinatio istius universalis fit per magis potentiale, alterius autem per actuale.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo ponam totalitatis intentae distinctionem et primi membri declarationem, secundo secundi, tertio tertii.

D De primo sciendum, quod omnis intentio seu formalis perfectio est universalis, cuius esse est in quadam continentia, universalitate seu totalitate. Sed cum totum et perfectum et sic totalitas et perfectio sint idem, talis, inquam, intentio non invenitur sub ratione perfectionis seu totalitatis nisi vel in primordiali unitate vel in ordinis per se perfecti universitate, vel in primo et per se perfecti intra ordinem singularitate. Et sic est triplex totalitas tantum et ante partes et ex partibus et in parte.

Dico autem 'totalitatem ante partes', ubi intentio sub universalissima ratione, puta in prime ipsius, subsistit; ubi etiam modus suus subsistendi est formalissimus, actualissimus, absolutissimus et superperfectissimus, quam esse possit, existens non solum virtus productiva, sed etiam ratio exemplativa, per quam et secundum quam ipsum prime se exerit in sua producta; ubi etiam tanto verius et perfectius est omne productum suum, quanto verius est et perfectius existit productrix quam producta natura, cum omnia producta sint ibi secundum absolutissimam et summam suae subsistentiae perfectionem, scilicet principaliformiter, per 65[27]). Et quia intentio secundum istum modum subsistendi praehabet, colligit et continet unialiter, non pluraliter, hoc est in quandam simplicitatem et unitatem omnimodae impartibilitatis concludit omnem modum subsistendi in ipsa et secundum ipsam, ideo dicitur totalitas ante partes seu universalitas ante rem sicut omnes partes praehabens modo sui.

Et hoc de primo.

E Verum ipsa eadem intentio, ut iam subsistit per sui distractionem in ordinis per se perfecti universitate, cuius unitas et totalitas est formalior et absolutior totalitate cuiuscumque intra ipsum ordinem contenti, dicitur totum ex partibus. Totum, inquam, quia colligit intra se omnes per se perfectas hypostases unius coordinationis, quaecumque sit ista, colligit, inquam, secundum gradum eis debitum secundum maiorem vel minorem absolutionem contentorum, quorum quodlibet est pars totius. Ideo dicitur totum ex partibus, immo totalitas, ubi videlicet ipse partes distributae sunt secundum naturas proprias. Et talis totalitas est secundum existentiam et universale in re.

Et hoc de secundo.

26) Procl., De X dub. 3,n.10; Boese 18,18–21

27) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289, Boese 35,1–2

132 hoc: hec *V* 147 ubi *add.* vero *V* 164 totum: tota *V*

Digitized by Google

Ipsa etiam intentio, licet inveniatur et inexistat cuilibet intra ordinem existenti, tamen nulli inexistit sub ratione totalitatis, sed partialitatis, nisi primo intra ordinem, ubi invenitur in quadam singularitate. Licet enim quodlibet intra ordinem per se perfectorum constitutum colligat in quandam unitatem ea, quae sunt de propria ratione, ita, quod sub gradu suo nullum aliud possit inveniri, tamen primum intra ordinem, cum sit absolutius et perfectius aliis et sic nobiliori modo in se colligat non solum ea, quae sunt de sua propria ratione, sed etiam tamquam principium sub principio, ut infra videbitur[28]), modos subsistendi omnium sublocatorum intra suum ordinem, utpote magis contractorum ipso, hinc est, quod ipsum solum dicitur totalitas, sed in parte, cum etiam praehabita ab eo et collecta sint partialia et etiam partialiter in ipso subsistentia. Et ista totalitas est secundum participationem exemplariter, et hoc respectu totalitatis ante partes et ex partibus, quae est formalior totalitate in parte, sicut totum est formalius sua parte, et dicitur a quibusdam[29]) universale post rem. F

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Aut enim in causa species uniuscuiusque considerata et totum illud ante partes dicimus, quod in causa praeexistat, aut in participantibus ipso partibus. Et hoc dupliciter. Aut enim in omnibus simul partibus, et est hoc ex partibus totum, quo et quaecumque pars est minor quam totum; aut unicuique partium ut ex parte facta totum secundum participationem, quod etiam facit partem esse totum particulariter. Secundum existentiam quidem igitur totum ex partibus, secundum causam autem, quod ante partes, secundum participationem autem, quod in parte. Etenim hoc secundum extremam demissionem totum, qua imitatur, quod ex partibus totum, quando non quaecumque fit pars, sed toti potens assimilari non secundum partes tota sunt.

Probatio elementi talis est: Omne id, quod vel consideratur in causa vel in omnibus partibus per se perfectis simul vel in una parte tantum, hoc est aut ante partes aut ex partibus aut in parte; sed omnis totalitas est huiusmodi: ergo etc.

Istius rationis innuitur minor cum adiunctione declarationis maioris, cum dicitur, quia species, id est perfectio formalis seu intentio uniuscuiusque rei etc., et patet.

Secundum: Hic reducit istos tres modos totalitatis ad tres modos subsistendi enumeratos per 65[30]). Ubi notandum, quod dicit totum in parte esse totum secundum extremam demissionem totalitatis, qua imitatur totum ex partibus,

[28]) infra, prop. 71 D

[29]) cf. infra, prop. 178 B; Alb., De int. et intell. I 2 5; Borgnet 496b

[30]) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289, Boese 35,1–2

178 subsistendi *add.* et *O* 193 hoc *add.* quod *O*

Digitized by Google

quod etiam ipso est formalius. Item notandum, quod non dicit quamlibet partem esse totum in parte, sed eam solam, quae potest assimilari toti, secundum quod contra partes dividitur, et sic talis est primum in quolibet ordine, ut infra videbitur.

Digitized by Google

PROPOSITIO 68
OMNE, QUOD IN PARTE TOTUM, PARS EST EIUS, QUOD EST EX PARTIBUS TOTIUS

Ostenso triplicem esse totalitatem, nunc ostendit tertiam esse partem secundae totalitatis, cum dicitur: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam partis diversam acceptionem, secundo subiungam totius in parte subdistinctionem, tertio alterius membri subdivisionem.

De primo sciendum, quod, ut sit in genere dicere, »triplex est pars: essentialis, A
quantitativa sive integralis et potestativa sive universalis«[1]).

Essentialis dicitur tripliciter, scilicet vel secundum viam compositionis realis, scilicet ex qua cum comparte vel compartibus aliquid realiter componitur et in ipsam vel in ipsas resolvitur, sive hoc sit in naturalibus, puta materia et forma, sive in artificialibus, puta species et forma, quae est circa aliquid constans figura, et habens speciem, id est subiectum, quod non proprie est materia. Vel secundum viam compositionis intentionalis, ut in supernaturalibus, ubi tamen minus proprie una intentio cum alia simplicem componens essentiam dicitur pars. Vel secundum viam compositionis rationis sive intellectualis, sicut ea, quae sunt in definitione, sunt partes definiti, qualiter genus est pars speciei.

Item, pars quantitativa est duplex. Uno modo »inquantum dividitur quantitas quocumque modo divisionis, et sic quantumcumque sit, quod aufertur ab aliqua totali quantitate, pars illius dicitur, sicut duo sunt partes trium«[2]). Secundo modo inquantum ita dividitur quantitas, quod ipsa aliquotiens sumpta mensurat totum. Unde dicitur in V Euclidis[3]): "Pars est quantitas minor maioris, cum minor maiorem numerat". "Numerus autem alium numerare dicitur, qui secundum aliquem multiplicatus illum producit", ut dicitur in VII[4]) eiusdem. Haec autem pars a quibusdam vocatur pars quantitativa et ab aliis pars multiplicativa. Pars vero primo modo dicta vocatur pars aggregativa eo, quod per se quotienscumque sumpta non constituit suum totum, sed tantum cum alia aggregata.

Pars potestativa seu universalis est, in quam aliqua forma communis sive intentio formalis formali divisione dividitur, sicut species est pars generis in rationali-

[1]) cf. Alb., Metaph. V 6 2; Geyer 283,10–12

[2]) cf. Arist., Metaph. V 25, 1023b12–14; Alb., Metaph. V 6 2; Geyer 282,45–49

[3]) Euclid., Elem. V def. 1; Heiberg-Stamatis 1,2–3; Venetiis 1509, 32r

[4]) Euclid., Elem. VII def. 11; Heiberg-Stamatis 104,3–4; Venetiis 1509, 54r

5 cum: est *O*   13 vel in ipsas *om. V*   14 et[1]: id est *O*   17 simplicem: simplice *O*   29 sed *om. O*   30 seu: sive *V* | in quam: in qua *V*

Digitized by Google

bus. Vocatur autem pars potestativa, quia species est totum genus secundum esse, sed non secundum ambitum potestatis generis. Et ideo secundum rationem huius potestatis tantum species est eius pars; genus enim secundum totum esse suum et naturam salvatur in qualibet specie. Et sic etiam species est totum in parte.

Et hoc de primo.

B Est autem totum in parte sive pars potestativa duplex, quia vel secundum rationem vel secundum rem.

Primo modo est ipsa species, in qua totum universale est secundum totum suum esse et secundum totam virtutis potestatem, licet non secundum totam potestatem ambitus praedicationis. Et sic totum potestativum, licet secundum totum suum esse sit in qualibet parte, tamen non nisi in suprema est secundum totum suum posse et in nulla est secundum totum ambitum suae praedicationis.

Secundo modo est primum intra ordinem vel essentiam totius potestativi. Et hoc adhuc est duplex, quia vel corporale vel incorporale.

Si corporale, hoc adhuc est duplex, quia vel in naturalibus vel in civilibus. Si in naturalibus, sic est cor vel aliquid loco cordis, »in generatione enim animalis primo distinguuntur spiritus vitales in corde a generante, ut sint apti generationi aliorum membrorum, et sic mediante corde effective generantur alia membra et totum animal, et secundum hoc cor sicut totum in parte generando alia membra stat sub ordine generantis praecipue principalis causae, quae est essentialis causa«[5]) et continet virtute omnia alia membra. »Si in civilibus, sic regnum est totum potestativum«[6]), cuius totum in parte est dux exercitus, qui ex omnibus, qui aliquo modo habent analogiam ad finem victoriae, constituit exercitum unum, qui finis per unum haberi non potest, sicut nec habetur, per unam virtutem, sed per multas, in qua totus est in analogia suae virtutis, marescalcus, qui equestrem habet potentiam in analogia suae virtutis, gladiorum et armorum factor similiter in analogia suae virtutis. Similiter est de milite et de athleta et de athlotheta et sic de aliis.

Et hoc de secundo.

C Si vero totum in parte est incorporale, hoc est duplex, quia vel intra eandem intentionem vel intra eandem substantiam. Si primo modo, sic est primum intra quemlibet ordinem per se perfectum, sicut primus intellectus in ordine intellectuum, prima anima in ordine animarum et sic de aliis. Si secundo modo, sic in toto potestativo animae totum in parte est unum seu »intellectus agens, qui se habet ad essentiam animae sicut cor in animali«[7]).

Et hoc de primo principali.

[5]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 8 7; Mojsisch 152,111–115
[6]) cf. Alb., De caus. et proc. univ. II 2 38; Fauser 131,47–49
[7]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 10 1; Mojsisch 153,29–30

45 hoc adhuc est: ad hoc huc est *V* 48 spiritus: species *V* 49 et[2] *om.* *V* 57 equestrem: equestrum *O* 65 seu intellectus agens: intellectus seu agens cum uno sui *V*

Digitized by Google

Circa propositum tria faciam, quia primo ostendam totum in parte esse partem totius ex partibus in corporalibus, secundo ostendam hoc ipsum in spiritualibus, tertio in essentialibus.

D De primo sciendum, quod »cor«, ut de eo ad praesens fiat sermo, »et si participet virtutem activi principii in toto ex partibus, quod est animal, attendimus tamen differentiam in eo ad agens inquantum agens quoad tria: primo, quia agens inquantum agens non oportet, quod sit dependens ab alio superiori principio; alioquin oporteret, quod primum agens sic dependeret. Cor autem per se in agendo stat sub ordine superioris et principalioris agentis et dependet ab eo et secundum substantiam et secundum actionem suam, qua sicut totum in parte est principium aliorum membrorum et totius animalis«[8]).

»Item secundo agens inquantum agens non dependet ab eo, quod agitur per ipsum; alioquin oporteret, quod primum agens dependeret, quod est impossibile. Cor autem secundum substantiam suam dependet ab his, quae fiunt per ipsum in animali, tamquam ex causa sine qua non vel etiam simpliciter virtute generantis«[9]).

»Tertio cor differt ab agente inquantum agens, quia agens inquantum agens potest in se continere, quod efficitur per ipsum, non solum virtute, sed etiam per essentiam, inquantum est id, quod est effectus suus, sed secundum aliud esse per 18[10]); et talis est omnis causa essentialis. Sed cor solum continet virtute, ut dictum est, alia membra et non per essentiam dicto modo, et ideo non potest dici, quod cor sit singula membra vel totum animal in potentia activa vel id ipsum per essentiam secundum aliud esse. Et per consequens non potest dici, quod sit idem per essentiam nec secundum causam«[11]).

Et hoc de primo.

E »Similiter intellectus agens cum uno sui, qui etiam est totum in parte et pars totius potestativi ex partibus, quod est anima, continet in se virtute totam residuam substantiam animae, in qua convenit cum corde. Sed insuper, quod ipse est tota essentia animae secundum aliud esse ratione intellectualitatis per modum causae essentialis, et ita est idem, quod essentia animae, secundum causam et secundum rationem activi principii stans sub ordine principalis agentis«[12]), »sicut ergo cor in agendo stat sub ordine principalis agentis et agit singula membra animalis, sic unum intellectus seu agens se habet in agendo respectu animae rationalis et in respectu agentis principalis, sub cuius ordine et virtute agit primo ordine productus ab eo, ut sic secundum hoc principalis pars animae rationalis et ad

8) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 9 1; Mojsisch 152,3–153,9
9) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 9 2; Mojsisch 153,10–14
10) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272, Boese 12,1–2
11) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 9 3; Mojsisch 153,15–22
12) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 9 4; Mojsisch 153,23–27

75 oporteret: oportet *V* | sic: sit *V* 82 qua *add.* sine *O* | simpliciter *add.* et *O* 95 ipse: ipsa *O* 96 essentia animae: anime essentia *O* 102 rationalis: totalis *O*

Digitized by Google

instar cordis est dependens et secundum substantiam et secundum operationem a superiori et principali agente producente ipsum et residuas partes animae, ut ipse intellectus sic stet sub ordine principalis agentis«[13]).

Est etiam intellectus agens sicut cor dependens ad residuas partes animae. »Est enim radicale principium essentiae animae ex necessitate naturae suae, et omne tale agens, principians videlicet ex naturae necessitate aliquod ens absolutum, puta substantiam, et illud, quod agitur seu principiatur, concluduntur sub uno ordine, a quo utrumque eorum secundum essentiam dependet; et per consequens ad se invicem mutuo dependent«[14]).

»Continet etiam virtute et potestate essentiam animae, ut supra dictum est, immo ipse est idem cum essentia animae secundum causam praehabens eam nobiliori modo et existens ei principium causale, sub ordine tamen, ut dictum est, principalis agentis producentis ipsum et substantiam animae simul«[15]).

Et hoc de secundo.

F Per omnia consimiliter cum intellectu agente se habet primum omnis per se perfecti ordinis, quod etiam est pars totius ex partibus, scilicet quod dependet et secundum essentiam et secundum operationem in sua causalitate ab aliquo prime et principaliter ente, puta primordiali unitate vel prime uno, et sic stans sub ordine principalis agentis producit concausaliter ea, quae se consequuntur intra eundem ordinem, ad quae etiam dependet, cum agat ex necessitate naturae suae, et est totus residuus ordo, licet partialiter continens ipsum et praehabens nobiliori modo.

Sed in hoc differt ab intellectu agente, quod non concurrit cum residuo ordine in eandem substantiam, cum omnes partes ordinis sint essentialiter disgregatae secundum exigentiam ordinis essentialis. Intellectus vero agens est idem in substantia cum essentia animae.

Et per hoc etiam apparet intentio elementi

COMMENTUM

Si enim pars est, totius alicuius est pars, et aut eius, quod in ipso totius, secundum quod dicitur in parte, sed sic esset sui ipsius pars, et erit pars aequalis toti et idem utrumque; aut alterius alicuius totius. Et si alterius, aut solum est illius pars, et sic nihil utique rursum a toto differet uno ente unum ens pars; aut cum altero, omnis enim totius, cuius partes plures una secundum illud erit ex pluribus ens totum ex partibus, ex quibus est. Et sic quod in parte totum, est pars eius, quod ex partibus.

13) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 10 1; Mojsisch 153,30–154,40
14) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 10 2; Mojsisch 153,44–154,48
15) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 10 3; Mojsisch 154,51–55

134 differet *coni.*: differt *codd.*

Digitized by Google

Probatio elementi talis est: Omne partiale ut huiusmodi est pars totius constituti ex partibus; sed omne in parte totum est partiale: ergo etc.

Minor manifesta est. Maior sic probatur: Omne partiale aut est pars eius totius, quod est ipsummet pars, aut alicuius totius alterius extra se; sed nullum partiale est pars sui ipsius, quia sic pars esset aequalis toti, immo utrumque, tam totum quam pars, esset idem secundum idem: ergo omne partiale est pars alicuius alterius totius extra se.

Et si alterius: deducitur ratio ulterius sic: Omne partiale existens pars alicuius totius divisi a se vel est tantum sola pars sine comparte vel compartibus vel cum aliis vel alia partibus vel parte; sed nullum partiale est tantum sola pars alicuius totius alterius a se, quia sic iterum pars non differet a toto, cum unum et idem esset totum et pars: ergo omne partiale ut huiusmodi est pars constituti ex partibus, scilicet cuius partes sunt plures una.

Et sic habetur maior principalis rationis. Et sic etiam, cum omne in parte totum sit partiale, sequitur necessario, quod ipsum est pars eius totius, quod est ex partibus.

145 alterius *om.* *V* 152 eius: cuius *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 69
OMNE, QUOD EX PARTIBUS TOTUM, PARTICIPAT EA, QUAE NON EX PARTIBUS TOTALITATE

Habita comparatione tertiae totalitatis ad secundam nunc comparat auctor secundam ad primam dicens: OMNE etc.

Ad cuius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de concurrentibus ad rationem totius ex partibus in generali, secundo dicam de toto ex partibus in natura incorporali, et hoc sive intellectuali sive vitali, entiali et similium, tertio dicam de toto ex partibus in natura spirituali et corporali, et hoc sive naturali vel morali.

A De primo sciendum, quod »in omni universitate, quae est totum ex partibus, tria attendimus, scilicet rerum ipsarum subsistentiam seu entitatem, ipsarum rerum convenientiam seu universitatem et secundum hoc earumdem rerum continuam totalitatem. Et sicut ista invenimus in generali seu totali universitate simpliciter omnia continente, sic etiam habet locum in qualibet partiali universitate secundum suum proprium modum sibi convenientem.

In unaquaque enim earum, sicut invenitur ibi subsistentia secundum aliquam intentionem magis vel minus universalem, sic etiam invenitur aliqua convenientia, in qua attenditur aliqualis colligatio et unitas, ex quo tertio constituitur quoddam totum. Cuius totius proprietas participatur ab omnibus, quae sunt illius universitatis, tamquam a partibus, quae sunt per se talis totius, cuius totius bonum divinius est et formalius bono cuiuscumque talium partium«[1]).

»Consideretur igitur universitas in se, et supposita subsistentia eorum, quae pertinent ad ipsam, attendatur universitas inquantum huiusmodi, id est in quo consistat ratio universitatis«[2]).

»Circa quod videndum, quod non omnis multitudo est universitas, si proprie loquamur, universitas enim est multorum unitas; unde oportet, ut illa, quae sunt unius universitatis, habeant ad invicem convenientiam aliqualem et fiant quodammodo unum, non quocumque modo, sed unum ordine secundum habitudinem causalem. Et iste est ordo, qui attenditur in his, quae sunt unius universitatis, videlicet secundum influentiam unius eorum in aliud«[3]), sicut habitum est super 5[4]).

[1]) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 28 2; Pagnoni-Sturlese 327,6–15
[2]) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 28 3; Pagnoni-Sturlese 327,16–18
[3]) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 28 4; Pagnoni-Sturlese 327,19–24
[4]) supra, prop. 6 B; Pagnoni-Sturlese 130,103–116

12 tria *om. sed suppl. in marg. m. post. V* | ipsarum: ipsam *V* 13 seu *om. V* 13–14 continuam *add.* seu *V* 16 convenientem: conveniente *V* 17 ibi: sibi *V* 31 super: supra *V*

Digitized by Google

Et hoc de primo.

B Verum, »si talis influentia ex toto et ex parte utriusque extremi fuerit per essentiam, non erit opus in tali universitate, sive in toto ex partibus, ad ipsam constituendam aliquam extraneam naturam subicere«[5]), sicut se habet in universitate seu totalitate intellectualium hypostasum et in omnibus aliis supra ipsam. »Et sic in multitudine intellectualium hypostasum invenimus convenientiam earum ad invicem et unitatem et ordinem secundum habitudinem causalem essentialem, et per consequens ex tali ordinatione attenditur in eis talis approximatio, quae requiritur et sufficit ad constituendam universitatem«[6]), quae est totum ex partibus.

Et sicut dixi de multitudine intellectualium hypostasum, ita intelligendum est de multitudine vitarum et aliorum perfectorum numeros per se perfectos constituentium.

Et hoc de secundo.

C Sed quantum ad »spiritualia et corporalia, quae faciunt duas partiales universitates, considerandum, quod in huiusmodi fit quaedam alternativa influentia quantum ad partes utriusque earum in se, influentia, inquam, mediantibus modis et dispositionibus accidentalibus eorum et sic, inquantum sunt individua«[7]), sicut apparet in angelis quantum ad actus hierarchicos et in maiori et minori mundo et etiam in civilibus suo modo. »Sed hoc est impossibile, nisi ad invicem per convenientiam aliquo modo sibi appropinquent, quia nulla absoluta qualitas seu qualitates in eis facerent seu constituerent universitatem, cuius ratio praemissa est, sed approximatio ad invicem et per consequens influentia, ut dictum est. »Sed ex quo sic appropinquant inquantum individua, necesse est ea appropinquare secundum aliquam proprietatem individualem. Haec autem proprietas in corporibus est et dicitur situs, quo corpora sibi ad invicem appropinquant; unde necesse est in spiritualibus aliquid simile spiritualiter accipere, quo huiusmodi spirituales substantiae simul sint, ut una possit influere in aliam, et sic constituant unam sibi propriam universitatem[8]).

»Est autem huiusmodi simultas, sive in corporalibus sive in spiritualibus, quidam respectus naturae, quo huiusmodi res inquantum individuales ad invicem appropinquant. Sicut autem in corporalibus sunt quaedam, quae se ipsis sibi invicem appropinquant, puta istae principales mundi corporales partes, scilicet corpora caelestia et elementa, sunt autem et alia, quae in eis et secundum ea sibi invicem appropinquant, ut aliae singulares partes, puta homines, animalia et plantae, sic est suo modo in spiritualibus«[9]).

[5]) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 28 4; Pagnoni-Sturlese 327,25–27
[6]) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 28 2–4; Pagnoni-Sturlese 327,30–34
[7]) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 28 5; Pagnoni-Sturlese 327,35–328,39
[8]) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 28 5; Pagnoni-Sturlese 328,39–48
[9]) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 28 6; Pagnoni-Sturlese 328,49–55

34–35 constituendam: constitutam *V* 36 et[1]: id est *V* | sic: sicut *O* 39 ordinatione: coordinatione *V* | approximatio: appropriatio *V* 51 appropinquent: appropinquant *O* 52 constituerent: constitueret *O* 54 appropinquant: appropinquent *V* 56 appropinquant: appropinquat *V*

Digitized by Google

Ubi tamen sciendum, quod alterius rationis est habere locum secundum naturam speciei, alterius autem habere locum secundum rationem et naturam individui, sine quo talia non possident locum secundum rationem et naturam speciei, ut per se patet in omnibus corporalibus. Sunt autem in huiusmodi ad invicem proportionata locus et locatum.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo recolligam totius ex partibus subsistentiae rationem, secundo ostendam ex hoc necessarium sui in totalitatem ante partes reductionem, tertio ex hoc subiungam ipsius participationis condicionem.

D De primo sciendum, quod universitas totius ex partibus omnes partes ipsum totum integrantes, in quibus subsistit, circumcludit quoad omnes modos subsistendi earum partium, qui modi diversantur secundum maiorem vel minorem contractionem intra unam intentionem, ex qua et secundum quam omnes partes ad invicem colligantur, ideo habet necessariam et per se habitudinem ad omnia sub se contenta, in quae determinatur, secundum quod etiam totum ex partibus corporale determinatur in suas partes sicut natura humana in carnem et ossa.

Sicut autem tale totum sui determinatione in partes homogeneas et heterogeneas exhauritur suis partibus ita, quod in pluribus nec in paucioribus possit determinari, sic in essentialibus et in corporalibus ipsum totum ex partibus determinatur in hypostasibus per se subsistentibus ita, quod nullus gradus ei desit, sicut nec supremus, ita nec infimus, et per consequens ipsi toti competit modus subsistendi secundum existentiam per 67[10]), cum totum et perfectum sit idem.

Et hoc de primo.

E Omne autem tale est certis suis limitantibus circumscriptum et ex hoc contractum et deficiens ab universalitate eius, ubi intentio ipsa, secundum quam fit determinatio intra tale totum, est simpliciter illimitata et absoluta, quale est imparticipatum secundum ipsam. Et sic necessarium est ipsum, quod contractum est et deficit, reduci ad illud, a quo deficit.

Sicut enim omne per accidens reducitur ad per se eo, quod est eiusdem coordinationis secundum rationem cuiusdam analogiae cum eo, quod est per se. Dico autem ipsa esse eiusdem coordinationis, ut, si unum fuerit secundum rem, et aliud erit secundum rem, quod patet ex ratione et natura originis eius, quod est per accidens, ab eo, quod est per se. Ratio enim eius, quod est per accidens, consistit in quadam analogia ad id, quod est per se, unde et id, quod est per se, cadit in eius, quod est per accidens, definitione. Sicut ergo omne per accidens reducitur ad per se et omne secundarium ad primarium eadem ratione, ita omne per se et primo ratione eiusdem coordinationis reducitur ad causam suam, quae est primo tale, per secundam partem 21[11]).

Et hoc de secundo.

10) cf. Procl., Elem. theol. 67; Vansteenkiste 290; Boese 36,7–9
11) cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 274; Boese 14,8–15,21

99 per accidens ... est² *om. V* 100 unde ... per se² *om. O* 103 primo²: prime *O*

Digitized by Google

Ex praemissis sequitur, quod ex quo toti ex partibus competit modus subsistendi secundum existentiam et ex hoc limitatus, contractus et deficiens a superplenitudine sui imparticipati, quod etiam consequenter necessario participat imparticipato. Omnis enim multitudo eo participat uno, quo reducitur ad unum. Et cum omne totum ex partibus sit quaedam multitudo sive universitas ex per se perfectis hypostasibus constituta, necessarium est ipsum participare sua propria totalitate, quae est unum vel unitas omnes partes praehabens in sua simplici essentia, non unite sicut ipsum totum ex partibus, sed unialiter, et sic imparticipatae totalitatis, cum sit una omnium et causa residuarum totalitatum tam ex partibus quam in parte. F

Unde Dionysius 13 cap. *De divinis nominibus*[12]) loquens de prime uno sic dicit: "Et aliter et hoc sciendum est, quoniam secundum uniuscuiusque praeexcogitatam speciem unita dicuntur esse ea, quae sunt unita et omnium est unum elementatum. Et si auferas unum, neque totalitas neque pars neque aliquid existentium erit. Omnia enim in se ipso unum uniformiter praeaccepit vel circumaccepit. Ita igitur theologia totam thearchiam sicut omnium causam laudat unius nominatione et unus Deus pater[13]) et unus dominus Ihesus Christus et unus et idem Spiritus[14]) propter excedentem totius divinae unitatis simplicitatem, in qua omnia singulariter congregata sunt et superunita et praesunt supersubstantialiter. Propter quod et omnia iuste ad eam remittuntur et reponuntur, a qua et ex qua et per quam et in qua et ad quam omnia sunt et coordinata sunt et continentur et adimplentur et convertuntur. Et non invenies aliquid existentium quod non in uno". Et infra parum post dat modum laudandi, ubi dicit[15]): "Et oportet laudare totam et unam deitatem, scilicet omnium causam unum, quod est omne unum et multitudinem et partem et totum et definitionem et infinitatem et terminum et interminabilitatem, quod omnia existentia et ipsum esse definit et omnium est et totorum omnium simul et ante omnia et super omnia singulariter causa et super ipsum unum existens et ipsum unum existens terminat". Et infra[16]): "Supersubstantiale autem unum existens unum et omnem numerum terminat et ipsum est unius et numeri et omnis existentis principium et causa et numerus et ordo". Haec Dionysius de totalitate imparticipata.

Et nota, quod hic dicitur participans, cui etiam ipsa intentio competit per essentiam, quia, sicut dictum est, deficit a superplenitudine, quae competit ei, quod est tale secundum causam.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

[12]) Dion., De div. nom. 13 3; PG 3,980B–C; Suchla 228,3–15; Simon 435,78–441,78
[13]) cf. I Cor. 8,6; Eph. 4,5–6
[14]) cf. I Cor. 12,11; Eph. 4,4
[15]) Dion., De div. nom. 13 3; PG 3,980C; Suchla 228,17–229,2; Simon 444,62–65
[16]) Dion., De div. nom. 13 3; PG 3,980D; Suchla 229,3–5; Simon 444,66–68

120–121 circumaccepit: circumacceperit *O* 122 unus Deus: uno Deo *O* 129 est *add.* ante *Dionysius*

Digitized by Google

COMMENTUM

Si enim ex partibus est, passum est totum: partes enim factas totum propter unionem passum est, et est totum in non totis partibus. Omni autem participato praesubsistit imparticipatum; imparticipabilis ergo totalitas praeexistit ante participatum. Est ergo quaedam species totalitatis ante totum quod ex partibus, quod non est passum totum, sed ipsamet totalitas, a qua, quae ex partibus, totalitas. Quoniam et quod ex partibus totum multipliciter et in multis, in aliis et in aliis ex partibus existentibus, his quidem ex aliis, his autem ex aliis. Oportet autem esse unitatem omnium totalitatum secundum se. Quod enim non sincerum unumquodque totorum, totaliter harum indigens est entium partium, ex quibus est, non totis entibus; neque in aliquo factum aliis omnibus causa esse potest, quod sint tota. Quod ergo totis omnibus est causa, quod sint tota, est ante partes. Si enim et hoc ex partibus, aliquod totum erit et non simpliciter totum, et iterum ex alio est et itur sic in infinitum, aut prime totum, non ex partibus totum, sed quod est totalitas ens.

Probatio elementi talis est: Omne, quod passum est fieri totum per unionem ipsum integrantium, existens totum in non totis partibus participat ea, quae non ex partibus totalitate; sed omne, quod est ex partibus totum, est huiusmodi: ergo etc.

Minor manifesta est per 3[17]): sicut enim omne, quod fit unum, participatione unius fit unum, ita omne, quod fit totum, participatione totius fit totum.

Maior probatur sic: Omne totum participatum participat ea totalitate, scilicet imparticipata, quae sibi praesubsistit, per 24[18]); sed omne, quod passum est etc., est totum participatum: ergo omne etc. Maior declaratur quoad hoc, quod ibi supponebatur, scilicet quod totalitas ante partes sit imparticipata, sic: Omnis totalitas non passa fieri totum ex partibus, sed existens ipsamet totalitas, a qua etiam totum ex partibus instituitur, est totalitas imparticipata; sed totalitas ante partes est huiusmodi: ergo etc.

Quoniam et quod: Hic probatur aliquid, quod etiam supponebat praecedens ratio, scilicet quod totum ex partibus esset totum participatum. Omne multipliciter existens et in multis partibus aliis et aliis existentibus, quarum quaedam sunt ex aliis, quaedam autem ex aliis, illud est participatum per 24[19]); sed omne totum ex partibus est huiusmodi: ergo etc.

Oportet autem: quia in paenultima ratione in minori supposuerat totalitatem ante partes esse ipsammet totalitatem et causam omnis totalitatis ex partibus, ideo nunc probat utrumque sic. Omne praeexistens ante totum multiforme, quod est non sincerum sive purum, et sic indigens partibus, ex quibus est, omne, inquam, tale praeexistens neque factum in aliquo est ipsamet totalitas et causa omnibus, quod sunt tota, sive sint tota ex partibus sive in parte; sed totalitas ante partes est

17) cf. Procl., Elem. theol. 3; Vansteenkiste 265; Boese 3,1
18) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
19) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2

177 tota *om. O*

Digitized by Google

huiusmodi, quia, si esset ex partibus, iam esset aliquod totum et non totum simpliciter, et sic participans et per consequens esset ex alia totalitate et sic procederetur in infinitum: ergo totalitas ante partes est ipsamet totalitas et causa omnibus, quae sunt tota.

Et nota, quod ista totalitas respectu totius universi est solum prime unum, licet etiam unitates sint totalitates respectu suorum universorum.

180 quae: quod *V* 181 tota: nota *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 70
OMNE TOTALIUS IN PRIMORDIALIBUS ET ANTE PARTIALIA IN PARTICIPANTIA IRRADIAT, ET SECUNDUM AB ILLIS DEFICIT ALIQUID PARTICIPANS

Comparatis totis ex partibus ad totalitatem ante partes, nunc auctor comparat ipsas totalitates ante partes inter se dicens: OMNE TOTALIUS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de li 'totalius' diversa significatione, secundo de totalioris potestativi distinctione, tertio de unius membri subdivisione.

A Circa primum sciendum, quod secundum triplex totum, scilicet integrale, perfectionale et potestativum sive universale, est triplex etiam totalius. In integralibus autem unum dicitur alio totalius, scilicet quod est deminuto impermixtius. Cum enim proprie non vocetur totum integrale nisi heterogeneum, in quo est differentia partium secundum positionem, patet, quod cum deminutum opponatur toti in eo sensu, in quo totum dicimus idem, quod perfectum deminutum proprie opponitur toti heterogeneo, secundum quod ipsum sumitur in ratione perfecti. Et ideo Graeci signantius vocant hoc colobon, id est deminutum membro, secundum quod membrum vocatur omnis pars determinans situm in tali toto[1]). Et ideo patet, quod colobon non accidit universali, sed tantum toti, et, licet secundum imperfectam rationem nominis pluribus possit convenire[2]), tamen secundum veram eius rationem non dicitur colobon, nisi quod habet septem condiciones secundum Aristotelem[3]). Prima est, quod oportet ipsum totum esse quantitativum, cuius pars ablata minor est remanente; secundo, quod habeat partes dissimiles; tertio, quod istae partes sint distinctae naturali positione; quarto oportet, quod ista pars truncata non destruat totum; quinto, quod oportet ipsum esse unum colligatum per naturam vel artem; sexto, quod pars ablata non sit de superfluitate, sed de substantia totius; septimo oportet, quod illud membrum sit organicum non recrescens truncatum.

In toto autem perfectionali illud vocatur totalius, quod est imperfecto impermixtius, cui videlicet nihil deest eorum, quae ad sui perfectionem exiguntur.

1) cf. Alb., Metaph. V 6 8; Geyer 288,42–45
2) cf. Alb., Metaph. V 6 8; Geyer 289,56–64
3) cf. Alb., Metaph. V 6 8; Geyer 288,46–289,55; Arist., Metaph. V 27, 1024a11–28

6 totalius *coni.*: totum *V* tota *O* 9–10 membri subdivisione: subdivisione membri *V*
16 sensu: processu *O* 27 unum *om.* *V*

Digitized by Google

In toto vero potestativo illud est totalius, quod est maioris ambitus.

Et hoc de primo.

B Verum, quia duplex est totum potestativum, scilicet secundum rem et secundum rationem, illud vocatur totalius secundum rationem, quod est potentialius. Quanto enim aliquid in tali toto est totalius sive universalius, tanto est materialius, et quanto materialius, tanto est potentialius, unde et generalissimum est potentialissimum.

E converso autem est in toto universali secundum rem. Ibi enim quanto aliquid est totalius, tanto est formalius, et quanto formalius, tanto est actualius ita, quod universalissimum est actualissimum, puta prime bonum.

Et hoc de secundo.

C Sed cum totum universale secundum rem sit triplex, scilicet in corporalibus, et hoc sive in naturalibus sive in civilibus, et in animealibus et in supernaturalibus, etiam ipsum totalius distinguetur. In corporalibus enim et naturalibus primum caelum est totalius. In civilibus vero monarcha sive rex est quid totalius, cuius etiam totum ex partibus est ipsum regnum distributum in partiales potestates, scilicet praesidis, proconsulis, tribuni et sic de aliis. In animealibus autem prima anima totalis est quid totalius aliis animabus. In supernaturalibus vero, tanto aliquid est totalius, quanto formalius, simplicius et unius, et ideo omnes primordiales unitates sunt et dicuntur totales propter formalitatem et simplicitatem, licet in eis sit multa differentia in totalitate. Quanto enim aliqua est universalioris causalitatis et activitatis, tanto etiam est et dicitur totalior, sicut dicit auctor libro *De providentia* circa finem[4]) in haec verba: In numero "unitatum, hae quidem erunt et in his totaliorem, hae autem partialiorem habentes virtutem". Et sic ad prime sicut ad totalissimum nulla fit comparatio, licet ipsae unitates comparentur inter se in totalitate, verbi gratia: prime intellectus est totalior prime anima, et prime vita totalior prime intellectu, et prime ens est totalior prime vita, et sic de aliis.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo ponam ipsius elementi duplicem expositionem, secundo dicam, quid intendatur per irradiationem, tertio partialium ad primordialia secundum defectum comparationem.

D De primo sciendum, quod praesens elementum potest habere duplicem intellectum.

Quorum primus est, quod licet omnes unitates, ut sit in genere dicere, respectu suorum ordinum sint totalitates ante partes et imparticipatae, nihilominus tamen omnes unitates intra ordinem unialem sunt partiales respectu unius, quod est totalissimum, universalissimum et omnium principium et, licet unitates sic acceptae sint partiales, tamen in quanto aliqua est universalioris intentionis sibi prime inexistentis, tanto est totalior ea vel eis, quae est vel sunt minus universalis

[4]) Procl., De X dub. 10,n.66; Boese 108,2–4

45 etiam: et in *O* 48 prima: prime *O* 63 duplicem: triplicem *V* 65 dicere *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 69 in quanto: *malim* quanto | est universalioris *om. V*

Digitized by Google

intentionis. Et sic secundum maiorem vel minorem ambitum intentionis principaliformiter eis inexistentis ipsae unitates possunt dici magis vel minus totales, ut supra dictum est[5]). Sic ergo omne totalius in primordialibus irradiat in omnia participantia, non solum in ea, quae semper et connaturaliter participant, puta per se perfecta, sed etiam in ea, quae aliquando participant, scilicet habentia hypostasim in aliqua parte temporis, irradiat, inquam, ante omnia minus totalia, scilicet partialia, etiam sibi immediate sublocata, cum prius natura agat et eminentius per 56[6]) et 57[7]). Et sic etiam omne submissum, quod vocat secundum, deficit et minoratum est ab illis primordialibus aliquid participans, ut verbi gratia prime ens prius agit natura quam prime vita et sic de aliis, agit, inquam, tam in per se perfecta quam etiam in ea, quae dicuntur illustrationes. Et isti intellectui multum videtur littera consonare.

Est tamen et alius intellectus ipsius elementi, ut per partialia solum intelligantur per se perfectae hypostases aliorum ordinum ab ordine unitatum, scilicet infinitatum, entium, vitarum et huiusmodi; per participantia autem intelligantur ea, quae sunt in numeris imperfectis, ubi ipsae intentiones habent hypostasim in aliis, scilicet inferioribus intentionibus, per 64[8]), per totaliora autem in primordialibus solum intelligantur hae unitates, quibus propriissime et strictissime loquendo competit ratio totalitatis ante partes. Hoc autem dico pro tanto, quia ea, quae sunt super prime vitam, non sunt proprie secundum intentionem auctoris tota, tum quia aeternitas est causa eius, quod est esse tota in omnibus, per corollarium 52[9]) in commento, tum etiam, quia ens est superius, universalius et prius totalitate per 73[10]). Et sic omne totalius in primordialibus, sive sit prime vita sive prime intellectus sive prime anima, irradiat sua illustratione in participantia quaecumque ante omnia partialia etiam quaecumque, verbi gratia prime intellectus irradiat in hominem participantem intellectualitate sua illustratione, non solum ante omnes partiales intellectus, verum etiam ante omnes partiales vitas et partialia entia, cum sit activior et potentior omnibus eis. Unde licet irradiatio prime entis descendat in participantia mediantibus entibus per se perfectis ut per proprias medietates, tamen prime intellectus in eadem participantia prius natura irradiat ipsis partialibus entibus.

Et hoc de primo.

E Quid autem sit irradiatio primordialium, sciendum. Sicut enim se habet in corporalibus, sic suo modo se habet in intellectualibus et in primordialibus. In

[5]) supra, prop. 70 C
[6]) cf. Procl., Elem., theol. 56; Vansteenkiste 286; Boese 30,1–3
[7]) cf. Procl., Elem., theol. 57; Vansteenkiste 286; Boese 31,1–2
[8]) cf. Procl., Elem., theol. 64; Vansteenkiste 289; Boese 34,1–3
[9]) cf. Procl., Elem. theol. 52 comm., Vansteenkiste 284; Boese 29,14–15
[10]) cf. Procl., Elem. theol. 73, Vansteenkiste 292; Boese 39,1–2

74–75 puta ... participant *om.* *V* 78 57 *om.* *O* 91 52: quia *O* 95 etiam: et *V* 96 participantem: participate *V* 100 tamen: cum *V*

Digitized by Google

corporalibus vero radiatio, sicut diffusius dictum est super 36[11]) et 37[12]), est alicuius corporis naturalis secundum aliquam luminosam qualitatem inquantum tale derivatio sive defluxus in aliquod corpus talis motionis susceptivum, quod eo susceptivum est, quo diaphanum, quod est propria materia luminis irradiati, et ipsum lumen est propria forma diaphani inquantum huiusmodi. Unde circa naturam radiationis tria attenduntur: principium, modus et medium. Principium est lumen in perspicuo, luminis enim diffusio in diaphano est natura et ratio perspicui, et huiusmodi perspicuum potest vel terminari vel conculcari, et sic constituuntur radiantia, scilicet color et lux. Medium, per quod fit radiatio, est perspicuum interminatum, quod communiter diaphanum dicimus, nec est hoc medium quocumque modo, sed secundum actum lucidi, inquantum videlicet actu transfusum est lumine alio ab eo, quod in substantia perspicui complantatum est. "Modus autem simplicior et primus est per lineam rectam unam et per medium unius diaphanitatis, puta per aerem"[13]). Sic ergo modus radiationis est secundum processum radii in directum, quod consideratur ex duobus, scilicet ex principio radiationis et ex medio. Principium autem radiationis per se et immediatum est perspicuum, ut dictum est, et hoc sive terminatum, ut color, sive conculcatum, ut lux.

Sicut igitur se habet perspicuum ad conculcatum multiplicando se sui diffusione extra se ipsam secundum aliud esse, et sicut lux intellectualis ex immaterialitate correspondente perspicuitati et simplicitate conculcationi diffundit se secundum essentiam, licet secundum aliud esse in omnia intellectualitatis susceptiva, sic etiam omne totalius in primordialibus existens lux supersubstantialis radiat seu diffundit se multiplicans se ipsum suis processibus per exeritionem propriae intentionis in omnia ipsius intentionis qualitercumque susceptiva, sicut in locis praeallegatis diffusius est deductum.

Et hoc de secundo.

Quid autem hic intendatur per partialia, et quomodo per submissionem com- F
parentur totalioribus primordialium, satis apparet ex praemissis.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

11) supra, prop. 36 A; Sannino 15,13–17,80
12) supra, prop. 37 A; Sannino 22,11–24,79
13) supra, prop. 37 A; Sannino 23,35–36

123 ad *om.* *O* 124 aliud esse: esse aliud *V* 128 multiplicans: multiplicatis *O* 134 sic: per hoc *O*

Digitized by Google

COMMENTUM

Et enim incipit ante id, quod post ipsum operationem eam, quae in secunda et cum illius praesentia adest, et illo non adhuc operante adhuc adest et operatur, quod causalius, et non in differentibus solum subiectis, sed etiam in unoquoque eorum, quae aliquando participant. Oportet enim, si contingat fieri, primo ens, deinde animal, deinde hominem. Et homo non adhuc est deficiente potentia rationali, animal autem est inspirans et sentiens, et deficiente iterum vivere manet ens, si enim quando non vivit esse totum est. Et enim in omnibus eodem modo. Causa autem, quia operosius existit, quod causalius prius in participans operatur: idem enim a potentiori prius patitur. Et secundo rursum operante et illud cooperatur, quia omne quodcumque facit secundum, simul generat huic, quod causalius. Et deficiente illo, hoc adhuc adest: potentioris enim donatio operosa eminentius, adest etiam suppositis, cum posterior participans deficit. Et enim per donationem secundum sui ipsius donationem fortificat.

Et enim: Hic probatur elementum sic: Omne causalius et operosius ante minus causale et minus operosum irradiat in participantia per 57[14]); sed omne totalius in primordialibus est huiusmodi respectu partialium: ergo etc.

Minor probatur ratione et exemplo. Ratione sic: Omne incipiens ante partialia operari in participantia et existens simul cum partialibus praesens ipsis participantibus et partialibus adhuc non operantibus sive ab operatione cessantibus, ipsum adest et operatur, non solum in differentibus substans, quae semper et connaturaliter participant, sed etiam in unoquoque eorum, qui aliquando participant. Omne, inquam, tale est causalius et operosius omnibus partialibus; sed omne totalius in primordialibus est huiusmodi: ergo etc.

Deinde ibi: *Oportet enim*, ostendit auctor suam intentionem exemplo, in his videlicet, quae quandoque participant, dicens, quia oportet in generatione hominis, si contingat ipsum fieri, primo fieri ens. In materiali enim subiecto primo invenitur esse, deinde animal determinans ipsum ens ad vivens, et hoc non quodcumque, sed spirans et sentiens, embryo enim prius est, quam vivat, et prius vivit vita plantae, quam animalis. Deinde oportet fieri hominem. In hominis enim et cuiuscumque complexionati generatione, cum natura non vadat de extremo ad extremum sine medio, ipsa materia non recipit diversas formas secundum privationem, ut eodem ordine se habeant ad utramque, sed recipit eas secundum habitum. Quod quidem fit, cum ipsa materia recipit plures formas secundum quendam ordinem, qui per se attenditur intra formas ita, ut materia aliquam earum non recipiat, nisi prius alia inveniatur in ipsa materia secundum viam et ordinem generationis et corruptionis. Sicut materia non recipit formam carnis, nisi prius

14) cf. Procl., Elem. theol. 57; Vansteenkiste 286; Boese 31,1–2

136 ante: autem *O* 138 etiam: et *V* 141 manet: manens *V* 169 aliquam: aliqua *O* 170 ipsa: ipsam *O*

Digitized by Google

insit forma sanguinis, sic est in proposito. Et ideo sicut in fieri ens praecedit animal et hoc hominem, ita et in corrumpi homo non est homo deficiente rationali potentia seu ratione, sed bene est animal, cum remaneat vivum et spirans, et iterum in via corruptionis deficiente vivere remanet ens, quia non corrumpitur in nihilum. Et sic, quando non vivit, totum est esse, et eodem modo est in omnibus, et sic quod primum irradiat in hominem est prime ens, deinde prime vita, ultimo prime intellectus.

Causa autem: Hic innuit tres partes maioris proxime inductae rationis cum earum probatione dicens: Sed causa huius (subaudi: processus) in fieri sive in generatione hominis est ista, quia illud, quod est causalius, existit operosius et sic prius in participans operatur. Et huiusmodi subiungit rationem: ubicumque passivum prius patitur ab aliquo potentiori, ibi ipsum potentius, quod est causalius et operosius, operatur in participans ante minus potens sive partiale; sed omnia participantia prius patiuntur a potentiori, quod est causalius et operosius: ergo omne causalius et operosius ante minus causale et operosum operatur seu irradiat in participantia.

Et secundo: Hic probat secundam partem praemissae maioris sic dicens, quod et causalius et operosius cooperatur rursum secundo operante. Cuius rationem subdit. Omne enim, quod facit secundum seu submissum, hoc etiam similis generat et producit id, quod est causalius per 56[15]); sed omne partiale respectu totalioris est secundum: ergo etc.

Et deficiente: Hic ponit et probat tertiam partem dicens, quod partiali vel submisso deficiente ab influendo ipsum causalius et operosius adhuc adest. Et innuit talem rationem: Omne illud, cuius operosa donatio deficit posterius participans donationibus inferiorum cessantium ab influendo, hoc operatur post partialia; sed omne causalius et operosius est huiusmodi: ergo etc. Minor declaratur, quia causalius per donationem secundi fortificat irradiationem sui ipsius.

15) cf. Procl., Elem. theol. 56; Vansteenkiste 286; Boese 30,1–3

172 est: etiam *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 71

OMNIA, QUAE IN PRIMORDIALIBUS CAUSIS TOTALIOREM ET SUPERIOREM ORDINEM HABENTIA IN EFFECTIBUS, SECUNDUM EAS, QUAE AB IPSIS ILLUSTRATIONES SUPPOSITA, ALIQUALITER FIUNT PARTIALIORUM TRADITIONIBUS; ET QUAE QUIDEM A SUPERIORIBUS ILLUSTRATIONES SUSCIPIUNT EOS, QUI A SECUNDIS PROCESSUS, ILLAE AUTEM IN HIS LOCANTUR; ET ITA PRAECEDUNT PARTICIPATIONES ALIAE ALIAS, ET ILLUSTRATIONES ALIAE SUPER ALIAS DESUPER AD IDEM PERTINGUNT SUBIECTUM, TOTALIORIBUS PRAEOPERANTIBUS, PARTIALIORUM AUTEM SUPER ILLORUM OPERATIONES SUI IPSORUM TRADITIONES LARGIENTIBUS PARTICIPANTIBUS

Ostenso, quod omne totalius in primordialibus irradiat in participantia ante partialia, nunc auctor comparat ipsas irradiationes ad invicem dicens: OMNIA etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam intentionis multiplicem assignationem, secundo subiungam intentionum formalium subdivisionem, tertio ostendam intentionum hic intentarum, ut sunt in causis primordialibus, ad invicem comparationem.

A Circa primum sciendum, quod li 'intentio' aliquando condistinguitur rei generaliter sive in anima sive extra animam, aliquando distinguitur contra rem extra animam.

Et sic accipitur tripliciter: vel conceptive, sicut dicimus: 'ista est intentio talis' loquentes de conceptu suo, vel obiective, ut est prima intentio, vel subiective, ut est secunda intentio, de quibus dicit Avicenna quod logica est de secundis intentionibus adiunctis primis[1]).

Verum intentio obiective accepta dicitur adhuc dupliciter, quia vel de transcendentibus vel de coordinatis in genere. Si primo modo, sic sunt sex transcendentia secundum Aristotelem, ens videlicet, res, aliquid, unum, verum, bonum, quae re idem sunt, sed ratione distinguuntur[2]). Dicitur enim aliquid ens secun-

[1]) cf. Avic., Metaph. I 2; Van Riet 10,73–78.

[2]) cf. Theodor. de Vrib., De quid. 7 3; Cavigioli-Imbach 109,38–41; supra, prop. 11 A; Pagnoni-Sturlese 185,23–27 n.7

3 habentia: habentibus *O* 4 secundum *om. V* 15 auctor comparat: comparat auctor *O*

Digitized by Google

dum se et absolute, alia autem addunt super ens[3]), important enim aliquid, quod non est de ratione entis. Et talis additio non est nisi rationis tantum, quia nullam rem important, quae non sit ens, licet aliquid dicant, ut dictum est[4]), quod ens non dicit. Si secundo modo, sic sunt partes definitionis, puta genus et differentia, et etiam ipsum definitum, puta species.

Aliquando etiam intentio distinguitur contra rem in anima. Et sic accipitur dupliciter, scilicet pro re importante imperfectionem vel perfectionem. Si primo modo, hoc est adhuc dupliciter, quia vel secundum irradiationem, sicut esse coloris in medio dicitur intentionale, vel secundum apparitionem, sicut imago in speculo dicitur intentio. Si autem accipitur pro re importante perfectionem, hoc est adhuc dupliciter, quia vel ex sua formalitate est simpliciter et absolutae perfectionis, vel contractae. Primo modo sunt intentiones boni, infiniti, entis et huiusmodi, ut sunt in causis primordialibus. Si secundo modo, hoc est adhuc dupliciter, quia vel subsistunt per se et primo, sicut est intentio intra ordinem per se perfectum, puta bonitas in unitatibus, vel subsistunt in aliis, et hoc sive secundum existentiam sive secundum participationem. Exempla nota sunt.

Et hoc de primo.

De secundo sciendum, quod, sicut ex iam dictis colligitur, duae sunt maneries B
communium intentionum.

Quarum quaedam sunt communes secundum rationem, inter quas etiam secundum Aristotelem[5]) ens est communissimum seu generalissimum et suo ambitu omnia in se comprehendens, omnia, inquam, alia sive sint transcendentia, quae suo ambitu etiam omnia genera circumeunt, sive intra genera concludantur. Et sic ens significat unamquamque rem sub prima omnium intentionum. Et sic Aristoteles loquitur de ente, uno, bono et huiusmodi.

Sunt autem et aliae intentiones communes secundum rem, puta unum, bonum, virtus, ens et huiusmodi, inter quas etiam tam unum quam bonum, quae sunt idem per 13[6]), est comunissimum vel universalissimum ambitu suae universalitatis, quae est secundum separationem, simpliciter omnia in se comprehendens. Et sic Plato loquitur de uno, ente et huiusmodi, cuius intentionem etiam prosequitur praesens auctor.

Ubi tamen notandum, quod omnis effectus certis suis limitibus est circumscriptus, et sic aliqua limitatione et circumscriptione est limitatus et terminatus. Ubi autem invenitur aliquod limitatum esse, ibi necesse est inveniri aliquod limitabile, quod per quandam determinationem et contractionem recedat a suo ambitu et communitate, et sic constituatur tale esse limitatum et determinatum. Et sic in quolibet effectu attenduntur quaedam communia et quaedam unicuique pro-

[3]) cf. Arist., Metaph. IV 2, 1003b22–25

[4]) supra, prop. 11 A; Pagnoni-Sturlese 186,36–38

[5]) cf. Arist., Metaph. III 4, 1001a21–22; IV 2, 1004b20; X 2, 1053b20–21; XI 1, 1059b31; XI 2, 1060b4–5

[6]) cf. Procl., Elem. theol. 13; Vansteenkiste 270; Boese 10,1–2

39 irradiationem: radiationem *O*

Digitized by Google

pria, quia unaquaeque res producta determinatur ad gradum sibi debitum per propriam intentionem.

Habemus igitur duas maneries realium intentionum in effectibus, scilicet communes et proprias secundum uniuscuiusque determinatam naturam.

Possunt autem dictarum intentionum maneries ad invicem tripliciter comparari. Uno modo secundum diversum gradum perfectionis. Communia enim, quae simpliciter omnia ambiunt, puta unum et bonum, ex sua formalitate sunt simpliciter et absolutae perfectionis eo, quod quam proxime a divina perfectione expressa sunt et rebus impressa sic, ut secundum eas per prius et immediatius causalitas prime boni descendat in res. Cuius signum est, quod res secundum huiusmodi formales intentiones potissime dicuntur esse in prime bono. Alia autem, quae sunt propria effectibus, sunt minus formalia et imperfectioni permixta, licet etiam differant inter se in formalitate maiori vel minori et consimiliter in perfectione.

Ex hac comparatione oritur secunda, videlicet quod si tam communia quam propria accipiantur secundum formales ipsarum intentiones, tunc semper communia sunt formalia, et propria sunt quasi materialia respectu communium. Si vero accipiuntur prout superior determinatur in inferiori, tunc superior et communis est quasi materialis respectu inferioris et propriae, cuius ratio est, quia »quodlibet recipitur in alio secundum modum recipientis«[7]. Et hoc est, quod dicit auctor libro *De providentia* quaest. 4 aliqualiter ante finem[8]: "Multum enim differt aliquid meliorum generum illustrare aut per meliora genera, quod etiam illustrationes facit transmutari: his quidem propter inferioritatem eius, quae in ipsis idoneitatis vix participantibus his, quae supra ipsam proxime ordinata sunt, his autem propter eminentiam sursum tendentes ad participationes superiorum, in quibus, quae a proximis illustratio, quasi materiae obtinet rationem ad eam, quae desuper donationem". Hoc auctor, et ponit exempla.

Tertio modo praemissa comparantur ad invicem secundum continentiam. Communia enim, quae et superiora, sunt in inferioribus et propriis secundum modum inferiorum, inferiora autem et propria sunt in superioribus et communibus secundum modum ipsorum communium et superiorum.

Et hoc de secundo.

C Circa tertium advertendum, quod omnes intentiones, sive communes sive proprie, ut stant in sui formalitate, sunt unum in essentia, sed differunt per esse, determinatio enim boni fit solum per ea, quae in suo ambitu includuntur, ut supra 4[9]) et 7[10]) declaratum est, et sic etiam competit eis triplex modus subsistendi per 65[11]), scilicet in suis causis primordialibus et secundum propriam essen-

7) Boeth., Philos. cons. V 4; Bieler 96,66–97,68; Lib. de caus. 11(12),n.106–108; Pattin 162,76–90

8) Procl., De X dub. 4,n.25; Boese 42,13–20

9) supra, prop. 4 E; Sturlese 109

10) supra, prop. 7 A; Pagnoni-Sturlese 144,181–182

11) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,1–3

81 differant: dicuntur *V* 87 alio: aliis *V* 88 libro *om. sed suppl. in marg. V* 89 etiam: et *V* 93 eam: ea *V* 96 propriis: proprius *V* 102 suo: solo *V*

Digitized by Google

tiam et in participantibus, unde sicut secundum se et suas proprias formales rationes acceptae differunt maiori vel minori totalitate seu communitate et superioritate: quanto enim aliqua est formalior, tanto est totalior et superior. Sic etiam, ut sunt prime in suis causis primordialibus, habent differentiam secundum gradum et ordinem totaliorem et superiorem et minus totalem et inferiorem.

Et hoc sufficiat de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo ostendam quomodo intentiones, ut sunt in effectibus, se habeant ad invicem secundum subiectionem et informationem, secundo quomodo se habeant ad invicem secundum susceptionem et locationem, tertio quomodo se habeant ad invicem secundum processionem et successionem.

De primo sciendum, quod prime bonum producit universaliter omnia sub D
ratione seu intentione bonitatis. Bonitas autem producta est duplex, ut sit in genere dicere, quia vel per se subsistens vel non. Primo modo constituit ordinem primissimum, ut sic dicam. Secundo modo est fundamentum omnis agentis post prime bonum, quod, scilicet agens, sicut producit omne, quod producit, in virtute prime boni, ita etiam in omni effectu suo praesupponit effectum prime boni. Iste enim solus est per creationem.

Quem quidam firmati in existentibus et non opinantibus aliquid esse super entia dicunt fore esse, sicut dicit auctor *De causis*[12]): "Prima rerum creatarum est esse". Esse autem est actus entis. Sed tales vocat Dionysius indoctos, in 1 cap. *De mystica theologia*[13]), ubi dicit sic: "Istos autem dico (subaudi: indoctos), qui in existentibus sunt firmati nihil super existentia supersubstantialiter esse opinantes".

Et pro tanto primus effectus prime boni est bonum tantum. Hoc enim subicitur actioni omnis agentis post primum, ut dictum est, cum nullum tale agat ex nihilo, sed determinet effectum primum ad talem vel talem modum essendi, quae determinatio vocatur informatio[14]). Verbi gratia: primae virtus determinat essentiam materiae prime, quae procedit a solo primo, per commentum 59[15]), ad esse in potentia, puta ad virtutem receptivam formae, et sic essentia materiae subicitur virtuti; sed quia uterque effectus tam prime boni quam prime virtutis stat adhuc in quadam indeterminatione, ideo prime ens praesupponens effectum utriusque determinat et informat ipsum entitate, scilicet essentia formae; formae, inquam, talis, quae tantum dat esse. Eodem modo se habet de prime vita et de prime intellectu et de prime anima et de prime natura.

Et hoc de primo.

12) Lib. de caus. 4,n.37; Pattin 142,37

13) Dion., De myst. theol. 1 2; PG 3,1000A; Heil 142,12–14; Simon 457,71–72

14) supra, prop. 3 A; Sturlese 93,37

15) cf. Procl., Elem. theol. 59 comm.; Vansteenkiste 287; Boese 32,7–8

112–113 subiectionem ... secundum *om. V* 119 primissimum: premissum *O* 121 ita etiam: etiam et *V*

Digitized by Google

E Ex praemissis etiam apparet secundum, quia cum effectus superioris causae praesubiciatur effectui inferioris, ideo etiam suscipit et locat eum. Et intelligas susceptionem et locationem large accepta, sicut etiam Aristoteles[16] dicit intellectum possibilem esse locum specierum, et Plato[17] vocat materiam receptaculum formarum.

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis etiam apparet tertium. Cum enim effectus superiorum suscipiat et locet effectus inferiorum, necessario praesuppositum et suscipiens praecedit illud, cui praesupponitur, et hoc, quod suscipit, et hoc vel natura tantum, sicut in incorporalibus, vel etiam tempore, sicut in corporalibus. Verbi gratia de incorporalibus bonitas in virtutibus, quae est effectus primi principii, suscipit et locat virtutem, et sic praecedit eam natura. In corporalibus vero secundum exemplum in commento praemissae positum[18] ens suscipit vitam, quam etiam tempore antecedit. Et per hoc etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim causaliora ante secunda operantur propter eminentiam virtutis et imperfectiorem habentibus idoneitatem praesentia et illustrantia etiam illis, submissa autem secundum ordinem secunda recipiunt ab ipsis, palam, quod supremorum illustrationes sunt praecomprehendentes participans utrorumque, superfirmant inferiorum traditiones; hae autem illustrationibus, quae ab illis pro fundamentis utuntur, et agunt in participans praeelaboratum ab illis.

Probatio elementi talis est: Ubicumque reducuntur participantia in causalia essentialiter ordinata, quorum causaliora propter eminentiam virtutis seu potentiae operantur ante minus causalia in ipsa participantia et etiam ipsa causaliora sunt praesentia sua virtute et illustrantia illis minus causalibus, utpote habentibus imperfectiorem causandi idoneitatem, a quibus, scilicet imperfectioribus, ipsa participantia recipiunt etiam submissiores donationes secundum ordinem ipsorum causalium ad invicem, ibi illustrationes supremorum et causaliorum fiunt supposita aliqualiter traditionibus partialiorum causarum et suscipiunt eos processus, qui a secundis illustrationibus secundorum locatis in illustrationibus primorum, quae sunt praecomprehendentes participans et superfirmant traditiones utrorumque, seu omnium inferiorum adeo, quod illustrationes inferiorum, scili-

[16] cf. Alb., Metaph. I 2 8; Geyer 25,32–33
[17] cf. Plat., Tim. 49a5–6 (Waszink 46,19–20); Avenc., Fons vitae V 22 (Baeumker 298,15–17); supra, prop. 4 A (Sturlese 103,73–75,83–83)
[18] cf. Procl., Elem. theol. 70 comm.; Vansteenkiste 291; Boese 37,9–10

141 intelligas: intelligat *O* 146 praemissis: quibus *V* 148 et hoc: hoc et *V* 161 talis est: est talis *V*

Digitized by Google

cet causalium, utuntur illustrationibus superiorum, videlicet causaliorum pro fundamentis. Et sic secunda seu submissa agunt in participans praeelaboratum a superioribus. Haec est maior. Sed omnia in effectibus, quae in primordialibus causis sunt habentia totaliorem et superiorem ordinem, sunt huiusmodi: ergo omnia etc.

Istius rationis ponitur quasi tota maior in littera.

Constructio autem elementi sic formatur: Omnia in effectibus, quae sunt habentia totaliorem et superiorum ordinem in primordialibus, fiunt supposita aliqualiter traditionibus partialiorum, scilicet causarum, secundum eas illustrationes, quae sunt ab ipsis, scilicet inferioribus causis, et illustrationes, quae quidem sunt a superioribus, suscipiunt eos processus, qui scilicet sunt a secundis. Sed illae, scilicet illustrationes secundorum, locantur in his, scilicet illustrationibus, primorum, et ita aliae participationes praecedunt alias et aliae illustrationes pertingunt desuper super alias ad idem subiectum, et hoc totalioribus praeoperantibus, sed partialioribus elargientibus ipsis participantibus traditiones sui ipsorum super operationem illorum, scilicet primorum.

178 omnia *add.* que sunt *V* 181 sunt ... quae *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 72
OMNIA, QUAE IN PARTICIPANTIBUS SUBIECTORUM HABENT RATIONEM, EX PERFECTIORIBUS PROCEDUNT ET TOTALIORIBUS

Comparatis ipsis irradiationibus ad invicem in suscipiendo, nunc comparat eas ad invicem in procedendo dicens: OMNIA etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de subiecto in generali, secundo de duplici subiecto in speciali, tertio de habente rationem subiecti in universo totali.

A Quantum ad primum sciendum, quod subiectum dicitur quasi subtus iactum per modum substantiae, secundum quod substantia dicitur a substando[1]). Sic enim subiectum est aliquid in se, et hoc sive substantialiter sive, ut ita dicam, insubstantialiter praebens alteri occasionem existendi in eo, quod esse non haberet, nisi in eo esset. Et sic omne illud, quod vel actioni cuiuscumque agentis vel considerationi cuiuscumque cognoscentis substernitur, dicitur esse subiectum, et per consequens "actio" describitur in *Sex principiis*[2]) "secundum quam in id, quod subicitur, agere dicimur".

Dico autem 'sive substantialiter sive insubstantialiter'. Substantialiter propter habens rationem existentis in se, sive valeat subsistere sine eo, cui subicitur, sive non, sicut sunt substantiae primae, ut exemplariter dicatur, quae proprie et principaliter et maxime substare dicuntur non solum secundis substantiis, sine quibus non subsistunt, sed etiam accidentibus sive separabilibus sive inseparabilibus. Insubstantialiter vero dico non solum propter genus subiectivum, quod subicitur suis per se passionibus, sed etiam propter materiam primam, quae secundum se circumscriptis inexistentibus subsistere non valeret.

Et hoc sufficiat de primo.

B Circa secundum advertendum, quod subiectum, ut sufficiat ad praesens, accipitur dupliciter: uno modo in naturalibus, alio modo in scientialibus.

In naturalibus ipsum subiectum adhuc est duplex, quia vel primum vel secundum. Primum est materia prima, quae per essentiam suam est ens in potentia ad recipiendum formas individuales, quarum actum participat in composito, et sic etiam subicitur generationi et corruptioni, ut infra melius apparebit. Alterum autem subiectum, quod dicitur secundum, non est simplex, sed compositum ex

1) supra, prop. 20 A; Sturlese 65,28–29

2) Lib. sex princ. 2,n.16 (Minio-Paluello-Dod 38,14–15); cf. Alb., Liber de sex princ. II 2 (Borgnet 321b)

17 dicimur: dicimus *V*

Digitized by Google

materia et forma quoad corporalia, vel ex aliquibus principiis spiritualibus quoad spiritualia, sicut sunt animae partiales et angeli, de quibus etiam inferius[3]) erit sermo. Ex tali composito, scilicet ex materia et forma, generatur res et est in actu per formam suam, quamquam subiciatur actioni agentis non secundum illam formam, quam habet actu, quia secundum eam magis esset repulsivum actionis agentis quam receptivum, sed secundum illam, ad quam habet idoneitatem ad recipiendum, cuius iam aliquid participat, sive talis forma sit substantialis sive accidentalis, dummodo sit principium entis, non autem sit forma perfectionalis, qualis est lumen.

Subiectum autem in scientialibus est aliquid in actu secundum suam substantiam habens respectum ad ipsum scientem, cuius considerationi subicitur, qua etiam suis passionibus afficitur. Et quia ars imitatur naturam, ideo subiectum in scientialibus accipitur proportionaliter subiecto in naturalibus, ubi ratio subiecti propriissime invenitur, quae est esse in potentia ad suscipiendum aliquem actum, qui sit principium entis actione agentis physici, et hoc sive substantialis sive accidentalis seu instrumentalis educentis vel inducentis ipsum. Dico autem 'educentis' quantum ad omnes formas condistensas suis subiectis, 'inducentis' autem quoad animam partialem.

Et hoc de secundo.

C

Sicut igitur in generatis generans non solum instrumentale, sed etiam substantiale, praesupponit essentias principiorum rei generabilis productas ab altiori principio, scilicet ab agente per essentiam, et determinat eas ad esse substantiale, educendo videlicet potentia formam, ad quam subiectum est in potentia ad actum – non enim largitur generato multitudinem essentiarum ita, quod producat aliquam essentiam, quae prius non fuerit, sed praesupponens, ut dictum est, tam formae quam materiae essentiam deducit ea ad perfectionem compositi –, sic etiam suo modo in productis omne producens secundarium praesupponit tamquam subiectum, in quod agat, id, quod praeelaboratum est a causa primaria, videlicet effectum ipsius determinans ipsum ulteriori determinatione. Et hoc sive potentialiori in omnibus participantibus primo et secundo modo participantis distinctis super 2[4]) ab ordine infinitatum inclusive usque ad horizontem simplicium et compositorum, scilicet ipsum hominem, et hoc tam in effectu unius causarum vel plurium, sive actualiori, sicut in existentibus infra hominem usque ad primam materiam inclusive.

Differunt autem talia subiecta producentium a subiectis generantium, quia ista, scilicet subiecta generantium, tam quoad formale quam etiam quoad materiale praesupponuntur per essentiam in rerum natura, subiectum autem producentium praesupponitur solum quoad materiale sive subiectum, non autem quoad determinans sive formale.

[3]) infra, prop. 187 E; Sturlese 68–71

[4]) supra, prop. 2 A; Sturlese 82,10–83,47

49 inducentis: inducentes *O* 50 suis: suas *V* 62 sive: sui *O*

Digitized by Google

Ex hoc sequitur secunda differentia, quia principia generati sunt individualia et praecedunt tempore generatum, quia in eodem prior est potentia quam actus. Principia autem producti saltem in superioribus et supernaturalibus sunt entia secundum speciem nec praecedunt tempore productum, in separatis enim idem est esse et posse, et per consequens constituunt unam simplicem essentiam; non sic autem principia generati.

Ex his manifestum est, quod subiectum producentium non est proprie subiectum, sed habet aliquam rationem seu proprietatem subiecti ratione praesuppositionis non temporalis, sed naturalis, et determinationis ulteriori intentione sive potentiali sive actuali, ut dictum est.

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo ostendam prime boni ex nihilo productionem, secundo habentis rationem subiecti in omnibus aliis producentibus requisitionem, tertio ex praemissis ostendam elementi intentionem.

D De primo sciendum, quod prime bonum est universitatis rerum seu universaliter omnium entium causa et principium per 12[5]), et hoc vel ex aliquo praeiacente vel ex nihilo. Universitatem autem rerum esse ex aliquo subiecto vel habente rationem subiecti sive ex aliqua materia secundum Anselmum *Monologion* 7 cap.[6]) "non solum non potest esse, sed nec dici potest esse ex alia materia, quam ex summa natura (scilicet prime boni essentia), aut ex se ipsa (scilicet universitate rerum), aut ex aliqua essentia, quae tertia nulla est. Quippe nihil omnino vel cogitari potest praeter prime bonum, scilicet summum omnium, quod est per se ipsum et universitatem eorum, quae per se causaliter non sunt, sed per idem summum sunt", licet quaedam eorum sint a se ipsis procedentia formaliter per 40[7]). "Quare quod nullo modo aliquid est, nullius rei materia est. Ex sua vero natura rerum universitas, quae per se, ut dictum est, non est, esse non potest, quoniam, si hoc esset, etiam aliquo modo esset per se et per aliud quam per id, per quod sunt cuncta, etiam non solum id, per quod cuncta sunt, quae omnia falsa sunt. Item omne, quod materia est, est ex alio et est eo posterius. Quoniam igitur nihil est aliud a se ipso vel posterius se ipso, consequitur, ut nihil sit materialiter ex se ipso. At si ex summae naturae materia potest esse aliquid minus ipsa, summum bonum mutari et corrumpi potest, quod nefas est dicere"[8]), cum omne antipostaton sit incorruptibile per 46[9]). "Quapropter quoniam omne, quod aliud quam ipsa, minus est ipsa, impossibile est aliquid aliud hoc modo esse ex ipsa. Amplius nullatenus bonum est, per quod mutatur vel corrumpitur summum bonum, quod, si qua minor est natura ex summi boni materia, cum nihil sit undecumque nisi per

5) cf. Procl., Elem. theol. 12; Vansteenkiste 269; Boese 9,1
6) Anselm., Monol. 7; Schmitt 21,9–13
7) cf. Procl., Elem. theol. 40; Vansteenkiste 287; Boese 24,1–3
8) Anselm., Monol. 7; Schmitt 21,13–21
9) cf. Procl., Elem. theol. 46; Vansteenkiste 290; Boese 27,1

80 proprietatem subiecti: subiecti proprietatem *V* 87 universitatis: universitas *O* 95 causaliter *om. O* 99 per[4] *om. O* 106 impossibile ... ipsa *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

summam essentiam, mutatur et corrumpitur summum bonum per ipsam. Quare summa essentia, quae est summum bonum, nullatenus est bonum, quod est impossibile. Nulla igitur minor natura materialiter est ex summa natura. Cum igitur omnia entia, quae per aliud efficienter sunt, constet non esse velut ex materia ex summa essentia nec ex se nec ex alio, manifestum est, quia ex nulla materia sunt. Quare quidquid est, etiam per summam essentiam est, nec per ipsam aliquid aliud esse potest, nisi ea aut faciente aut materia existente, consequitur ex necessitate, ut praeter ipsam nihil sit nisi ea faciente. Et quoniam nihil aliud est vel fuit nisi illa, et quae facta sunt ab illa, nihil omnino facere potuit per aliud vel per instrumentum vel adiumentum quam per se ipsam. At omne, quod fecit, sine dubio aut fecit ex aliquo velut ex materia aut ex nihilo. Quoniam ergo certissime patet, quia essentia omnium, quae praeter summam essentiam sunt, ab eadem summa essentia facta est et, quia ex nulla materia est, procul dubio nihil apertius, quam, quia illa summa essentia tantam rerum molem, tam numerosam multitudinem, tam formose formatam, tam ordinate variatam, tam convenienter diversam sola per se ipsam produxit ex nihilo"[10]), id est quae prius nihil erant, nunc sunt aliquid ita, quod ex nihilo non sicut ex causa vel ex aliquo, sed post nihil.

Et hoc de primo secundi.

Circa secundum sciendum, quod nullum secundarium producens a prime E
bono producit ex nihilo, sed praesupponit praeelaboratum a prime bono tamquam subiectum, in quod agat et quod ulterius determinet: tum quia, licet quaedam producentium, puta primordiales unitates, sint causae totales et producentes totum effectum suum, tamen non producunt eum totaliter; tum quia nullum aliud est causans praeter prime bonum, sed determinans, et sic requirit determinabile; tum etiam quia, sicut praesupponit virtutem altioris, ita etiam praesupponit effectum eius.

Et hoc de secundo.

Sicut ergo generans praesupponit principia rei generandae ex altiori princi- F
pio processisse, sic etiam, quae in participantibus habent rationem subiectorum, procedunt ex perfectioribus et totalioribus causis, quam sint causae rerum sive intentionum ipsa subiecta determinantium, sicut prime infinitas praesupponit bonum, prime ens bonum et infinitum, prime vita bonum, infinitum et ens, prime intellectus cum praemissis intentionibus vitam.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

10) Anselm., Monol. 7; Schmitt 21,21–22,10

116 ipsam: ipsum *V* 118 adiumentum *corr. in* adiuvamentum *m. post. O* 121 nihil: nisi *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Quae enim plurium causa potentiora sunt et totaliora et propinquiora uni, quam quae pauciorum. Quae autem praemissorum aliis substitutiva sunt, plurium causa sunt substituentia idoneitates ante specierum praesentiam. Totaliora ergo haec et perfectiora sunt in causis. Ex his igitur manifestum est, propter quid materia quidem ex uno existens secundum se est expers speciei. Corpus autem secundum se, et si ente participet, anima tamen non participat. Materia quidem enim subiectum existens omnium ex omni causa processit. Corpus autem subiectum animationis existens ex totaliori quam anima subsistit ente qualitercumque participans.

Probatio elementi talis est: Omnia procedentia a causis plurium procedunt ex perfectioribus et totalioribus; sed omnia, quae in participantibus habent rationem subiectorum, sunt huiusmodi: ergo etc.

Istius rationis primo probatur maior sic: Omnia substituta a potentioribus et propinquioribus prime uno procedunt ex perfectioribus et totalioribus; sed omnia procedentia a causis plurium sunt huiusmodi: ergo etc.

Maior prosyllogismi apparet, quia esse potentius et perfectius et prime uno propinquius et totalius convertuntur. Minor apparet per 60[11]).

Quae autem: Hic probatur minor primae rationis sic: Omnia substituta seu praemissa donationibus seu illustrationibus partialiorum causarum sunt producta a causis plurium; sed omnia, quae in participantibus habent rationem subiectorum, sunt huiusmodi: ergo etc.

Utraque istius rationis apparet per praemissam[12]), unde etiam dicit, quod substitutiva plurium etiam sunt causae substituentes idoneitates, id est habilitates, ad suscipiendum ante vel tempore vel natura principia specierum sive formarum seu intentionum participatarum.

Totaliora: Hic concludit talia esse in causis totaliora.

Ex his: Hic infert corollarium ex praemissis, quod manifestum est ex his, propter quid materia prima producta seu existens ex prime uno secundum se considerata est expers speciei, nullius enim causae alterius causalitas pertingit ad ipsius materiae primae essentiam per 59 in commento[13]). Corpus autem potentia animatum secundum se acceptum et si (pro: quamvis) participet ente, cum omne corpus sit ens, tamen non participat anima inquantum corpus.

Materia quidem etc.: Hic probat, quod iam praesupposuerat: Omne subiectum omnium causarum processit ex omnium causa; materia prima est huiusmodi: ergo etc.

[11]) cf. Procl., Elem. theol. 60; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–3
[12]) cf. Procl., Elem. theol. 71; Vansteenkiste 292; Boese 38,1–9
[13]) cf. Procl., Elem. theol. 59 comm.; Vansteenkiste 287; Boese 32,9–10

147 quidem: quid *V* 152 talis est *om. V* 160 substituta: substrata *V* 165 etiam sunt: sunt etiam *O*

Digitized by Google

Ista ratio esset plana secundum intentionem Avencebrol in libro *Fontis vitae*[14]), qui ponit omnia citra primum, cuius nomen excelsum, esse composita ex materia et forma, ut apparet intuenti, et sic materia ab essentia summi boni causata est subiectum omnium causarum secundariarum. Verum, si intentionem auctoris consideraverimus, bonitas, quae est essentia omnium, est citra deos quasi subiectum omnis causalitatis omnium producentium infra primum.

Corpus: Hic ostendit corpus procedere a totaliori causa quam animam sic. Omne subiectum animationis ex totaliori causa procedit quam anima; sed corpus potentia animatum et huiusmodi: ergo etc. Et ideo inquantum solum corpus participat ente aliqualiter, et sic procedit a prime ente, inquantum autem potentia animatum seu vivum procedit a prime vita, anima autem a prime anima.

[14]) cf. Avenc., Fons vitae I 8; Baeumker 11,21–22

179 composita: compositum *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 73

OMNE QUIDEM TOTUM SIMILIS ENTI EST ET PARTICIPAT ENTE, NON OMNE AUTEM ENS TOTUM EXISTIT ENS

Ostensis supra condicionibus triplicis totius, nunc auctor comparat totum enti dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi et praecedentium ampliorem evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de ratione totius in generali, secundo de ratione ipsius in speciali, tertio de comparatione ipsius ad ens in universo partiali.

A De primo resumendum, quod tactum est super 67[1]), videlicet quod omne sive universum, totum et perfectum seu completum sunt idem.

Verum ipsum totum omne et perfectum tam substantiae spiritualis quam corporalis, quam etiam ipsius universi totius et ipsorum deorum consistit in tribus.

In spiritualibus enim dicta tria, scilicet omne, totum et perfectum, consistunt in substantia, virtute et operatione sive, ut dicit Pythagoras, ut etiam hic tangatur ternarius deorum, esse deitatis consistit in »ternario, eo, quod est deitas deorum supercaelestium incorporalium et deitas caelestium corporalium et deitas deorum terrestrium, quorum mortale exuitur et immortale in caelesti sede collocatur«[2]), ut inferius apparebit[3]).

In corporalibus vero dicta tria consistunt in ternario dimensionum. Et ideo secundum istum numerum magnificamus Deum creatorem omnibus eminentem tribus proprietatibus, scilicet potentia, sapientia et bonitate, immo supereminet proprietatibus omnium creaturarum. Magnificamus, inquam, tribus sacrificiis: adoratione, thurificatione et hymnizatione, et tribus vicibus in die et secundum diversas leges secundum tria puncta hemisphaerii, ad orientem secundum Pythagoram, ad meridiem secundum Trismegistum, ad occidentem secundum Mosen[4]). Et sic etiam ipse creator »perficit in nobis cognitionem, quae est de ipso, tribus, scilicet sensu, ratione et intellectu, sicut dicit Trismegistus in libro *De natura deorum*[5]); sensu, quo manuducimur, ratione, qua indagamus verum, et intellec-

[1]) supra, prop. 67 A

[2]) cf. Alb., De cael. I 1 2; Hoßfeld 5,75–78; Arist., De cael. I 1, 268a11–14; Averr., De cael. I comm. 2; Venetiis 1562, 2vK–L

[3]) infra, prop. 114 C

[4]) cf. Alb., De cael. I 1 2; Hoßfeld 5,1–9

[5]) cf. Asclep. 41; Thomas 81,6

5 etc. *om. V* 12 omne et: et omne *O* 15 tangatur *coni.* tangitur *codd.*

Digitized by Google

tu, quo mente conspicimus inventum«[6]). In toto etiam universo invenitur ternarius. »Et ideo, sicut inquit Hermes Trismegistus ubi supra[7]), mundus perficitur tribus: ymarmene, necessitate et ordine ita, quod ymarmenes iacit subiectum semen, quod necessitas explicat et dispensat ordinatio«[8]).

Ex praemissis elicitur, quod nomen totius et omnis proprie convenit et secundum essentiam completo et nulla parte deminuto sive ad intra sive ad extra, et hoc sive in corporalibus sive in spiritualibus.

In corporalibus, sicut caelum primum et mundus ipse: istius enim totius omnia ista corpora sunt partes, et ideo est totum et omne absolute, non totum ad quaedam et ad quaedam non totum, sicut sunt corpora particularia, quae sunt continentia et contenta.

In spiritualibus vero solum prime bonum est absolute et simpliciter totum et omne et universitas totalis mundi intelligibilis. Omnia autem alia sunt partes talis totius, utpote nec in se nec ad extra absolute et simpliciter perfecta. Et hoc est, quod dicit Dionysius 13 cap. *De divinis nominibus*[9]) loquens de prime bono: "Igitur perfectum quidem non solum sicut per se perfectum et secundum se ipsum a se ipso uniformiter segregatum et totum per totum perfectissimum, sed et sicut superperfectum secundum omnium excessum".

Et hoc de primo.

Circa secundum notandum, quod etiam aliqualiter patet ex iam dictis, totum, B
cum habeat rationem perfecti, immo sit idem perfecto, non invenitur nisi in perfectis. Non autem omnes res sunt perfectae. Est enim quaedam res super omnem perfectionem, utpote omnem modum perfectionis quarumcumque rerum praehabens modo nobilissimo, respectu cuius etiam omne perfectum deterius et imperfectum dicitur per 10[10]). Et licet illa res absolute simplex et superbenedicta dicatur perfecta, ut supra patuit ex Dionysio, tamen appropriate loquendo, cum sit exaltata super omnem sufficientiam, ipsa non dicetur proprie perfecta. Proprie enim perfectum illud solum dicitur, quod habet sufficientiam in aliqua intentione, sicut sunt antarkes per 9[11]); unde etiam di dicuntur per se perfecti, ut infra videbitur[12]).

Et licet totum non inveniatur nisi in perfectis, ut dictum est, tamen stricte considerando non omnia perfecta sunt tota, cum aeternitas sit causa eius, quod est esse tota, per 52 in commento[13]), et sic esse totum appropriatur vitis, quae sunt

[6]) cf. Alb., De cael. I 1 2; Hoßfeld 4,85–90
[7]) cf. Asclep. 40; Thomas 79,14
[8]) cf. Alb., De cael. I 1 2; Hoßfeld 5,62–66
[9]) Dion., De div. nom. 13 1; PG 3,977B; Suchla 226,9–11; Simon 432,67–68
[10]) cf. Procl., Elem. theol. 10; Vansteenkiste 269; Boese 8,1
[11]) cf. Procl., Elem. theol. 9; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–2
[12]) infra, prop. 114 C
[13]) cf. Procl., Elem. theol. 52 comm.; Vansteenkiste 284; Boese 29,14–15

49 etiam: et *V* 51 autem omnes: omnes autem *O*

Digitized by Google

vere aeternae, unde et aeternum est totum simul per 52[14]) et "aeternitas est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio" secundum Boethium[15]). Et sic totum videtur accipi in praesenti elemento.

Et hoc de secundo.

C Hoc, inquam, totum est ens et participat ente, si accipiatur ens non iam secundum Aristotelem, qui ponit ipsum primam omnium intentionum[16]), quae etiam dividitur in totum et perfectum ut in modos suos, ut apparet in V *Metaphysicae* Aristotelis[17]), et sic nulla difficultas esset in praesenti elemento, cum omne totum sive absolute sive in respectu sit ens secundum talem considerationem et participet ente. Verum, si ipsum ens accipiatur proprie secundum intentionem Platonis pro re rata in rerum natura[18]), quod etiam est primum participans divina proprietate, sic nec prime bonum, immo nec primo bonum est ens, sed superens, sed inferiora ente, puta vita, intellectus et huiusmodi, sunt ens et participant ente, sicut inferius participat superiore. »Participatio enim non est cuiusdam partis assumptio sed divinarum dationum et donationum a summo usque deorsum per superiores ordines inferioribus distributio«[19]), sicut ex fonte flumen manat.

Et hoc de tertio.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de subsistendi consequentia in generali, secundo quare non sit e converso in subsistentia speciali, tertio quod ex hoc ens est in plus et prius ente vitali.

D De primo sciendum, quod Aristoteles in V *Metaphysicae*[20]), ut supra dictum est[21]), ponit quinque modos prioris, quos dicit se sumere a Platone. Quorum primus modus est, quod principium in unoquoque genere dicitur prius aliis, sicut unitas est principium numeri. Secundus modus est, quo illud dicitur prius, quod est propinquius alicui principio determinato sive simpliciter sive solum quoad nos sic determinatum; et iste modus subdividitur in quinque, quia vel illud principium est in loco, vel in tempore vel in motu vel secundum potestatem et dignitatem vel in ordine. Tertio modo dicitur prius, quod est prius cognitione, sive hoc sit simpliciter, sicut universalia sunt priora particularibus, sive hoc sit quantum ad nos, sicut e converso particularia sunt priora universalibus, nisi universalia sumantur secundum esse in particularibus, sicut sunt universalia in physicis, sic enim dicit Aristoteles, quod universalia nobis magis nota sunt quam particularia. Quarto modo dicuntur priora, quae priorum subiectorum sunt passiones, sicut rectitudo prior

14) cf. Procl., Elem. theol. 52; Vansteenkiste 284; Boese 28,1
15) Boeth., Phil. cons. V 6; Bieler 101,8–9
16) cf. infra, prop. 1 A (Sturlese 74,107–108), 1 D (Sturlese 77,215–216)
17) cf. Arist., Metaph. V 7, 1017a7–b9
18) supra, prop. 1 A; Sturlese 74,113–123
19) Honor. August., Clavis phys. 124; Lucentini 92,22–25
20) cf. Arist., Metaph. V 11, 1018b9–1019a14; Alb., Metaph.V 2 11; Geyer 247,58–249,30
21) supra, prop. 27 G; Mojsisch 167,232–168,254

68 ipsum: ipsam *V* | intentionum *om. O* | quae: qui *V* 74 nec *coni.* enim *codd.* 78 ex: in *V* 89 motu: motum *O*

Digitized by Google

est laevitate. Quinto modo dicitur prius, quod secundum ordinem naturae est prius, scilicet a quo non convertitur subsistendi consequentia; et iste modus dividitur in tres, quia vel est prius sicut subiectum accidentibus, vel sicut potentia est ante actum, sicut pars toto prior est, vel est prius perfectione, qualiter e converso totum est prius parte.

Et hoc de primo secundi.

De secundo notandum, quod quintus modus prioris est iste, de quo hic inten- E
ditur, et accipitur secundum ordinem naturae et hoc sive in coordinatione formali, scilicet praedicamentali, sive in coordinatione rerum essentiali et causali.

In prima enim coordinatione quanto aliqua sunt superiora, tanto sunt universaliora et potentialiora.

»Ad hoc enim, quod aliqua sint unius generis, necessarium est ea participare unam rationem communem ipsis; aliter namque non essent unius coordinationis nisi secundum aliquid commune repertum in eis. Potest enim huiusmodi communis ratio accipi uno modo secundum naturam rei absolute, alio modo secundum rationem alicuius analogiae. Primo modo, ut videlicet accipiatur ratio animalis secundum se et absolute. Quod non est nisi ex eo, quod in his, quae sunt unius coordinationis secundum illud genus, invenitur aliquid unum, quod unius rationis et naturae existens est principium totius illius generis. Et hoc primum et radicale in rebus generabilibus et corruptibilibus est materia, et universaliter in omnibus, quae sunt eiusdem coordinationis secundum genus, oportet huiusmodi principium esse materiam vel aliquid habens rationem et modum materiae«[22]). »Sed quia res non reponitur in genere per materiam, sed secundum rationem alicuius actus formalis, nomen enim generis magis significat formam quam materiam[23]), hinc est, quod completive ratio generis trahitur ex hoc, quod illud idem fundamentale et originale generis principium, scilicet materia, cum distinguitur per diversas formas, oportet in omnibus formis reperiri unam intentionem correspondentem unitati materialis principii. Quo fit, ut huiusmodi omnia sint unius rationis, et sic per consequens unius coordinationis secundum genus. Et secundum hoc proprie et vere accipitur ratio generis apud realem philosophum«[24]). »Alio modo accipitur ratio generis secundum rationem alicuius analogiae, quae proportionalitas dicitur. Et sic logicus constituit unitatem generis secundum probabilitatem«[25]).

In coordinatione autem essentiali rerum et causali quanto aliqua sunt superiora, tanto sunt universaliora non solum secundum praedicationem, sed secundum separationem, et sic actualiora, in qua etiam est necessarium inveniri unum commune, quod unius intentionis existens sit principium totius illius coordinationis

[22]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. III 9–11; Sturlese 160,49–63

[23]) cf. Arist. Metaph. VIII 3, 1043a36–37; Averr., Metaph. VIII comm. 7; Venetiis 1562, 215vK–L

[24]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. III 11; Sturlese 160,65–75

[25]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. III 12; Sturlese 161,78–80

125–126 apud ... generis *om.* *O*

Digitized by Google

sive maneriei; et hoc sive in coordinatione totali, ubi tale principium est bonum, sive partiali, ubi determinatae intentiones sunt principia universaliore semper inclusa.

Sicut ergo in coordinatione generis posito inferiori secundum actum subsistere necessario consequitur superius, cum inferius se habeat ad superius sicut duo ad unum et sicut determinatum ad determinabile, ut, si est homo, est animal, et non convertitur consequentia subsistendi, ut, si animal est, homo est, et sic se habet suo modo in coordinatione ordinis essentialis, quod ad inferius, quod est compositius et contractius, sequitur superius, quod est simplicius et maioris ambitus, sed non e converso.

Et hoc de secundo.

F Ex quibus etiam apparet, scilicet quod ens, utpote simplicius formalius et universalius est prius vita et per consequens toto, quod appropriatur vitis et ex hoc non convertitur ab eo, scilicet ente ad totum, consequentia subsistendi. Omne enim totum est ens, sed non e converso.

Et sic apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Aut enim idem est ens et totum, aut hoc quidem prius, hoc autem posterius. Et si pars inquantum pars ens quidem est, ex partibus enim entibus est totum, non tamen est totum secundum se. Non ergo idem ens et totum; esset enim utique ipsa pars non ens. Si autem pars non ens, neque totum est. Omne enim totum partium est totum, aut ut ante ipsas ens aut ut in ipsis. Non ente igitur parte neque totum esse est possibile. Si autem totum ante ens, erit omne ens mox totum, non ergo rursus pars, pars est. Sed impossibile: si enim totum est totum, partis ens totum, et pars erit pars, totius pars ens. Relinquitur ergo omne quidem totum esse ens, non autem omne ens totum. Ex his itaque manifestum, quia prime ens illac totalitatis est. Si quidem hoc pluribus adest, scilicet ens. Et enim partibus inquantum partes esse inest, hoc autem paucioribus. Quod enim plurium est causa eminentius, quod autem pauciorum demissius, ut ostensum est.

Probatio elementi talis est: Omne contractius ente est simul enti et participat ente et est eo posterius; sed omne totum est huiusmodi: ergo etc. Maior manifesta est. Probatio minoris: Omne nec existens idem enti nec prius eo est contractius ente; sed omne totum est huiusmodi: ergo etc.

Et si: Hic probatur minor prosyllogismi quoad primam eius partem. Illud non est idem enti, quod non praedicatur de eo, de quo praedicatur ens; sed totum est huiusmodi: ergo etc.

134 partiali: partiale *O* 158 totalitatis: totalitas *O* 160 pauciorum *om. V* 162 elementi *om. V*

Digitized by Google

Istius rationis minor probatur in littera sic: Omnis pars inquantum pars est ens, cum totum sit ex partibus, quae sunt entes; sed nulla pars est totum secundum se: ergo totum, cum non praedicetur de parte, de qua praedicatur ens, non est idem enti.

Si autem: Hic ostenditur omnem partem esse entem deducendo eius contradictoriae oppositum ad impossibile sic: Cuiuscumque constituti constituens est non ens, ipsum constitutum est non ens; sed totum est constitutum ex parte, quae est non ens secundum adversarium: ergo totum erit non ens.

Istius rationis deducitur minor per corollarium: Omne enim totum est partium totum aut ut ante ipsas ens aut ut in ipsis ens, et hoc vel in pluribus vel in una per 67[26]).

Si autem totum: Hic probatur secunda pars supra praemissae minoris prosyllogismi deducendo eius oppositum ad impossibile sic: Omne ens est totum; sed pars non est totum: ergo nec ens, quod est impossibile.

Si enim: Hic resumit auctor medium ex praemissis concludens ex eo prioritatem entis ad totum sic: Omne existens ens, quod nec est idem enti nec prius, est simul enti et posterius eo; sed tam totum quam pars, cum sint correlativa sunt huiusmodi: ergo etc.

Ex his: Hic infertur corollarium ex praemissis, scilicet quod prime ens sit supra totalitatem, quod sic probat. Illud est eminentius seu superius totalitate, quod est plurium causa et pluribus adest quam ipsam totalitas; sed prime ens est huiusmodi, quia adest partibus, quibus non adest totalitas.

26) cf. Procl., Elem. theol. 67; Vansteenkiste 290; Boese 36,1

178 ens² *om.* *V* 184 quod: quia *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 74
OMNIS QUIDEM SPECIES TOTUM QUODDAM EST, EX PLURIBUS ENIM SUBSISTIT, QUORUM UNUMQUODQUE COMPLET SPECIEM, NON OMNE AUTEM TOTUM SPECIES

Habita comparatione totius ad ens, nunc comparat auctor totum speciei dicens: OMNIS etc.

Ad cuius evidentiam duo faciam, quia dicam de supposito et de proposito. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de specie in generali, secundo de duplici specie in speciali, tertio ostendam species esse in universo totali.

A De primo sciendum, quod sicut supra praemissa tactum est[1]), ea, quae colliguntur in aliquo genere, necessario participant aliquam naturam communem unam, secundum quam attenditur convenientia eorum secundum genus, verbi gratia homo et leo. Universalitas autem generis descendit et distinguitur in diversis speciebus, inquantum natura communis, in qua fundatur universalitas generis, specificatur et determinatur in diversas species seu naturas magis contractas, verbi gratia natura communis, quae est corpus animatum, determinatur in vegetativum et sensitivum, in quibus constituuntur diversae species sub eodem genere. Et sic semper fit determinatio magis communis per minus commune, quousque perveniatur ad specialissima.

In hac autem tali determinatione, cum determinatur natura generis per diversas naturas specierum, quattuor attendenda sunt.

Unum scilicet, quod talis determinatio communis naturae per specialem est tamquam alicuius existentis in potentia per aliquid, quod est magis in actu, sive materialis per formale; differentia autem habet modum formae et genus materiae secundum Porphyrium[2]).

Secundum est, quod manet nihilominus unitas et identitas realis ipsius determinabilis et determinantis, ut naturae generis et naturae speciei, secundum Aristotelem VII *Metaphysicae*[3]) et commentum[4]), ubi dicitur, quod eadem est natura animalis et rationalis et per consequens animalis et hominis. Unitatis autem ratio est, quia talis determinatio non est nisi quaedam explicatio in actum alicuius, quod quasi implicite et in potentia continebatur in natura generis, secundum quod "genus continet differentias potestate" secundum Porphyrium[5]).

[1]) supra, prop. 73 E
[2]) cf. Porphyr., Isag.; Busse 15,6–7; Minio-Paluello-Dod 23,15–16
[3]) cf. Arist., Metaph. VII 14, 1039a26–28
[4]) cf. Averr., Metaph. VII comm. 51; Venetiis 1562, 200vG–H
[5]) Porphyr., Isag.; Busse 10,22–11,1; Minio-Paluello-Dod 17,16

Digitized by Google

Actus enim et potentia non diversificant essentiam secundum Aristotelem in VIII *Metaphysicae* circa finem[6]), nec differunt nisi sicut determinatum et indeterminatum unum et idem existens in re. Et hoc est, quod addit natura speciei super naturam generis non aliam aliquam rem, sed aliquem actum, quo contingit speciem habere propriam definitionem abundantem a definitione generis, et sic genus non est totum esse speciei. Secundum Porphyrium[7]) enim "differentia est, qua abundat species a genere", et per consequens definitione.

Tertium est, quod ea, quae sic sub natura communi distinguuntur, differunt formaliter et per consequens secundum speciem, quod est simpliciter differre secundum rationem quiditatis et definitionis indicantis, quod quid est, habente unoquoque propriam suam definitionem indicantem, quod quid est ipsius.

Ex his sequitur quartum, scilicet quod huiusmodi entia inquantum huiusmodi non habent partem et partem in sua substantia, quamvis possint habere suae essentiae principia. Dico autem partem, quae sequitur naturam totius et ex ipso toto definitur, ut manus et pes, caro et os et similia. Forma enim in eo, quod forma, simplex est non habens partem et partem, quamvis, ut dictum est, possit habere aliqua suae essentiae principia, quae dicuntur ab Aristotele[8]) partes formae, quae sunt ante totum, et sunt principia definientia speciem, quae sola definitur secundum Boethium[9]).

Et quoniam non est ire in infinitum subtus et supra descendendo vel ascendendo in aliqua coordinatione, necessario erit status in aliquo formali, quod ulterius per aliquod formale determinari non potest. Et istud est »natura speciei specialissimae«[10]), unde »descendentem a generalissimo ad specialissima iubet Plato quiescere«[11]).

Talis igitur natura, si ulterius determinabilis est, non determinabitur per aliquid formale, sed magis per materiale vel modum materiae habens, et tale materiale non est nisi substantia habens partes et sic »species est totum esse individuorum«[12]).

Et hoc de primo primi.

De secundo notandum, quod secundum Eustratium super I *Ethicorum*[13]) est B
duplex species, ut sufficiat ad praesens. Una, quae constituitur in esse specifico

[6]) cf. Arist., Metaph. VIII 6, 1045a30–33; Alb., Metaph. VIII 2 6; Geyer 408,83–84
[7]) Porphyr., Isag.; Busse 14,20–21; Minio-Paluello-Dod 23,2
[8]) cf. Arist., Metaph. VII 10, 1035b34–1036a1; VII 11, 1036a26, 1036b5
[9]) cf. Boeth., In Isag. Porph. ed. prima I 4; Brandt 11,3–14
[10]) cf. Boeth., In Isag. Porph. ed. sec. III 2; Brandt 203,14
[11]) cf. Boeth., In Isag. Porph. ed. sec. III 8; Brandt 225,13–14
[12]) cf. Alb., De V univ. IV 2 (Borgnet 61a), 3 (Borgnet 65b); V 4 (Borgnet 92b); Metaph. VIII 2 (Geyer 409,60–61); cf. Boeth., In Isag. Porph. ed. sec. III 5 (Brandt 215,19–20: "homo vero Socratis atque Ciceronis tota substantia est")
[13]) Eustrat., In Eth. Nic. comm. I 4; Heylbut 41,16–29; Mercken 70,30–71,45

33 actus: actio *O* 40 tertium: tertia *O* 54 et: ad *O*

Digitized by Google

seu quiditativo per intellectum possibilem factum actu; alia, quae est vere res rata in natura rerum circumscripta omni intellectus nostri operatione.

Quod autem intellectus noster possibilis factus actu constituat rem in esse specifico seu quiditativo patet »ex ratione obiecti ipsius intellectus, quod est quiditas[14]) vel res secundum rationem suae quiditatis; hanc autem nequaquam apprehendit intellectus nisi distinguendo et determinando eius propria principia, quae Aristoteles, ut iam supra dictum est[15]), vocat partes formae, quas significat definitio. Hoc enim solum est intelligere, scilicet apprehendere rem secundum determinationem talium principiorum eius; alioquin non differret intellectus a virtute cogitativa, quae etiam intentionem substantiae denudare potest ab idolis, ut nuda apud ipsum maneat denudata ab omnibus imaginibus, ut dicit Averroes[16]), et appendiciis accidentalibus. Et sic est intentio substantiae in ea dispositione, ut secundum eam virtute intellectus agentis fiat forma in intellectu possibili, qua ipsi formae seu rei secundum suam formam determinerentur sua principia. Et ex hoc iam habet forma rationem quiditatis et ipsa res esse quiditativum. Et haec est propria ratio obiecti virtutis intellectivae«[17]).

»Quod autem secundum hunc modum intellectus habeat rationem et modum causalis principii respectu sui obiecti, patet«[18]).

Tum quia omne ens in actu inquantum huiusmodi habens essentialem habitudinem ad aliud, prout stat in ratione principiorum eius, est causa seu principium causale respectu ipsius; sed intellectus respectu obiecti sui est huiusmodi, quia secundum Averroem super V *Metaphysicae*[19]) in essentia intellectus est habere talem habitudinem ad intelligibile, quod non potest intelligi nisi secundum rationem principiorum obiecti. »Principia autem entis alicuius inquantum huiusmodi deficiunt ab actualitate ipsius entis et habent modum existentis in potentia, inquantum ex eis constituitur id, quod est ens simpliciter: Igitur ens per sua principia nullius rei naturalis est causa. Oportet igitur potius inveniri causalitatem apud intellectum respectu rei ex propriis principiis quam e converso, ut quidam fingunt, ex parte rei per propria principia respectu intellectus«[20]).

Tum quia quandocumque sunt duae habitudines et una est de ratione alterius, tunc, si ea, quae est de ratione alterius, est causalis, et reliqua, licet sint diversae causalitates; sed habitudo principiorum obiecti ad obiectum respectu habitudinis intellectus ad obiectum in ratione principiorum est de ipsius ratione et causalis respectu obiecti. »Ergo et habitudo intellectus ad obiectum erit causalis. Necessi-

14) cf. Arist., De an. III 6, 430b27–29
15) supra, prop. 74 A
16) Averr., De an. III comm. 6; Crawford 415,62–64
17) cf. Theodor. de Vrib., De orig. V 26; Sturlese 187,221–188,233
18) cf. Theodor. de Vrib., De orig. V 27; Sturlese 188,234–235
19) cf. Averr., Metaph. V comm. 20; Ponzalli 176,135–142
20) cf. Theodor. de Vrib., De orig. V 27; Sturlese 188,238–244

75 et[1] *om. V* 76–77 possibili: potentiali *O* | ipsi: ipse *O* | sua principia: principia sua *O*
79 est propria: propria est *V*

Digitized by Google

tas rationis patet, quia sicut principia intrinseca non habent ordinem causalem ad ens, cuius sunt principia, nisi inquantum stant sub ordine alterius causae determinantis huiusmodi principia ad actum entis eo, quod se ipsa determinare non possunt, ita nihil habet per se habitudinem ad principia, inquantum sunt in potentia ad tale ens constitutum ex eis, nisi quod causaliter determinat ipsa principia ad actum talis entis. Cuius ratio est, quia ens in potentia inquantum huiusmodi non respicit per se et immediate nisi actum formalem, ad quem est sicut ad suum complementum, et actum causaliter determinantem huiusmodi potentiam ad actum; quod in proposito non est nisi intellectus respectu sui obiecti et principiorum eius«[21]).

»Nec obstat, si quis opponat, quod huiusmodi habitudo, qua intellectus determinat alicui rei sua principia, non est nisi secundum modum intelligendi, et hoc non habet rationem causandi«[22]).

»Sed dicendum, quod apud intellectum modus intelligendi est ratio essendi secundum actum; unde eo determinat alicui enti propria principia secundum modum intelligendi, quo determinat ea secundum propriam rationem essendi. Et secundum hoc habet aliquo modo rationem et modum principii causalis respectu proprii obiecti in eo, quod est quid et habet esse quiditativum, ut dictum est«[23]).

Tum etiam quia omne distinguens inter partes definitionis inter se et definitionem et definitum est causa utriusque, scilicet tam definitionis quam definiti secundum esse definitum; sed intellectus est huiusmodi, cum natura non possit in talem distinctionem: ergo etc.

Ex praemissis concluditur, »quod cum natura in rebus generabilibus et corruptibilibus non faciat secundum actum existere nisi entia hic et individua, ens autem simpliciter facit solum per individuorum factionem sive successivam continuationem, unde etiam simpliciter secundum se totum invenitur in huiusmodi rebus in potentia et inquantum potest ab ipsis abstrahi, si vocemus ens simpliciter universale, quod abstrahitur a singularibus, vel si dicamus ens simpliciter totam speciem, quae complectitur omnia sua individua, quae non habet esse in natura secundum tale est quiditativum nisi in potentia per individuorum successivam continuationem. Cum autem ens simpliciter, quod est obiectum primum intellectus, sit ens secundum actum, alioquin non haberet rationem obiecti, igitur huiusmodi ens habet entitatem ex operatione intellectus. Et hoc est, quod communiter dicitur[24]), quod intellectus agit universalitatem in rebus. Secundum hoc enim unamquamque rem ex propria ratione constituit in esse quiditativo«[25]).

[21]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. V 28; Sturlese 188,249–260
[22]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. V 28; Sturlese 188,261–263
[23]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. V 30; Sturlese 189,264–269
[24]) cf. Averr., De an. I comm. 8; Crawford 12,25–26; Thom., De ente 3; Roma 1976, 375,100–101
[25]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. V 33; Sturlese 190,298–311

109 non *coni. ex Theodor., om. codd.* 121 hic et individua: hec et individualia *Theodor.*
127 est: esse *V*

Digitized by Google

Ista est prima species dependens ab opere intellectus secundum esse quiditativum.

Et hoc de secundo.

C Circa vero speciem, quae vere est in rerum natura circumscripto omni opere nostri intellectus, est considerandum. Ubi primo notandum et quasi pro fundamento ponendum, quod omne, quod qualitercumque subsistit, aut secundum causam principaliformiter aut secundum essentiam aut secundum participationem exemplariter per 65[26]). Sed species, de qua agitur, subsistit tam in causa principaliformiter quam in participantibus exemplariter, et hoc vere et secundum rem. Hoc enim ita manifestum est, quod etiam non indiget probatione. Cum ergo omne participans demissius sit participato per 24[27]), si participans est secundum rem et vere in rerum natura, necessario illud, quo participat, quod est secundum essentiam tale, erit secundum rem in natura. Et sic intelligitur, quod dicit Porphyrius[28]), quod "participatione speciei plures homines unus" homo. Quae enim sunt multa numero, sunt unum virtutibus sive specie" secundum Dionysium 13 cap. *De divinis nominibus*[29]).

His praemissis sciendum, quod agens, quod est causa per se et essentialis, non extendit virtutem actionis suae ultra intentionem suam, quae competit sibi simpliciter et per se et ultra id, quod est de perfectione et per se de integritate et totalitate sui universi, sive hoc sit totale, quod est effectus prime boni, sive partiale, quod etiam reducitur in suam prime causam. Aut ergo id, quod actum est et quod agitur, est per se et simpliciter ens secundum speciem tantum inquantum huiusmodi circumscripta ab eo omni proprietate individuali, qualia sunt intellectuales hypostases, quae sunt puri intellectus, vel etiam concrete cum tali ente modo et natura, qua aliquid est individuum tale determinatum; non tamen, inquantum est individuum tantum, pertinet ad constitutionem universitatis, sed magis et principaliter inquantum est ens secundum speciem, sicut apparet de corpore caelesti. Et illud ens non plurificatur, sicut nec secundum speciem, ita nec secundum individuum, quia inquantum tale determinatae naturae individuum pertinet ad rerum universitatem, ut hic sol, haec luna. Et in hoc consistit complementum rationis eius dicti, quod habetur ab Aristotele in *De caelo et mundo*[30]), scilicet quod caelum, id est "mundus, compositus est ex tota sua materia" secundum Commentatorem[31]). Vocat hic totam mundi materiam "omne corpus naturale", quod includitur in hoc universo, nec potest esse extra secundum eum. Cuius ratio iam dicta sumpta est ab efficacia virtutis agentis, quod est causa per se, videlicet in non

[26]) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,1–3
[27]) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
[28]) Porphyr., Isag.; Busse 6,21–22; Minio-Paluello-Dod 12,18–19
[29]) cf. Dion., De div. nom. 13 2; PG 3,980A; Suchla 227,15; Simon 435,73–74
[30]) cf. Arist., De cael. I 9, 279a7–8
[31]) cf. Averr., De cael. I comm. 92; Venetiis 1562, 61vC

142 etiam non: non etiam *V* 146 enim: omnia *V* 147 multa *add.* in *V* 156 concrete: concreto *V* 164 compositus: composito *O* 165 hic: hoc *O*

Digitized by Google

extendendo intentionem actionis suae ultra effectum rei per se pertinentis ad perfectionem et integritatem et totalitatem universi.

Inveniuntur etiam in universitate naturae rerum quaedam, quae sunt per se quoad utrumque dictorum, scilicet quoad speciem et quoad individuum, sed diversimode. Et si enim non sit in eis attendenda ea diversitas, quae est per se et per accidens, est tamen invenienda illa distinctio, quae accipitur secundum proprietatem prioris et secundarii. Sunt enim quaedam entia, quae primo, id est quoad primariam intentionem instituentis ea, sunt de integritate et perfectione universi, inquantum sunt entia secundum speciem, secundario vero, inquantum sunt talia individua; et quoad utrumque sunt per se intenta in natura, sicut apparet in angelis et in hominibus, immo etiam in aliis generatis per naturam. Sunt et alia, quae videntur esse per accidens quoad utrumque, scilicet tam secundum speciem quam secundum individuum, sicut generata per putrefactionem.

Ex praemissis evidenter ostenditur species esse in rerum natura sic: Omne illud, quod est per se et primo de perfectione, integritate et totalitate universi, est verius, realius in natura rerum quam id, quod est per aliud et secundario hoc modo; sed species respectu individui est huiusmodi: ergo est verius et realius in natura rerum ipsis individuis.

Et hoc est, quod intendit dicere Anselmus libro *De incarnatione Verbi* 2 cap.[32]): "Cumque omnes, ut cautissime ad sacrae paginae quaestiones accedant, sint commonendi, illi utique nostri temporis dialectici, immo dialecticae haeretici, qui non nisi flatum vocis putant universales esse substantias et qui colorem non aliud queunt intelligere quam corpus, nec sapientiam hominis aliud quam animam, prorsus a spiritualium quaestionum disputatione sunt exsufflandi. In horum quippe animabus ratio, quae et princeps et iudex omnium debet esse, quae sunt in homine, sic est in imaginationibus corporalibus obvoluta, ut ex eis se non possit evolvere, nec ab ipsis ea, quae ipsa sola et pura contemplari debet, valeat discernere. Qui enim nondum intelligit, quomodo plures homines in specie sint unus homo, qualiter in illa secretissima et altissima natura comprehendet, quomodo plures personae, quarum singula quaeque perfectus est Deus, sint unus deus? Et cuius mens obscura est ad diiudicandum inter equum et colorem eius, qualiter discernet inter unum deum et plures relationes eius? Deinde, qui non potest intelligere aliquid esse hominem nisi individuum, nullatenus intelligit hominem nisi humanam personam. Omnis enim individuus homo est persona. Quomodo ergo iste intelliget hominem assumptum esse a Verbo, non personam, id est aliam naturam, non aliam personam assumptam esse?". Haec Anselmus.

Ecce, quod natura, quae est species, est in rerum natura. Quid autem sit species, ostenditur ad praesens exempli gratia in natura seu specie humana.

Haec enim, ut dicit Theodorus libro suo, quem vocat *Clavem physicae*[33]), est "una quaedam simplex inseparabilis partitione in se ipsa carens subsistens" natura

[32]) Anselm., De incarn. Verbi 1; Schmitt 9,20–10,13

[33]) cf. Honor. August., Clavis phys. 411 (Eriugena, De divis. nat. V,n.31; PL 122,941D–942A)

178 in[3] *om. sed add. in marg. V* 183–184 hoc modo: huiusmodi *V* 186 libro: vel *V*

Digitized by Google

imago eius, qui "unus et unitas inseparabilis est et una essentia in tribus personis, ad cuius imaginem trinitas quoque humanitatis intelligitur, quae est esse, velle et scire", secundum Augustinum[34]), vel essentia, virtus et operatio secundum Dionysium[35]). Et infra[36]): "Est igitur humanitas simplex quaedam et rationibus suis in infinitum multiplex creatura, quemadmodum sua causa in se ipsa simplex est et plus quam simplex, et in occasionibus rerum ab ea factarum infinita et plus quam infinita. Ut enim illa tota ubique in se ipsa est, ita et ista, quia simillima imago est, ubique in se ipsa tota est. Et quemadmodum divina bonitas in omnibus se participantibus tota est et nullius malitia seu stultitia seu ignorantia prohibetur penetrare universitatem ab eo conditam, ita humanitas in omnes homines diffunditur et tota in omnibus est et tota in singulis sive boni sint sive mali. In maioribus corporibus non est maior, neque in minoribus minor. In integris corporibus non est integrior, quam in his, quae occasione aliqua integritatem suam aut perdunt aut non attingunt. Paradigma: solaris radius munda penetrat et immunda, dum sit in omnibus mundus, neque purior immundis, quam in sordibus incontaminatus. Est enim in omnibus, quae illuminat, lucet in tenebris". Et infra[37]): "Nam si aliqua deformitas contingerit vel formarum differentia, non ex natura evenit, sed vel ex corruptione corporeae integritatis, vel a quibusdam accidentibus, quae extrinsecus adveniunt". Et infra[38]): "Ipsa videlicet natura in se ipsa ubique et in omnibus eam participantibus bona, salva, integra est et illaesa". Haec Theodorus.

Et ista ad praesens sufficiant de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo ostendam speciem appropriate acceptam concernere plura principia formalia, secundo quod ex hoc subicitur ad totaliora, tertio quod totum e converso non infertur ad intellectualia.

D De primo sciendum, quod de ratione omnis speciei ut huiusmodi est concernere omnia principia formalia, sive in eis determinetur potentiale per actuale, qualis est species in esse quiditativo opere intellectus nostri constituta et omnis species generabilium et corruptibilium, sive etiam formale determinetur per potentiale, sicut in intellectualibus hypostasibus, ubi intentio universalior et ex hoc actualior in se contrahitur intentione minus universali et sic potentialiori, sicut se habent intentiones superiores respectu inferiorum, licet in constituto remaneant in identitate reali, quod etiam constitutum differt ab alio formaliter.

Et sic omnis species est impartibilis et simplex ubique et semper. Et per consequens, ubi non est distinctio inter potentiam et actum et determinatio potentiae

34) cf. Aug., Conf. XI 11; Verheijen 247,7–8
35) cf. Dion., De cael. hier. 11 2; PG 3,284D; Heil 41,22–42,2; Dionysiaca 930,1–2
36) cf. Honor. August., Clavis phys. 411–412 (Eriugena, De divis. nat. V,n.31; PL 122,942A–942D)
37) cf. Honor. August., Clavis phys. 413 (Eriugena, De divis. nat. V,n.31; PL 122,943B)
38) cf. Honor. August., Clavis phys. 416 (Eriugena, De divis. nat. V,n.31; PL 122,944B)

225–226 extrinsecus: intrinsecus *O* 229 quia *om. O* 231 totum e converso: e converso totum *O* 233 omnia *om. V*

Digitized by Google

per actum vel e converso et actus per partes quantitativas vel saltem qualitativas, ibi non est proprie nec genus nec species nec individuum.

Et quia omnis intellectus vel est secundum rem vel abstrahit ab hic et nunc, ideo ipsa species appropriatur intellectibus, qui etiam sunt tales in se, immo ipsi sunt et dicuntur species per commentum 57 in fine[39]), et quilibet eorum est "plenitudo ens specierum"[40]) ut infra patebit[41]).

Et hoc de primo.

Verum, quia totum appropriatur vitis et species intellectibus, ut dictum est, E
ideo, sicut intellectus est vita et non e converso, sic omnis species est totum, non quod habeat partes quantitativas vel qualitativas, sed principia suae essentiae. Et per consequens omnis species est quoddam totum subsistens ex pluribus, quorum unumquodque complet speciem, licet unum formaliter, aliud potentialiter.

Et hoc de secundo.

Licet autem omnis species sit totum, sicut et omnis intellectus vita, tamen e F
converso non sequitur, cum tam totum quam vita, cui appropriatur, sit in plus specie et intellectu.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Et enim quod aliquid et individuum totum quidem est inquantum individuum, species autem non est. Omne enim, quod ex partibus substat totum est, species autem, quod in plures singulares species dividitur. Aliud ergo totum et aliud species; et hoc inest pluribus, hoc autem paucioribus. Supra species igitur entium est totum. Ex his itaque manifestum est, quod totum habet medium ordinem entis et specierum, cui consequitur ante species consistere ens et species esse entia, non tamen omne ens esse speciem. Unde et in effectibus privationes entia quidem sunt aliqualiter, species autem non sunt propter vicinam entis potentiam et hae privationes ipsius esse suscipientes quandam debilem illustrationem.

Elementi probatio talis est quoad primam partem eius, quae etiam est inserta ipsi elemento: Omne subsistens ex pluribus est quoddam totum; sed omnis species est huiusmodi: ergo etc.

Et enim: Hic probat secundam partem sic: Ab omni eo, quod non est idem alii, sed maioris ambitus, eo non convertitur subsistendi consequentia; sed totum respectu speciei est huiusmodi: ergo non omne totum est species.

Istius rationis primo probat primam partem minoris sic: Illa non sunt idem, quorum unum praedicatur de aliquo, de quo reliquum non praedicatur; sed

[39]) cf. Procl., Elem. theol. 57 comm.; Vansteenkiste 287; Boese 32,22–23
[40]) Procl., Elem. theol. 177; Vansteenkiste 519; Boese 87,1
[41]) infra, prop. 177 D

244 nunc *add.* et *O* 245 etiam: et *V* 275 primo *om.* *O*

Digitized by Google

totum et species sunt huiusmodi, quia individuum inquantum individuum est totum, cum subsistat ex partibus quantitativis, sed non est species, cum non dividatur, sicut species subalterna, quae respectu superiorum est species et respectu inferiorum genus, in singulares species sive magis contractas sive etiam specialissimas. Vel per singulares species possunt accipi formae, quibus individua habent et entitatem et unitatem, licet ratio individuationis sit habere partes post totum, ut infra videbitur. Ergo totum et species non sunt idem.

Et hoc inest: Hic probat alteram partem praedictae minoris sic: Illud, quod pluribus inest, est maioris ambitus eo, quod paucioribus inest; sed totum respectu speciei est huiusmodi: ergo totum est supra species.

Ex his: Hic infert corollarium ex praemissis, scilicet quod totum, scilicet ratio totalitatis, tenet medium ordinem inter ens ex parte superiori, cum sit infra ens, et species ex inferiori, cum sit supra species, ad quod etiam sequitur species esse entia, licet non omne ens sit species.

Unde et: Hic probat ens esse supra species sic: Illud est supra species, quod inest pluribus quam ipsae species; sed ens est huiusmodi, quia non solum inest speciebus, sed etiam privationibus, quae aliqualiter sunt entia propter vicinam entis potentiam, licet non sint species, quia sunt suscipientes ipsius entis quandam debilem illustrationem.

Digitized by Google

PROPOSITIO 75
OMNE, QUOD PRIME CAUSA, EXALTATUM EST AB EFFECTU

Postquam supra ostensa est multipliciter condicio et causarum et causatorum in generali, nunc aggreditur auctor determinare condiciones ipsorum in speciali dicens: OMNE etc.

Ad cuius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de causis in generali, secundo de duplici causa in speciali, tertio de prime causa sive in universo totali sive partiali.

De primo rememorandum distinctionem causarum, quod scilicet triplex est A causarum maneries, scilicet essentialium, substantialium et instrumentalium seu accidentalium, et loquor solum de accidentalibus, licet plurimum diversentur in modo producendi, sicut supra 7[1]) et 56[2]) diffusius est ostensum.

Item sciendum, quod in essentialiter ordinatis priora et ex hoc causaliora agunt in submissis, tum quia dant eis esse et virtutem agendi, tum quia datam conservant, tum quia applicant virtutes secundorum ad agendum, tum etiam quia omne inferius est quasi instrumentum superioris causae, quanto enim aliquid est altius, tanto intimius ingreditur in effectum, et per consequens inferius non propria virtute, sed magis virtute principalis agentis pertingit ad effectum.

Item notandum distinctionem inter »rationem principii et elementi et causae, scilicet quod proprie causae sunt«[3]), quae, cum sint extra essentiam effectus, conducunt tamen et constituunt ipsum effectum in suo esse per modum principii effectivi vel per modum finis. »Elementa vero sunt, quae intrinsecus sunt principiantia rem et ingrediuntur constitutionem effectus. Principia autem sunt communiter et ad ea, quae intrinsecus et ad ea, quae extrinsecus rem initiant«[4]).

Et hoc de primo.

Circa secundum notandum, quod in essentialibus causis efficientibus duplex B est differentia.

»Est autem commune utrique generi, quod praehabeant sua causata in se, licet differenter. Sunt enim quaedam causae efficientes omnino separatae secundum essentiam ab effectibus suis, et huiusmodi causae praehabent effectus suos in

[1]) supra, prop. 7 B; Pagnoni-Sturlese 146,265–147,334

[2]) supra, prop. 56 A–C; Sannino 141–143

[3]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. I 1; Sturlese 138,55–57; Averr., Metaph. V comm. 4; Ponzalli 83,29–35

[4]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. I 1; Sturlese 138,57–59

9 rememorandum *coni.*: remo(ran)dum *codd.* | triplex: tripliciter *V* 11 de accidentalibus *corr. in marg. O* 28 commune: ratione *V*

Digitized by Google

se nobiliori modo et altiori, quam ipsi effectus sint in se ipsis«[5]) ita, ut existendi veritas intelligatur in causa, cuius essentia sic summe est, ut quodammodo illa sola sit, quod maxime verum est in simpliciter prima causa, effectus autem in huius comparatione quodammodo non sint et tamen, quia per illam et secundum illam facti sunt aliquid, imitatio illius summae essentiae perpendatur. Sic quippe causa essentialis nullum augmentum vel decrementum sentiet secundum hoc, quod est maius vel minus effectibus suis similis, sed potius necesse erit omnem effectum tanto magis esse et tanto esse praestantiorem, quanto est similior suae causae. »Et huiusmodi causae non vindicant sibi condiciones causatorum suorum secundum univocam rationem«[6]).

»Est autem aliud genus causarum efficientium, quae praehabent causata sua, non tamen sicut iam dictae causae efficientes, quia istae, de quibus modo agitur, sunt causae coniunctae effectibus, quibus sunt causae. Et propter hoc ratione talis coniunctionis, quae est per essentiam, vindicant sibi huiusmodi causae condiciones suorum effectuum ita, quod huiusmodi condiciones sunt in causa incohative, sunt in coniuncto effectu dispositive, sunt in toto coniuncto completive«[7]).

Et hoc de secundo.

C De tertio etiam rememorandum eius, quod dictum est de li 'prime' super 8[8]), 18[9]) et 22[10]). Ex quibus omnibus hoc ad praesens colligatur, quod prime causa est primus et inexhauribilis fons supermanans et fontana essentia derivans omnibus sub sua intentione existentibus omnem perfectionem eis competentem proportionaliter longe prorsus invidia relegata. Dico autem 'proportionaliter', quia non omnis effectus est eiusdem dignitatis, quia nec eiusdem capacitatis; sed ille effectus natura praestantior est, qui per naturalem essentiam propinquior est praestantissimo in ipsa intentione, quod est prime tale et per consequens similior. In prime enim tali, per quod facta sunt omnia sub sua intentione possibilia contineri, non est ipsorum suorum effectuum similitudo, sed vera et simplex essentia; et praecipue in simpliciter prime. In effectibus vero non est absolute et simplex essentia, sed illius vere essentiae vix aliqua imitatio. Unde necesse est ipsum prime in quacumque intentione non condicionari secundum effectuum suorum proprietatem, sed omnem effectum natura eo altiori gradu essentiae dignitatisque consistere, quo magis illi prime per similitudinem propinquare videtur. Omnis enim propinquitas effectus ad suam prime causam est per similitudinem, sicut et distantia per dissimilitudinem.

[5]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 19 2; Mojsisch 159,83–86
[6]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 19 2; Mojsisch 159,91–92
[7]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 19 3; Mojsisch 159,93–99
[8]) supra, prop. 8 D; Pagnoni-Sturlese 162,178–209
[9]) supra, prop. 18 B; Sturlese 46–49
[10]) supra, prop. 22 C; Pagnoni-Sturlese 103–104

31 sint *add.* et *V* 33 huius: huiusmodi *V* 39 huiusmodi: huius *O* 55 in: etiam *O*

Digitized by Google

Ex praemissis etiam colligitur, quod est duplex prime causa. Una, quae est simpliciter omnium fontale principium, hoc est totius universitatis causa, et haec est singulariter sola. Alia, quae est principium respectu determinatae universitatis, quae etiam plurificatur secundum determinatas universitates.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo ponam exaltationis descriptionem, secundo ex hoc subiungam causarum a suis effectibus quadruplicem exaltationem, tertio ex hoc concludam prime causarum a suis effectibus exemptionem.

Circa primum breviter sciendum, quod exaltatio alicuius ab aliquo, prout hic D accipitur, secundum quid nominis est extra altatio, id est extra altitudinem submissorum levatio, sed secundum quid rei est independentia ad aliud et quoad inexistentiam sive localiter sive formaliter, et nullius indigentia sive in esse sive in operari.

Quid autem sit *independentia*, licet aliqualiter appareat ex 23[11]) ratione imparticipati, tamen inferius melius apparebit[12]).

Dico autem *quoad inexistentiam*, ut excludantur omnes causae intrinsecus principiantes rem essentialiter, sive sint principiantia specifice, ut supra ostensum est[13]), sive individualiter, ut inferius ostendetur[14]), et etiam excludantur omnia completiva effectuum formaliter, sive sint formae corporales vel non, et breviter omne in alio ens per declarationem 41[15]).

Dico etiam *nullius indigentia* etc., ut excludantur omnem causae conclusae cum suis effectibus intra eandem substantiam, sicut intellectus agens, vel intra eundem ordinem partialem, non autem intra eandem essentiam, sive sint principales causae sive instrumentales.

Quod ut planius fiat, accipiatur descriptio Dionysii, quam ponit de dominationibus, cum "dominatio dicat exaltationem sive excessum, non solum peiorum, sed et omnis et pulchrorum et bonorum omnimoda possessio", ut dicit 12 cap. *De divinis nominibus*[16]). Est autem descriptio sua talis: "Igitur sanctarum quidem dominationum manifestativam nominationem arbitror monstrare non servilem quandam et ab omni pedestri subiectione liberam sursumactionem, nulla tyrannicarum dissimilitudinum ullo modo universaliter inclinatam ipsam, ut decet, liberam ipsam sicut duram, severam dominationem super omnem minorativam servitatem positam, irremissibilem ad subiectionem omnem et segregatam ab universa dissimilitudine, veram dominationem et dominationis principatum indesinenter

11) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1
12) infra, prop. 173 B
13) supra, prop. 16 E; Sturlese 29
14) infra, prop. 187 B; Sturlese 59–60
15) supra, prop. 41 D–E; Sannino 51,150–180
16) Dion., De div. nom. 12 2; PG 3,969B; Suchla 224,10–12; Simon 427,72–73

65 una *add.* est *V* 68 plurificatur: plurificantur *O* 70 exaltationis: -ta- *add. sup. lin. m. post. O* 74 extra altatio: extra exaltatio *V* 81 sint: sicut *V* 86 intra *coni.*: infra *codd.* | eandem *add.* essentiam *O* 90 cum: tum *V*

Digitized by Google

desiderantem et ad ipsius primam comparabilitatem, sicut est possibile, et se ipsam et ea, quae sunt post ipsam, boniformiter formantem. Ad nullum vane apparentium, sed ad proprie existens totaliter conversam et deiformitate superprincipis dominationis superparticipantem, secundum quod ipsi possibile est". Haec Dionysius 8 cap. *Angelicae hierarchiae*[17], ubi loquitur de dominationibus.

Et hoc de primo secundi.

E Circa secundum considerandum, quod exaltari a suis effectibus est quattuor modorum. Quaedam enim est causa essentialis omnino exempta seu exaltata tam a suis effectibus quam etiam ab ordine seu habitudine ad ipsos suos effectus, ita videlicet, ut non concludatur cum eis nec intra universitatem totalem nec partialem, et talis est simpliciter prime causa, quae sicut in modo producendi eminet omnibus causis, per 56 in declaratione[18], ita etiam in modo exaltationis eminet universis secundum Dionysium 2 cap. *De divinis nominibus* L[19].

Aliae autem causae sunt, quae, licet exaltatae sint a suis effectibus, ut non concludantur cum eis intra ordinem specialem, cum quaelibet earum sit prime et principaliter ens alicuius ordinis per 22[20], et per consequens extra ipsam per 21 in commento[21], tamen, quia sunt causae haec, ideo concluduntur insimul suis causatis intra universum totale, sicut sunt omnes primordiales unitates intra ordinem unialem conclusae, et per consequens intra totalem universitatem, cum totale includat partiale. Sed quia sunt monarchae, ideo constituunt proprias antarkias, quae sunt ordines per se perfecti, et ordinem illustrationum, per 64[22], immo, ut dicatur breviter, instituunt omnia sub sua intentione possibilia comprehendi. Tales autem causae, licet sint sibi sufficientes in intentione unitatis, in qua subsistunt, unde etiam sunt et dicuntur antarkes, tamen superabundant in aliis intentionibus praehabentes eas modo absolutissimo, propter quod etiam dicuntur et sunt monarchae et per consequens primae respectu suorum effectuum.

Tertiae vero causae sunt, quae, licet exaltatae sint a suis effectibus propter eorum ad invicem distinctionem in essentia, quod etiam omni causae commune est, quae vere est causa, cum sit causa, ad cuius esse sequitur aliud[23], aliud vero dicit diversitatem in essentia, tamen concluduntur insimul suis effectibus, tam intra ordinem generalem quam etiam partialem, et hic incipit ratio concausae, sicut est una unitas respectu alterius intra ordinem unialem.

[17] Dion., De cael. hier. 8 1; PG 3,237C–D; Heil 32,17–33,8; Dionysiaca 870,3–873,1
[18] supra, prop. 56 F; Sannino 146,175–186
[19] cf. Dion., De div. nom. 2 4; PG 3,641A; Suchla 126,14–127,3; Simon 58,66–71
[20] cf. Procl., Elem. theol. 22; Vansteenkiste 274; Boese 15,1–2
[21] cf. Procl., Elem. theol. 21 comm.; Vansteenkiste 274; Boese 14,10–15,15
[22] cf. Procl., Elem. theol. 64; Vansteenkiste 289; Boese 34,1–3
[23] cf. Alb., Metaph. VIII 1 1; Geyer 389,31–32; Boeth., De diff. top. III; PL 64,1198B

101–102 superprincipis: superprincipiis *V* 111 secundum Dionysium 2 cap. *De divinis nominibus* L *om. O* 112 non *om. O* 115 insimul *add.* in *V* 129 insimul *add.* in *V* 130 et hic *om. O*

Digitized by Google

Quartae demum causae sunt, quae nullo trium modorum iam dictorum exemptionis exaltatae sunt a suis effectibus, sed concluduntur insimul eis intra eandem numero substantiam, et per consequens tam intra ordinem generalem quam partialem, sicut intellectus agens se habet tam in angelis quam in animabus et maxime partialibus respectu residuae portionis et substantiae angeli et animae. Et hic completur vera ratio concausae, cum tales causae sint partes eius, quod fit, licet principalis, et per consequens, cum sit concausa, stat sub ordine principalis agentis.

Et hoc de secundo secundi.

F

De tertio sciendum, quod omnes tres ultimae causae sunt determinatae habitudinis cum suis effectibus, inquantum concluduntur cum eis vel intra eandem substantiam quoad quartas, vel intra eundem ordinem et hoc sive totalem quoad secundas, sive totalem et partialem simul quoad tertias, ipso ordinis principio praestituente unicuique et determinatum gradum essendi et ex hoc determinatum modum producendi, et per consequens determinatum effectum, qui subicitur suae determinatae rationi causandi, in quem solum potest. Et ex hoc etiam sunt necessariae habitudinis, in quem solum potest. Et per consequens inter tales causas et suos effectus est reciproca dependentia eo, quod omnis necessaria habitudo fundatur in dependentia.

Ex quo etiam sequitur ultimo, quod si non erunt effectus, quod nec etiam erunt istae causae eo, quod secundum rationem suae essentiae habent dependentiam ad eos, licet hoc multum diversetur in eis secundum maiorem vel minorem exaltationem ad ipsos suos effectus, ut dictum est, propter quod etiam quartae causae vindicant sibi condiciones suorum effectuum, ut supra habitum est[24]).

Ex praemissis apparet, quod solae primordiales unitates derivantes esse aliis, et hoc vel omnibus simpliciter, ut prime unum, vel determinatis ordinibus, sunt primae hoc, quod derivant, et sic primae causae et per consequens a suis effectibus exaltatae, licet prime unum solum sit simpliciter exaltatum utpote inhabitudinatum ad omnes suos effectus.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

[24]) supra, prop. 75 B

132 quartae demum: quare ut divinum *V* 137 fit: sit *O* 143 quoad²: quo *V* 148 habitudinis *add.* etc. causandi *V* | quem: que *O* | potest *add.* et ex hoc etiam sunt necessarie habitudinis *V* | inter: rerum *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

In ipso enim ens, aut completivum ipsius existens, aut indigens aliqualiter ipso ad esse imperfectius utique sit causa. Quod autem in effectu est concausa, est magis quam causa, aut pars eius, quod fit, aut organum facientis. Pars enim in eo, quod fit, est, imperfectior existens toto. Et organum facienti ad generationem mensuras factionis, quo cum virtute determinat se ipso non potens. Omne ergo, quod prime causa, et si perfectius est eo, quod ad ipsa, et mensuram ipsi generationi exhibet, et ab organis exaltatum est et ab elementis et ab omnibus simpliciter, quae vocantur concausa.

Cuius elementi probatio talis est: Omnis causa nec existens in effectum nec completiva eius formaliter nec indigens aliqualiter ipso ad esse suum vel operari nec existens instrumentum superioris agentis, exaltata est ab effectu; sed omne, quod prime causa, est huiusmodi: ergo etc.

Maior apparet ex declaratione.

Quod autem: Minor probatur quoad omnes partes eius sic: Omne existens in effectu sicut pars eius, vel indigens ipso ad esse vel operari vel sicut instrumentum superioris causae, est magis concausa quam causa; sed omne, quod est prime causa, non est concausa: ergo etc.

Circa maiorem notandum, quod secunda pars, scilicet esse completivum effectus, intelligitur in li esse partem, quia omne completivum effectus formaliter est pars eius. Et ideo solum probat de parte et instrumento, cum dicit: *Pars enim*, tali ratione. Omne imperfectius vel eo, quod fit, vel ipso principali agente vel faciente, existens tamen causa, est magis concausa quam causa; sed omnis pars effectus et organum sive instrumentum facientis sunt huiusmodi, ut singula singulis reddantur: ergo tam pars quam organum erit magis concausa quam causa.

Istius rationis probat maiorem primo quoad primam partem sic: Omne, quod fit aliquid, inquantum fit, imperfectius est eo, quod fit; sed pars respectu totius est huiusmodi: ergo etc.

Et organum: Hic probat secundam partem sic: Omne agens in virtute alterius, quod exhibet mensuras factionis non potens se ipso, est imperfectius eo, cuius virtute agit; sed organum est huiusmodi: ergo etc. Circa istam rationem notandum, quod quantitas factionis mensuratur secundum quantitatem virtutis activae, instrumentum autem agit in virtute principalis agentis, ideo etiam ipsa factio non mensuratur nisi virtute ipsius principalis agentis.

Omne ergo: Hic resumit auctor medium principale, ut inferat ipsum elementum sic: Omne perfectius effectum exhibens mensuram ipsi factioni est exaltatum et ab organis et ab elementis et ab omnibus simpliciter, quae vocantur concausa; sed omne, quod prime causa est huiusmodi: ergo etc.

163 completivum *coni.*: complementum *codd.* 164 effectu: effectum *O* 165 pars eius: eius pars *V* | enim *ex corr. in marg. m. post. V* 174 apparet: est *V* 177–178 quam ... concausa *om. O* 189 probat secundam: secundam probat *V* 193–194 ideo ... agentis *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 76
OMNE QUIDEM, QUOD FIT AB IMMOBILI CAUSA, INTRANSMUTABILEM HABET ESSENTIAM, OMNE AUTEM, QUOD A MOTA, TRANSMUTABILEM

Postquam posita est quaedam condicio eius, quod est prime causa, nunc ponit auctor condicionem effectus in ordine ad suam causam dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo secundum duas partes eius elementi. Circa primam partem duo ostendam, et suppositum et propositum. Circa primam tria faciam, quia primo dicam de fieri in generali, secundo de immobili causa in speciali, tertio quid sit fieri ab immobili causa in universo totali.

De primo rememorandum distinctionis ipsius fieri habitae super 3[1]), unde in A
praesenti elemento quoad primam partem accipitur fieri pro simplici emanatione. Haec enim sola competit simplicibus, in quibus idem est esse et posse et per consequens vel se toto sunt actus vel nihil, et licet in quibusdam ex eis habens rationem subiecti praecedat habens rationem determinantis, tamen ista praecessio est solum prioritate naturae, non temporis, ut apparet ex 71[2]).

Et hoc de primo.

De secundo considerandum, quod, sicut habetur super 14[3]), quod omnis illa B
causa est immobilis, quae vel stat in unitate principii formalis, et hoc sive secundum causam, sicut est prime bonum et unum, sive secundum essentiam, sicut sunt primordiales unitates. Et si concernit plura principia formalia, adhuc nihilominus erit immobilis, dummodo principia remaneant in ratione et natura principiorum et per consequens constituant res impartibiles, invariabiles et sic immobiles, cum constitutum ex talibus principiis sit ens ut simpliciter et secundum speciem, et sic est agens per essentiam et semper eo, quod nulli variationi subicitur. Et sic etiam omnes causae a prime uno ipso incluso usque ad animas sive totales sive partiales exclusive sunt immobiles. Nec obstat, quod "vita est motus", cum sit "a mansiva entis hypostasi"[4]).

Et hoc de secundo.

De tertio sciendum, quod omne illud fit ab immobili causa, quod procedit ab C
agente per essentiam, quae etiam dicitur causa productiva, et manens ipsa in se

[1]) supra, prop. 3 B; Sturlese 93–95
[2]) cf. Procl., Elem. theol. 71; Vansteenkiste 292; Boese 38,5–9
[3]) supra, prop. 14 F; Sturlese 8,177–195
[4]) cf. Procl., Elem. theol. 102 comm.; Vansteenkiste 492; Boese 52,9

3 autem *om. V*   15 determinantis: determinatis *V*   23 impartibiles: impartiales *V*

Digitized by Google

ipsa producit ea, quae post se et quae deinceps per 26[5]). Et sic omne producens per essentiam fit a causa immobili.

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de essentiae propria ratione, secundo de intransmutabilis condicione, tertio de fientis ab immobili causa intransmutatione.

D De primo sciendum distinctionem essentiae et substantiae supra 51[6]) positam. Essentia enim, si appropriate consideretur, id est inquantum essentia, sive stet in unitate unius formalis principii, et hoc sive secundum causam, ut in prime bono, sive secundum essentiam, ut in primordialibus unitatibus, sive concernat plura principia formalia, duo vel plura, tamen, quia remanent in natura et ratione principiorum formalium, ideo constituunt ens ut simpliciter et secundum speciem. Et ex hoc omnis essentia sic accepta caret partibus posterioribus toto, et per consequens caret accidentibus, quae non sunt nisi dispositiones substantiae habentis partes posteriores toto. Abstrahit enim essentia inquantum huiusmodi sua formalitate et simplicitate, quam trahit ex suis formalibus principiis, ab hic et nunc et ab omni proprietate individuali. Et sic est impartibilis et simplex, pura, immaterialis, immobilis, incorporalis, incorruptibilis, nihil habens alienae naturae admixtum, immunis ab accidentibus, nulla alienae naturae condicione variata.

Verum, ut hic brevius exponatur, quid sit principia remanere in natura et ratione principiorum, quia diffusius ostensum est super 4[7]), advertendum, quod de natura et ratione principii inquantum huiusmodi sunt tria, scilicet simplicitas, spiritualitas et infinitas.

Principia enim sunt quantitate minima et virtute maxima. Quanto autem aliquid est minus secundum quotum et maius secundum quantum, tanto est simplicius, et quanto est maius secundum potentiam, tanto est infinitius. Et quia illa sunt priora in costitutione, quae sunt ultima in resolutione, principia autem sunt huiusmodi, ergo de ratione omnium principiorum utpote minimorum secundum quotum et maximorum secundum potentiam et virtutem et ultimorum in resolutione, est simplicitas quoad primum, infinitas quoad tertium et spiritualitas quoad secundum, inquantum se mutuo compatiuntur et se penetrant, ubi in eodem congregantur. Et quia est duplex simplicitas, scilicet perfecta et imperfecta, per 59[8]), necessarium est etiam ipsa principia esse duplicia, scilicet perfecta et imperfecta. Dico autem principia intrinsecus rem costituentia, non extrinsecus rem producentia, quae etiam magis dicuntur habere rationem causae quam principiorum, cum principia sint, ex quibus res initiatur, cum insint. Et quia prima simplicitas est

[5]) cf. Procl., Elem. theol. 26; Vansteenkiste 276; Boese 18,1–2

[6]) supra, prop. 51 A; Sannino 113,11–114,33

[7]) supra, prop. 4 B; Sturlese 105,129–148

[8]) cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–2

35 tria faciam: faciam tria *V* 38 sciendum: notandum *O* 39 stet: stent *V* 48–49 et … immobilis *om. sed suppl. in marg. m. post. V* | incorporalis *om. V* 50 ab … naturae *om. V* 52 ostensum est: est ostensum *V* 53 de *om. O* 67 initiatur: initiantur *O*

Digitized by Google

secundum actum seu formalis, secunda autem secundum potentiam passivam seu materialis, hinc est, quod principia quaedam sunt et dicuntur formalia et sunt absolutae perfectionis quam proxime a prime bono expressa et entibus sibi propinquioribus impressa, quaedam autem materialia.

Ex praemissis tamquam generalibus possumus considerare condiciones principiorum formalium entia ut simpliciter et secundum speciem constituentium. Quarum prima est simplicitas melior omni compositione, ut habetur per 59[9]. Secunda infinitas actualitatis, quanto enim aliquid est simplicius, tanto est prius, universalius, ulterius et infinitius. Tertia spiritualitas, quia quanto aliquid est simplicius et infinitius, tanto est penetrabilius et penetrativius et sic spiritualius. Et quia unum determinat aliud eo modo, quo actus determinatur per aliud intra eius ambitum conclusum, quae necessario sunt idem secundum rem, ideo non ponunt in numerum: et haec est quarta proprietas. Et per consequens, cum sint actus quidam, habent rationem et proprietatem suae essentiae: et haec est quinta proprietas. Ex quibus etiam sequitur ea nec quodcumque eorum, si accipiantur circumscripta operatione nostri intellectus, reduci in actum formaliter per magis formale, sed per potentialius, quamquam in omnibus requirant principium effectivum sive principiata constituantur ex uno principio vel pluribus secundum gradatum descensum ordinis essentialis: et haec est sexta proprietas. Et sic etiam tempore non praecedunt principiatum ex eis: et haec est septima. Et per consequens non sunt transmutabilia de non esse ad esse, cum in eis sit idem esse et posse: et haec est octava. Ex quo etiam sequitur ea non esse individualia nec in se nec in constituto ex eis, sed entia secundum speciem, cum sint actus, et sic etiam mensura durationis constituti ex eis est ut simpliciter, non ut haec. Et pro tanto habent ipsum semper concurrens cum esse suo sive in producendo sive in procedendo. Et sic omnis essentia in eo, quod huiusmodi, abstrahit ab hic et nunc. Qualis autem sit condicio substantiae ex opposito inferius apparebit[10].

Et hoc de primo secundae partis.

De secundo sciendum, quod, licet esse intransmutabile consequatur ad essen- E
tiam in eo, quod huiusmodi, tamen condiciones intransmutabilis accipiuntur ex opposito condicionum ipsius transmutabilis.

Dicitur autem mutatio communiter et proprie. Communiter, secundum quod importatur nomine mutationis qualiscumque innovatio. Et secundum hoc in sua significatione comprehendit etiam processum rei de non esse ad esse, vel recessum ab esse ad non esse. Et sic magis proprie vocatur transmutatio mutans esse et nomen secundum Averroem[11]. Proprie autem dicitur mutatio rei secundum aliquas dispositiones accidentales variatio, quibus aliquid subiectum substernitur.

9) cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1

10) infra, prop. 76 K

11) cf. Averr., Phys. I comm. 63 (Venetiis 1562, 37vM–38rA); De subst. orb. 1 (Venetiis 1562, 3vH)

82 si: sic *O* 85 ex: extra *V*

Digitized by Google

Nullo autem istorum modorum essentia in eo, quod huiusmodi, est mutabilis. Licet autem quaedam essentiae procedant de non esse ad esse, tamen hoc est per simplicem emanationem, quae excludit omnem innovationem, cum omnis essentia in eo, quod huiusmodi, sit aeterna, et per consequens essentia prime boni, quae nullo modo est ex alio vel ex nihilo vel per aliud vel ex nihilo vel per nihil, ergo nullo modo initium sortita est. Ex se ipsa vero vel per se initium habere non potest, quamquam ex se ipsa vel per se ipsam sit. Summa igitur essentia non incepit per se nec ex se, et per consequens est simpliciter intransmutabilis. Aliae vero essentiae sunt intransmutabiles modo suo, quia, licet ex primo bono sint, in aeternitate tamen sunt, et sic etiam numquam desinent. Item, nec secundo modo essentia transmutatur; hoc enim est necessario aliquo trium modorum, scilicet vel secundum subiectum vel secundum accidens absolutum vel relativum.

Cum autem essentia non sit composita ex materia et forma quoad primum, nec habeat partes post totum, secundum quas contingit rem disponi, quoad secundum, nec in ea sit distinguere inter subiectum et fundamentum realiter quoad tertium, ipsa nullo modo mutabitur. Et licet essentia sit concreta rebus, quae inexistunt sibi secundum se, non secundum aliquam naturam realiter differentem ab ea, tamen tales respectus sive in inexistendo sive non inexistendo nullam afferunt mutationem.

Unde Anselmus libro suo *Monologion* 25 cap.[12]) loquens de summae essentiae incommutabilitate sic dicit: "Sed haec essentia, quam patuit omnimode sibi esse eandem substantialiter, nonne aliquando est a se diversa vel accidentaliter? Verum quomodo est summe incommutabilis, si per accidentia non dicam esse, sed intelligi vel variabilis? Et e contra, quomodo non est particeps accidentis, cum hoc ipsum, quod maior est omnibus naturis, et quod illis est dissimilis, illi videatur accidere?". Haec Anselmus. Et statim solvit sic[13]): "Sed quid repugnat quorundam, quae accidentia dicuntur, susceptibilitas et naturalis incommutabilitas, si ex eorum assumptione nulla substantiam consequatur variabilitas? Omnium quippe, quae accidentia dicuntur, alia non nisi cum participantis variatione adesse vel abesse intelliguntur, ut omnes colores, alia nullam omnino vel accedendo vel recedendo mutationem circa id, de quo dicuntur efficere, noscantur, ut quaedam relationes". Haec Anselmus. Et ponit exemplum de aequalitate et similitudine. Et infra[14]): "Palam itaque fit, quia eorum, quae accidentia dicuntur, quaedam aliquatenus attrahant commutabilitatem, quaedam vero nullatenus subtrahant incommutabilitatem. Sicut igitur summa natura accidentibus mutationem efficientibus numquam in sua simplicitate locum tribuit, sic secundum ea, quae nullatenus summae incommutabilitati repugnant, aliquando dici aliquid non respuit, et

[12]) Anselm., Monol. 25; Schmitt 43,3–8
[13]) Anselm., Monol. 25; Schmitt 43,8–14
[14]) Anselm., Monol. 25; Schmitt 43,18–28

108 essentia *om.* *V* 123 afferunt *coni.*: affuerunt *V*, auferunt *O* 127 incommutabilis: immutabilis *V* 130 quid: quidquid *V* 134 alia nullam omnino: alio omnino nullam *V* 138–139 quaedam ... incommutabilitatem *om.* *O* 139 accidentibus: accidentalibus *V*

Digitized by Google

tamen aliquid eius essentiae, unde ipsa variabilis intelligi potest, non accidit. Unde hoc quoque concludi potest, quia nullius accidentis susceptibilis est. Quippe quemadmodum illa accidentia, quae mutationem aliquam vel accedendo vel recedendo faciunt, suo effectu vere accidere rei, quam mutant propendentur, sic illa, quae assimili effectu deficiunt, improprie dici accidentia deprehenduntur". Et infra[15]: "Illud sine dubio verum est, quia de summe incommutabili natura nihil possit dici, unde mutabilis possit intelligi". Et infra 26 cap.[16]) distinguit inter substantiam et essentiam dicens: "Sed si mirum est, quod de eius naturae simplicitate perspectum est, quomodo substantia est? Nam cum omnis substantia admixtionis differentiarum vel mutationis accidentium sit susceptibilis, huius immutabilis sinceritas omnimodae admixtioni sive mutationi est inaccessibilis. Quomodo ergo obtinebit eam esse quamlibet substantiam, nisi dicatur substantia pro essentia, et sic sit extra, sicut est supra omnem substantiam?". Haec Anselmus.

Consimilis ratio est de intransmutabilitate omnis essentiae in eo, quod huiusmodi.

Et hoc de secundo secundi.

F Ex praemissis apparet, quod omne, quid fit a causa immobili, inquantum ab ea solum fit, habet essentiam intransmutabilem. Dico autem 'inquantum ab ea solum fit', quia, si cum hoc fieret a causa mobili, cum actio talium praerequirat actionem immobilium, condicionaretur etiam secundum eam et fieret substantia intransmutabilis.

Et hoc de prima parte elementi.

Circa secundam partem duo faciam, quia primo declarabo suppositum, secundo propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam entium declarationem, secundo motus duplicem acceptionem, tertio causarum mobilium diversificationem.

G De primo sciendum, quod omne ens aut est motum aut immobile; et, si motum, aut a se ipso aut ab alio; et, si quidem a se ipso, antokinetum, si autem ab altero, alterokinetum: omne ergo ens aut immobile est aut antokinetum aut alterokinetum per 14[17]).

Et hoc de primo.

H Ex his sequitur esse duplicem motum: animealem et corporalem. Quid autem sit uterque istorum motuum et consequenter in quo differant, apparet super 17 in declaratione[18]), licet isti motus secundum diversitatem mobilium diversificentur.

Et hoc de secundo.

I Manifestum est etiam ex praemissis, quod causae motae sunt duplices, quia vel motae per se vel ab alio. Illae autem dicuntur moveri per aliud vel ab alio, ubi

15) Anselm., Monol. 25; Schmitt 44,1–2

16) Anselm., Monol. 26; Schmitt 44,6–11

17) Procl., Elem. theol. 14; Vansteenkiste 270; Boese 10,1–4

18) supra, prop. 17 D; Sturlese 38,211–39,240

143 quoque *om. V* | quia: quod *O* 144 vel[1] *om. V* 151–152 huius ... sinceritas *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 160 hoc: hec *V*

Digitized by Google

principia formalia intrinsecus rem constituentia simpliciter recedunt a ratione et proprietate formalitatis suae et distrahuntur in ulteriores naturas, ad naturam videlicet corporeitatis, et sic incrassantur, ut constitutum ex eis quantitati, qualitati et sic aliis accidentibus sensibilibus substernatur. Et ex hoc efficiuntur partibiles et mobiles ab alio.

Aliae autem causae motae, quae per se moventur, sunt tales, ut principia formalia intrinsecus eas constituentia non distrahantur simpliciter in ulteriores naturas, nec etiam simpliciter remaneant in ratione et proprietate principiorum, sed quasi medio modo inter extrema, puta inter entia secundum speciem et naturas corporales, constituant substantiam animarum, et ex hoc etiam efficiuntur mediae inter impartibilia et partibilia et per consequens nec simpliciter immobiles, ut impartibilia, nec simpliciter mobiles, ut ab altero mobilia, sed per se mobiles. Sic ergo habemus duplices causas motas, animam videlicet et corpus, non inquantum corpus, sed ratione incorporeae naturae.

Et hoc de tertio.

Circa propositum tria faciam. Primo enim dicam de substantiae propria ratione, secundo de transmutabilis condicione, tertio deficientis a mota causa transmutatione.

K De primo sciendum, quod substantia inquantum huiusmodi, secundum quod condistinguitur essentiae proprie acceptae, habet oppositas condiciones ad essentiam.

Ratio enim substantiae, ut appropriate dicatur, consistit in habendo non iam principia formalia, sed principia compositionis naturae, ut sunt materia et forma vel eis proportionalia, quod dico propter substantiam animae, quae substantia iam fit ens naturae subiectum naturalibus transmutationibus, ex quo necessarium est ipsam constare ex partibus posterioribus toto deservientibus motui et transmutationi vel activae vel passivae, et per consequens necessarium est ipsam in se habere et recipere aliquas dispositiones accidentales, secundum quas attenditur transmutatio. Unde Aristoteles in VII *Metaphysicae*[19]: "Rectum est igitur, ut animal sit habens sensus et non est sine motu, et ideo non est sine partibus".

Dico autem nunc partes, quarum quaelibet est posterior toto et ex ipso toto definitur, ut sunt caro et os et similes, quae partes ad invicem congregatae stantes sub forma totius modum materiae habent. Ipsa autem forma totius, puta humanitas, habet modum formae et est id, quod secundum se acceptum est natura seu essentia speciei, quae determinatur in has vel has partes, sicut natura animalis determinatur in essentiam speciei, quae est homo et est ipsa natura hominis. Unde, sicut natura animalis habens modum potentiae et materiae determinatur per hanc et hanc speciem, quae est homo, qui habet modum existentis in actu et

[19]) Arist., Metaph. VII 12, 1038a15

182 sic *om. O* 188 corporales: partiales *V* 190 ut[1] ... mobiles[1] *om. O* 194 faciam: dicam *O* 198 condistinguitur: distinguitur *V* 200 iam: ipsa *V* 202 quae: quo *O* 203 iam: non *V* 207 sit: sic *O* 216 qui: que *V*

Digitized by Google

entis formati et constituitur ens formale, quod est homo, sic hoc formale, quod est homo sive humanitas, determinatur per dictas partes et in ipsas tamquam in aliquid modum materiae habens et constituitur individuum, quod Plato vocavit "simul totum"[20]) propter praedictam rationem.

Unde apparet, quod universaliter omnis substantia habens huiusmodi partes et sola talis, sive sint partes qualitativae, sicut in anima, sive quantitativae, ut in corpore posteriores toto, est individua et hoc aliquid. Et talis vere habet rationem substantiae.

Et hoc de primo.

L Quod autem ratio transmutabilitatis ipsius substantiae evidentior fiat, considerandum condiciones principiorum naturae corporalis. Quarum quaedam sunt eis et aliis principiis formalibus communes, scilicet simplicitas, spiritualitas et infinitas, de quibus supra dictum est[21]). Et quia talis simplicitas deterior est omni compositione seu composito[22]), necessarium est talia principia non habere rationem et proprietatem suae substantiae, nisi quando actu sunt principia. Ratio enim substantiae principii est aliquid rationis totius substantiae completae, et substantia principii intra ipsam completam substantiam includitur et secundum rationem essendi et secundum rationem definiendi, et secundum hanc rationem dantur definitiones principiorum.

Est autem et istius alia ratio, quia potentia talis non habet esse nec rationem nisi ad actum, ad quem est[23]); talia autem principia sunt in potentia qualitative respectu sui ipsorum futuri actus in composito, et sic non habent rationem substantiae, nisi quando actu sunt principia. Et quia principia mutuo se penetrant essentialiter, ideo habent quandam spiritualitatem. Et quia nullum ens potentia inquantum huiusmodi est determinatum, ideo omne principium tale habet quandam infinitatem seu indeterminationem.

Verum, quia talis indeterminatio est potentialis, ideo necessario determinatur per actum. Et quia nihil idem secundum idem est potentia et actu, ideo talis actus existens comprincipium ipsi potentiali differt ab eo per essentiam. Sed quia talia principia non possunt se ipsa determinare ad actum, ideo stant sub ordine alicuius agentis reducentis ea ad actum, ut statim infra habebitur. Et quia tale agens praesupponit essentiam ipsorum principiorum, quae ad esse substantiale determinat, ideo est agens per substantiam, secundum declarationem 7[24]). Et quia non agit nisi per motum, ideo necessarium est ista principia esse alterabilia seu universaliter transmutabilia et per consequens individualia; et ex hoc etiam ipsa sunt

[20]) cf. Arist., Metaph. III 1, 995b35; III 4, 999b24; Theodor. de Vrib., De quid. 5 3; Cavigioli-Imbach 105,35–36

[21]) supra, prop. 76 D

[22]) supra, prop. 4 B; Sturlese 105,161–106,201; cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–2

[23]) cf. Arist., Metaph. IX 8, 1050a4–14; infra, prop. 187 A (Sturlese 56,15–16)

[24]) supra, prop. 7 B; Pagnoni-Sturlese 144–145

219 et *om. V* 221 unde *add. sup. lin. m. post. V* 239 sunt *om. O*

Digitized by Google

priora principiatis a se non solum prioritate naturae, sed etiam temporis, et ex hoc constitutum ex eis est prius natura individuum quam species. De ratione autem omnis individui et maxime corporalis inquantum huiusmodi est, quod esse eius est in quodam fieri, per declarationem 51[25]), et sic est partibile et transmutabile.

Et hoc de secundo.

M Ex praemissis evidenter apparet tertium, scilicet quod omne, quod fit a causa mota, quia procedit de potentia in effectum, habet transmutabilem substantiam.

Et sic apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim immobile est omnino non faciens per motum, sed ipso esse producit secundum a se ipso. Si autem hoc concurrens habet cum suo esse, quod ab ipso; si autem hoc, quamdiu utique fuerit, producit. Semper autem est: semper ergo substituit, quod post ipsum. Quare et hoc semper fit inde et semper, cum illius semper secundum operationem copulans suum semper secundum processum. Si vero movetur causa, et quod ab ipsa fit, erit transmutabile secundum substantiam, cui enim esse per motum, hoc moto transmutato transmutat esse. Si autem ex motu productum intransmutabile ipsum maneat, melius erit causa, quae substituit; sed impossibile. Non ergo intransmutabile erit. Transmutatur ergo et movetur secundum substantiam imitans per se motum, qui instituit.

Probatio elementi talis est quoad primam partem: Omne procedens a causa producente per esse seu per essentiam habet intransmutabilem essentiam; sed omne, quod fit ab immobili causa, est huiusmodi: ergo etc.

Istius rationis innuitur medium in littera.

Si autem: probat maiorem sic: Omne causatum habens esse proprium concurrens cum esse suae causae habet intransmutabilem essentiam; sed omne procedens a causa producente per esse est huiusmodi: ergo etc.

Istius prosyllogismi primo probat maiorem ibi: *Si autem hoc.* Omne semper procedens a causa semper producente habet intransmutabilem essentiam; sed omne causatum, seu quod fit habens esse proprium concurrens cum esse suae causae, est huiusmodi: ergo etc.

Deinde ibi: *Et semper*, probat minorem praecedentis prosyllogismi sic: Omne copulans suum semper secundum processum, semper suae causae secundum operationem habet esse proprium concurrens cum esse suae causae; sed omne procedens a causa producente per esse est huiusmodi.

25) supra, prop. 51 B; Sannino 114–115

265–266 secundum ... semper *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 276 causatum *om. V*
279–280 semper procedens: procedens semper *O*

Digitized by Google

Si vero: Hic probatur secunda pars elementi sic: Omne procedens a causa agente per motum habet transmutabilem substantiam; sed omne, quod fit a causa mota, est huiusmodi: ergo etc.

Deinde ibi: *Si autem*, probat maiorem per ad impossibile, si ponatur effectus causae agentis per motum intransmutabilis, sic: Omne habens intransmutabilem substantiam est melius agente per motum; sed secundum adversarium omne, quod fit a causa mota, habet transmutabilem substantiam: ergo omne tale est melius sua causa, quod est impossibile.

Transmutatur: infert conclusionem secundae partis, quia causatum imitatur suam causam.

289 etc. *om. V* 290 ad *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 77
OMNE IN POTENTIA ENS EX SECUNDUM ACTUM ENTE, QUOD HOC IN POTENTIA EST, IN ID, QUOD ACTU PROCEDIT. QUOD QUIDEM, QUO IN POTENTIA EX EO, QUOD QUO SECUNDUM ACTUM, QUOD AUTEM OMNIA IN POTENTIA ENS, EX SECUNDUM ACTUM OMNIA ENTE

Ostensa diversitate eorum, quae fiunt ex diversitate causarum, nunc auctor ostendit, qualiter et propter quid fientia procedant in effectum cum proportione activorum ad passiva dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam tria declarabo secundum tres partes ipsius. Circa primam partem duo declarabo: suppositum et propositum. Circa suppositum tria faciam, quia primo dicam de potentiae intentione et eius multiplici acceptione, secundo de entis potentia hic intenti subdivisione, tertio de unius partis diversificatione.

A De primo notandum, quod, sicut supra dictum est super 27[1]), »in ratione potentiae et intellectu huius nominis 'potentia' duo importantur: Unum, scilicet quidam ordo, respectus vel habitudo eius entis, cui convenit posse vel esse in potentia respectu alicuius entis; et hoc vel secundum rationem essendi, ut in materia respectu formae et in forma respectu materiae, vel secundum rationem agendi, ut in potentiis activis, vel secundum rationem patiendi, ut in potentiis passivis«[2]).

»Intelligo autem dictum ordinem solum esse quendam respectum realem entis ad aliud secundum iam dictos modos circumscripta per intellectum omni natura rei, cui attribuitur dictus ordo, sive etiam intelligatur idem ordo sub privatione, per distantiam videlicet sui ab actu, sive non, nisi sit talis potentia, quae per praesentiam sui actus transit in actum, ut statim infra videbitur. De quo ad praesens non agitur eo, quod huiusmodi potentia non supponit naturam rei, cui attribuitur, immo magis privat; et ideo ad praesentiam sui actus modus potentiae non manet. Ratio autem differentiae huiusmodi potentiae ad praedictum modum est, quomodo in isto aliqua essentia, puta essentia formae, est in potentia respectu sui ipsius future in actum. In illo autem modo natura sive essentia est in potentia respectu alterius naturae et essentiae, cuius utriusque ordo manet«[3]).

[1]) supra, prop. 27 D; Mojsisch 164,105–123
[2]) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 1; Pagnoni-Sturlese 377,3–8
[3]) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 1–2; Pagnoni-Sturlese 377,9–21

3 actu procedit: procedit actu *V* 8 propter: per *O* 9 etc. *om.* *V* 15 super: supra *V* 16 huius *coni.*: huiusmodi *codd.* 27 supponit: presupponit *O* 30 aliqua *add.* in *O*

Digitized by Google

»Est et aliud, quod importat ratio et nomen potentiae praeter praedictum ordinem, scilicet ipsam naturam entis, cui attribuitur talis potentia ita, ut potentia nominet utrumque, scilicet et ipsum respectum sive ordinem et naturam, secundum quam inest dictus ordo«[4]. »Et secundum hoc, quamvis utrumque istorum sit de potentiae intellectu, tamen quantum ad commodationem usus nomen potentiae intelligitur significare dictam naturam, cui inexistit saepe dictus respectus ita, ut idem respectus sit de intellectu nominis, non autem de significato«[5].

Et secundum hoc est differentia in entibus, scilicet quod aliquod ens est sua potentia eo, quod dictus respectus secundum rationem suae essentiae inest tali enti, ut materia prima, et quae sunt in potentia per essentiam, sive activa sive passiva, aliquod autem ens et sua potentia realiter differunt eo, quod dictus respectus inest per inhaerentem dispositionem, puta in igne potentia calefactiva.

Ex praemissis triplicem acceptionem potentiae elicimus, quia est potentia essendi, potentia agendi et potentia patiendi.

Et hoc de primo.

Circa secundum sciendum, quod potentia hoc loco consideratur secundum B quod cadit »in divisione entis in actum et potentiam, ubi nomen potentiae importat quendam modum entis secundum privationem alicuius perfectionis in essendo; quae perfectio intelligitur in actu, cum ipsi potentiae condividitur. Quoniam autem potentia et actus secundum istam intentionem important quosdam intrinsecos et essentiales modos entis in eo, quod ens, secundum intentionem Aristotelis, necesse est dictam privationem cadere intra essentiam rei, ut videlicet intelligatur ens in potentia quantum ad talem privationem non solum carere aliqua extrinseca privatione perfectione vel actu, per cuius adventum vel compositionem possit perfici, sed quod ipsum non est perfectio vel actus; puta quod materia dicitur ens in potentia non solum ex eo, quod caret forma – si esset possibile eam esse sine forma, quod esset iam quidam extrinsecus respectus, quia ad aliquid extrinsecum ab essentia sua, scilicet ad formam –, sed dicitur ens in potentia, quia ipsa non est perfectio vel actus, sicut est forma, vel non est ens in actu, sicut est compositum«[6].

»Advertendum tamen, quod ordo iste, qui importatur nomine potentiae, potest dupliciter isto eodem nomine significari. Uno modo simpliciter et absolute non cointelligendo nec excludendo aliquam privationem, quae consistit in distantia ab actu, ad quem est talis ordo. Et ista est propria significatio huius nominis potentiae«[7], sicut de »materia prima, sive stet actu sub tali forma sive non, dicimus, quod habet ordinem ad talem formam«[8].

4) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 4; Pagnoni-Sturlese 377,26–30
5) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 4; Pagnoni-Sturlese 377,32–36
6) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 5–6; Pagnoni-Sturlese 378,42–55
7) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 10; Pagnoni-Sturlese 378,73–379,78
8) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 10; Pagnoni-Sturlese 379,81–82

48 hoc: hic *V* 60 ad *om. V*

Digitized by Google

»Alio modo intelligitur nomen potentiae, ut videlicet intra ipsum cadat privatio per distantiam sui ab actu, ad quem est«[9]. Et sic proprie intelligitur in proposito. Et ista potentia est duplex secundum duplicem actum, ad quem est, a quo etiam accipit nomen et rationem, scilicet essentialis et accidentalis.

Essentialis est, quae ad hoc, quod procedat ad actum, indiget motore per se, sive talis actus enti in potentia acquirendus sit substantialis sive accidentalis, cum uterque sit principium entis, licet primus mutet nomen et definitionem, secundus vero non.

Accidentalis autem potentia est, quae non requirit movens sive educens de potentia nisi per accidens, scilicet vel propter impedimentum vel propter absentiam; et talis forma est proprie forma perfectionalis, quae requirit subiectum suum sub duplici actu, scilicet substantiali et accidentali stans nihilominus in potentia accidentali ad talem formam, ut diaphanum ad lumen.

Et hoc de secundo.

C Circa tertium sciendum, quod prima istarum potentiarum adhuc est duplex, quia vel est subiecti primi, scilicet materiae primae, cuius subiecti natura est esse naturam potentiae, scilicet quod potentia est eius substantialis differentia, et ideo eius substantia est in posse, et ex hoc recipit omnes formas individuales, sicut etiam intellectus possibilis, qui est quasi genus materiae, recipit omnes formas universales, vel etiam potentia essentialis est subiecti secundarii, scilicet actuati per formam substantialem et existentis in potentia ad formam accidentalem, quae sit principium entis, ut dictum est.

Et hoc de primo principali.

Circa propositum primae partis duo faciam, quia primo dicam de entis secundum actum potentiae activae propria acceptione, secundo de entis in potentia ad actum tenditione.

Circa primum tria faciam, quia primo dicam de actus multiplici acceptione, secundo de entis secundum actum distinctione, tertio de entis secundum actum reducentis ens in potentia ad actum propria intentione.

D De primo sciendum, quod actus multipliciter accipitur, et ex parte eius, quod actuatur, et ex parte actuantis. Sicut enim ex parte eius, quod actuatur, est duplex actus, scilicet primus et secundus, quorum primus est esse, secundus operari, ita etiam ex parte actuantis est duplex, scilicet primus, qui est essendi, et secundus agendi. Actus enim non solum dicitur potentia activa, sed etiam perfectio rei. Et iste actus manifestat potentiam eo, quod haec duo determinantur ad invicem sicut correlativa, quorum unum cognoscitur per reliquum. Et ideo iste actus notificandus est. Sed non potest notificari per definitionem, quia non dicitur univoce, sed analogice. Aliter enim motus dicitur actus mobilis, quia est actus imperfecti ut huiusmodi, aliter forma substantialis est actus materiae, et aliter divisio est actus

9) cf. Theodor. de Vrib., De rat. pot. 11; Pagnoni-Sturlese 379,84–85

80–81 stans ... accidentali *om.* *O* 83 istarum: istorum *V* 87 possibilis: potentialis *O*
106 imperfecti: imperfectus *O*

Digitized by Google

divisibilis infinitum, quia est actus semper permixtus potentia, et ideo numquam terminat potentiam.

Notificatur tamen uno modo per differentiam eius a potentia, sicut dicit Aristoteles[10]), quod actus est existere rem, non ita, sicut dicimus aliquid potestate existere, sed existere singulariter, id est perfecte et simpliciter, non secundum quid, quod enim tale est, separatum est ab aliis et per se existens singulariter.

Secundo modo notificatur secundum proportionem ad potentiam. Et sic oportet illud, quod est proportionale, respicere, scilicet quod illud est actus, quod se habet ad potentiam, sicut se habet aedificans ad potentem aedificare et vigilans ad dormientem et universaliter sicut se habet paratum in actu ad non paratum. Et sic ex parte actuantis primus actus est perfectio rei per propriam formam et secundus est operatio secundum illam formam.

Et hoc de primo.

Ex praemissis apparet, quod ens secundum actum est duplex, quia actus vel est E
acquisitus sibi ab aliquo inquantum huiusmodi, "nihil enim idem secundum idem educit se de potentia ad actum"[11]), et tale ens secundum actum dicitur proprie in effectum, vel propter quod alii actus acquiruntur, et tale ens magis proprie dicitur secundum actum, quo exerit se in suos effectus. Actio enim et universaliter omnis causalitas activa non est nisi quidam profluxus sive processus rei agentis ad extra, sicut e converso passio est quaedam receptio in se. Et ex his trahitur ratio definitiva utriusque potentiae secundum Aristotelem V *Metaphysicae*[12]), scilicet activae et passivae: Potentia enim activa est ratio vel principium transmutandi aliud inquantum aliud, sicut e converso passiva est principium transmutandi ab alio inquantum aliud.

Et hoc de secundo.

De tertio sciendum, quod ad hoc, quod aliquod ens secundum actum poten- F
tiae activae proprie possit dici potens, oportet, quod omnia habeat, quae requiruntur ad hoc, quod potens sit expeditum ad illud, ad quod dicitur habere potentiam et in se et in respectu ad passivum. In se, ut sit perfectum vel plus quam perfectum in respectu passivi, scilicet quod accipiatur respectu illius, cui est potentia ista proportionata. Non enim contingens agit in contingens, sed determinatum in determinatum, et hoc sive simpliciter, sicut prime agens, vel contracte, sicut secundaria agentia, cum nihil agat nisi in subiectum suae intentioni. Item, secundo requiritur, quod accipiatur, quando hoc potest et ut hic potest, scilicet quando appropinquat passivo et quando nihil est extra impediens, quia aliter non appropinquaret passivo nec posset in ipsum.

Et hoc de tertio.

Circa secundum, scilicet propositum primae partis, tria faciam, quia primo ponam entis in potentia duplicem significationem, secundo unius eorum ad

10) cf. Arist., Metaph. VII 13, 1039a7

11) supra, prop. 41 D; Sannino 51,161–162

12) cf. Arist., Metaph. IX 1, 1046a11–15; V 15, 1021a14–19

116 et: id est *V* 124 propter: per *O* 135 illud: id *V*

Digitized by Google

actum duplicem relationem, tertio entis potentialis materialis, ut hic accipitur, ad actum actione eius, quod est secundum actum, tenditionem.

G De primo sciendum, quod aliter dicitur esse materia in potentia ad actum, aliter forma dicitur esse in potentia in materia. Et sic tam materia quam forma est ens in potentia. Sed multum refert dicere aliquid esse in potentia ad aliud et aliquid esse in potentia in alio.

Materia enim prima per essentiam suam est in potentia ad actum formae, cum talis potentia, ut iam supra dictum est, existens realis, naturalis et intrinsecus respectus non ponat in numerum cum ipsa materia, et sic esse in potentia dicitur esse in potentia receptiva, quae inquantum huiusmodi nihil est essentiae actus, ad quem est, licet non habeat esse nec rationem nisi ad ipsum.

Forma etiam dicitur esse in potentia in materia, inquantum essentia sua stans sub esse imperfecto seu potentiali, quod quidam vocant esse confusi habitus, perficitur in actum existentem eiusdem essentiae cum forma in potentia. Potentia enim et actus non diversificant essentiam formae, hoc est forma in potentia et forma in actu non diversificant eandem numero essentiam, cum processus de potentia ad actum non largiatur procedenti multitudinem essentiarum, sed perfectionem in esse et in toto.

Ex dictis etiam apparet, quod dicit Aristoteles[13]) de duplici potentia, scilicet in hoc et ad hoc, quarum prima est materiae, quae componit cum forma seu actu informante, ad quem est; secunda vero, puta potentia formae, transit in actum et fit ipse actus et sic non componit cum eo. Et ista potentia vocatur incohativa.

Et hoc de primo istius partis.

H De secundo notandum, quod ens in potentia receptiva duobus modis se habet ad actus sive formas in recipiendo eas: »Uno enim modo se habet ad diversas formas secundum privationem; quod quidem est, cum materia eodem ordine se habet ad utramque formam, et istae formae in eadem materia sive potentiali possunt sibi reciproce succedere, ut cum ex aere fit ignis et e converso. Dicitur autem hic modus receptionis et habitudinis potentialis ad has formas secundum privationem, quia in potentiali non requiritur nisi privatio formae vel actus recipiendi, non quod altera earum de necessitate prius insit ad hoc, quod alia recipiatur. Alio modo materia se habet ad diversas formas in recipiendo eas secundum habitum; quod quidem fit, cum materia recipit formas secundum quendam ordinem, qui per se attenditur inter formas ita, ut aliqua earum non recipiat, nisi prius alia inveniatur in materia secundum viam et ordinem processus ad esse vel recessus ab esse, sicut patet, quod materia non recipit formam carnis, nisi praecedat in materia forma sanguinis«[14]).

Et hoc de secundo istius partis.

I De tertio sciendum, quod ens potentiale materiale »tendit ad suum comple-

[13]) cf. Arist., Metaph. IX 6, 1048b6–9

[14]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. IV 17; Sturlese 173,155–168

163 multitudinem: multitudini *O* 170 receptiva: recepta *O* 181 ad: ab *V*

Digitized by Google

mentum, quod sibi competit secundum actum et formam per processum generationis, in quo processu inter primam materiam et ultimam formam sunt quaedam media[15]), quae sunt quasi quaedam materiae compositae et formae, secundum quae media materia prima virtute agentis semper plus et plus participat de actu ultimae formae, quae est finis generationis. Quae actus participatio sive dicatur materiae dispositio sive essentia incompleta formae existens in potentia in materia nihil ad praesens refert. Hoc vero interim certum est, quod materia prima secundum diversos gradus accedit ad ultimum actum. Et isti gradus sunt per se et proprii secundum proprium et determinatum modum processus ad actum uniuscuiusque rei; alioquin frustra essent vel casu ea, quae fiunt a natura in tali processu a prima origine rei existentis in potentia usque ad ultimum actum, ad quem terminatur processus. Quia igitur secundum unumquodque eorum, quae praecedunt ultimum actum, res est ens in potentia, hinc est, quod secundum nullum eorum est ens simpliciter«[16]), »sed solum secundum ultimum actum formae, qua res habet esse completum, quia secundum hanc solum ens prius in potentia fit ens in actu«[17]).

Et hoc de tertio istius partis.

Circa secundam partem elementi tria faciam, quia primo ostendam omni potentiae passivae activae corresponsionem, secundo unius secundum aliam determinationem, tertio ex hoc propositi explicationem.

De primo considerandum, quod potentia et actus secundum sui communissi- K
mam rationem cum natura contrarietatis, quam important, quia in uno eorum, videlicet potentia, intelligitur privatio alterius, scilicet actus, habent etiam ordinem mutui respectus ad invicem, quo actus respicit potentiam et e converso, inquantum actus est complementum potentiae. Quod quidem contingit et per informationem, ut cum ens potentia sive materia fit actu per formam, et per formationem seu effective, ut cum ens potentia stans sub ordine actu, qui est eius complementum, in quem se ipsum reducere non potest, necessario habet ordinem ad aliquod agens, quod fit secundum actum potens ipsum ens potentiale reducere ad actum, ad quem est, quia ens potentia per sua principia intrinseca non habet ordinem causalem ad ens, cuius sunt principia, nisi inquantum stant sub ordine alicuius causae determinantis huiusmodi principia ad completum actum.

Ex praemissis trahitur ratio, quod omni potentiae passivae sive in naturalibus sive in supernaturalibus et intellectualibus correspondet potentia activa reducens passiva ad actum, ad quem est. Et hoc est, quod dicit Aristoteles III *De anima*[18]), ubi loquitur de intellectu possibili et agente. Quoniam autem, sicut in omni natu-

[15]) cf. Averr., Phys. I comm. 1; Venetiis 1562, 6rE
[16]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. IV 7; Sturlese 170,38–52
[17]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. IV 7; Sturlese 170,54–56
[18]) Arist., De an. III 5, 430a10–14

190 quae²: qui *O* 193 accedit *coni.*: accidit *codd.* 194 processus: processivum *O* 200 quia: quod *V* 222 possibili: potentiali *O*

Digitized by Google

ra est aliud aliquid, quam materia in unoquoque genere, hoc autem est omnia illa potentia, alterum autem et causa et efficiens, quod et omnia facit, ut ars ad materiam, sustinuit hoc Aristoteles. Ars autem educit materiam, quae est in potentia ad actum, ad quem est, et per consequens ipsa ars est omnia sua artificiata secundum actum, sicut dicit Anselmus *Monologion* 34 cap.[19]): "Opus, quod fit secundum aliquam artem, non solum quando fit, verum etiam antequam fiat et postquam dissolvitur, semper est in ipsa arte non aliud, quam quod est ipsa ars". Haec Anselmus.

Et hoc de primo.

L De secundum notandum, quod ens in potentia esse determinatum potest intelligi vel ex parte principii materialis tantum vel ex parte formalis tantum vel ex parte utriusque ratione determinati ordinis et ad determinatum actum, qui sit eius complementum, et ad determinatum agens, quod reducat ipsum ad talem actum.

Si enim attendamus principium materiale, tunc ipsum dicitur, quod, quo »in potentia sub quodam ordine ad actum, quem respicit et ad quem est in potentia secundum rationem alicuius sui determinati ordinis ad ipsum actum, secundum hoc ens isto modo in potentia non est pluribus actibus determinabile, sed uno solo, illo videlicet, quem respicit secundum rationem sui determinati ordinis; secundum hoc enim actus activorum sunt in patiente disposito[20]) et propria forma et in propria materia«[21]), et per consequens requirit determinatum agens.

Si consideremus principium formale, tunc ad sui determinationem oportet ipsum habere aliquod proprium subiectum, in quo sit. »Omne enim tale, quod exit de potentia ad actum, exit in actum sub respectu ad aliquod subiectum, quod ipso tali actu informetur. Alias enim agens, nisi ageret formam sub tali respectu sua actualitate, qua semper eodem modo se haberet, si esset agens per essentiam, produceret infinitas formas et in instanti, non solum eas formas, quarum generatio fit in instanti, sed etiam eas, quae secundum ordinem naturae exeunt successive de potentia ad actum«[22]).

Si autem inspexerimus utrumque principiorum simul, tunc unitas seu determinatio potentiae accipitur ex unitate et determinatione agentis, ita videlicet, quod ipsum ens in potentia determinata perductum sit ad eum gradum potentiae per determinatum agens, scilicet per idem agens determinatum et proprium, quod facit actum completum. Et tale agens non agit nisi ex determinato principio potentiali ad determinatum finem per medium determinatum, quod non invenitur extra hunc ordinem. Et in huiusmodi ex unitate agentis invenitur ea unitas seu determinatio potentiae ad actum, quae requiritur ad hoc, quod respiciat determinatum actum.

[19]) Anselm., Monol. 34; Schmitt 53,19–21

[20]) cf. Arist., De an. II 2, 414a11–12

[21]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.2.,6; Pagnoni-Sturlese 310,79–86

[22]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.4.2.,1; Pagnoni-Sturlese 297,69–298,76

224 efficiens: effectus *V* 229 non aliud *om. O*

Digitized by Google

Et hoc de secundo.

M Ex praemissis sufficienter apparet tertium, scilicet quod omne, quod est in potentia hoc, respiciens videlicet determinatum actum, fit in actu per determinatum agens; non enim fit contingens a contingente, sed determinata potentia passiva respicit determinatum agens, quod ipsam reducat in actum, sive talis potentia stet in ultima sui dispositione ad actum, et sic non abiciat actum, quod intelligendum est de potentia essentiali, non accidentali secundum superius habitam distinctionem, sive adhuc stet in fieri et moveri, cum determinatum mobile respiciat determinatum movens, cum quodlibet enim non moveatur a quolibet.

Et hoc de secunda parte elementi.

Circa tertiam partem tria faciam, quia primo ponam eius, quod est omne in potentia, distinctionem, secundo unius eorum multiplicem condicionem, tertio existentis omnia secundum actum propriam intentionem.

N De primo sciendum, quod ens omnia in potentia passiva potest accipi simpliciter vel in determinata entium manerie.

Si primo modo, sic secundum Avencebrol libro *Fontis vitae* IV cap. 6[23]) est una materia universalis omnium entium citra primum. Et sunt haec verba sua: "Si pars non est nisi totius, tunc partes rerum sunt sui totius sine dubio, quia postquam partes sunt ex materia et forma, tunc totum etiam erit ex materia et forma. Propter quod etiam amplius manifestabitur, quod omnia resolvuntur in materiam et formam, hoc est quod dicam, scilicet quod omnia resolvuntur, impossibile est, quin resolvantur aut in unam radicem aut amplius quam unam. Si resolverentur omnia ad unam radicem, non esset differentia inter eam unam radicem et factorem primum, quia etiam necesse esset, ut ipsa una radix aut esset materia tantum, aut forma tantum. Si esset materia tantum, non esset possibile, ut formae fierent per eam, et si formae non fierent, non haberent esse. Si autem fuerit forma tantum, non possit existere per se; similiter nec esset possibile, ut materiae fierent per eam. Et etiam, quia non potest esse, quin ipsa radix una sive sit materia, sive sit forma, aut nec materia nec forma, si fuerit materia tantum aut forma tantum, sequitur, quod praedictum est; si vero nec materia nec forma, aut erit factor primus aut aliud ab eo. Sed non est possibile, ut sit factor primus; similiter non est possibile, ut sit aliud ab eo, cum nec sit materia nec forma, quia praeter factorem primum nihil est nisi materia et forma. Si autem resolvuntur res in radicem amplius quam unam, aut erunt duae aut plures. Si fuerint duae, non potest esse, quin sint materiae tantum, aut formae tantum, aut altera earum sit materia et altera forma, aut nec duae materiae nec duae formae. Sed non est possibile, quod sint duae materiae nec duae formae. Similiter non est possibile, ut sint non duae materiae vel non duae formae. Restat ergo, quod altera sit materia et altera forma". Haec Avencebrol. Et tunc reprobato, quod non sint radices plures quam

[23]) Avenc., Fons vitae IV 6; Baeumker 224,11–225,15

266 abiciat: abicit *V* 269 cum *om. V* 283 non esset ... radicem *om. V* 291 sed: si *O*
295 sint *coni.*: sit *codd.* 296–297 sed ... formae *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

duae, concludit: "Quia si totum, quod est continuum et extensum ab extremo superiori usque ad extremum infimum, est compositum ex materia et forma, constat per hoc, quod totum, quod est ab initio extremi superioris usque ad extremum infimum, est compositum ex materia et forma"[24]. Haec Avencebrol.

Auctoris autem intentio videtur esse, quod bonum sit quasi materia universalis sive habens rationem subiecti respectu omnium, ut apparet per 71[25] et 72[26].

Si secundo modo, sic in qualibet manerie rerum est determinatum ens, quod est in potentia omnia illa, quae sunt eiusdem maneriei, sicut apparet tam in generabilibus quam etiam in intellectualibus. In primis est materia prima, quae est commune subiectum omnium et per consequens subicitur actioni universaliter agentis seu generantis. In secundis est intellectus possibilis, qui etiam dicebatur per Averroem[27], esse unus in omnibus, quod tamen non est verum, cum in singulis numeretur. Iste enim secundum Aristotelem est, in quo est omnia fieri, et per consequens recipit omnes formas universales sicut materia prima omnes individuales[28].

Et hoc de primo.

O De secundo considerandum condiciones materiae, ex quibus sufficienter reprobatur positio Avencebrol. Quarum prima est »quod materia est ens in potentia eo modo, quo potentia transit in actum secundum formam, non quod fiat forma, ut supra ostensum est[29]. Ergo materia, quantum est de se, est quid indeterminatum, determinabile autem per actum formae, quae est quid determinatum et determinativum potentiae materiae. Per hoc enim differunt materia et forma et potentia et actu in physicis«[30], sicut genus et species in causis formalibus. »Propter quod etiam Porphyrius[31] assimilat genus, differentiam et speciem in arte materiae et formae et composito in natura. Omne autem isto modo indeterminatum est pluribus modis determinabile. Si enim uno solo determinabile esset, iam esset in se determinatum, ut supra dictum est[32], et non esset differentia inter determinabile et determinatum. Sicut igitur genus, quod est ens potentia et quid indeterminatum, continet plures species potestate, ut dicit Porphyrius[33], sic in physicis materia, quae est ens potentia et per consequens quid indeterminatum, continet plures actus determinatos potestate. Inde est hoc, quod Aristoteles dicit IX *Metaphy*-

[24] Avenc., Fons vitae IV 6; Baeumker 226,2–7
[25] cf. Procl., Elem. theol. 71; Vansteenkiste 292; Boese 38,1–4 et 7–9
[26] cf. Procl., Elem. theol. 72; Vansteenkiste 292; Boese 38,1–2
[27] cf. Averr., De an. III comm. 5; Crawford 401,425
[28] cf. Averr., De an. III comm. 5; Crawford 388,35–37
[29] supra, prop. 24 A; Pagnoni-Sturlese 126
[30] cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum sub. spir. II 17; Pagnoni-Sturlese 331,136–332,140
[31] cf. Porphyr., Isag.; Busse 11,12–17; Minio-Paluello-Dod 18,9–15
[32] supra, prop. 77 L
[33] cf. Porphyr., Isag.; Busse 15,15; Minio-Paluello-Dod 23,24–25

310 possibilis: potentialis *O* 311 unus: unius *O* 329 potentia *om.* *O* 330 Aristoteles dicit: dicit Aristoteles *V*

Digitized by Google

sicae[34]) suae, quod eadem est potentia contrariorum. Sicut autem differentia seu species determinans genus non exhaurit nec destruit naturam et ambitum generis, sic nec actus determinans potentiam materiae evacuat nec exhaurit totum ambitum potentiae ipsius materiae. Ex hoc autem necessario cadit privatio in materiam sicut in proprium subiectum. Determinatione igitur facta potentiae materiae per unum actum necessario stat materia sub privatione alterius actus, et per consequens stat sub ordine seu aptitudine ad ipsum; hoc enim importat privatio. Ex hoc necessario sequitur, quod materia est subiectum generationis et corruptionis per se et secundum rationem suae essentiae. Dico autem materiam, quamcumque quis ponere vellet ens in potentia per suam essentiam«[35]).

Ex praemissis evidenter ostenditur nec substantias spirituales nec caelum componi ex materia et forma; essent enim generabiles et corruptibiles secundum naturam, quod est impossibile.

De tertio sciendum, quod, quia omni passivo correspondet activum, materiae P
primae et universalissimae correspondet sapientia primi factoris, quae continet omnia secundum actum, quae sunt primae materiae secundum Avencebrol[36]). Bono autem, quod secundum auctorem[37]) est habens rationem universalissimi subiecti, correspondet prime bonum, quod est secundum actum omnia, de quo sic dicit Anselmus *Monologion* 34 cap. vocans prime bonum summum spiritum, cum dixisset, quomodo omnia sunt in arte, ut iam supra allegatum est[38]), subdit[39]): "Idcirco cum ipse summus spiritus dicit se ipsum, dicit omnia, quae facta sunt. Nam et antequam fierent, et cum iam facta sunt, et cum corrumpuntur seu aliquo modo variantur, semper in ipso sunt, non quod sunt in se ipsis, sed quod est idem ipse. Et enim in se ipsis sunt essentia mutabilia secundum immutabilem rationem creata; in ipso vero sunt ipsa prima essentia et prima existendi veritas, cui autem prout magis utcumque illa similia sunt, et ita verius praestantius sibi existunt". Et infra 35 cap.[40]) "Quidquid igitur factum est, sive vivat sive non vivat, aut quocumque modo sit in se, in illo est ipsa vita et veritas". Et infra 36 cap.[41]): "Omnis creata substantia tanto verius est in verbo, id est intelligentia creatoris, quam in se ipsa, quanto verius existit creatrix, quam creata essentia". Haec Anselmus.

Verum, quia sicut intellectui possibili, in quo est omnia fieri, correspondet intellectus agens, in quo est omnia facere, qui etiam est omnes species intelligibi-

[34]) cf. Arist., Metaph. IX 9, 1051a5–11
[35]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum sub. spir. II 17; Pagnoni-Sturlese 332,144–163
[36]) cf. Avenc., Fons vitae IV 8; Baeumker 230,16
[37]) supra, prop. 77 N
[38]) supra, prop. 77 K
[39]) Anselm., Monol. 34; Schmitt 53,21–54,1
[40]) Anselm., Monol. 35; Schmitt 54,8–10
[41]) Anselm., Monol. 36; Schmitt 55,4–6

347–348 universalissimi subiecti: subiecti universalissimi *V* 352 nam ... sunt *iter.* *V* 356 utcumque: utrumque *V* 359 id est: et *V* | intelligentia: intelligente *V* 362 quia *om.* *O* | correspondet *coni.*: respondet *V om.* *O* 362–363 correspondet ... facere *om.* *O*

Digitized by Google

les secundum actum, licet secundum aliud esse, quam sunt in intellectu possibili, ita materiae primae, quae est primum subiectum generationis et corruptionis, correspondet primum generans, quod est caelum, quod, quia est compositum ex motore et mobili, scilicet ex anima et corpore, ideo est secundum actum inferiora, et corporaliter quantum ad imagines et stellas octavae sphaerae et uniformiter luminis nonae, et animealiter quantum ad animam, quae est omnes res animealiter. Sed superiora iconice, inferiora autem exemplariter, ut inferius apparebit[42]). Et sic verum est, quod omnes formae, quae sunt in potentia in materia prima, sunt in actu in motore primo.

Et sic apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Ipsum quidem enim se ipsum quod in potentia producere in actum non est aptum imperfectum existens; si enim imperfectum ens causa sibi foret perfectionis et eius, quod secundum actum, causa esset imperfectior eo, quod ab ipsa factum est. Non ergo quod potentia, qua in potentia sibi ipsi eius, quod secundum actum est causa. Erit enim qua imperfectum perfectionis causa, siquidem quod in potentia omne, qua in potentia, imperfectum est; quod autem actu omne, qua actu perfectum est. Si ergo erit, quod potentia secundum actum, ab alio aliquo habebit perfectionem. Et aut etiam ipsum in potentia, sed erit sic iterum imperfectum perfectionis generativum, aut actu; et aut aliud aliquid, aut hoc, quod in potentia factum secundum actum erat. Sed si quidem aliquid aliud actu ens facit, secundum suam proprietatem faciens, non quod in potentia quod in altero facit actum; neque hoc erit igitur secundum actum, siquidem non qua in potentia est hac fiat. Relinquitur ergo ex secundum actum ente, quod potentia aliquid est in id, quod actu transmutari.

Probatio elementi talis est: Omne imperfectum non existens aptum natum se ipsum producere in actum procedit in id, quod est actu ex alio ente secundum actum, quod est hoc, quod factum est actu potentia activa; sed omne ens in potentia est huiusmodi: ergo etc.

Deinde ibi: *Si enim imperfectum*, probatur maior quantum ad subiectum sic: Ubicumque aliquid imperfectum est aptum natum sibi ipsi esse causam perfectionis, id est eius, quod est secundum actum, ibi causa est imperfectior eo, quod ab ipsa factum est, id est causato; sed nulla causa est imperfectior causato, per 7[43]) et 27[44]): ergo nullum imperfectum etc. Sed cum omne in potentia passiva sit imperfectum et omne ens in actu perfectum, sequitur nullum ens in potentia qua in

[42]) infra, prop. 195 E; Sturlese 154–162
[43]) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2
[44]) cf. Procl., Elem. theol. 27; Vansteenkiste 277; Boese 18,1–2

364 possibili: potentiali *O* 373 elementi *add.* Benedictus Deus *V* 391 etc. *om.* *V*

Digitized by Google

potentia esse sibi ipsi causam perfectionis, id est eius, quod secundum actum: ergo, si erit secundum actum, tunc habebit perfectionem ab alio a se.

Et aut: Hic ostenditur principalis maior quoad praedicatum sic: Omne illud, quo ens in potentia procedit in id, quod est actu, vel est in potentia vel in actu vel nec in potentia nec actu vel in utroque simul; sed nullum tale est aliquo trium modorum solum: ergo etc.

Maior apparet per sufficientem divisionem. Minor probatur primo quoad primum membrorum sicut prius, cum omne ens in potentia sit imperfectum, et sic imperfectum esset generativum perfectionis, quod est impossibile per 7[45]) et 27[46]). Supposito secundo membro in esse sicut per se manifesto, cum nihil agat, nisi inquantum est actu per potentiam activam, improbat tertium ibi: *Sed si quidem*, tali ratione per ad impossibile. Nullum fiens ab eo, quod non est actu nec existens ipsum, quod fit potentia activa procedit seu transmutatur in id, quod est actu; sed secundum adversarium omne ens in potentia est huiusmodi: ergo nullum ens in potentia transmutatur in id, quod est actu. Quod est impossibile, cum actus sit terminus transmutationis. Relinquitur ergo omne ens in potentia transmutari in id, quod est actu ex ente secundum actum, quod sua potentia activa sit ipsum suum factum.

45) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2
46) cf. Procl., Elem. theol. 27; Vansteenkiste 277; Boese 18,1–2

399 habebit perfectionem: perfectionem habebit *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 78
OMNIS POTENTIA AUT PERFECTA EST AUT IMPERFECTA

Postquam ens in potentia comparatum est secundum sui processum in actum ad ens actu, nunc ex hoc ostendit auctor duplicem esse potentiam dicens: OMNIS etc.

Ad cuius evidentiam duo declarabo, scilicet suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de ratione potentiae in generali, secundo de multiplici potentia in speciali, tertio ex hoc ostendam, quae potentia hic distribuatur in universo totali.

A De primo sciendum, quod, cum "virtus sit ultimum de potentia in re" secundum Aristotelem I *Caeli et mundi*[1]), oportet virtutem diversificari secundum potentiam. Unde cum sit duplex potentia, necessario erit duplex virtus, scilicet potentiae activae et passivae.

Sicut ergo passiva potentia improprie vocatur potentia, nisi quando facilitas passibilitatis pertinet ad bonitatem naturae rei, sicut patet in sensibus – illi enim meliores sunt, qui melius recipiunt et facilius patiuntur a suis obiectis –, sic etiam est de eius virtute, quae potius vocatur infirmitas, quia talis passibilitas est ex victoria quasi materiae super formam, a qua forma est omnis virtus activa, et ideo est ex destitutione virtutis activae.

Activa vero potentia, quae est ex victoria formae super materiam, proprie vocatur potentia et est principalis modus, a quo omnes alii modi V *Metaphysicae* Aristotelis[2]) enumerati sumuntur. Unde et describitur, quod potentia vel potestas est "principium transmutandi aliud, secundum quod est aliud"[3]), et sic etiam virtus proprie sibi attribuitur.

Ubi tamen sciendum, quod in dicta descriptione li transmutandi large accipitur, si debet convenire omni potentiae activae, sive pro simplici emanatione, et hoc sive sit exitus in esse de nihilo, quae est creatio, sive praesupposito aliquo et hoc vel habente rationem subiecti, sicut in emanatione, quae est informatio, vel quod est vere subiectum contradictionis, sicut in generatione et hoc simplici vel secundum quid.

Dico autem aliud, quia activum et passivum propter contrarietatem, quam important, debent esse distincta.

[1]) Arist., De cael. I 11, 281a10

[2]) Arist., Metaph. V 12, 1019a15–b15

[3]) supra, prop. 77 E,n.12

7 scilicet *om.* *O* 28 nihilo: nobis *O*

Digitized by Google

Additur autem secundum quod aliud, quia, quandoque est idem sibi principium transmutationis, sicut medicus sanat se secundum artem medicinae. Et huic potentiae opponitur secundum rationem impotentia causata ex carentia huius principii, sive hoc sit per eius omnimodam abnegationem sive per privationem, et hoc vel quando non est natum habere vel quando est natum habere.

Et hoc de primo.

B De secundo considerandum, quod potentia sive virtus aliquando dicit robur naturae ad se, in se, per se conservandum, et "ista in nulla re est aliquid superadditum essentiae", sicut alibi[4]) dicitur, quod omnis intelligentiae fixio est per essentiam suam, de qua inferius erit locus.

Dicitur etiam robur naturae ad se intrinsece transfundendum, sive talis transfusio interior terminetur ad distinctas hypostases, ut in prime bono, sive solum ad distincta respective, sicut in aliis antipostaticis per 40[5]) et sequentes[6]). Et hoc non solum per actum naturae, quae potentia vocatur potentia generandi, sed etiam per actum amoris, quae vocatur potentia spirandi.

Dicitur etiam potentia operativa operis causalitatis rerum et potentia operativa operum naturalium, quae sunt intelligere et velle. Sic ergo potentia, quae est virtus et robur, dicitur quattuor modis.

Et hoc de secundo.

C Verum, quia sola potentia causalis proprie, ut dictum est, sortitur vocabulum potentiae, ideo etiam, cum signum distributivum additur ei, distribuit solam hanc potentiam secundum multitudinem rationum, quas habet ex relatione diversorum effectuum ad ipsam, cum proprie dicatur per comparationem ad effectus.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo ostendam actus et potentiae duplicem acceptionem, secundo unius subdivisionem, tertio ex hoc elementi intentionem.

D De primo notandum, quod actus et potentia invenitur in re duobus modis. Uno modo qualitative, id est in essentia aliqua habente modum qualitativum et inquantum huiusmodi, quod est esse quoddam incompletum seu imperfectum hoc circumscripto ab essentia modo subsistendi per se et in se. Quod autem hic modus, scilicet qualitativus, inveniatur in genere substantiae, habetur ab Aristotele V *Metaphysicae* cap. de qualitate[7]) secundum expositionem Averrois ibidem[8]) et in

[4]) supra, prop. 61 A; Sannino 177,15

[5]) cf. Procl., Elem. theol. 40; Vansteenkiste 281; Boese 24,1–3

[6]) cf. Procl., Elem. theol. 41 (Vansteenkiste 281; Boese 25,1–2); 42 (Vansteenkiste 282; Boese 25,1); 43 (Vansteenkiste 282; Boese 26,1); 44 (Vansteenkiste 282; Boese 26,1–2); 45 (Vansteenkiste 283; Boese 26,1); 46 (Vansteenkiste 283; Boese 27,1); 47 (Vansteenkiste 283; Boese 27,1); 48 (Vansteenkiste 283; Boese 27,1); 49 (Vansteenkiste 283; Boese 27,1); 51 (Vansteenkiste 284; Boese 28,1–2)

[7]) cf. Arist., Metaph. V 14, 1020a33

[8]) cf. Averr., Metaph. V comm. 19; Ponzalli 163,34–164,41

34 est idem: idem est *O* 46 antipostaticis: antipostatis *V* 62–63 hoc circumscripto: hec circumscriptio *V*

Digitized by Google

Praedicamentis[9]), ubi secundas substantias dicit significare quale quid. Averroes[10]) etiam dicit formam et materiam esse principia qualitativa. Alio modo fundatur potentia et actus in aliquo substantive, id est in substantia habente in se ipsa propriam subsistentiam, quod est secundum esse completum, quod ratione completi voco substantivum.

Et quia entia secundum rationem actus et potentiae habent rationem principii sive causae et causati, ut dictum est, primus dictorum duorum modorum convenit essentiis secundum rationem essendi, id est ut in essendo sicut principium intrinsecum alicuius essentiae vel substantiae, et hoc etiam secundum rationem causandi ut respectus formae ad materiam, scilicet per informationem, et respectus materiae ad formam subiective vel originative, et hoc secundum rationem principiandi, ut respectus utriusque eorum ad essentiam completam, cuius sunt principia. Secundus autem convenit rebus proprie secundum rationem causandi, inquantum ratio causae rationi principiorum condistinguitur.

Ex quibus consurgit secunda differentia, quod primus modus est principiorum intrinsecorum, quod etiam patet ex eo, quoniam potentia et actus radicantur secundum dictum modum in essentiis incompletis sive imperfectis secundum rationem essendi, incompletis, inquam, inquantum huiusmodi. Omnis autem actus et potentia, ut fundantur in essentiis incompletis inquantum huiusmodi, non sunt nisi in principiando essentiam completam sive perfectam ex eisdem essentiis imperfectis, quae sunt quasi quaedam seminaria perfectae essentiae secundum rationem essendi intrinsecus principiantia, qualia sunt, ut supra dictum est, materia et forma. Et ideo huiusmodi respectus actus et potentiae secundum rationem principiandi terminantur ad intrinsecus, scilicet ad perfectam essentiam, immo, ut expressius dicatur, huiusmodi, scilicet actus et potentia, radicantur in essentiis incompletis inquantum huiusmodi, scilicet secundum esse incompletum, et sunt respectu sui ipsorum secundum esse completum. Propter quod etiam dicta sunt principia secundum rationem essendi, et hoc secundum modum qualitativum essentiarum. Secundus autem modus est principiorum extrinsecorum, alioquin tales modi convenirent talibus rebus, inquantum essent incompletae, quod est contra hypothesim.

Ex praemissis etiam oritur tertia differentia, quia secundum primum modum principium et principiatum sunt idem subiecto, inquantum stant respectu sui ipsius futuri completi, ut dictum est. Secundum autem alterum modum principium et principiatum necessario distant subiecto, quomodo actus et potentia in isto modo sunt causae transmutandi extrinsecum, cui infert perfectionem actus et sic aliud inquantum aliud.

Ex praedictis manifestum est omnem potentiam fundatam in re qualitative esse incompletam et sic imperfectam, cum distet ab actu, omnem autem poten-

[9]) cf. Averr., Cat. 4; Venetiis 1562, 42rB
[10]) non inveni

73 sicut: sic *V* 79 rationi principiorum condistinguitur: condistinguitur rationi principiorum *V* 82 dictum modum: modum dictum *V* 83 incompletis: completis *V*

Digitized by Google

tiam fundatam in re substantive esse completam sive perfectam, quae etiam in agentibus et per essentiam et per substantiam est idem cum actu, licet in agentibus, quibus accidens est ratio agendi, differt ab actu.

Et hoc de primo.

De secundo sciendum, quod, licet omnis potentia activa sit perfecta, ut confertur passivae, tamen intentio potentiae activae in communi per prius et per posterius dicitur de potentia perfecta et imperfecta. E

Potentiam autem activam perfectam dico, quae stat in ultimo sui, ex quo infertur omne, quod citra ultimum est. Tale vero ultimum vocatur virtus, ut supra dictum est[11]), et sic virtus potentiae activae est in maximo sicut virtus passivae in minimo. Ponitur autem per 3[12]) in maximo, scilicet per universalitatem, quia omnia potest, et per facilitatem, quia, ut vult, potest et quotcumque vult, et tertio per hoc, quod in progressu potentiae in actum nullo indiget nec a parte ante nec a parte post, sed sibi sufficit ad producendum causatum et totum esse causati et totaliter ita, quod non indiget potentia causalioris, cum non sit aliquid eo prius nec subiecto, ex quo producat, nec instrumento, quo operetur, nec exemplari extra se, ad quod respiciat, quando operatur. Et per defectum horum trium omnis alia potentia activa dicitur imperfecta.

Nulla enim alia quantumcumque perfecta potest in simpliciter omnia, ut apparet de primordialibus unitatibus, quarum quaelibet potest solum in ea, quae suae intentioni subduntur, et licet agant instantanee, tamen magis videntur agere ex naturae necessitate quam ex arbitrii libertate praesupponentes et actionem superioris et causatum suum, ut apparet per 71[13]) et 72[14]), et sic, licet producant totum effectum suum, sed non totaliter. De aliis autem agentibus non oportet ad praesens immorari. Et sic apparet, quod potentia activa in simpliciter primo principio est omnino absoluta et illimitata, in omnibus citra primum dicitur in respectu et est limitata.

Ex praemissis apparet tertium, scilicet quod omnis potentia causalis vel est perfecta, si fundatur in re substantive, et talis est activa, vel imperfecta, si fundatur in re qualitative. F

Et sic etiam apparet intentio elementi.

11) supra, prop. 78 A
12) cf. Procl., Elem. theol. 3; Vansteenkiste 265; Boese 4,1–2
13) cf. Procl., Elem. theol. 71; Vansteenkiste 292; Boese 38,1–7
14) cf. Procl., Elem. theol. 72; Vansteenkiste 292; Boese 38,1–2

114–115 sicut ... maximo *om. sed suppl. m. post. V* 121 omnis *add.* autem *V* 125 suae: sui *V* | videntur *ex corr. in marg. O* 130 omnino: omne *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Quae quidem enim actus illativa, perfecta potentia; et quae alia facit, perfecta per suas operationes. Quod autem perfectivum aliorum manet, ut ipsum perfectius. Quae autem indiget alio, ut secundum actum, praeexistente secundum quam potentia aliquid est, imperfecta: indiget enim perfecto in alio existente, ut participans illo perfecta fiat. Secundum se enim perfecta est talis potentia activa potentia fecunda. Imperfecta autem, quae eius, quod potentia ab illo possidens perfectionem.

Probatio elementi talis est: Omnis potentia aut est actus illativa aut actus receptiva; sed omnis potentia actus illativa est perfecta et actus receptiva imperfecta: ergo omnis potentia aut est perfecta aut imperfecta.

Maior apparet ex declaratione. Minor probatur primo quoad primam partem sic: Omne faciens alia a se perfecta per suas operationes est perfectum, immo perfectius re facta perfecta; sed omnis potentia actus illativa est huiusmodi: ergo omnis potentia actus illativa est perfecta.

Deinde ibi: ***Quae autem***, probatur secunda pars praemissae minoris sic: Omne indigens alio praeexistente secundum actum, a quo participet perfectionem, est imperfectum secundum se per 24 in commento[15]); sed omnis potentia actus receptiva est huiusmodi: ergo etc.

Deinde ibi: ***Secundum se enim***, ostendit, quod potentia, quae est actu secundum se, est fecunda seu perfecta. Omne enim fecundum eo est fecundum, quo perfectum, per 7 in commento[16]). Illa autem potentia, quae possidet perfectionem suae possibilitatis ab alio fecundo, est imperfecta.

[15]) cf. Procl., Elem. theol. 24 comm.; Vansteenkiste 275; Boese 16,3–17,6

[16]) cf. Procl., Elem. theol. 7 comm.; Vansteenkiste 267–268; Boese 7,25

152 in *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 79
OMNE, QUOD FIT, EX DUPLICI FIT POTENTIA

Ostenso omnem potentiam causalem vel esse activam vel esse passivam, nunc ostendit auctor utramque concurrere in omni eo, quod fit, dicens: OMNE etc.

Ad cuius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum ad ampliorem transmutabilium notitiam tria ostendam, quia primo dicam de fieri in generali, secundo de principiis requisitis in eo, quod fit, scilicet in ente naturali, tertio de eo, quod fit in universo corporali.

A De primo notandum, quod, licet multa sint dicta de fieri super 3[1]) in declaratione, tamen, ut sufficiat ad praesens, sciendum, quod fieri, quod est in genere analogorum, est transmutari de non ente hoc ad ens hoc, vel de ente hoc ad non ens hoc. Quod enim fit non est hoc, quod fit, et e converso, quod est, non fit.

Est autem duplex transmutari, scilicet simpliciter et secundum quid. Transmutari simpliciter est, quod mutat in eo, quod fit, et nomen et definitionem, sive sit de non esse ad esse vel e converso; ab eodem enim incipit corruptio, ad quod terminatur generatio. Transmutari autem secundum quid nec nomen mutat nec definitionem eius, quod fit.

Verum istae duae transmutationes conveniunt et differunt. Conveniunt enim in hoc, quod utrumque est tantum individuorum requirens unum commune subiectum, quod recipit transmutationem, et quod non esse et possibile esse praecedat esse quantum ad eas transmutationes, quae terminantur ad ens actu vel e converso, et quod termini, inter quos est transmutatio, sint contrarii, et per consequens omnis transmutatio est in eodem genere per definitionem contrariorum. Differunt autem, quia transmutatio simpliciter secundum rationem suae essentiae et abstrahit a motu et requirit subiectum suum esse ens in potentia per essentiam suam et non habere formam, qua substantia est. Si enim haberet formam, nullam aliam reciperet, et si esset substantia simplex existens in actu, tunc esse impassibile quid et non receptivum, quod enim est actu, non recipit aliquid, quod est in actu, secundum quod est in actu.

Transmutatio autem secundum quid requirit subiectum suum in actu quoad formam substantialem, licet sit in potentia ad accidentalem, et concernit motum.

Et hoc de primo.

[1]) supra, prop. 3 B; Sturlese 93–95

4 etc. *om. V* 5 elementi evidentiam: evidentiam elementi *V* 21 quae: qui *V* 28 quid *om. O* 28–29 non² ... actu² *om. O*

Digitized by Google

B De secundo considerandum, quod, sicut ex praemissis colligitur, omne, quod fit, concernit tria naturae principia, materiam et formam et privationem, quae etiam Aristoteles[2]) investigans procedit ex entium naturalium transmutatione et ex modo transmutationis. »Sed talia principia non sunt communia toti naturae secundum univocam rationem, sed magis secundum analogiam«[3]).

»Est etiam alia differentia in his diligenter attendenda«[4]). »Est enim quoddam genus formarum, quae habent rationem principii in aliquo ente constituto ex aliqua tali forma et subiecto, et hoc sive substantialiter sive accidentaliter«[5]). »Alius autem modus formarum invenitur, quarum ratio consistit in eo, quod sunt entium quaedam perfectiones. In his, ut supra dictum est[6]), supponitur ens et secundum esse substantiale et secundum aliquod accidentale, et circa idem ipsum ens natura determinat aliquam perfectionem, puta lumen, quo natura perficit diaphanum, et similia«[7]).

»Differunt autem hi modi formarum ad invicem primo secundum se quantum ad propriam rationem, tum quia primae habent rationem principii in constituendo aliquid ens, secundae autem non habent rationem principii, sed magis habent rationem alicuius perfectionis. Primae non pertinent ad actum primum, cuius proprium est esse alicuius entis principium sive secundum esse substantiale sive accidentale, secundae vero pertinent ad actum secundum, qui est complementum rei«[8]).

»Cum autem dico formam esse principium entis, voco ens quod existit secundum aliquem actum formalem, quo primo inquantum tale distat a nihilo. Secundum hoc in ente composito ipse actus formalis est prima ratio talis existentiae eo, quod est principium talis entis secundum rationem actus et formae. Subiectum autem, quod est in potentia, habet rationem principii eo, quod participat actum talis formae, immo modus subiecti, quo determinatur ad hoc, ut fiat actu principium talis entis, qui modus est ultima dispositio, quae est necessitas, et non solum non abicit formam, immo in tali principiatione est ipsa forma«[9]).

Differunt etiam dictae formae in ordine ad sua subiecta. »Tum quia subiectum, quod est in potentia ad formam primi modi, necessario stat sub forma generis, quae non invenitur in natura rei determinata secundum aliquam formam sive oppositam sive disparatam ab ea forma, ad quam est in potentia«[10]). Non sic autem est in formis perfectionalibus, ubi non est distinguere inter naturam gene-

[2]) cf. Arist., Metaph. XII 2, 1069b32–34; Phys. I 7–9, 189b30–192b3; Auctor. Arist. 1,n.259 (Hamesse 137,53); 2,n.17 (Hamesse 141,24)

[3]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 29 3; Imbach 103,65–104,66

[4]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 29 5; Imbach 104,73

[5]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 29 5; Imbach 104,75–78

[6]) supra, prop. 77 B

[7]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 29 6; Imbach 104,80–84

[8]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 29 7–8; Imbach 104,85–93

[9]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 30 1–2; Imbach 104,2–105,10

[10]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 32 1–2; Imbach 105,37–106,42

59 ultima: ultimo *V* 60 non *om.* *O*

Digitized by Google

ris et differentiae sive speciei, et per consequens in absentia talium formarum non oportet inesse subiecto aliquam formam eiusdem generis, et sic de essentia formae perfectionalis nihil praeexistit in subiecto nec secundum esse actuale – hoc constat – nec secundum esse potentiale eo, quod huiusmodi essentia actus tantum est. Tum quia primae formae sunt informantes immediate sua subiecta, et per consequens ex ipsis et subiecto fit aliquod ens modo praedicto, non sic autem in aliis. »Supponunt enim huiusmodi perfectiones ens praedicto modo constitutum et secundum esse substantiale et secundum esse accidentale«[11]). »Perfectio enim non dicit nisi complementum rei perfectibilis secundum propriam rationem et modum rei perfectibilis, qui in substantiis est substantialis, in accidentibus accidentalis«[12]). »Perfectio, inquam, non quidem secundum rationem, ut videlicet sic intelligatur aliquid perfici, quod ex potentia ente fiat actu ens, sicut potentia perficitur per actum per 77[13]) et 78[14]), sed secundum rationem entis perfecti, ut dictum est, ut scilicet intelligatur perfici in eo, quod ex ente iam constituto secundum rationem entis fiat ens perfectum secundum proportionatam supervenientem suae naturae bonitatem, sicut se habet actus alicuius sensus ad ipsum sensum«[15]). Tum etiam quia primarum formarum quaedam sunt suis subiectis substantiales, nulla autem secundarum potest esse substantialis, quia advenit enti in actu secundum quod huiusmodi.

De privatione vero per se tractare non est necessarium in praesenti.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis habetur tertium, quod omne illud proprie fit, quod est in poten- C
tia ad actum, et hoc sive distet ab actu, sive sit in ultima dispositione ad actum, et hoc sive non abiciat actum sive etiam sit ipse actus, et hoc sive sit in potentia essentiali quoad primum genus formarum sive in potentia accidentali quantum ad secundum modum formarum.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo ponam eius, quod fit actu per aliquem actum intrinsece sui perfectivum duplicem potentiae rationem, secundo ultimae dispositionis, quae est necessitas, triplicem acceptionem, tertio ex praemissis inferam propositi intentionem.

De primo sciendum, quod ens, quod fit et est in respectu ad formam, quae est D
principium entis, dupliciter est in potentia: »Uno modo, secundum quod potentia est quaedam rei possibilitas cum cointellecta privatione actus in subiecto, quod dicitur privatum, secundum quod privatio est negatio in subiecto[16]). Alio modo,

11) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 36 1; Imbach 108,25–27
12) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 39 2; Imbach 109,77–79
13) cf. Procl., Elem. theol. 77; Vansteenkiste 294; Boese 41,1–2
14) cf. Procl., Elem. theol. 78; Vansteenkiste 294; Boese 41,1
15) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 39 2; Imbach 110,82–89
16) cf. Arist., Metaph. IV 2, 1004a15–16; IV 6, 1011b19–20

75 accidentibus: accidentalibus *O* 76 inquam: inquantum *V*

Digitized by Google

secundum quod potentia est quaedam possibilitas cum quodam ordine ad actum determinatum, quem talis potentia determinate respicit«[17]).

»Primo modo ens potentia, sive quod fit, ratione cointellectae privationis est multa, non solum in eo, quod pluribus actibus et formis determinabile est, quia privatio formae cuiuscumque stat sub forma contraria in subiecto; alias tale subiectum esset privatum toto genere talium formarum, quod esse non potest«[18]). Nulla enim essentia realis invenitur in natura nisi per actum vel informantem, ut in his, in quibus fit composito potentiae et actus, sicut est in proposito, vel determinantem, ut cum potentia sit actus, alioquin sequeretur rem esse absque eo, quod esset in actu, quod non est intelligibile, ergo subiectum »non habet contrariam privationem. Si enim haberet contrariam privationem et poneretur transmutari in aliquam formarum talis generis, sequeretur, quod esset transmutatio de genere in genus, quod est impossibile[19]), sicut, si materia prima esset sine omni forma, nihil ex ea generaretur[20]). Non solum autem ens potentia cum eo intellecta privatione est multa modo iam dicto, sed etiam est multa in sua substantia secundum modum substantiae suae«[21]) propter respectum essentialem ad omnes formas, ad quas est in potentia. Unde licet materia secundum se et absolute accepta sit simplex secundum substantiam per 59[22]), et sic una per privationem omnis formae, tamen talis unitas non removet multitudinem essentiarum coexistentium in materia sub esse potentiali.

»Si etiam attendamus secundum modum praesentis distinctionis, videlicet quod ens, quod fit, quandoque est sub quodam ordine ad actum determinatum, quem respicit et ad quem est in potentia secundum rationem alicuius determinati ordinis ad ipsum actum«[23]), secundum hoc solum est determinabile uno solo actu, quem sic respicit, sicut »essentia corporis caelestis, quae non est in potentia ad suam formam, puta animam, cum cointellecta privatione alterius formae, sed ad ipsam suam formam tantum, qua eius potentialitas determinatur. Nec per aliam formam determinabilis est, nec a tali ordine ad hanc determinatam formam absolvi potest eo, quod sibi competit secundum rationem suae essentiae«[24]).

Et hoc de primo.

E De secundo considerandum, quod tribus modis contingit ens, quod fit et est in potentia, esse in ultima sui dispositione ad formam suam.

»Uno modo, qui proprius est substantiis et modum substantiae habentibus, qui causatur et a generante et universaliter ab agente substantiam in actum essen-

17) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.2., 1; Pagnoni-Sturlese 308,37–43
18) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.2., 2; Pagnoni-Sturlese 309,44–48
19) cf. Arist., Metaph. X 4, 1055a6–7
20) cf. Arist., Metaph. VII 7, 1032b30–1033a1; De gen. et corr. I 5, 320b16–17
21) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.2., 2–3; Pagnoni-Sturlese 309,48–56
22) cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–2
23) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.2., 6; Pagnoni-Sturlese 310,78–81
24) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.2., 7; Pagnoni-Sturlese 310,88–94

105 stat *om.* *O* 106 talium formarum: formarum talium *O* 112 formarum: formam *O*
125 actu: actum *V*

Digitized by Google

di«[25]) »et a forma ipsa substantiali tamquam formaliter actuante totam subiectam materiam«[26]). Et sic »in generatione seu institutione formarum ultima dispositio ad formam est ea dispositio, quae est necessitas, secundum quam subiecta materia, quae est id, quod fit sive ens in potentia, non abicit formam, sed necessario sunt simul«[27]).

»Alio autem modo attenditur ultima dispositio ad formas accidentales, puta calidum et huiusmodi. In huiusmodi enim non est distinguere inter ultimam dispositionem subiecti et ipsam formam talem accidentalem secundum rationem essendi, dum subiectum actu informatur tali forma, sed ipsa talis accidentalis forma est ultima dispositio subiecti eo, quod accidentia non sunt nisi dispositiones subiecti, et haec est essentia eorum, secundum quod accidentia non sunt entia, nisi inquantum sunt dispositiones entis«[28]).

Tertio modo attenditur ultima dispositio subiecti ad formam perfectionalem ita, quod quaelibet earum est in potentia in subiecto sibi proprio et in ultima dispositione ad actum suum completum. Supponunt enim huiusmodi perfectiones ens praedicto modo constitutum et secundum esse substantiale et accidentale, et ideo huiusmodi formae non sunt ipse modus vel ultima dispositio eius subiecti, cui insunt, sed praesupponunt huiusmodi dispositionem in subiecto, cui insunt. Et ideo huiusmodi formae possunt inesse et non inesse subiecto nihilominus stante eodem modo sub ultima dispositione ad hanc formam. Verbi gratia: lumen potest inesse et non inesse aeri praesente vel absente corpore luminoso aere nihilominus manente semper in eadem ultimata sui dispositione ad hanc formam luminis.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis apparet tertium quoad utrasque formas, scilicet quae vel sunt F
principium entis vel perfectionales. Actus enim primae formae vel est semper, et secundum suam speciem et individuum est necessarium et per se, et tunc non est acquisitus potentiae subiecti a potentia causae agentis per motum, sed ab altiori principio, scilicet separato, et ideo, sicut est in materialibus, de quibus exemplificamus in 77[29]) et 78[30]) et etiam in isto elemento tamquam in nobis notioribus, ita est etiam suo modo in supernaturalibus hoc excepto, quod ibi determinatur actus per potentiam, ut supra habitum est[31]). Vel actus talis formae non est necessarius neque per se, et tunc subiectum potest stare sub esse potentiali et potest esse in potentia respectu talis formae, licet non sit in potentia ad aliquam talium forma-

[25]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.3., 2; Pagnoni-Sturlese 311,9–13
[26]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.3., 4; Pagnoni-Sturlese 312,40–41
[27]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.3., 5; Pagnoni-Sturlese 312,48–51
[28]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.2.3., 6; Pagnoni-Sturlese 312,52–58; Arist., Metaph. VII 1, 1028a18–20
[29]) cf. Procl., Elem. theol. 77; Vansteenkiste 294; Boese 41,1–3
[30]) cf. Procl., Elem. theol. 78; Vansteenkiste 294; Boese 41,1
[31]) supra, prop. 77 L

152 sed ... insunt *om. O* 163 separato: separatio *V* | quibus *om. O*

Digitized by Google

rum, nisi inquantum stat sub forma generis. Et ideo huiusmodi forma non fit in subiecto nisi per potentiam agentis naturalis, quod non agit »aliquod ens nisi ex potentia modo praedicto. Et quia invenit potentiam sibi terminatam per actum aliquem eiusdem generis cum forma inducenda, ideo est ibi quaedam contrarietas sive quaedam proportionata resistentia ipsius subiecti ad potentiam talis agentis. Ex quo contingit omnem talem formam inducendam fieri per motum et in tempore determinato«[32]).

»Hoc autem interest inter formas substantiales et accidentales: Quoniam omnes formae generabilium et corruptibilium sunt unius generis, forma autem generis determinata per aliquam formam specificam importat privationem omnis formae specificae circa idem subiectum, hinc est, quod huiusmodi formae habent quandam disparationem ad invicem et talem distantiam, ut nullo modo compatiantur se circa idem subiectum. Et ideo solum una unius potentialis subiecti est informativa in genere substantiae. Non sic autem in accidentalibus, cum sint diversorum generum. Et ideo una non necessario excludit aliam. Et ideo simul possunt plures formae diversorum generum inesse uni subiecto, non autem plures unius generis«[33]).

Hoc igitur est potentia subiecti, quae per potentiam agentis naturalis potest transire in actum, scilicet potentia subiecti, quae in ultima sui dispositione est ipse actus sive forma secundum actum, nec est alia dispositio media inter ipsam et proprium subiectum, qua videlicet subiectum stet sub hac forma, sed ipsamet est ultima dispositio subiecti, ut praemissum est.

Aliae autem formae, scilicet perfectionales, non sunt talis modi, non enim ex ipsis et subiecto fit aliquod ens modo praedicto, sed potius sunt alicuius entis perfectiones. Ex hoc autem, quia requirunt primam et secundam compositionem in subiecto, maiorem accidentalitatem habent respectu substantiae quam formae accidentales praedictae: »non enim insunt nisi mediantibus aliquibus dispositionibus accidentalibus, quas oportet praevenire in subiecto, quibus dispositionibus constituatur subiectum in genere alicuius entis secundum accidens, puta perspicuum, tersum, politum, rarefactum et similia«. Talis autem praeventio non est, »sicut quantitas praeexistit qualitati« exigitive, cum utraque immediate informat substantiam, »sed saepe dictae formae sic superveniunt substantiae dicto modo informatae, ut prius natura respiciant ipsas formas et eis mediantibus ipsam substantiam«[34]).

Et quia »huiusmodi dispositio, quam perfectionem dico, quae praedicto modo secundum rationem actus inest, actus tantum est ita, ut non sit in essentia eius,

[32]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 33 3; Imbach 107,74–79
[33]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 35 1–2; Imbach 107,3–108,13
[34]) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 37 1–2; Imbach 108,40–109,51

174 fieri per motum: per motum fieri *V* 180–181 compatiantur: compatiuntur *V* 181 idem *om. V* 191 perfectionales: perfectibiles *V* 192 subiecto: subiecta *V* 198 praeventio: privatio *O* 199 praeexistit: que existit *O*

Digitized by Google

quaecumque sit illa, distinguere inter potentiam et actum, ut videlicet eadem essentia aliquando sit sub esse potentiali, aliquando autem sub actuali eo, quod inest actui formali inquantum actus, qui inquantum huiusmodi non potest esse ens in potentia«[35]), »hinc est, quod agens, quodcumque sit, quod potentia sua activa facit ipsam in subiecto, agit totam essentiam eius in esse, non ex esse potentiali, quod praecedat in subiecto, nisi velimus ipsam receptibilitatem subiecti vocare esse potentiale formae, quod improprie dicitur«[36]).

Verum, quoniam potentia activa agens dictas perfectiones in aliquo perfectibili, quod ex hoc est in potentia, non agit eas ex subiecto stante sub forma generis vel sub aliqua forma contrarietatem habente ad formam inducendam, sed secundum quod unaquaeque earum secundum se et absolute respicit suum perfectibile, ideo unaquaeque earum modo simplici et indivisibiliter adest et abest suo perfectibili secundum simplicem et instantaneam dependentiam a sua causa.

Ex his apparet, quod omne ens in potentia procedit in id, quod est actu ex ente secundum actum, quod habet potentiam activam per 77[37]). Ideo omne, quod fit, ex duplici fit potentia.

COMMENTUM

Et enim ipsum oportet idoneum esse et potentiam imperfectam habere et faciens secundum actum eius, quod est potentia existens, potentiam praehabere perfectam. Omnis enim actus ex potentia inexistente procedit; sive enim faciens non habeat potentiam aliquam, quomodo operabitur aut aget in aliud? Sive quod fit non habeat eam, quae secundum idoneitatem potentiam, quomodo utique fiet? Faciens enim in potens pati agit omne, sed non in contingens et quod non natum est ab ipso pati.

Probatio elementi talis est: Omne existens idoneum recipere, id est habens potentiam imperfectam et requirens faciens secundum actum eius, quod est existens in potentia, id est praehabens potentiam perfectam, fit ex duplici potentia; sed omne, quod fit, est huiusmodi: ergo etc.

Minor apparet per 77[38]). Maior sic declaratur in littera ibi: *Omnis enim.* Omnis actus, sive sit perfectio operantis sive rei operante, fit ex inexistente potentia; sed actus, qui est perfectio operantis, fit ex inexistente potentia perfecta per 27[39]), actus etiam, qui est perfectio rei operatae, fit ex inexistente potentia imperfecta

35) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 40 5; Imbach 111,24–29
36) cf. Theodor. de Vrib., De nat. contr. 41 1; Imbach 111,36–39
37) cf. Procl., Elem. theol. 77; Vansteenkiste 294; Boese 41,1–2
38) cf. Procl., Elem. theol. 77; Vansteenkiste 294; Boese 41,1–5
39) cf. Procl., Elem. theol. 27; Vansteenkiste 277; Boese 18,1–2

211 formae: forma *V*   217 simplicem: simplicitatem *V*   222 idoneum esse: esse idoneum *O*

Digitized by Google

per 77[40]). Cum ergo omnis potentia aut sic perfecta aut imperfecta per 78[41]), et omne existens idoneum recipere actum, cum non possit se ipsum in actum reducere, requirat faciens secundum actum, ergo omne existens idoneum etc.

Maior istius prosyllogismi apparet, quia nec faciens operabitur, nisi habeant potentiam faciendi et transmutandi aliud inquantum aliud, nec quod fit, potest fieri, si non sit idoneum potentia sua passiva transmutari ab alio inquantum aliud.

Cuius rationem statim subiungit ibi: *Faciens*. Omne faciens agit in potens pati et non in contingens et quod non est natum ab ipso pati: ergo habet potentiam passivam. Sed cum non sit actu se ipso, sed ab alio: ergo etc.

[40]) cf. Procl., Elem. theol. 77; Vansteenkiste 294; Boese 41,1–5

[41]) cf. Procl., Elem. theol. 78; Vansteenkiste 294; Boese 41,1

242 ibi *om. O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 80
OMNE CORPUS PATI SECUNDUM SE NATUM EST, OMNE AUTEM INCORPOREUM AGERE, HOC QUIDEM OPERATUM ENS SECUNDUM SE, HOC AUTEM PASSIONALE; PATITUR AUTEM ET INCORPOREUM PROPTER COMMUNIONEM AD CORPUS, UT POSSUNT AGERE, ET CORPORA PROPTER INCORPOREI COEXISTENTIAM

Postquam ostensae sunt esse duae potentiae, scilicet perfecta et imperfecta sive activa et passiva, nunc auctor ostendit, quibus rebus in universo proprie conveniat pati et quibus agere dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam tria sunt facienda secundum tres partes ipsius elementi. Circa primam partem duo ostendam, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de corporis duplici acceptione, secundo de corporis hic intenti descriptione, tertio de ipsius in esse constitutione et compositione.

De primo sciendum, quod, sicut ostensum est super 20[1]), corpus dicitur duobus modis. A »Uno modo corpus est essentia substantialis corporeae substantiae, et secundum hoc invenitur et est repositum in praedicamento substantiae per suam essentiam«[2]). Alio modo dicitur corpus, quod est quantitas actualium dimensionum superficie vel superficiebus terminatum[3]).

In corpore primo modo accepto »invenimus aequivocationem, quia non omnia corpora reducuntur in eadem substantialia principia«[4]), sicut apparet de corporibus generabilibus et corruptibilibus et de caelestibus et aeternis. Et ideo differunt plus quam genere, licet logicus[5]) ponat ea in eodem genere secundum famositatem, cum tamen secundum rei proprietatem sint generum diversorum: corruptibilia enim et incorruptibilia differunt plus quam genere, ut dicit Aristoteles circa finem X *Metaphysicae*[6]).

1) supra, prop. 20 A; Sturlese 65,20–25
2) cf. Theodor. de Vrib., De corp. cael. 1 2–3; Sturlese 379,9–11
3) cf. Theodor. de Vrib., De corp. cael. 2 1; Sturlese 381,74–75
4) cf. Theodor. de Vrib., De corp. cael. 1 3; Sturlese 379,12–14
5) cf. exempli gratia Petr. Hisp., Summul. log. 2,11; De Rijk 20, ubi 'arbor Porphyriana' ponitur
6) cf. Arist., Metaph. X 10, 1058b28–29, 1059a9–10; cf. Theodor. de Vrib., De corp. cael. 1 3; Sturlese 379,14–20

13 Nota totum diligentissime *adn. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

Corpus vero secundae acceptionis »aliquo modo analogice praedicatur de corporibus caelestibus et istis inferioribus, non referendo ea ad sua prima principia«[7]), »sed considerando ea, inquantum sunt dispositiones talium corporum secundum suas partes, in distinguendo eas secundum situm et non sinendo eas simul esse et secundum alias proprietates communiter repertas in utroque genere corporum. Et tale corpus dicitur etiam communiter, non univoce, sed secundum analogiam sive secundum prius et posterius«[8]).

Et hoc de primo.

B De secundo sciendum, quod substantia corporea sive essentia substantialis corporeae substantiae sic describitur, quod est substantia continua, in qua possunt poni tres diametri, scilicet longitudinis, latitudinis et profunditatis orthogonaliter se intersecantes in omni parte sui.

Dixi autem 'substantia' ad differentiam corporis, quod est quantitas, quod consequitur ad corpus, quod est substantia, quia non accipitur secundum esse ipsius, sed tantum secundum rationem mensurae quantitatis, et ideo est accidens; propter quod etiam istae dimensiones succedunt sibi manente eadem substantia corporis, sicut, cum cera comprimitur, diversificatur secundum figuras et tamen manet idem corpus. Si vero est aliquod corpus, quod semper servat easdem actuales dimensiones suas, hoc non habet a natura corporeitatis, sed a forma naturali superaddita corporeitati. Similiter, si aliquod corpus non est divisibile, hoc non habet indivisione ratione corporeitatis, "cum omne continuum sit divisibile" etc.[9]), sed ratione formae suae naturalis.

Continuitas autem est forma materiae, quia, cum sit idem susceptibile continuationis et discontinuationis et forma continuitatis non sit susceptibilis incontinuitatis sive discontinuationis, oportet, quod id, quod est susceptibile utriusque praedictorum, sit aliud a forma continuitatis. Et tale susceptibile diversarum formarum non est nisi materia, et ideo patet, quod substantia corporea, quam diximus esse substantiam continuam, est composita ex forma continuitatis et ex prima materia sive hyle, quia continuitas est prima forma materiae et est haec substantia aliquid in potentia et aliquid in actu. In potentia enim est id, quod est susceptibile dimensionis secundum actum; in actu vero est corpus continuum, et sic omne corpus est aequaliter corpus cum omni corpore.

Et hoc de secundo.

C Circa tertium considerandum, quod principia diversimode se ad invicem habentia diversa constituunt et componunt entia.

Dico autem principia intrinseca qualitative rem intrinsecus constituentia. Si enim sic conveniant, quod non remaneant in ratione, natura seu proprietate prin-

7) cf. Theodor. de Vrib., De corp. cael. 2 2; Sturlese 381,78–80

8) cf. Theodor. de Vrib., De corp. cael. 2 2; Sturlese 381,83–88

9) Procl., Elem. phys. I 5; Boese 32,7

35 analogiam: analogicam *O* 45 cum cera: tum tria *O* | tamen: cum *O* 50 etc. *om. V*
65 conveniant: conveniat *O*

Digitized by Google

cipiorum, sed agente altiori causa determinentur in ulteriores naturas per recessum a propria proprietate simpliciter, tunc constituunt corpus partibile, crassum et mobile. Verbi gratia: generales principiorum proprietates sunt simplicitas, spiritualitas et infinitas per declarationem 4[10]), quae, cum determinantur in ulteriores naturas per totalem recessum a sui ipsorum proprietate, scilicet per determinationem in oppositas condiciones, quae sunt partibilitas, quae opponitur simplicitati, crassitas, quae spiritualitati, finitas sive circumscriptibilitas, quae infinitati, necessario constituunt rem partibilem, crassam et circumscriptibilem, quae est corpus. Hoc enim est compositissimum et inter omnes naturas crassissimum et solum vere circumscriptibile et mobile.

Verum, quia in corpore invenimus aequivocationem propter diversitatem principiorum, ut supra 20[11]) dictum est ex Aristotele[12]), sciendum, quod, licet omne corpus conveniat in dicto modo constitutionis, tamen talia principia differunt inter se et in habitudine ad constitutum ex eis. Inter se quidem, quia alia et diversarum rationum sunt principia corporis generabilis et corruptibilis, alia ingenerabilis et incorruptibilis. Cum enim tria sint principia naturae, materia scilicet, forma et privatio, ut supra habitum est[13]), quae Aristoteles investigavit ex entium naturalium transmutatione et ex modo transmutationis, ita videlicet, ut res, puta corpus, ex eo, quod transmutatur secundum substantiam, habeat haec tria principia, scilicet materiam, quae est simpliciter ens in potentia, et formam substantialem, qua res substantialiter est et formaliter id, quod est secundum rationem quiditatis et essentiae suae; item tertium, quod est privatio opposita formae substantiali, haec igitur tria sunt principia secundum substantiam entium generabilium et corruptibilium.

Sunt autem et alia entia, in quibus inveniuntur haec tria principia, quae sunt communia toti naturae seu generi entium naturalium, principia, inquam, quae sunt materia, forma et privatio, communia omnibus entibus mobilibus communitate quadam analogiae.

Quia enim corpus caeleste non est transmutabile in sua substantia, sed secundum locum, ideo non invenitur in eo subiectum, quod sit in potentia ad transmutationem secundum substantiam, et per consequens nec privatio in potentia formae substantialis corporalis, sed aliquid proportionaliter simile et secundum modum suae transmutationis et secundum modum potentiae ad talem transmutationem. Aliter enim non accipitur materia in physicis nisi, ut est per se subiectum transmutationis, et secundum hoc in corpore caelesti, inquantum est ens physicum, corpus quodammodo est materia, ubi, ad quod movetur, forma, ubi, a quo, privatio. Et ideo corpus caeleste, si accipiatur secundum se, nullam prorsus habet materiam, sed quantum ad hoc est quodammodo simplex et incompositum, sed

[10]) supra, prop. 4 B; Sturlese 105,129–131
[11]) supra, prop. 20 A; Sturlese 68,112–114
[12]) cf. Arist., Phys. I 7, 190b17–191a7
[13]) supra, prop. 79 B,n.2

73 et circumscriptibilem: incircumscriptibilem *O* 102 caeleste *corr. in marg. O*

Digitized by Google

nec habet aliquam formam substantialem praeter motorem suum, licet sit compositum, prout est receptibile continuationis.

Haec est sententia Aristotelis in VIII *Metaphysicae*[14]) suae, ubi investigat principia corporis caelestis, inquantum est ens, ubi, cum ostendisset principia corporis generabilis et corruptibilis, »postea transferens se ad corpora ingenerabilia et incorruptibilia, scilicet caelestia, dicit[15]) in eis nullam esse materiam sic: "In substantiis vero naturalibus, sed aeternis est alius sermo. Rectum est igitur, ut quaedam non habeant materiam"«[16]); et infra[17]): »Sed substantia eorum est subiectum«[18]), et ponit exemplum de eclipsi, et nota ibi commentum.

Sic ergo apparet diversitas principiorum in corpore caelesti et inferiorum, si ad se invicem conferantur. In habitudine enim ad constitutum ex eis differunt, quia principia corporis caelestis prius natura sunt entia simpliciter et determinantur ad individuum; in corpore vero generabili prius natura sunt individualia quam secundum speciem, ut apparet super 78 in declaratione[19]).

Et hoc de primo principali.

Circa propositum primae partis tria faciam, quia primo ponam passionis multiplicem intentionem et ex hoc ipsius pati diversam acceptionem, secundo passibilitatis et impassibilitatis duplicem rationem, tertio ex his propositi explanationem.

D De primo sciendum, quod passio uno modo dicitur qualitas, secundum quam contingit alterari. Et sic passio est species qualitatis, quam vocamus passionem vel passibilem qualitatem.

Alio modo dicitur et est passio huius actio et passio in subiectum, quae ad agens relata est actio, ad patiens autem relata est passio. Et sic dicta "passio" est praedicamentum, quod describitur, quod "est effectus illatioque actionis"[20]).

Tertio modo passio est alteratio et motus magis nocive in his, quae sensum habent, et est lamentabilis propter nocumentum. Et sic passio magis facta abicit a substantia.

Quarto modo passio est affectio sensitiva, quae etiam subdividitur in gaudium, dolorem, spem et metum. Est praeterea passio salus et perfectio, sicut sensatio et intelligere sunt quaedam passiones.

Ex praemissis habetur secundum Avencebrol III libro 14 cap. *Fontis vitae*[21]), quod "patiens aut est essentia formata aut virtus aut forma corporalis aut motus" et sic pati idem est, quod est recipere, et passio receptio. Et sic omne recipiens influen-

14) cf. Arist., Metaph. VIII 4, 1044a32–35
15) Arist., Metaph. VIII 4, 1044b6–7
16) cf. Theodor. de Vrib., De corp. cael. 1 5; Sturlese 379,33–380,36
17) Arist., Metaph. VIII 4, 1044b9
18) cf. Theodor. de Vrib., De corp. cael. 1 5; Sturlese 380,38
19) supra, prop. 76 L
20) Auctor. Arist. 33,n.11; Hamesse 307,76
21) Avenc., Fons vitae III 14; Baeumker 109,10–12

110 vero *add.* non *in marg. m. post. V*

Digitized by Google

tiam dicitur pati, et omne qualitercumque motum est patiens et praecipue illud, cui inducitur forma qualiscumque, et sic etiam illud, quod dividitur, dicitur pati. E

Et hoc de primo.

De secundo notandum, quod »ratio et causa passibilitatis in rebus compositis ex contrariis est propter mixtionem miscibilium ad invicem talem, quod miscibilia magis formalia non ita praedicantur aliis materialibus et passivis, quin potius mixtione, non solum quando est in fieri, sed etiam quando est in facto esse et forma mixtionis, ipsa, quae dicta sunt magis formalia, sustineant a materialibus et passivis ex aliquali, ut ita loquar, reactione nonnullam physicam repugnantiam, et sic destruitur proportio ipsorum miscibilium ad invicem«[22]).

Si igitur sunt aliquae res non compositae ex contrariis, quale est corpus caeleste, ubi non habet locum mixtio et per consequens nec alteratio nec generatio nec corruptio, illae sunt et dicuntur vere impassibiles per contrarium ad corpora passibilia.

Est et alia ratio passibilitatis, scilicet esse partem alicuius universitatis, in qua sint principia activa et passiva, »ut in virtute unius principii hoc quidem agat, hoc autem patiatur, quod necessarium est in omni actione et passione propter mutuum respectum, quem important, qui respectus seu habitudo naturalis descendit in ea ex uno communi principio talis universitatis«[23]). Si igitur aliqua non sunt partes unius universitatis, illa non sunt passibilia ab invicem, et sic agere et pati et per consequens passibilitas et impassibilitas accipiuntur largius quam in praemissis. F

Et hoc de secundo.

De tertio considerandum, quod, quia essentia substantiae corporalis est intra essentiam quantitatis propter eius circumscriptibilitatem, ut supra dictum est[24]), et partes quantitatis sunt sibi similes et non habent differentiam inter se in intellectu quantitatis, ponamus ergo unam ex suis partibus minimam, de qua loquamur. Ista pars aut est divisibilis in effectu aut indivisibilis, et sic pars non accidentalis, ut punctum, quod non est pars corporis et corpus, non resolvitur seu dividitur in illud nisi accidentaliter nec naturaliter nec essentialiter, quia punctum accidens est subsistens in corpore et non est de natura eius, sed naturalis ex partibus quantitatis substantiae mundi. Si erit ista pars indivisibilis, omnes partes, cum sint eiusdem rationis, erunt indivisibiles; si divisibilis, aut erit simplex substantia aut accidens simplex aut accidens compositum cum substantia. Non primo modo, quia sic nec esset sensibilis nec divisibilis, nec ceterae partes essent divisibiles nec sensibiles et necesse esset ex hoc, quod corpus, quod est compositum ex partibus, esset insensibile et indivisibile. Si secundo modo, ergo accidens subsistit in non

[22]) cf. Theodor. de Vrib., De dot. corp. glor. 7 2; Sturlese 274,54–61

[23]) cf. Theodor. de Vrib., De dot. corp. glor. 8 4; Sturlese 275,100–103

[24]) supra, prop. 80 A

152 quidem: quid *V* 157 per consequens: pars *O* 160 intra: inter *V* 161 circumscriptibilitatem: circumscriptionem *V* 162 et²: gloria quia *V* 171 partes: pars *O* | essent: erunt *V*

Digitized by Google

substantia, quae sustineat, quod est impossibile. Ergo relinquitur, quod haec pars est accidens compositum cum substantia, et substantialitas eius est praeter accidentalitatem eius, quae substantialitas est essentia simplex, in cuius totalitate infusa est essentia quantitatis. Et per consequens erit indivisibilis, quia impossibile est invenire partem, quae non dividitur eo, quod omnes longitudines corporis sunt divisibiles usque in infinitum, et necesse fuit hoc, ideo, quod impossibile est aliquod resolvi seu dividi in non genus suum. Si enim proposita pars quantitatis divideretur in partem, quae non dividitur, necesse esset, quod pars illa aut non esset aut substantia simplex esset, quorum utrumque est impossibile.

Ponamus evidentiae maioris gratia partem, quae sic omnino est minima partium, quae sit indivisibilis. Haec pars aut est pars, aut non pars. Si pars est, pars alterius partis, quae, cum adiuncta fuerit ei, erit maior, quam prius erat sola. De secunda autem, quae adiungitur primae, quid dicendum? Est divisibilis, an non? Si non, et prima iam erat non divisibilis, ergo pars, quae est composita ex eis, non potest esse divisibilis, et si duae partes coniunctae non sint pars divisibilis, ipsae duae tunc et pars una erunt aequales. Erunt ergo duo aequalia uni, quod est inconveniens. Si vero pars proposita non est pars, non posset inveniri aliqua pars proposita maior ea, quia si inveniretur, necesse esset vel pars minima partium, quae est proposita, esset pars illi, et unaquaeque pars corporis, cum adiungatur alii, pars coniuncta ex utraque maior erit partibus simplicibus componentibus. Ergo pars maior parte proposita minima partium scilicet est et non est, quod contradicit. Ergo et pars minima partium non est non pars. Ergo est pars. Et cum fuerit pars necesse est, ut sit divisibilis, ut supra probatum est.

Relinquitur ergo, quod omne, quod corpus, aptum natum est pati divisionem secundum se ipsum. Et si non dividitur actu, hoc est propter continentiam formae substantialis.

Et hoc de tertio et per consequens de toto primo principali.

Circa secundam partem duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia ponam incorporei multiplicem acceptionem, secundo incorporei constitutionem, tertio incorporei subdivisionem.

G De primo sciendum, quod, sicut habetur in libro, qui dicitur *Clavis physicae*[25]), circa medium, differentia est inter corpus, incorporeum et corporale. Corpus enim secundum eum est "omne, quod longitudine, latitudine et altitudine extenditur. Incorporeum est, quod praedictis spatiis omnino caret, ut est vita omni materia carens. Corporale vero est, ut color et forma et similia, quae neque corpus sunt, quia circa corpora intelliguntur, neque incorporea sunt, quia corporibus semper adhaerent. Si ergo lux color est et formas rerum sensibilium detegit,

[25]) Honor. August., Clavis phys. 320 (Eriugena, De divis. nat. V,n.11; PL 122,882C–D)

177 indivisibilis: divisibilis *O* 179 hoc *om. O* 183 gratia: octavam *O* 184 indivisibilis: individuum *V* 187–188 ergo ... divisibilis *om. sed suppl. m. post. in marg. V* 190 posset *coni.*: possit *codd.* 190–191 non ... proposita *om. sed suppl. m. post. in marg. V* 206 longitudine: longitudinem *V*

Digitized by Google

quid impedit, ut dicatur neque corpus neque incorporeum, sed medium quoddam, quod corporale dicitur atque sensibile?". Haec in dicto libro.

Ex praemissis colligitur, quod incorporeum dicitur omne, quod caret omni dimensione sive secundum intellectum tantum et non secundum rem, sicut materia, quae in essentia sua non est dimensio, a qua tamen non potest separari nisi per intellectum, sive secundum rem et intellectum. Et hoc sive per se tantum, ut forma materialis, quae etiam extenditur et dividitur per accidens, sive per se et per accidens, sicut forma immaterialis. Et hoc dupliciter, sive cum respectu ad corpus sive sine eo respectu.

Si primo modo, sic anima sive totalis sive partialis est incorporea. Si secundo modo, sic omnes intellectuales hypostases et eis gradu naturae supereminentes sunt incorporeae.

Patet igitur, quod incorporeum multipliciter accipitur.

Et hoc de primo.

Quantum ad secundum considerandum, quod incorporeum ultimis duobus H modis acceptum sic constituitur sicut et immobile, per 76[26]), ita videlicet, quod principia constitutionis suae vel remanent simpliciter in ratione et proprietate sua, scilicet in simplicitate, spiritualitate et infinitate, et sic constituunt entia ut simpliciter et secundum speciem, quae vere omnia incorporea sunt, sicut nullum respectum habentia ad corpus, respectum, dico, causae formalis, non efficientis vel finalis, et sic sunt simplicia spiritualia et quodammodo respectu inferiorum infinita. Vel talia principia non remanent simpliciter in ratione et natura propria sicut in iam dictis entibus, nec etiam distrahuntur simpliciter in ulteriores naturas, ut supra ostensum est[27]) de constitutione corporis, sed medio modo se habent in constitutione suorum principiatorum, ita tamen, quod prius natura sint entia secundum speciem, quam determinentur in individua, et sic constituunt animas caelorum, angelos et animas humanas, quae etiam sunt et dicuntur vere incorporeae substantiae.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis colligitur tertium, scilicet quod incorporeorum quaedam sunt I entia ut simpliciter et secundum speciem, et per consequens actus simplices omnino separati utpote non habentes aliquem respectum formalem ad corpora, ut intellectuales hypostases et res eis praestantiores. Quaedam sunt entia non ut simpliciter, sed ut haec et particularia, et sic etiam non sunt actus simplices, sed concernunt partes substantiae suae, licet non habeant respectum ad corpora, ut communiter modo tenetur, licet Origenes[28]) et auctor *Clavis physicae*[29]) sentiant oppositum, quibus etiam videtur concordare Augustinus Aurelius in suo *Hexaeme-*

[26]) cf. Procl., Elem. theol. 76; Vansteenkiste 293; Boese 40,1–2

[27]) supra, prop. 80 C

[28]) cf. Orig., Peri Archon II 32; Crouzel-Simonetti 252,33–254,76

[29]) cf. Honor. August., Clavis phys. 328 (Eriugena, De divis. nat. V,n.13; PL 122,884C–D)

221 eis: eius *V* 237–238 incorporeae: corporee *V* 245 suae *om. O* 246 *Clavis*: clarus *O*

Digitized by Google

ron[30]). Et talia entia sunt spiritus separati, quos angelos nominamus. Sunt etiam tertio entia incorporea, quae etiam, ut supra ostensum est[31]), sunt entia ut haec, quorum quaedam, licet sint simpliciora angelicis spiritibus, puta animae caelorum, quaedam autem compositiora ipsis, sicut animae humanae, tamen utraque entia ultimo enumerata habent respectum essentialem formalem ad corpora, licet prima sint se totis coniuncta et separata, secunda vero partim coniuncta et partim separata, ut inferius apparebit[32]).

Et hoc de primo secundae partis.

Circa propositum secundae partis tria faciam, quia primo dicam de agere et facere in generali, secundo de agere in speciali, tertio ex his ostendam propositum in universo totali.

K De primo sciendum, quod facere sive agere sumitur communiter et stricte, secundum quod est contractum ad agens physicum.

Communiter quidem actio sive factio est, quocumque modo procedit actus ab agente in id, quod quocumque modo subicitur ei, ut id, in quod fluit actus agentis. Et sic facere est genus et convertitur cum motu et per consequens omne movens dicitur agere et omne agens movere et sic etiam dicit Gilbertus Porretanus[33]), quod "omnis actio in motu et omnis motus in actione firmabitur".

Stricte vero sumendo facere sic probat Aristoteles in I libro *Peri geneseos*[34]), quod "movens est in plus quam agens" sive faciens, quia omne agens movet et non e converso. »Agens enim secundum suam speciem et virtutem est contrarium patienti et, quia contraria nata sunt fieri circa idem, oportet, quod agens etiam patiatur«[35]) ab eo, in quod agit. Non autem omne movens movetur vel patitur, sed quandoque est omnino immobile, ut primus motor, quandoque movetur quidem, sed non ab illo, ut corpus caeli, quandoque autem movet et movetur ab eo, quod movet, sicut in inferioribus.

Ergo patet, quod non omne movens agit, sed e converso.

Attendendum tamen, quod »neque agere neque pati est motus«[36]) eo modo, quo motus dicitur in aliquo praedicamento, scilicet quando termini motus ibi sunt. Licet enim motus videatur reduci ad actionem et passionem secundum quod actio et passio et unus motus in mobili, quia cum omne agens physice et patiens moveatur, et ita haec ambo includat motum, tamen, si aliquod istorum esset per se terminus motus, sequeretur, quod motus esset motus, et sive hoc sit ut subiecti sive ut termini, semper vadit in infinitum.

30) cf. Aug., De Gen. ad litt. III 10; Zycha 74,5–8
31) supra, prop. 80 H
32) infra, prop. 81 D
33) Lib. sex princ. 2,n.20; Minio-Paluello-Dod 39,11–12; cf. Alb., Lib. de sex princ. II 5 (Borgnet 326a)
34) cf. Arist., De gen. et corr. I 6, 323a20
35) cf. Alb., De gen. et corr. I 4 4; Hoßfeld 153,55–57
36) cf. Alb., Phys. V 1 6; Hoßfeld 412,24; Arist., Phys. V 2, 225b13–14

253–254 secunda ... separata *om. O* 259 stricte: districte *V* 265 motus: moto *O* 268 est contrarium: contrarium est *O*

Digitized by Google

Et hoc de primo.

Sed quia actio incorporei utpote separati a motu et materia sive proprie sive L communiter dictis est supernaturalis, ideo, ut de ipso magis proprie dicatur, distinguendum primo eius diversam acceptionem.

Dicitur enim uno modo secundum naturam moralem, et sic differunt agere et facere, quia actio est omnis operatio voluntaria, factio autem est operatio artis super aliquam materiam.

Secundo modo agere sumitur communiter, secundum quod opponitur ad pati communiter dictum a pathin, et sic omne, quod alteri aliquid influit, est agens, et recipiens influentiam est patiens, et sic accipit agere sive actionem Avencebrol libro III *Fontis vitae* cap. 13 post principium[37]), ubi discipulo dicenti: "Nescio quid est haec actio aut quomodo est, vel quare est, Magister respondet: Quid sit esse huius actionis, hoc est rem dare formam suam alii rei ab ipsa, quando unaquaeque earum coaptatur ad hoc. Discipulus: Quomodo autem est? Magister: Quia aut secundum coniunctionem sine medio aut secundum coniunctionem cum medio; aut est cum commutatione formae agentis et deminutione aut e converso, scilicet sine aliqua deminutione qualitatum agentis, aut cum impressione virtutis agentis in rem patientem sine tempore, aut erit secundum opinionem et existimationem sicut actio rei amatae in amantem. Sed quare est haec actio rerum aliarum in aliis, hoc fit causa altissima universali, scilicet quia virtus, quae facit omnia et movet omnia per se, facit quamdiu invenerit receptibile actionis suae. Unde necesse est, ut forma universalis facta ab hac virtute sit etiam agens per se. Ergo erit factor et actor". Et infra parum[38]): Discipulus: "Forma universalis cur dicitur agens necessario? Magister: Quia factor primus excelsus et sanctus largus est ex eo, quod habet apud se, scilicet quia omne, quod est ab eo, dans et effluens est. Et quia factor primus largitor est formae, quae est apud se, idcirco non est prohibens, quin effluat; et hic fons est coercens omne, quod est ambiens et comprehendens. Unde necesse est, ut, quaecumque substantiae sunt, sint oboedientes actioni eius et sequentes eum in dando suas formas et largiendo suas vires, quamdiu inveniunt materiam paratam ad recipiendum hoc. Fluxus autem substantiarum intelligitur motus et desiderium earum circa dandi actionem, in quo imitatur factorem primum". Haec Avencebrol ubi supra.

Et hoc sufficiat de secundo.

Verum, licet tertium satis appareat ex secundo iam deducto, tamen conside- M randum. Quod omne incorporeum secundum se natum sit agere, patet. Tum quia forma universalis, quae est incorporeum quid, est agens necessario, et omne universale agens necessario partes eius sunt agentes necessario: cum ergo omne

37) Avenc., Fons vitae III 13; Baeumker 106,7–22

38) Avenc., Fons vitae III 13; Baeumker 107,10–20

285 distinguendum: distinguendo *V* 286 et[1]: etiam *V* 291 accipit: accipitur *O* 293 vel: aut *V* | sit: fit *V* 296 sine... coniunctionem *om. O* 301 universali: universaliter *V* 308 prohibens: prehabens *O* 317 forma: factor *V* 317–318 et... necessario *om. O* | omne *om. O*

Digitized by Google

incorporeum sub prime incorporeo comprehensum sit quasi pars eius ratione participationis, ipsum erit agens necessario. Tum quia subtile penetrans et pertransiens est per illud, quod est sibi obstans et oppositum, et ideo necesse est, ut omne incorporeum penetret et pertranseat per omnem, quod obstat sibi et est oppositum. Tum etiam quia substantiae simplices necesse est, ut dent se ipsas et conferant suas formas. Et etiam quia hoc, quod vires et radii, qui effluunt de corpore, sunt spirituales, signum est, quomodo effluere debent et substantiae spirituales, et etiam quia, cum nos invenerimus substantiam corpoream prohibitam ad conferendum se propter crassitudinem quantitatis et tenebrositatem eius, et tamen quantitas confert umbram suam corporibus, quae composita vel opposita sunt adeo, quod cum inveniret corpus lucidum dat ei formam suam. Quanto magis necessarium est secundum hanc considerationem, ut substantia spiritualis sive incorporea conferens sit suam essentiam et virtutem et lumen suum.

Omne autem penetrans et effluens et se conferens aptum natum est agere secundum se. Et cum omne incorporeum sit huiusmodi, ut ostensum est, necesse est omne incorporeum natum esse agere secundum se.

Et hoc de secunda parte principali.

N Circa tertiam partem replicantur conclusiones habitae et eliciuntur duae aliae ex praemissis. Prima est, quod incorporeum est operosum secundum se. Secunda, quod corpus est passionale secundum se. Quarum conclusionum probationes sunt ex opposito.

Corpus enim esse passionale ostenditur ex tribus ad praesens. Tum quia nihil habet infra se, quod sit receptibile suae actionis, cum sit ultimum in natura. Tum quia quantitas, quae circumdat corpus, est ipsum vetans agere: omne enim corpus, quanto magis accreverit eius quantitas, erit gravius ad movendum, id est ponderosius, et manifestum est, quod quidquid crescit incremento rei alterius a se necesse est, ut illa res sit per illud. Et quia ponderositas corporis augetur per incrementum suae quantitatis, constat per hoc, quod quantitas est causa efficiens ponderositatis et prohibens a motu. Tum quia dispositio rerum ordinata est ex opposito, et primum rerum est factor, non factum, movens, non motum, agens, non patiens: erit ex opposito ultimum rerum, scilicet corpus, actum, non agens, motum, non movens. Tum etiam quia corpus aut est agens tantum aut patiens tantum aut agens et patiens simul aut nec agens nec patiens; sed istis divisionibus collatis corpori invenitur sola, scilicet quod est patiens tantum: ergo per oppositum incorporeum est operosum sive activum, quia habet sub se et est sine quantitate et est vel primum vel ei propinquum. Et licet accipiat essentiam suam ab altiori, tamen respectu inferiorum est tantum agens.

O Ex praemissis eliciuntur duae ultimae conclusiones seu partes. Quarum prima est, quod incorporeum patitur propter communionem ad corpus; secunda, quod corporeum potest agere propter incorporei coexistentiam. Quod autem incorporeum aliquod uniatur corpori, patet. Tum quia aliquod agentium unitur rei, quae

328 composita vel *om.* *O* 337 secunda: et *O* 342 quia: quod *V* 344 rei alterius: alterius rei *O* 355 tamen: tantum *O* | respectu *coni.*: respectum *codd.* | tantum agens: agens tantum *O*

Digitized by Google

recipit actionem eius, et corpus recipit actionem incorporei. Tum quia omne, quod fluit, necessario unitur rei, quae sibi opposita est; sed corpus opponitur incorporeo: ergo etc. Tum quia incorporeum continet corporeum et omne continens unitur ei, quod continet. Tum etiam quia essentia incorporei extensa est extensione virtutis et sic est ubique et per consequens unitur cum omni, quod locus occupat, quale est corporeum: ergo etc.

His praemissis arguitur sic: Omne, quod unitur alii formaliter, condicionatur secundum modum eius, cui unitur; incorporeum unitur corporeo: ergo etc. Maior apparet, tum quia ex coniunctione incorporei et corporei fit aliud ab utrisque, tum quia impressiones incorporeae sunt sensibiles, tum etiam quia incorporeum corpori unitum imitatur complexiones corporis.

Secunda conclusio ostenditur sic: Nullum corpus inquantum huiusmodi est P agens, haec patet ex praemissis; sed aliquod corporeum agit, ut apparet in elementis et elementatis et etiam ipso caelo: ergo non agit inquantum corpus. Item omnis actio indiget agente, per quod est substantia eius et esse: ergo in corporea praeter naturam corporis est dare incorporeum, in quo existat et ratione coexistentis corporeum agat. Item nulla res est agens, unde est patiens; sed omne corporeum patitur secundum quod corpus: ergo non est agens secundum quod corpus, ergo secundum coexistentiam incorporei, quod est natum secundum se agere. Maior apparet, quia omnis actio fit in spirituali et omnis receptio in corporali et si fuerit substantia agens, unde est patiens, erit spiritualis et corporalis, et si fuerit agens, unde est patiens, erit spiritualis et corporalis simul: ergo nulla res etc.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Corpus quidem enim divisibile est solum et hac passibile, omniquaque ens partibile et omniquaque in infinitum. Incorporeum autem simplex ens, impassibile est. Neque dividi potest, quod impartibile, neque alterari, quod non compositum. Aut igitur nihil activum, aut incorporeum erit, si quidem corpus secundum quod corpus non agit, ad dividi solum et pati expositum. Quoniam et omne agens potentiam habet activam, quare non secundum quod corpus aget, sed secundum potentiam agendi in ipso; inefficax autem et impotens corpus secundum se: participatione ergo potentiae agit, quando agit. Quin immo et incorporea passionibus participant in corporibus facta, condivisa corporibus et assumentia partibilem illorum naturam, impartibilia existentia secundum sui ipsorum substantiam.

Probatio elementi talis est: Omne divisibile omniquaque pati secundum se natum est; sed omne corpus est huiusmodi: ergo etc.

360 incorporei *add.* ergo etc. *O* 365 etc. *om. V* 367 etc. *om. V* 370 corpori *om. O* 375 et *coni., om. codd.* 382 etc. *om. O* 385–386 partibile: patibile *V* 386 in *om. O*

Digitized by Google

Minor probatur sic: "Omne continuum divisibile est in semper divisibilia" sive omniquaque per 5 I partis *Elementationis physicae*[39]); sed omne corpus est continuum: ergo etc.

Circa istas rationes notandum est, quod esse divisibile omniquaque sive infinitum intelligendum est potentia non actu, quod etiam insinuat li divisibile sive in corpore physico, in quo est dare minimum essentia et operatione, sive mathematico, ubi, licet non statur potentia, tamen semper statur actu in parte quanta.

Deinde ibi: *Incorporeum*, probatur secunda pars elementi sic: Omne incorporeum aut est aptum natum pati secundum se aut agere aut utraque simul aut neutrum; sed tres partes divisionis sunt inconvenientes in corporeo, ut apparet: ergo omne incorporeum natum est agere secundum se.

Maior apparet per sufficientem divisionem. Minor apparet quoad tertium membrum, quia sequeretur idem secundum idem esse et non esse. Item quoad quartum membrum, cum omne, quod est, vel est actu vel potentia. Ex secundo habetur propositum. Et ideo probat primum membrum sic de quibusdam incorporeis: Nullum simpliciter ens est aptum natum pati secundum se, sed quoddam incorporeum est huiusmodi.

Maior apparet, cum simpliciter ens sit ens secundum speciem et antipostaton, et sic impartibile et simplex seu incompositum per 47[40]), et per consequens nec divisibile nec alterabile per 75 in declaratione[41]). Minor manifesta est.

Deinde ibi: *Aut igitur*, ostenditur universaliter omne incorporeum esse aptum natum agere tali ratione. Omne ens vel est corporeum vel incorporeum; sed nullum corporeum est aptum natum agere secundum se: ergo vel nihil erit activum vel ipsum incorporeum erit activum secundum se. Et deducit minorem sicut supra.

Quoniam et omne: Hic probatur ultima pars elementi sic: Omne inefficax et impotens agere secundum se, si agit participatione potentiae activae, agit, quam participat, propter incorporei coexistentiam; sed omne corpus est huiusmodi: ergo etc.

Quin immo: Hic probatur paenultima condicio sic: Omne condivisum corpori assumens partibilem naturam existens indivisibile secundum sui ipsius substantiam patitur ex condicione sui ad corpus; incorporeum quoddam est huiusmodi: ergo etc.

[39]) Procl., Elem. phys. I 5; Boese 32,7
[40]) cf. Procl., Elem. theol. 47; Vansteenkiste 283; Boese 27,1
[41]) supra, prop. 75

398 elementationis *om. O* 399 etc. *om. V* 402 essentia: entia *O* 404–405 incorporeum: corporeum *O* 405 utraque: utrumque *O* 414 ens[1] *add.* etc. *O* 416 divisibile: indivisibile *V* 418–420 sed ... incorporeum *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 420 sicut: sic *O* 425 etc. *om. V* 429 etc. *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 81
OMNE, QUOD SEPARABILITER PARTICIPATUR, PER ALIQUAM INSEPARABILEM POTENTIAM, QUAM IMMITTIT, PARTICIPANTI ADEST

Ostensis condicionibus corporei et incorporei et quod corpora possunt agere ex participatione potentiae ipsius incorporei, nunc ostendit auctor diversum modum, quo incorporeum participatur, dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa suppositum tria faciam, quia primo dicam de participatione passiva in generali, secundo ostendam plures esse modos participationis passivae in speciali, tertio ostendetur, quid separabiliter et quid inseparabiliter participatur in universo totali.

De primo sciendum, quod supposita notitia participatorum per 63[1]) aliquid dicitur participari dupliciter, ut sufficiat ad praesens. A

Uno modo, ut natura aliqua communis secundum totam essentiam suam capiatur et secundum ambitum suae potestatis ad partem suae communitatis determinetur. Et hoc est duobus modis, quia vel in his, ubi potentiale participatur ab actuali, sicut est in coordinatione formali, puta in recta linea praedicamentali, vel in his, ubi actuale participatur a potentiali, sicut est in omni ordine causali essentiali. Utrobique enim superius secundum totam essentiam suam ab inferiori capitur et secundum universalitatem suae virtutis ad partem suae communitatis contrahitur seu determinatur, quia quanto aliquid est in talibus coordinationibus superius, tanto est universalius, et quanto inferius, tanto contractius, ita tamen, quod omne inferius clauditur intra ambitum superioris sive secundum actum sive secundum potentiam, ut supra ostensum est[2]).

Alio modo dicitur aliquid participari, non quod natura secundum veritatem essentiae suae capiatur, ut dictum est in primo modo, sed secundum naturae proprietatem et secundum hanc ad modum quemdam essendi specialem determinari. Et tale commune sic determinatum et participatum a diversis nec univoce nec aequivoce dicitur de illis, sed per analogiam, sicut secundum sententiam Aristotelis[3]) ens dicitur de substantia et accidentibus, quorum praedicat essentiam, tam enim substantia quam accidens est ens per essentiam. Et sic participata per prius

[1]) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3

[2]) supra, prop. 80

[3]) cf. Arist., Metaph. V 7, 1017a7–8

5 corpora *ex corr. in marg. O*   7 quo *om. V*   14 participari dupliciter: dupliciter participari *O*   24 intra: infra *O*

Digitized by Google

et posterius participantur et insunt uni primo et per se et aliis per se, sed non primo, quibusdam etiam nec per se nec primo.

Et hoc de primo.

B De secundo considerandum, quod supposita notitia imparticipati, participantis et participati per 23[4]) et 24[5]) et 63[6]), quia imparticipatum est sui ipsius ens et non alterius et ereptum a participantibus et ex hoc commune omnibus ipsum assequi valentibus generans possibilia participari, per 23 in commento[7]) et 63[8]), participatum autem est unius tantum et non omnium, sive participetur semper et connaturaliter, sive sit illustratio in his, quae aliquando participant, et sic illud, quod participatur, ut ad praesens sufficiat, est duplex, quia vel est diversum re et intentione ab ipso participante, quod per ipsum perficitur, ut anima totalis a corpore caelesti, vel est idem re, differens tamen intentione, sicut intellectualitas, vitalitas, entitas, infinitas et bonitas inquantum sunt in ipsa anima, a qua participantur, et sunt ipsi animae tali eadem re, differentia tamen ab ipsa anima et inter se intentione, sicut satis apparet ex prius determinatis. Et omne tale participatum istius secundi modi participatur inseparabiliter, cum sit eiusdem essentiae cum participante, et per consequens se ipso et non alio aliquo ipsi participanti adest. Participatum autem primi modi, scilicet differens re et intentione ab ipso participante, adhuc est duplex, quia vel est separatum primis quinque modis separationis enumeratis super 16 in declaratione[9]), vel non est sic separatum. Si sic, tunc quia est coniunctum per essentiam ipsi participanti et adhuc nihilominus separatum in ipsa sua essentia, sicut est anima caeli ad ipsum corpus caeleste, ideo dicitur participari separabiliter et inseparabiliter, licet diversis respectibus. Si autem ipsum participatum non est sic separatum a participante, ut dictum est, tunc dicitur participari inseparabiliter, sive sit virtus in corpore corporalis, sive subiaceat passionibus et universaliter accidentibus corporalibus, sive habeat alietatem principiorum, ex quibus componatur et diversitatem partium, in quibus subsistat, sive sit receptibile extraneae naturae.

Et hoc de secundo.

C De tertio sciendum, quod etiam ex praemissis aliqualiter apparet. Omne enim ens ut simpliciter et secundum speciem secundum omnes gradus separationis a quinto exclusive et deinceps separatum, si a quocumque participatur, separabiliter participatur, cum sit conversivum ad se ipsum et sic in se ipso ens per 42[10]). Et hoc sive sit prime tale, cum omne, quod prime causa, sit exaltatum ab effectu

4) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
5) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
6) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3
7) cf. Procl., Elem. theol. 23 comm.; Vansteenkiste 275; Boese 16,3–5
8) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3
9) supra, prop. 16 E; Sturlese 28,149–29,196
10) cf. Procl., Elem. theol. 42; Vansteenkiste 282; Boese 25,1

45 et *om. V* 49 participante: participare *V* 52–53 tunc quia: quia tunc *V* 54 sicut: sic *V* 63 secundum[2]: sed *O*

Digitized by Google

per 75[11]), et sic imparticipatum per 63[12]) et 23[13]), sive primo et per se sit tale. Hoc etiam est inhabitudinale ad effectus et sic, licet omnes intentiones formaliores in eo participentur ab eo inseparabiliter, ut iam supra dictum est[14]), tamen ipsum secundum se totum est separatum et impassibile et immixtum. De anima vero caeli superius dictum est[15]), quod est secundum se totam separata et coniuncta et sic inquantum separata participatur separabiliter, inquantum vero coniuncta inseparabiliter. Quid autem sit de anima partiali et aliis formis, statim inferius apparebit.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum, scilicet propositum, tria faciam, quia primo dicam de potentiae inseparabilis, prout hic sumitur, condicione, secundo de ipsius a participato separabiliter immissione, tertio de praesentiae suae ad participans propria ratione.

D

De primo, ut clarius appareat, praenotandum, quod aliquid potest inseparabiliter participari, et hoc vel ab ente pure potentiali, qualis est materia prima, vel ab ente actuali. Et hoc dupliciter, vel corporali vel incorporali.

Si primo modo, tunc participatum trahit participans in modum sui. Forma enim est in materia non per modum materiae, ut videlicet esse formae sit ipsa materia, vel quod forma sit ibi per modum esse potentialis et ens in potentia, ut materia, sed magis est ibi per modum actus; et sic materia trahitur in modum formae participatae, quia actuatur per eam.

Si vero fiat participatio secundo modo, et hoc sive ab ente corporali sive incorporali, tunc e converso participans, cum sit ens in actu, communicat participato suum modum ita, quod participatum recipitur in eo per modum participantis, in corpore videlicet corporaliter et incorporeo incorporaliter. In talibus enim, quod ab eis participatur est ibi secundum modum participantis. Cum igitur dicitur incorporeum participare, si tale incorporeum est essentia in eo, quod essentia, tunc dicitur participare incorporaliter sive essentialiter, non quod li 'essentialiter' determinet ibi modum, si proprie loquamur, ita, ut sit sensus: essentia in eo, quod essentia, participat, ut essentia sit subiectum eius, quod participatur, nisi valde large capiendo rationem subiecti secundum declarationem 72[16]). Sed magis li 'essentialiter' determinat ibi quendam modum formalem ipsius essentiae respectu participati, ut sit sensus: participat essentialiter, id est per modum propriae essentiae, id est essentialitate sua, quae est ipsa sua essentia, quamvis formaliter significetur ad exprimendum proprium modum formalem ipsius essentiae. Et sic

[11]) cf. Procl., Elem. theol. 75; Vansteenkiste 293; Boese 40,1
[12]) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3
[13]) cf. Procl., Elem. theol. 23 comm.; Vansteenkiste 275; Boese 16,3–5
[14]) supra, prop. 66 E
[15]) supra, prop. 81 B
[16]) supra, prop. 72 C

77 hic: hoc *O* 80 potest: per *V* 89 participato: participatum *V* 92 eis: eo *O* 97 capiendo: a capiendo *O* 100 essentialitate: essentialitatem *V*

Digitized by Google

illud, quod participatur ab essentia inquantum essentia, est idem tali essentiae. Non enim essentia in eo, quod essentia habet alium modum, quam modum sibi essentialem.

Si autem tale incorporeum fuerit substantia, sicut est anima caeli, tunc participat incorporaliter seu per modum substantiae, id est per modum incorporalitatis et substantialitatis suae, et sic adhuc et participans et participatum sunt una substantia. In aliis autem, quae participant aliquid non in essentia nec in substantia, ut dictum est, talis locutio expressa terminis plerumque habet plures causas veritatis, puta aliquid recipi seu participari in corpore et esse ibi per modum corporis seu corporaliter.

Uno enim modo potest hic accipi, ut li 'corporaliter' importet modum seu formam corporis substantialem. Et secundum hoc, quod participatur a corpore est ibi corporaliter et substantialiter, quia est de substantia corporis, ut sunt principia essentiae corporalis, de quibus supra dictum est.

Alio modo intelligitur aliquid participari a corpore, inquantum videlicet participatum est aliqua dispositio seu aliqua forma participata a corpore, ut videlicet li 'corporaliter' importet modum subiecti in substantia corporis. Et secundum hoc corpus participat corporaliter prima accidentia, quibus immediate et primo substat, puta si hoc sit quantitas vel aliquae qualitates virtuales vel primae qualitates elementares.

Alio modo participat corpus vel aliquid dicitur participari a corpore corporaliter, inquantum li 'corporaliter' importat non solum substantiam corporis secundum rationem subiecti, sed etiam aliquam corporis dispositionem seu formam accidentalem corporalem, secundum quam inest, quod participatur a corpore corporaliter, secundum quod lumen participatur a corpore non simpliciter inquantum corpus, sed etiam inquantum diaphanum, et sic de quibusdam aliis participatis a corpore corporaliter.

Ex praemissis apparet, quod participatum inseparabiliter ab ente pure potentiali est forma, quae est quasi resplendentia formarum foris manentium. Prima enim influxio prime boni, quae est complectens omnes substantias, ipsa fecit necesse, ut aliae substantiarum influerent aliis, et huiusmodi exemplum est in sole, qui se fecit effluentem nec dantem radios suos nisi propter hanc causam, quod cadit sub prima influxione et oboedit illi, et si consideretur causa, quae se omnibus communicat, necesse est, ut aliae influerent aliis. Inveniuntur tamen huius rei aliae causae, tum quia forma est subtilior quam materia et quia subtile penetrans et pertransiens est per id, quod est sibi obstans et oppositum, tum quia de natura formae est, ut uniatur materiae, cum parata fuerit materia participare eam, et omne, quod unitur alii, quod paratum est participare illo, attribuit se illi et formam suam, unde et talis forma dicitur esse potentia activa inseparabilis ipsius materiae participantis et praecipue, si tota immergitur, alias intelligendum est secundum diversos gradus formarum, scilicet naturalem, vegetabilem, sensibilem, licet sub alio intellectu forma sit separabilis, quia potest separari secundum actum suum et redigi in primam potentiam essentialem.

123–124 secundum: sed *O*

Digitized by Google

Participatum autem ab ente corporali separabiliter est duobus modis, quia vel est se toto separatum et se toto coniunctum, vel secundum aliquam sui partem separatum et secundum aliquas coniunctum.

Si primo modo, sicut anima totalis participatur a corpore caelesti substantialiter, quod et vegetat, et sic immediate unitur sibi sine potentia media, sicut et omnis forma substantialis suo proprio subiecto. Movet autem ipsum non per contactum corporalem, sed per influentiam potentiae inseparabilis a corpore, quae est aliqua qualitativa dispositio, qua corpus motum transponitur a dispositione in dispositionem, quae transpositio est motus quidam, sicut patet in motu, quo adamas movet ferrum, de quo constat, quod non movet per contactum corporalem, sed per influentiam alicuius qualitativae dispositionis, qua transponit ferrum de loco ad locum. Sic etiam animae caelorum movent sua corpora, quibus deputatae sunt per naturam, non per contactum corporalem, cum sint incorporeae, sed per influentiam qualitativae dispositionis, ut dictum est. Licet enim corpus caeleste sit susceptibile vitae ab anima immediate, ut dictum est[17]), propter quod etiam ipsa anima est essentialiter iuncta suo corpori, tamen, quia ipsum corpus in eo, quod corpus, non est susceptibile motus secundum locum, ideo anima caeli influit ipsi corpori caelesti aliquid qualitativi, quo ipsum moveat. Motus enim et potissime, qui est secundum locum, non inest alicui substantiae ratione essentiae substantialis inquantum huiusmodi consecutive, ut videlicet posita essentia cuiuscumque substantiae in esse consequatur eam talis motus. Secundum hoc enim motus posset inesse sine movente, quod est impossibile, ut statim apparebit.

Eodem modo apparet in anima partiali, quae secundum aliquam partem sui est separata a corpore et secundum aliquas coniuncta; secundum enim se totam est forma corporis, sed non totaliter, quia in se »est quaedam intraneitas, qua non unitur corpori ut forma«[18]), et secundum hanc separabiliter participatur, non iam solum a corpore, verum etiam a residua portione sui ipsius, scilicet animae partialis. Inquantum autem est motor, est idem iudicium de ea sicut de anima caelesti. Et sic apparet, quae sit condicio potentiae inseparabilis, quam separabiliter participatum immittit participantibus sive quoad simpliciter separata sive quoad alia separata, ut dictum est.

Et hoc de primo secundi.

De secundo sciendum, quod non solum simpliciter separata et entia secun- E
dum speciem immittunt suis participantibus proprias donationes, quae participantur inseparabiliter a suis participantibus, ut supra dictum est[19]), verum etiam animae tam partiales quam etiam totales immittunt suis participantibus qualitati-

[17]) supra, prop. 20 A; Sturlese 66
[18]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 4; Mojsisch 149,2–3
[19]) supra, prop. 81 D

158 qualitativae dispositionis: dispositionis qualitative *O* 160 tamen: tum *O* 165–166 posset *coni.*: possit *codd.* 171 portione: perfectione *V* | scilicet *om.* *O* 178 immittunt: etiam mittunt *V*

Digitized by Google

vas dispositiones. Et ut de immissione talis potentiae inseparabilis seu qualitativae dispositionis, quae participatur a corpore caelesti ab anima, solum fiat sermo, considerandum, quod huiusmodi potentia inest caelo impressive, per causam videlicet activam imprimentem, et ideo non potest esse forma substantialis immediate respectu motus secundum locum, qui est secundum aliquid extrinsecum, puta locum. Cuius ratio est, quia habitudo causalitatis formae substantialis primo et per se terminatur ad intra substantiam rei et intraneas eius passiones, puta perspicuum, conculcatum, luminosum, ad extraneam autem talem passionem, cuiusmodi est motus secundum locum, non terminatur nisi mediante potentia inseparabili seu qualitativa dispositione intranea, quaecumque sit illa, vel qualicumque nomine possit nominari. Talis enim qualitativa dispositio sive qualitas motiva in elementis vocatur gravitas et levitas, ut patet, quae immittitur a generante. Unde Avencebrol libro III *Fontis vitae* cap. 43[20]): "Si motus elementorum essent ex eo, quod corpus sunt, non essent diversi. Discipulus: Quare hoc? Magister: Si esset ex essentia corporis, non essent motus eorum nisi unus, quia corpus unum est". Et parum supra loquens de elementis dicit[21]): "Postquam non est motus illorum ex eo, quod corpora sunt, sed ex eo, quod sunt qualitates cum suis qualitatibus", etc. Eodem modo invenies in anima partiali, inquantum est motor corporis et quoad intellectum agentem, qui immittit intellectui possibili in phantasmate species intelligibiles, quae sunt potentiae inseparabiles sui generis.

Et hoc de secundo secundi.

F Ex praemissis apparet tertium, quomodo separabiliter participata assint suis participantibus per inseparabiles potentias. Omnis enim causa adest ei, in quod agit, per donationem seu illustrationem, quam sibi immittit.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim et ipsum separatum fuerit a participante et non est in illo tamquam subsistentiam in se ipso habens, opus est illis aliqua mediatione continuante alterum ad alterum similiori participato et existente in ipso participante. Si enim et ipsum separatum est, quomodo hoc participabit, neque ipsum illud participans neque aliud in ipso? Ab illo ergo potentia et illustratio procedens in participans coniunget ambo; et hoc quidem erit, propter quod participatio, hoc autem participatum, hoc autem participans.

Probatio elementi talis est: Omne habens subsistentiam in se ipso participatum adest participanti per aliquam inseparabilem potentiam, quam immittit ipsi participanti; sed omne, quod separabiliter participatur, est huiusmodi: ergo etc.

[20]) Avenc., Fons vitae III 43; Baeumker 176,8–12
[21]) Avenc., Fons vitae III 43; Baeumker 176,1–3

196 dicit: dicens *V* 197 quod[2] *add.* corpora *V* 208 alterum *add.* ab *O*

Digitized by Google

Minor apparet ex terminis. Maior sic probatur: Omne participatum, cui est opus aliqua mediatione continuante ipsum ipsi participanti, quae sit similior ipsi participato et existens in ipso participante, adest ipsi participanti, etc.; sed omne participatum habens subsistentiam in se ipso est huiusmodi: ergo etc.

Si enim et ipsum: Hic deducit maiorem prosyllogismi per ad impossibile sic. Si dicatur, quod potentia immissa continuans participatum participanti non sit in eo inseparabiliter, sed esse quid separatum, contra: Nullum separatum inquantum huiusmodi participatur; sed medians et coniungens participatum separabiliter participati est separatum ab ipso participante, secundum positionem adversarii: ergo nec ipsum participabitur, nec ipsum participans ipso est participans ipso, quae contradicunt eadem ratione, neque aliud in ipso.

Ab illo: Hic infertur sententia ipsius elementi, cum dicitur, quod potentia et illustratio procedens ab illo, scilicet participato, separabiliter in ipsum coniunget ambo et talis illustratio erit illud, per quod fit participatio: sed hoc, scilicet a quo immittitur, est ipsum separabiliter participatum; sed illud, cui inexistit talis potentia, est participans.

Digitized by Google

PROPOSITIO 82

OMNE INCORPOREUM AD SE IPSUM CONVERSIVUM AB ALIIS PARTICIPATUM SEPARABILITER PARTICIPATUR

Postquam auctor ostendit diversum modum participationis passivae incorporeorum, nunc ostendit, quale incorporeum participetur separabiliter dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam ampliorem duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam incorporeorum diversam condicionem, secundo incorporeorum ad se ipsa conversivorum propriam rationem, tertio ex praemissis suppositi intentionem.

A De primo considerandum, quod, licet omne ad se ipsum conversivum sit incorporeum per 15[1]), non tamen e converso omne incorporeum est conversivum ad se ipsum. Incorporeorum enim quaedam sunt essentiae simpliciter a corporibus et omni respectu formali ad ea separatae, alia sunt existentia in corporibus.

Prima sunt duorum modorum, ut sit in genere dicere, quia vel sunt entia secundum speciem circumscripta omni proprietate particularitatis, licet non singularitatis, et talia sunt intellectuales hypostases et praestantiora eis entia, vel sunt entia subsistentia in proprietate particularitatis, qualia sunt spiritus angelici. Incorporeorum autem existentium in corporibus quaedam dividuntur secundum divisionem subiecti secundum se tota, quaedam non dividuntur secundum divisionem suorum subiectorum secundum se tota, quaedam vero medio modo se habent inter extrema.

Prima sunt formae substantiales corporales, quae communicant in dimensionibus non terminatis et sunt contrariae ad invicem succedentes sibi invicem in subiecto, et ideo impossibile est a subiecto denudari formam vel subiectum denudari a forma nisi per formae destitutionem, neque etiam est possibile ipsam fieri in subiecto nisi per agens extrahens illam de potentia in actum per 77[2]) et 79[3]). Unde necesse est has formas esse contrarias adeo, quod altera corrumpet suam contrariam et subiectum recipiet formam similem, unde formae elementorum sunt contrariae, propter quod dicuntur passiva quodammodo esse contraria et quodammodo similia. Quare si aliqua corpora simplicia sunt, quorum forma caret

[1]) cf. Procl., Elem. theol. 15; Vansteenkiste 271; Boese 11,1
[2]) cf. Procl., Elem. theol. 77; Vansteenkiste 294; Boese 41,1–2
[3]) cf. Procl., Elem. theol. 79; Vansteenkiste 295; Boese 42,1

20–21 subiecti ... divisionem *om. sed suppl. in marg. m. post. O* 30 quodammodo: quemadmodum *V*

Digitized by Google

contrariis, continget, quod istae formae sunt nec generabiles nec corruptibiles neque habentes subiectum commune. Causa enim corruptionis entium et factionis eorum est contrarietas existens in suis formis et commune subiectum, quod nullam habet propriam formam, sed est potentia recipiens numerum secundum formas diversas in specie et numerum secundum diversas formas in numero et quae secundum magis et minus.

Et ratio huius totius est, quod hoc subiectum recipit primitus dimensiones interminatas recipientes dimensionem terminatam in divisione, et quod est multum in potentia, quoniam, si non haberet dimensionem, non reciperet insimul formas diversas numero nec formas diversas specie nisi in temporibus diversis, sed in eodem tempore non inveniretur nisi una forma, et cum hoc, quod eius natura est una numero, si non esset multa potentia, non denudaretur ab illa una forma, quam reciperet, et esset forma in substantia illius subiecti, et illud subiectum esset impossibile, ut denudaretur a sua forma omnino aut corrumperetur illa forma et fieret alia. Omnes ergo tales formae, quas praeveniunt dimensiones interminatae in propriis subiectiis, dividuntur divisione suorum subiectorum saltem per accidens et sic sunt et dicuntur corporales. Et quia illud subiectum non recipit multas formas insimul nisi ex hoc, quod recipit tres dimensiones primitus, manifestum est, quod, si sit subiectum aliquod, quod non recipit nisi unam formam semper, quod subiectum eius sit unum numero simpliciter et nulla multitudo est in eo potentia neque actu, et quod non dividitur secundum formam neque forma per eius divisionem. Et causa in hoc est, quia non recipit quantitatem primo ante receptionem formae, quam si reciperet, esset divisibilis secundum formam, et forma secundum eius divisionem, scilicet secundum divisionem subiecti, esset finiti actus secundum finitationem illius quantitatis, et etiam esset possibile in illa forma recipere magis et minus et partem et totum. Si igitur aliqua forma est, quae non recipit magis et minus neque dividitur per divisionem formae sui subiecti, neque subiectum dividitur per divisionem formae, scilicet per eius diversitatem, manifestum est, quod in subiecto illius formae non existunt dimensiones primitus, sed postquam forma existit. Et intelligo post secundum esse, non post secundum tempus. Igitur formae caelestium corporum non dividuntur per divisionem suorum subiectorum nec sunt finitarum actionum per finitatem corporum earum, quoniam potentia totius in formis divisibilibus per divisionem suorum subiectorum est maior potentia partis.

Cum ergo actio formarum caelestium sit infinita, ut infra apparebit[4]), necessario non sunt in subiecto mediantibus dimensionibus et per consequens non dividuntur per divisionem sui subiecti, nec constituuntur per subiectum, sed sunt separatae in esse. Non enim existunt ex eo neque in toto neque in parte et universaliter neque in divisibili neque in indivisibili, et istae sunt formae, quae sunt

[4]) infra, prop. 85 B

56 etiam esset: esset etiam *O* 58 neque: nec *V* 58–59 sui... formae *om. O* 61 et: etiam *V*

Digitized by Google

quasi extremae ad formas corporales. Verum, quia extrema non sunt sine medio, ideo inter formas corporales, quae se totis dividuntur divisione subiecti et constituuntur per subiectum et sunt immersae se totis et per consequens potentia earum est maior in toto quam in parte et sunt contrariae et generabiles et corruptibiles ex parte una, et formas incorporales, quae nullatenus dividuntur nec constituuntur per subiectum et sunt separatae se totis, quarum potentia est infinitae actionis nec habent contrarium et sunt ingenerabiles ex parte altera, est anima humana, quae partim est immersa et coniuncta, partim separata et sic est quodammodo media inter extrema, per abnegationem scilicet et participationem extremorum, ut inferius melius apparebit[5].

Et hoc sufficiat de primo primi.

B De secundo sciendum, quod incorporea simpliciter separata ab omni respectu ad corpora et per consequens antipostata sunt conversiva ad se ipsa per 42[6], et e converso per 43[7]. Qualiter autem se habeant alia incorporea in conversione ad se ipsa, et hoc vel positive vel negative, ex ratione considerandum.

Ubi primo occurrit, quod in formis incorporalibus, quae non constituuntur per suum subiectum, necesse est, ut forma, qua corpora subiecta moventur, sit illa, ad quam moventur, quod in formis corporalibus per subiectum suum constitutis est impossibile. In talibus enim forma, qua moventur, non est illa, ad quam moventur, et omnis forma huiusmodi, quae movetur ad se ipsam perficiendam per aliam formam, necesse est, ut suum movere sit finitum, cum non movet, nisi cum movetur. E converso ad motores caelorum, ubi formae, quibus moventur, non sunt aliae ab eis, a quibus moventur, scilicet ad quas moventur, quia, si ita esset, tunc suum movere esset finitum, quod enim movetur, quando movet, impossibile est, quod sit principium motus perpetui. Quare, cum motus sit perpetuus secundum naturam, intelligens et intellectum idem sunt in corporibus caelestibus, ubi autem idem est intelligens et intellectum, illud est conversivum ad se ipsum, cum sit motivum sui ipsius primo per 17[8].

Et hoc de secundo.

C Ex praemissis habemus tertium, scilicet quod omnis forma pure incorporalis, quae vere est quid incorporeum, est conversiva ad se ipsam, et e converso quod nulla forma pure corporalis est conversiva ad se ipsam, tum quia est partibilis, tum quia est constituta per subiectum suum, tum etiam quia forma, qua movetur, non est illa, ad quam movetur. Forma vero, quae partim est incorporalis et separata et partim corporalis quodammodo et coniuncta, secundum eam partem, qua est separata, est conversiva ad se ipsam, non autem secundum aliam, et licet aliquando tota separetur per dissolutionem corporis, tamen nihilominus nec tunc se tota

[5]) infra, prop. 190 F; Sturlese 114
[6]) cf. Procl., Elem. theol. 42; Vansteenkiste 282; Boese 25,1
[7]) cf. Procl., Elem. theol. 43; Vansteenkiste 282; Boese 26,1
[8]) cf. Procl., Elem. theol. 17; Vansteenkiste 272; Boese 12,1

88 subiectum suum: suum subiectum *V* 100 forma: formam *O* 101 quod: quia *V*

Digitized by Google

erit intelligens et intellectum sicut nec angeli, qui etiam non se totis convertuntur ad se totos.

Et sic apparet prima pars principalis.

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de participatorum diversa acceptione, secundo de incorporeorum in eo, quod participata propria ratione, tertio ex praemissis de propositi intentione.

De primo sciendum, quid sit imparticipatum, participatum et participans per D
23[9]) et eorum ad se invicem differentiam per 24[10]). Item rememorandum, quod participatorum duplices sunt ordines per 63[11]).

Et hoc de primo.

De secundo notandum, quod incorporeum, quod est conversivum ad se E
ipsum, in eo, quod participatum, est factum alicuius, scilicet eius, a quo participatur. Et hoc est dupliciter, quia vel est principium entis secundum speciem remanens in ratione et natura principii, vel est principium intrinsecum formale alicuius constituti ex aliquo participabile et ipso tali principio.

Si hoc secundo modo, hoc est dupliciter, quia vel tale participabile est quantitativum vel qualitativum. Si quantitativum, tunc ex tali principio formali et corpore subiecto constitutur substantia caeli viva per se, appetens per se, mota ex se, et dicitur mota per principium separatum, quod est in ea, non per principium, quod est pars in ea, et sic tale coniunctum dicitur unum et intelligens. Si qualitativum, tunc ex tali principio et residua portione constituitur una substantia animae. Eodem modo proportionaliter est in angelis.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis apparet tertium, scilicet quod omne tale incorporeum, cum sit F
separatum secundum esse naturae, participatur a suo participante separabiliter. Est enim in eo idem intellectus, intelligens, intellectum et ratio intelligendi, et sic necesse est ipsum habere substantiam separabilem ab omni corpore per 16[12]).

Et sic etiam apparet intellectio elementi.

9) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
10) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
11) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1
12) cf. Procl., Elem. theol. 16; Vansteenkiste 271; Boese 11,1–2

115 rememorandum *coni.*: removendum *codd.* 122 participabile *coni.*: partibile *codd.* 123 participabile *coni.*: partibile *codd.* 133 sic: ideo *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Si enim inseparabiliter, operatio illius non erit separabilis a participante, sicut nec substantia. Si autem hoc non convertetur ad se ipsum, conversum enim erit separatum a participante alio ente ipsum aliud ens. Si ergo potest ad se ipsum converti, separabiliter participatur, quando participatur.

Probatio elementi talis est: Omne separatum secundum operationem ab aliis participatum participatur separabiliter; sed omne incorporeum ad se ipsum conversivum est huiusmodi: ergo etc.

Minor apparet per 16 in commento[13]). Maior probatur per ad impossibile. Si eius contradictio concederetur, scilicet quod participaretur inseparabiliter, nullius participati inseparabiliter secundum substantiam operatio erit separabilis; sed secundum adversarium omne separatum secundum operationem ab aliis participatum participatur inseparabiliter: ergo nullum separatum secundum operationem erit separatum secundum operationem, quod contradicit.

Si autem hoc: deducitur concessum contra hypothesim sic: Nullum inseparabile secundum operationem est conversivum ad se ipsum, de ratione enim conversi est esse separatum a participante alio ente, a quo ipsum etiam est aliud; sed omne incorporeum ad se ipsum conversivum ab aliis participatum participatur inseparabiliter et secundum substantiam et secundum operationem: ergo nullum incorporeum ad se ipsum conversivum est conversivum ad se ipsum.

Si ergo: infert ex opposito conclusionem principalem.

[13]) cf. Procl., Elem. theol. 16 comm.; Vansteenkiste 271; Boese 11,3–4

Digitized by Google

PROPOSITIO 83
OMNE SUI IPSIUS COGNITIVUM AD SE IPSUM OMNIQUAQUE CONVERSIVUM EST

Ostensa condicione seu proprietate incorporei ad se ipsum conversivi, nunc ostendit auctor, quale sit ad se ipsum omniquaque conversivum dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam cognitivorum modum et condicionem, secundo eorum distinctionem et differentiae assignationem, tertio eius, quod est sui ipsius cognitivum, propriam rationem.

A De primo sciendum, quod, sicut colligitur ex Avencebrol, cognitivum differt a non cognitivo in habere non solum propriam formam, sed etiam formas rerum, quas cognoscit. "Omne enim receptibile multarum formarum non habet in se unam formam, quae sit ei propria"[1]; sed omne cognitivum est huiusmodi: ergo, quod est receptibile multarum formarum, non habet in se unam formam, quae sit ei propriam, quia cognitivum. Sensitivum per potentiam suam est "colligens formas sensibiles: ergo substantia animae colligens est collectionem formarum"[2] tam sensibilium et singularium quam intelligibilium et universalium. Verum "omnis substantia" cognitiva, "quanto magis fuerit simplex et subtilis, tanto magis erit colligens formas"[3]: licet enim "res sensibiles sint in anima simpliciter, hoc est, quia formae earum sunt in illa sine suis materiis, tamen formae rerum sunt in intellectu simplicius et communiori esse, ergo formae inferiores omnes debent esse in formis superioribus gradu post gradum, donec perveniatur ad cognitivum universale, in quo est collectio omnium formarum"[4]. Et hoc est evidens signum, quod formae corporales defluxae sunt a spiritualibus formis et quidquid emanat ab aliqua origine circa originem colligitur et procul dispergitur.

Et hoc de primo.

B Circa secundum considerandum, quod, ut sit in genere dicere, quadruplex invenitur cognitivum, scilicet sensitivum, ratiocinativum, intellectivum et superintellectivum.

[1]) Avenc., Fons vitae III 22; Baeumker 131,18–19
[2]) Avenc., Fons vitae III 23; Baeumker 132,11–12
[3]) Avenc., Fons vitae III 23; Baeumker 132,13–14
[4]) Avenc., Fons vitae III 23; Baeumker 133,15–20

5 etc. *om. V* 7 cognitivorum: cognitionem *V* 11 solum *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 13 quae sit ei *om. V* 25 procul *add.* dubio *O*

Digitized by Google

»Dico autem hic sensitivum communiter, sive sit sensitivum secundum sensus exteriores sive interiores«[5]).

»Ratiocinativum autem voco, quantum ad ratiocinationem pertinet, sive apprehendantur incomplexa secundum rationem suarum definitionum, quod pertinet ad intellectum informativum, qui est cognitivus simplicium intentionum[6]), sive cognoscantur complexa quocumque modo rationalis cognitionis, sive sint principia complexa, et hoc sive praemissae sive conclusiones ex praemissis deductae«[7])

»Intellectivum autem volo intelligi, quo cognoscitur aliquid simplici intellectu, qui est intellectus semper in actu, non per aliquam formam sibi supervenientem, sed per suam essentiam ita, ut idem sit in eo forma, qua intelligit, et ipse intellectus, quae non sunt nisi una simplex substantia«[8]). Et hoc sive talis substantia sit pars alicuius substantiae, sicut est in intellectus agens in angelis et animabus, sive sit intellectualis hypostasis per se, sicut est totus ordo intellectuum separatorum.

Superintellectivum vero dico, quo cognoscitur aliquid uno, sive tale unum sit per essentiam sive secundum causam, de qua cognitione sic dicit auctor libro *De providentia* quaest. 1, ubi enumeratis tribus maneriebus cognitionum praemissis tribus cognitivis competentibus subiungit: "Ultra autem has est providentiae cognitio super intellectum existens et uno solo, secundum quod et est unusquisque deus et providere omnium dicitur, in ea, quae ante intelligere operatione sistens se ipsum. Hoc itaque uno secundum quod et consistit, cognoscit omnia"[9]). Haec auctor.

Differunt autem haec quattuor cognitivorum et cognitionum suarum genera. Primo quantum ad obiecta.

»Obiectum enim cognitionis sensitivae est aliquid singulare[10]) et hoc non quocumque modo singulare, sed singulare«[11]), quod est idem individuo.

»Obiectum vero cognitivae rationalis est universale habens partes secundum rationem«[12]), quae sunt principia formalia speciei, ut apparet per declarationem 74[13]).

»Obiectum autem intellectivae cognitionis est simplex essentia colligens in se totum ens et praehabens in se modo simplici et nobili«[14]), quia intellectualiter, omne suum cognitivum.

5) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.1.,2; Pagnoni-Sturlese 293,20–21
6) cf. Arist., De an. III 6, 430a26–27; Averr., De an. III comm. 21; Crawford 455,17–20
7) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.1.,3; Pagnoni-Sturlese 293,22–27
8) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.1.,4; Pagnoni-Sturlese 293,28–31
9) Procl., De X dub. 1,n.4; Boese 6,1–5
10) cf. Boeth., In Isag. Porph. ed. sec. I 11; Brandt 167,6
11) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.1.,6; Pagnoni-Sturlese 294,36–38
12) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.1.,7; Pagnoni-Sturlese 294,44–45
13) supra, prop. 74 D
14) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.1.,8; Pagnoni-Sturlese 294,49–50

41 quae: qui *V* | sunt: est *V* 45 sic: sicut *V* 52 quattuor *om. V* 61 cognitivum: cognitum *O*

Digitized by Google

Obiectum vero superintellectivae cognitionis est ipsum unum, quod etiam colligit in se omnia eminentiori modo, quam sint in se ipsis, quia unialiter.

»Ex hac autem differentia quattuor iam dictorum cognitivorum sequitur alia in modo cognoscendi, videlicet quod sensitivum cognoscit ut hic et nunc; ratiocinativum ut simpliciter et universaliter ex hoc ipso, quod cognoscit rem in sua ratione et inquantum habet partes rationis; intellectivum autem in sui cognitione abstrahit ab utroque istorum modorum cognoscendi[15]), quia eius scientia nec est proprie universalis nec particularis, sed simplici intellectualitate versatur circa obiectum suum, quod est eius simplex essentia, non habens partes posteriores toto, quo sit individuum, nec priores secundum rationem, quae sunt ante totum, quo sit universale, proprie loquendo de ratione universalis, ut praemissum est«[16]); superintellectivum autem indicibiliter supereminet universis cognitivis sicut in essendo sic et in cognoscendo, ut infra suo loco melius apparebit.

»Ex his vero duabus differentiis saepe dictorum quattuor cognitivorum in modo cognoscendi sequitur tertia, videlicet quod obiectum sensitivi, quando est actu, apprehensum est in ipsa sensitiva secundum suam similitudinem; obiectum autem rationalis est in ipso ratiocinativo secundum suam rationem; sed obiectum intellectivi est in ipso per essentiam«[17]); verum obiectum superintellectivi est in ipso immo id ipsum superessentialiter et unialiter. Et per consequens »in efficacia cognitionis, sicut cognitivum ratiocinativum quantum ad proprium modum cognoscendi abstrahit a sensitivo, ita intellectivum abstrahit ab utroque, ut est dictum«, et etiam superintellectivum ab omnibus abstrahit.

»Sed aliter et aliter se habent sic et sic abstracta ad invicem quoad virtutem et efficaciam cognoscendi«[18]).

»Ratiocinativum enim sic abstrahit a sensitivo, ut in ipsa cognitione ratiocinativi certitudo cognitionis, qualis habetur per sensitivum, sit solum in potentia«[19]).

»Intellectivum autem ab utroque sic abstrahit, ut in actu intellectivae cognitionis utraque dictarum cognitionum et modus certitudinis utriusque sit in actu, modo tamen simplici«[20]), qui decet intellectivum.

Superintellectivum vero incorporaliter in modo certitudinis supereminet iam dictis cognitivis. Unialis enim "cognitio", ut dicit auctor *De providentia* ubi supra[21]), "in eodem impartibili est omnium partitorum cognitio et uniuscuiusque individuissimorum et totalissimorum et ut subsistit unumquodque secundum

15) cf. Averr., Metaph. XII comm. 51; Venetiis 1562, 337rB
16) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.1.,9; Pagnoni-Sturlese 294,52–62
17) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.1.,10; Pagnoni-Sturlese 294,63–295,67
18) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.2.,1; Pagnoni-Sturlese 295,69–73
19) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.2.,2; Pagnoni-Sturlese 295,74–75
20) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.2.,3; Pagnoni-Sturlese 295,76–79
21) Procl., De X dub. 1,n.5; Boese 10,33–37

67 et *om. V* | partes rationis: rationes partis *O* 71 priores: posteriores *O* 72 proprie loquendo: sic loquendo proprie *V* 78 ratiocinativo: ratiocinaculo *O* 83 etiam: est *O* 94 individuissimorum: individuorum *O*

Digitized by Google

unum, et neque divisa est cognitio cognitis neque confusa cognita propter unam unitionem cognitionis. Una autem existens omnem quidem infinitatem cognoscibilium comprehendit." Haec auctor.

»Huiusmodi autem differentiae ratio est, quoniam ratiocinativum abstrahens a sensitivo ab eo distinguitur cum quadam exclusione alterius ab altero propter contrarium modum et contrariam rationem suorum propriorum obiectorum et modorum cognoscendi, quae circa idem cognitivum secundum eandem vim cognitivam se non compatiuntur. Intellectivum autem ab utrisque distinguitur non cum exclusione eorum, sed, ut ita dicatur, cum quadam collectione et apprehensione utriusque eorum in sua intellectuali actualitate«[22], qua est similitudo totius entis intellectualiter. Verum superintellectivum concludit omnia praemissa tria in sua superexcedenti unialitate, quo omnium generum entium perfectiones in eo unialiter colliguntur, et per consequens omnes modi cognitionum in ipso supersimpliciter uniuntur.

Et hoc de secundo.

C Ex praemissis apparet tertium, quod sola ultima duo cognitiva sunt cognitiva sui ipsorum, scilicet intellectivum et superintellectivum. Haec enim nihil cognoscunt extra se, ut apparet ex dictis, et suis locis inferius plenius apparebit.

Et hoc de primo principali.

D Circa secundum non oportet immorari, quia in praecedentibus multipliciter est deductum. Hoc tamen hic reputo necessarium esse, ut consideretur, quia li 'omniquaque' vel dicit mihi rem conversivam, puta sui ipsius cognitivam quoad se totam et secundum substantiam et secundum operationem, sic verum est elementum simpliciter. Si autem dicit rem se totam et totaliter, sic solum proprie verum est elementum in superintellectivo secundum declarationem 43[23]. Et hoc est, quod dicitur 15 prop. *De causis*[24]: "Omnis sciens, qui scit essentiam suam, est rediens ad essentiam suam reditione completa". Et nota ibidem commentum[25].

Et sic etiam apparet intentio elementi.

[22] cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.2.,4; Pagnoni-Sturlese 295,80–86
[23] supra, prop. 43 C; Sannino 70,143–150
[24] Lib. de caus. 14 (15),n.124; Pattin 167,50–51
[25] cf. Lib. de caus. 14 (15),n.125; Pattin 167,52–55

98 huiusmodi: huius *O* | quoniam *coni. ex Theodor.*: quomodo *codd.* 110 ultima duo: duo ultima *O*

Digitized by Google

COMMENTUM

Quod quidem enim operatione ad se ipsum convertitur cognoscens se ipsum, palam: unum enim est cognoscens et quod cognoscitur et notitia ipsius ad se ipsum ut cognoscibile; ut quidem cognoscentis operatio quaedam ens; sui ipsius aut ad se ipsum propterea, quod sui ipsius cognitivum est. At vero, quod et substantia simul cum operatione ostensum est. Omne enim, quod in operari ad se ipsum conversivum est, et substantiam habet ad se ipsum convertentem et in se ipsa entem.

Probatio elementi talis est: Omne ens, in quo idem est essentia cognoscens et cognoscibile et ipsa cognitio, est omniquaque ad se ipsum conversivum; sed omne sui ipsius cognitivum est huiusmodi: ergo etc.

Minor apparet ex terminis. Maior probatur sic: Omne conversivum ad se ipsum tam secundum operationem quam secundum substantiam est omniquaque ad se ipsum conversivum; sed omne ens, in quo est idem per essentiam cognoscens et cognitum et cognitio, est huiusmodi: ergo etc.

Maior prosyllogismi apparet. Minor probatur quoad utramque partem, et primo quoad primam sic: Omne cognoscens se ipsum convertitur operatione ad se ipsum; sed omne illud, in quo est unum per essentiam, cognoscens, cognitum et cognitio cognoscit se ipsum: ergo etc. Utraque praemissarum apparet in littera.

At vero: Hic probat secundam partem sic: Omne, quod secundum operationem convertitur, etiam secundum substantiam est conversivum ad se ipsum per 44[26]); sed omne illud, in quo idem est cognoscens, cognitivum et cognitio est huiusmodi, sicut iam ostensum est: ergo etc.

[26]) cf. Procl., Elem. theol. 44; Vansteenkiste 282; Boese 26,1–2

130 idem est: est idem *V* 132 etc. *om. V* 134 est *om. sed suppl. in marg. m post. V*
136 et[1] *om. V* | etc. *om. V* 137–138 et primo: primo et *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 84
OMNE SEMPER ENS INFINITAE POTENTIAE EST

Postquam auctor ostendit condiciones potentiae agendi, patiendi et cognoscendi, nunc confert se ad potentiam essendi et primo ostendit, quae sit potentia semper entis dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, scilicet suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam entis triplicem acceptionem, secundo entis hic intenti propriam rationem, tertio terminorum durationis a tali ente remotionem.

A De primo sciendum, quod li 'ens' uno modo est secundum Aristotelem[1]) transcendens, scilicet commune analogum, quod in sui communitate habet solum esse in anima et praedicat essentiam omnium, licet secundum prius et posterius. Et hoc etiam dicitur ens in eo, quod ens, et dividitur per modos, partes et proprietates suas, unde et dividitur per semper et aliquando finitum et infinitum.

Alio modo dicitur ens res rata in natura, cui entitas essentialiter competit. Et sic est intra ordinem entitatum et condistinguitur infinitatibus, vitis et intellectibus.

Tertio modo dicitur ens, quod opponitur fienti seu generationi.

Et hoc de primo.

B De secundo sciendum, quod ens tertio modo acceptum hic est intentum, et est res rata in natura simplex stans per essentiam, et ex hoc ens secundum speciem et invariabile per declarationem 74[2]) et 75[3]); stat enim per se sine proprietate non solum individuali, sed etiam particulari, licet non sine proprietate singulari.

Multum namque refert dicere rem esse individuam, particularem vel singularem, licet ut frequenter pro eodem accipiantur.

Individuum enim est solum illud, quod in esse naturae constitutum est ex partibus quantitativis posterioribus toto, cum ratio individui sit habere tales partes, per 75 in declaratione[4]).

Particulare autem est, si proprie accipitur, quod componitur ex partibus qualitativis seu principiis constitutionis rei, ut est determinata infra speciem specialissi-

[1]) cf. Arist., Metaph. X 2, 1053b20–22; Averr., Metaph. X comm. 6; Venetiis 1562, 255vL; supra, prop. 1 A; Sturlese 74,107–112; 1 D; Sturlese 77,215–219

[2]) supra, prop. 74 C

[3]) supra, prop. 75 C

[4]) supra, prop. 74 C

5 etc. *om. V* 6 scilicet *om. O* 27 quantitativis: quantitatis *O*

Digitized by Google

mam, quae partes, quamvis etiam sint posteriores toto, tamen relinquunt ex se constitutum non solum unum in esse, sed etiam unam numero substantiam, inquantum eam non numerant.

Singulare autem est, quod nec constituitur ex partibus quantitativis nec qualitativis posterioribus toto, sed quod subsistit per se singulariter, licet in aliquibus constituatur ex principiis formalibus stantibus in principiato in ratione et natura principiorum, in aliquibus autem tantum in se ipso formaliter sive secundum essentiam sive causam.

Et sic individuum proprie invenitur in corporalibus, particulare in spiritualibus, singulare in intellectualibus et superintellectualibus. Et quia ens est simplex stans per essentiam suam et ens secundum speciem, ideo est omnino invariabile qualicumque transmutatione vel simpliciter vel saltem secundum esse, si non secundum operari. Omnis enim variatio invenitur proprie in individuis et particularibus per declarationem 51[5]).

Et hoc de secundo.

C

Verum, quia talis res sic simplex et invariabilis et ingenerabilis et incorruptibilis et per consequens etiam removet terminos initialem et finalem suae durationis, quae duratio etiam est ut simpliciter et per consequens includit et unitive colligit sua praesentialitate durationis differentias, scilicet praesens, praeteritum et futurum cum indifferentia reali erat, est et erit, ideo dicitur esse non solum ens, sed semper ens, ita, quod li 'semper' conveniat sibi per essentiam et li 'ens' per participationem. Et sic semper ens idem est, quod aeternum, et habent se ad invicem convertibiliter, aeternum scilicet et semper ens, secundum quod dicitur in commento 52[6]): "Si enim aeternum est, ut et nomen insinuat, quod semper ens, esse autem in fieri alterum est a semper ente". Sicut ergo aeternum principaliter appropriatur vitis et per consequens intellectualibus hypostasibus, sic et semper ens.

Unde istud elementum tantum intelligitur de vitis et intellectibus, quae sunt vere ingenerabiles ut immunes ab omni fieri. Res enim non cadens sub generatione, quae nullo modo generabilis est, ea, quae semper ens, est non habens principium neque finem existendi. In eandem autem intentionem incidit res non cadens sub corruptione, quae nullo modo est corruptibilis; illa enim etiam est, cuius nullus finis est in existendo.

Dico autem ingenerabile et incorruptibile pro eo, quod necessarium est in esse et est semper ens. Res enim illa, quae habet esse necessarium, quod nullo modo est permixtum cum non esse et cum potentia materiali, est ingenerabilis. Cum autem potentia ad esse attribuitur non existenti secundum actum, scilicet materiae primae, quae est ingenerabilis et incorruptibilis, tunc solum tale ens

5) supra, prop. 51 B; Sannino 114,47–63
6) cf. Procl., Elem. theol. 52 comm.; Vansteenkiste 284; Boese 28,9–29,10

31 quae *add.* per *O* | posteriores *add.* in *O* 33 eam: ea *V* 35 posterioribus toto: toto posterioribus *O* 36 constituatur: constituantur *O* 37 autem tantum: tantum autem *O* 48 etiam est: est etiam *V* 65 necessarium: intrinsecum *O* 68 ens: est *V*

Digitized by Google

secundum quandam significationem est semper ens et perpetuum, sed illud, quod vere est ingenerabile, est vere existens, de quo non potest dici, quod fluit in priori praeterito non existens, et de quo non potest dici, quod in aliquo futuro postremo sit non existens futurum. Secundum eundem modum dicitur de incorruptibili. Cum igitur illa secundum supposita sint convertibilia, quorum definitiones vere convertibiles sunt, tunc oportet, quod ingenerabile et incorruptibile convertantur. Et sic sequitur semper ens scilicet esse perpetuum secundum aeternitatem, cum aeternum sit semper ens per 52 in commento[7]).

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de potentia essendi in generali, secundo de ipsius finitate vel infinitate in speciali, tertio ex praemissis ostendam propositum in universo totali.

D De primo sciendum, quod, licet in omni semper ente fundetur potentia activa sive simpliciter quoad incorporea per 80[8]), sive concomitanter quoad corpora caelestia, ut inferius apparebit, et ex coexistentia incorporeorum per 80[9]), tamen nihilominus in omni semper ente invenitur potentia essendi sive durationis. Quod enim semper agit, semper est necessario. Talis autem potentia est virtus essendi, et ita non est aliquid additum essentiae incorporeorum, sicut est potentia activa in quibusdam, et tamen est aliqualiter illi similis. Sicut enim se habet virtus potentiae activae ad maximum, per quod determinatur, ita se habebit virtus potentiae essendi ad aliquod maximum suae durationis. Sed nihil est maius infinito, quia nihil est amplius accipere. Ergo virtus potentiae essendi determinabitur secundum infinitam durationem, quae est perpetuitas, quae, licet in aeternis sit tota simul, tamen secundum nostrum modum intelligendi importat extensionem in permanendo in esse eo, quod quantitas talis virtutis potentiae essendi non habet rationem totius integralis, quia huius totius, scilicet integralis, partes intra ipsum sunt. Quantitas vero virtutis potentiae essendi non attenditur secundum divisionem virtutis in se, sed potius secundum aliquid extrinsecum. Et hoc sive positive, ut in quantitate virtutis potentiae finitae, quae ponit terminum durationis, sive remotive, ut in infinita, quae etiam proprie dicitur robur sive virtus continendi se in se sine variatione et transmutabilitate essentiae sive substantiae sic durantis.

Est autem differentia non modica inter potentiam essendi semper entis et potentiam essendi materiae primae. Prima enim solum attribuitur rei existenti secundum actum, secunda vero enti in potentia. Si enim ratione materialis principii dicatur aliquid in potentia essendi, hoc est ratione privationis, secundum quod ipsa est incohatio formae, et ita erit improprie dictum quoad praesentem existentiam. Adhuc autem materia non potest dici esse per se, et ideo quod attibuitur ei

[7]) cf. Procl., Elem. theol. 52 comm.; Vansteenkiste 284; Boese 28,9–29,10

[8]) cf. Procl., Elem. theol. 80; Vansteenkiste 295; Boese 42,1–2

[9]) cf. Procl., Elem. theol. 80; Vansteenkiste 295; Boese 42,4–5

71–72 postremo: extremo *V* 73 igitur: ergo *V* 79 in *om. V* 90 quia: quo *V* 99 sive: sue *V* 106 quod *om. O*

Digitized by Google

de potentia vel virtute ad esse, attibuitur ei per accidens existenti et non per se, scilicet in analogia ad formam. Et ideo secundum actum non est, et per consequens per se non est. Non sic autem de potentia semper entis, quod et est per se et secundum actum, ut ex supra dictis apparet.

Et hoc de primo.

E Sed quia potentia, de qua est sermo, importat extensionem, licet remotive, ideo non est ponenda in genere qualitatis etiam proportionaliter loquendo quoad secundam eius speciem, quae est potentia vel impotentia ad facile agendum vel patiendum, quae sunt qualitates substantiae non extensae nec secundum rem nec secundum intellectum a praeterito in futurum, sed magis ponenda est proportionaliter in genere quantitatis secundum translationem ipsius ad res simplices, et quia finitum et infinitum quantitati congruunt.

Est autem duplex quantitas, ut ad praesens sufficiat, extensiva scilicet et intensiva. Quarum prima, licet proprie secundum primam nominis impositionem inveniatur in rebus corporeis et sic etiam vere constituat praedicamentum, secunda vero incorporeis, quae incorporea, si proprie accipiuntur, ut apparet per 80[10]), cum omnibus sibi inexistentibus sunt supra praedicamentum, extensiva tamen etiam translata est ad incorporea, ut dicat non quantitatem molis, sed virtutis, quae est ultimum potentiae, ut dictum est. Et per consequens finitas et infinitas attribuuntur tali virtuti. Unde, sicut virtus potentiae activae est ultimum de ea, quod non solum intelligendum est de ultimo limitatae et finitae actionis, verum etiam illimitatae et infinitae, sed etiam intelligendum est de ultimo perfectionis potentiae, quae non finitur termino operationis vel obiectorum, qualiter virtus motoris primi est infinita, quia movet motum infinitae durationis et per ipsum producit in inferioribus infinitos effectus secundum potentiam successionis naturalis, sic etiam virtus potentiae essendi non solum intelligitur de ultimo finiti esse, sed etiam de ultimo infiniti esse eius, videlicet quod habet indeficientem hypostasim in durando exclusis terminis durationis et omni variabilitate, quod etiam dicitur infinitae potentiae in essendo. Si enim durare potens plus alio est maioris potentiae, et aliquando deficiens est finitae potentiae, ergo illud, quod semper est, infinitae est potentiae in essendo.

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis evidenter apparet, quod omne habens indeficientem hypostasim in durando exclusis terminis finientibus, initiali videlicet et finali, et omni variabilitate et sic semper ens, est infinitae potentiae in essendo in eo, quod potest se ipsum continere et figere in existentia stabili et perpetua et sic indeficiente et imminorabili et indispergibili.

Ubi tamen sciendum, quod talis infinitas non est privative accipienda, quae solummodo dicit aptitudinem sine actu, et est imperfectionis, ut infra appare-

10) cf. Procl., Elem. theol. 80; Vansteenkiste 295; Boese 42,1–3

115 patiendum: faciendum *V* 123 supra *add.* dicens *O* 127 finitae: fini(ta)te *V* 128 infinitae: infini(ta)te *V* 134 omni: ideo *V* | etiam: et *O* 144 ubi *coni.*: unde *codd.* | non *om.* *O*

Digitized by Google

bit[11]), et sic non potest competere semper entibus et perfectis, sed debet accipi negative seu remotive ita, quod in nullo termino durationis finiatur. Et sic dicitur potentia infinita, id est non finita.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim indeficiens est ipsius hypostasis et potentia, secundum quam est, quod est esse et potest, infinita est. Finita enim ens, quae secundum esse potentia deficiet utique quandoque, deficiente autem et esse habentis ipsam deficiet, et non adhuc utique semper ens existet. Oportet ergo semper entis potentiam continentem ipsum secundum substantiam infinitam esse.

Probatio elementi talis est: Omne potens semper durare in essendo est infinitae potentiae; sed omne semper ens est huiusmodi: ergo etc.

Maior probatur sic: Omne illud, cuius hypostasis est indeficiens, in essendo potest semper durare; sed omne semper ens est huiusmodi: ergo etc.

Maiorem istius prosyllogismi declarat per ad impossibile sic: Si detur esse finitae potentiae, omne existens finitae potentiae in essendo deficiet aliquando in posse et per consequens in esse; sed secundum adversarium omne illud, cuius hypostasis est indeficiens, est finitae potentiae: ergo omne illud, cuius hypostasis est indeficiens, quandoque deficiet. Quod contradicit hypothesi, quia sic semper ens non esset semper ens.

Oportet ergo: concludit virtutem elementi cum assumptione medii, et patet.

11) infra, prop. 90

147 dicitur: est *O* 148 id est: et *V* 154 continentem: continentiam *O* 157 etc. *om. V* 159 etc. *om. V* 160 ad *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 85
OMNE, QUOD SEMPER FIT, INFINITAM IPSIUS FIERI HABET POTENTIAM

Ostensa condicione semper entis, nunc auctor ostendit condicionem semper fientis dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de fientis sive eius, quod fit, diversa acceptione, secundo de eius, quod fit, hic intenti propria ratione, tertio de eius, quod semper fit, intentione.

De primo sciendum, quod fiens sive id, quod fit, uno modo idem est, quod A
procedens de potentia ad actum, sive talis potentia sit pura privatio, et de tali fiente satis diffuse dictum est super 76[1]), sive talis potentia sit quid positivum, et de isto fiente etiam dictum est ubi supra et super 79[2]). Alio modo fiens idem est, quod habens esse in non esse per continuam replicationem actus super potentiam.

Et hoc de primo.

Tale autem fiens opponitur enti, prout accipitur in praemissa[3]). Sicut ergo ens B
est res rata in natura stans se ipsa secundum actum et per consequens est ens secundum speciem ut communiter, sic fiens est res successiva contracta proprietate individuali, ubi principia simpliciter distracta sunt in ulteriores naturas, et per consequens est partibilis et concernens variationem. Omne enim individuum proprie acceptum, quod solum invenitur in corporalibus per declarationem praemissae[4]), transmutatur vel secundum esse et secundum operationem vel saltem secundum operationem secundum esse, sicut apparet in generabilibus et corruptibilibus, quorum principia, licet sint invariabilia secundum essentiam, et sic etiam constitutum ex eis sit invariabile et secundum substantiam et secundum permanentiam, tamen variantur secundum esse substantiale, quod est actus existentiae, et per consequens secundum durationem, quae etiam circumcluditur per tempus totale et sic extenditur per temporis differentias secundum earum ad invicem realem differentiam per declarationem 51[5]). Omne autem variatum vel variabile secundum esse variatur etiam et est variabile secundum operationem, sed non e converso.

1) supra, prop. 76 L
2) supra, prop. 79 E
3) supra, prop. 84 A
4) supra, prop. 84 B
5) supra, prop. 51 B; Sannino 115,78–96

5 etc. *om. V* 6 scilicet *om. O* 7 fientis: efficientis *V* 13 79: 73 *V*

Digitized by Google

Quod dico propter corpus caeleste. Illud enim non indiget tantum virtute movente ipsum semper in loco, sed et virtute largiente sibi in se et in sua substantia permanentiam aeternam. "Quoniam et si sit simplex non habens in se potentiam ad corruptionem, tamen" secundum Averroem *De substantia orbis*[6]), "est finitae actionis necessario, quia est finitarum dimensionum et determinatum a superficie continente ipsum. Et omne tale, cum intellectus posuerit ipsum existens per se, absque eo, quod aliud largiatur ipsi permamentiam et aeternitatem, necesse est, ut ita sit de finitate suae permanentiae sicut de finitate suae actionis. Et ideo necesse est in intellectu potentiam esse largientem ipsi permanentiam aeternam sive semper esse, quemadmodum largitur ipsi motum aeternum". Unde videmus caelum habere unam virtutem non tantum moventem omnia, sed agentem et conservantem. Et hoc est, quod supra tactum fuit[7]) de concomitantia virtutis activae in corpore caelesti.

Et hoc de secundo.

C Circa tertium vero notandum, quod semper fiens est, quod est incessabilis replicationis actus super potentiam et e converso.

Et hoc est duobus modis, quia vel in eadem specie vel in eodem numero.

Si primo modo sit, cum generatio sit perpetua transmutatio secundum naturam, oportet generabile semper fieri et semper manere. Constat autem, quod generabile non semper manet idem numero, quia tunc esset incorruptibile et per consequens ingenerabile per declarationem praemissae[8]). Ergo manet sic, quod vel semper vel frequenter renovatur idem specie per individuorum successivam continuationem.

Causa vero huius semper fieri est ex materia et fine et efficiente. Ex parte materiae quidem ratio est infinitus appetitus materiae, quo materia per unam formam perfectam non terminatur in appetitu, sed adhuc appetit formam contrariam, et iste appetitus, cum non sit vanus, quandoque reducitur ad actum. Et cum duae formae substantiales non possint simul esse in eadem numero materia, nec etiam materia possit esse sine omni forma, oportet, quod generatio unius sit corruptio alterius et e converso. Et sicut appetitus materiae non quiescit, sic haec alternatio stabilitate perpetua perseverat.

Causa vero finalis est ille finis, quem natura appetit in opere suo, scilicet esse divinum, id est perpetuum. Esse enim divinum omnia appetunt et ratione illius agunt, quidquid agunt, sed tamen hunc finem unumquodque consequitur secundum suam possibilitatem. Unde cum corruptibilia non possint hoc esse consequi in se, consequuntur ipsum in simili in specie, et hoc non potest esse, nisi generatio perpetua maneat in illa specie.

Efficiens autem causa duplex est, scilicet movens non mota, puta largitas primi motoris, cuius bonitas numquam sinit ipsum intercipere influentiam suam, nisi

[6]) Averr., De subst. orb. 2; Venetiis 1562, 6vI–K

[7]) supra, prop. 15 D; Pagnoni-Sturlese 19–20

[8]) supra, prop. 84 C

36 finitarum: finitorum *V* 43 hoc est: est hoc *V* 69 primi: -mi *add. sup. lin. m. post. O*

Digitized by Google

obsistat inidoneitas recipientis. Et ideo, cum mobile suum sua diversitate semper diversimode disponat partes materiae, necesse est, ut ipse motor semper se communicet secundum omnem modum, quo ipse participari potest. Et cum hoc sit generatio rerum, oportet semper res fieri. Alia causa efficiens est movens mota, scilicet allatio et ablatio principaliter generantis, id est solis, in zodiaco. Sicut enim idem eodem modo se habens semper natum est facere idem, sic idem diversimode se habens causat opposita. Cum ergo sol semper moveatur, oportet generabile semper fieri.

Alio modo dicitur aliquid semper fieri cum incessabili replicatione actus super potentiam et e converso, puta quod est ingenerabile et incorruptibile, et sic in se semper idem numero existens movetur motu continuo et perpetuo et sic semper fit. Et sic corpus caeleste ratione sui motus semper fit. Iste enim motus est unus et continuus et perpetuus, aliorum enim motuum, si aliquis potest esse perpetuus, non erit continuus nec unus, et si est unus continuus, non est perpetuus. Quilibet enim aliorum motuum habet in se ipso principium et finem et medium diversa ab invicem, quia est de contrario in contrarium per medium, et solum in medio est motus et non in principio, quia ab illo est motus, nec in fine, quia in illo est motus esse. Et secundum hoc etiam tempus, quod est huius motus mensura, est terminatum principio, id est primo nunc, post quod non est motus, et fine, id est ultimo nunc, in quo est immobilitas. Et ideo necessario omnis talis motus et secundum se et secundum tempus habet principium et finem et non potest esse secundum perpetuitatem infinitus, nec aliquid potest secundum ipsum semper fieri, nisi perpetuetur per reflexionem perpetuam inter illa contraria, inter quae est ille motus. Et sic omnis talis motus non est continuus tum ratione temporis, quod non potest esse continuum, tum etiam ratione naturae, ad quam est motus, quae est alia specie ab ea natura, a qua est motus. Motus autem circularis unus continuus potest esse et perpetuus propter oppositam rationem, quia scilicet principium, medium et finis non sunt actu in ipso circulo, quia indifferenter quodlibet punctum est principium, medium et finis, et sic motus circuli semper aequaliter est in principio, medio et fine, et tamen numquam est in aliquo horum, quia semper potentia est in eis et actu numquam. Cum ergo iste motus sit inquietus, nullo termino terminatus, nulla quiete interruptus, sed manens unus et continuus, semper necesse est mobile semper fieri secundum eum.

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de potentia fieri in generali, secundo de ipsius finitate vel infinitate in speciali, tertio ex praemissis ostendam propositum in universo corporali.

De primo sciendum, quod de potentia fieri occurrit gravis difficultas, an sit permanentia corporis an qualitativa dispositio ipsius an potentia motoris sui. D

71 obsistat: obstat *O* 76 natum est: est natum *V* 91 et[3] *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 92 secundum *add.* se *sup. lin. m. post. O* 100 et[1] *add.* in *V* 101 sit: sic *V* 108 an: aut *O*

Digitized by Google

Sed quod non possit esse permanentia corporis, licet sit infinita, apparet ex eo, tum quia talis permanentia est potentia ad esse, non ad fieri, ut ex praemissis habetur, tum etiam quia nulli essentiae corporali, in quam solum corpus competit motus per declarationem 81[9]), et per consequens nec potest fieri sive moveri.

Nec etiam qualitativa dispositio est potentia, de qua agitur, quia est corporalis et sic finita. Si enim omne corpus est finitum, impossibile est potentiam seu virtutem corporalem infinitam esse in corpore, quia si virtus infinita esset in corpore finito, contingeret illud moveri per illam in non tempore. Corpora enim non excedunt se ad invicem in velocitate et tarditate nisi ex excessibus eorum in virtutibus seu potentiis motivis corporalibus, et excessus potentiarum sequitur excessus corporum, scilicet quod corpus, cuius potentia est maior, est velocioris motus. Ex quo sequitur, quod, si aliquod corpus haberet potentiam infinitam, ut moveatur in non tempore, quod est impossibile, quia "omne, quod movetur, in tempore movetur" per 17 primae partis *Elementationis physicae*[10]).

His igitur ut impossibilibus dimissis consequens est potentiam fieri infinitam esse incorpoream, ut etiam habetur infra per 96[11]), quae sic dicit: "Omnis finiti corporis potentia infinita existens incorporea est".

Et hoc de primo.

E De secundo considerandum, quod secundum Averroem *De substantia orbis*[12]) "infinitum dicitur duobus modis", ut sufficiat ad praesens, "quorum unus est potentia seu virtus infinitae actionis et passionis in tempore et est finita in se, scilicet in velocitate et vigore; et secundus est virtus sive potentia infinitae actionis aut passionis in se. Potentia autem infinita in actione ipsa aut passione non existit in corpore, sive fuerit caeleste sive generabile et corruptibile. Hoc enim non accidit corpori, nisi secundum quod est corpus infinitum. Et ideo movent et moventur in tempore. Virtutes vero vel potentiae infinitae in actione et passione in tempore esse verum est in corporibus caelestibus. Passione autem sive receptione, quia simpliciter sunt simplicia" et ideo recipiunt movere sive fieri infinitum. "Actione autem, quia suae formae non constituuntur per suum subiectum, et utrumque est impossibile in corporibus generabilibus et corruptibilibus, quae sunt composita ex materia et forma. Infinitum igitur esse in vigore, cuius causa est corpus, secundum quod est corpus, est impossibile in corporibus caelestibus sive aliis. Infinitum vero in tempore esse est necesse in corporibus caelestibus ex diversitate motoris et moti in eis a corporibus generabilibus et corruptibilibus. Et est impossibile in corporibus generabilibus, quia potentiae eorum motivae sunt materiales et corpora sua, quae moventur ab eis, componuntur ex materia et forma"[13]).

9) supra, prop. 81 D
10) Procl., Elem. Phys. I 17; Boese 38,30
11) Procl., Elem. theol. 96; Vansteenkiste 300; Boese 48,1
12) Averr., De subst. orb. 3; Venetiis 1562, 9vG–H
13) Averr., De subst. orb. 3; Venetiis 1562, 9vH–I

112 quam: quem *V* 114 nec: hec *V* 116 esset *corr. ex* esse *m. post. O*, esse *V* 135 vel *add. sup. lin. m. post. O* | potentiae: passiones *O* 144 potentiae eorum: eorum potentie *O*

Digitized by Google

Non sequitur ergo, quod, si in corpore caelesti est potentia finita ipsa actione aut passione, ut in eo sit potentia finita in tempore. Neque sequitur ex hoc, quod si potentia finitae actionis et passionis est, ut sit corpus possibile, ut corrumpatur, aut ut sit compositum ex materia et forma. Possibilitas enim non debet esse nisi ex hoc, quod potentia finita sit in tempore et sic compositum.

Est ergo duplex finitas et infinitas, quarum quaedam contingunt in tempore et distinguuntur contra finitatem et infinitatem contingentes ex actione.

Et hoc de secundo secundi.

F Ex praemissis evidenter apparet, quod omne, quod semper fit, fit per continuam et incessabilem replicationem actus super potentiam et e converso, et sic habens indefectibiliter esse in non esse et e converso omne, inquam, tale habet infinitam potentiam ipsius fieri. Infinitam, dico, in tempore, non in actione vel passione, ut expositum est, et sic fieri non est aliud quam generari sive transponi de loco ad locum, quae transpositio est motus.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim semper fit, indeficiens est generationis in ipso potentia. Finita enim ens in infinito tempore cessabit; cessante autem ipsius fieri potentia cessabit utique, et quod fit secundum ipsam et non adhuc utique semper fiens erit. Sed supponitur semper fiens, infinitam ergo habet ipsius fieri potentiam.

Probatio elementi talis est. Omne indeficientis generationis infinitam habet ipsius fieri potentiam; sed omne, quod semper fit, est huiusmodi: ergo etc.

Minor probatur per ad impossibile, si debetur potentia esse finita sic: Nullum deficiens quandoque secundum generationis potentiam in ipso est indeficientis generationis; sed omne, quod semper fit, cum sit finitae potentiae secundum adversarium, est deficiens quandoque secundum generationis potentiam in ipso, quae finita existens cessabit in tempore infinito, sed cessante potentia cessabit et id, quod fit secundum ipsam potentiam: ergo nullum semper fiens est semper fiens. Quod contradicit.

Sed supponitur semper fiens: ergo habet ipsius fieri infinitam potentiam.

154 quod[2]: quid *O* | fit[2]: sit *V* 156 converso *add.* et *O* 160 etiam *om. V* | elementi *add.* Benedictus deus *O* 171 adversarium: adversis *O* 173 id *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 86
OMNE ENTER ENS INFINITUM EST NON SECUNDUM MULTITUDINEM NEQUE SECUNDUM MAGNITUDINEM SED SECUNDUM POTENTIAM SOLAM

Postquam ostensum est semper ens esse infinitae potentiae, nunc excludit auctor ab eo duos alios modos infinitatis dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de enter entis propria acceptione, secundo de ipsius multiplici condicione, tertio de ipsius a quantitate dimensiva separatione.

A De primo breviter est notandum, quod enter seu existenter ens non solum accipitur hic pro entibus secundum essentiam, scilicet pro hypostasibus ordinem entium costituentibus, sed generalius, scilicet pro omni eo, quod est per se hypostaticum ens, quod est stans seu subsistens per essentiam suam nulli innitens, immune ab omni extranea natura sive sit ens secundum speciem tantum, sive etiam sit determinatum ad individuum, dummodo sit simplex et impartibile et non sit ens in alio et sic perpetuum per commentum 49[1]), et per consequens invariabile. Et sic li 'enter ens' includit quattuor ordines, scilicet entium, vitarum, intellectualium hypostasum et animarum totalium, licet consequenter intelligatur etiam de anima partiali secundum eam partem, qua per se subsistit separata a corpore. Omnia enim praemissa non solum sunt entia, sed enter seu existenter entia utpote per se hypostatice consistentia.

Et hoc de primo.

B Verum, quia omne enter ens est invariabile, ideo impossibile est ipsum aliter se habere, et sic est absolutae necessitatis. Et licet quaedam enter entia habeant causam, sicut omnia citra prime bonum, tamen hoc, scilicet habere causam, non diminuit de ratione necessarii, id est non aufert necessitatem immutabilitatis ab enter ente.

Quod patet. Tum quia talis necessitas inest enter enti secundum rationem suorum principiorum intrinsecorum vel principia, si habet principia, vel principium, vel secundum rationem suae essentiae secundum se et absolute, non in respectu ad aliquid extrinsecum, quod habeat causae rationem. Quamvis etiam tales res habeant causam suae essentiae et per consequens suae proprietatis, circumscripta tamen ab huiusmodi re causa extrinseca inerit ei talis necessitas secundum ratio-

[1]) cf. Procl., Elem. theol. 49 comm.; Vansteenkiste 284; Boese 27,4–5

6 etc. *om. V* 24–25 aliter se: se aliter *V* 30 intrinsecorum *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

nem principiorum intrinsecorum vel suae essentiae. Et sic, quod est necessarium, secundum rationem suae essentiae est necessarium.

Tum etiam quia ea, quae per se et principaliter sunt de integritate ordinis essentialis, qui est maxime per se et necessarius, sunt per se necesse esse.

Ex quo patet, quod erraverunt removentes necessitatem absolutam ab enter entibus. Alii propter habere causam suae essentiae, ut Avicenna[2]). Alii propter habere initium inceptionis suae, quia, quod est ex nihilo, ex se tendit in nihilum. Alii propter habere causam voluntatem dei liberam, ut Plato in *Timaeo*[3]) dicit: "O di deorum, quorum pater opifex, quae ego vestra natura mutabiles" etc.

Sed hae et similes opiniones refelluntur, tum quia in ordinatis per se non est transitus a Deo sive prime bono ad contingentia sine necessariis mediis, tum quia in omni ordine essentiali oportet principia esse fixa et necessaria, tum etiam quia Deus est super ens, in ente autem fundatur omnis modus et ratio entis et naturae, ergo et necessitas. Ex necessitate autem immutabilitatis sequuntur aliae condiciones enter entis, puta quod procedit a se ipso et est in se ipso et convertitur ad se ipsum et quod est ingenerabile et incorruptibile et simplex et impartibile, indissolubile et indispergibile et perpetuum et exemptum ab his, quae a tempore mensurantur.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis apparet tertium. Cum enim omne quantum dimensivum sit divi- C
sibile seu partibile et nullum enter ens sit partibile, sequitur nullum enter ens esse quantum quantitate dimensiva, a qua est simpliciter separatum, licet sit quantum quantitate potentiae seu virtutis, ut apparet per 84 in declaratione[4]).

Et hoc sufficiat de primo principali.

Circa secundum tria faciam: primo ponam infiniti diversam acceptionem, secundo subiungam infiniti secundum quantitatem sive continuam sive discretam ab enter ente exclusionem, tertio subinferam suae propriae infinitatis modum et condicionem.

De primo sciendum, quod est infinitum secundum rationem potentiae mate- D
rialis et secundum rationem actus.

Primum est dupliciter: vel secundum habilitatem vel secundum divisibilitatem. Primum infinitum attribuitur materiae, secundum continuo. Omne enim continuum est divisibile in infinitum, et hoc sive in permanentibus sive in successivis, et de tali infinito non intenditur in proposito.

Infinitum vero in actu est duplex, ut sufficiat ad praesens, secundum duplicem quantitatem, molis videlicet et potentiae seu virtutis. Quantitatis molis infinitum est duplex, scilicet quantum et quotum, hoc est continuum et discretum sive

[2]) cf. Avic., Metaph. I 6; Van Riet 43–44

[3]) cf. Plat., Tim., 41a7–d3; Waszink 35,9–36,13

[4]) supra, prop. 84

43 etc. *om. V* 61 infinitatis *coni.*: infinitis *codd.* 67 sive in: vel *V* 70 potentiae: prime *V*

Digitized by Google

secundum magnitudinem et multitudinem. Verum, quia potentia est duplex, scilicet vel uno et eodem modo se habentis vel diversimode, scilicet vel enter entis vel fientis, ideo etiam est duplex infinitum in potentia, in essendo videlicet et fiendo, quorum tamen utrumque est durationis, non essentialis perfectionis, de quo inferius erit sermo. In praesenti vero elemento tantum agitur de triplici infinito, scilicet quanti et quoti et potentiae.

Et hoc de primo.

E De secundo sciendum, quod impossibile est enter ens esse infinitum secundum quantitatem molis. Quod apparet ex tribus: primo ex ratione quantitatis in generali, secundo ex ratione utriusque, scilicet multitudinis et magnitudinis in speciali, tertio ex condicione enter entis essentiali.

Primum apparet. Tum quia potentia infinita, quae est virtus in corpore, non potest esse nisi infiniti subiecti secundum dimensiones. Nullum etiam corpus est infinitum secundum dimensiones, igitur relinquitur, quod nulla potentia corporeae formae sit infinita. Tum quia nullum receptum in corpore mediantibus dimensionibus potest esse infinitum propter suam partibilitatem, ut supra ostensum est. Tum etiam quia nihil est in genere, quod non sit in aliqua specie, et per consequens quantitatis genus non invenitur in natura sine determinatis speciebus eius, quas impossibile est esse infinitas, ut statim apparebit.

Secundum apparet. Primo ex ratione multitudinis. Tum quia per 1[5]) omnis multitudo participat aliqualiter uno et per consequens finito. Tum quia omnis multitudo vel est ordinata et sic finita ad duo extrema. Cum enim in talibus entibus sit quaedam essentialis dependentia posteriorum a prioribus, si extrema ponantur infinita, omnia erunt independentia vel inordinata, et sic non erunt in natura, cum natura sit causa ordinationis in omnibus et nihil in ea sit inordinatum. Tum etiam quia, si infinitas multitudinis est in actu, ergo extra ipsam nihil est accipere, quod est contra rationem eius, vel si est accipere, ergo non est in actu, cum actus terminet, et sic idem secundum idem erit finitum et non finitum, quod contradicit. Idem patet ex ratione magnitudinis. Tum quia de ratione continui est suus terminus, quodcumque detur per definitiones Euclidis. Tum quia tale continuum non esset mobile nec motu recto, qui est finitus, nec circulari, qui est rei sphaericae, cum tamen "omne corpus physicum sit mobile secundum locum" per I definitionem secundae partis *Elementationis physicae*[6]). Tum etiam quia de ratione corporis est habere tres dimensiones, ubi supra ostensum est[7]).

Tertium apparet, tum quia enter ens est incorporeum, tum quia simplex impartibile, tum etiam quia est necessarium necessitate immutabilitatis, hoc est semper eodem modo se habens.

Et hoc de secundo.

5) cf. Procl., Elem. theol. 1; Vansteenkiste 264; Boese 3,1
6) Procl., Elem. phys. II, def. I; Boese 46,19
7) supra, prop. 82 A

74 etiam *om. V* 77 et[1] *om. O* 85–86 corporeae: corpore *O* | corpore: corporee *V*
91 per *om. V* 93 cum: tum *O*

Digitized by Google

Ex praemissis apparet tertium aliqualiter. Cum enim omnis virtus sive potentia F
non sit sui ipsius maxime, inquantum dicit ordinem potentiae, qui est respectus realis et intrinsecus rei potenti inexistens, sed alicuius habentis ipsam, necessario ipsa potentia condicionabitur condicionibus eiusdem rei, cuius est. Enter autem ens, cuius est talis potentia, est semper eodem modo se habens, cum sit immutabile et omnino invariabile, sicut impartibile et simplex et per se hypostatice ens et sic inextinguibilis vitae et indeficientis existentiae et imminorabilis operationis. Ergo etiam potentia eius erit immutabilis, impartibilis et simplex, et sic necessario removebit per consequens terminos durationis, quibus finiri posset et erit infinita.

Ergo, cum impossibile sit aliquid esse infinitum in actu secundum multitudinem vel magnitudinem, et non sit aliud infinitum a praedictis in actu nisi secundum potentiam, necessarium est enter ens esse infinitum non secundum multitudinem neque secundum magnitudinem, sed secundum potentiam solam.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Omne enim infinitum aut in quoto est aut in quanto aut in potentia. Quod autem semper ens infinitum quidem est, ut inexistinguibilem habens vitam et existentiam indeficientem et operationem imminorabilem. Neque autem propter magnitudinem est infinitum, sine magnitudine enim, quod enter ens, per se hypostatice ens, impartibile est et simplex. Neque propter multitudinem unitissimum veluti propinquissimum uni ordinatum et uni maxime congeneum. Sed secundum potentiam est illud infinitum. Propter quod et ubi impartibile, ibi et infinitum; et quanto utique magis ens et magis impartibile, sic et infinitum magis et unum magis. Partita enim potentia debilis iam et finita, et quae omnino partitae potentiae omnino finitae sunt; extremae enim et remotissimae ab uno propter partitionem finitae aliqualiter sunt; primae autem propter impartibilitatem infinitae sunt. Partitio quidem enim dispergit et dissolvit uniuscuiusque potentiam, impartitio autem stringens et commassans indeficientem ipsam et imminorabilem in se ipsa continet. At vero quae secundum magnitudinem infinitas et quae secundum multitudinem privatio est omnis impartibilitatis et decidentia; propinquissimum enim impartibili, quod finitum, remotissimum autem, quod infinitum ab uno egressum. Non ergo, quod secundum potentiam infinitum, infinitum est secundum multitudinem aut magnitudinem, si quidem potentia infinita cum impartibilitate est, multitudine autem aut magnitudine infinitum remotissimum est ab impartibili. Si ergo ens magnitudine aut multitudine erat infinitum, non utique potentiae erat. Sed infinitae potentiae est, non ergo infinitum est multitudine aut magnitudine.

116 et[1] *om. V* 117 eius *om. O* 126 quidem est: est quidem *V* | habens vitam: vitam habens *V* 131 impartibile: impartibili *O* 137 in se: nisi *V* 139 enim *add.* quod *V* 140 autem *om. V* 144 sed: si *O*

Digitized by Google

Probatio elementi talis est: Omne habens vitam inextinguibilem, existentiam indeficientem et operationem imminorabilem est infinitum non secundum multitudinem nec secundum magnitudinem, sed secundum potentiam solam; sed omne enter ens est huiusmodi: ergo etc.

Neque autem: Hic probatur secunda pars maioris sic: Nullum carens magnitudine est infinitum secundum magnitudinem; sed omne enter ens sive per se hypostatice ens, quod est habens vitam, etc. est carens magnitudine, cum sit impartibile et simplex per 47[8]): ergo nullum enter ens etc.

Neque propter multitudinem: Hic probatur prima pars sic: Nullum unitissimum ultimi propinquissime coordinatum prime uni et maxime congeneum est infinitum secundum multitudinem, sed secundum potentiam solam per 62[9]); sed omne habens vitam etc. est huiusmodi: ergo etc.

Deinde ibi: Propter quod, hic resumit medium istarum rationum, ut amplius declaretur. Et est sententia talis, quod enter entitas et impartibilitas ex una et infinitas et unitas ex parte altera se consequuntur ita, quod, quanto aliquid est magis ens, tanto est infinitius, et quanto impartibilius, tanto unius. Et adducit talem rationem: Sicut se habet partitio per dispersionem et dissolutionem ad potentiam, ita e converso suo modo se habet impartibilitas seu impartitio ad constrictionem et commassationem ipsius potentiae; sed partitio dispergendo et dissolvendo potentiam facit ipsam debilem et finitam: ergo per contrarium impartitio constringendo et commassando potentiam facit ipsam fortem, id est indeficientem et imminorabilem et infinitam continendo ipsam in se ipsa. Ista ratio fundatur super 61[10]).

At vero: Hic adducitur communis probatio elementi fundata in praemissis sic. Omnis infinitas multitudinis et magnitudinis est omnino privatio impartibilitatis et decidentia, quia quanto aliquid multitudinis vel magnitudinis est finitius, tanto est impartibilius et uni propinquius et e converso quanto infinitius tanto partibilius et ab uno distantius; sed nulla infinitas enter entis est omnino privatio impartibilitatis: ergo nulla infinitas enter entis est secundum multitudinem, aut secundum magnitudinem, ergo secundum solam potentiam.

Minor declaratur in littera sic: Omnis infinitas enter entis stat cum impartibitate; sed nulla infinitas multitudinis aut magnitudinis stat cum impartibilitate: ergo nullum enter ens, cum sit impartibile, est infinitum nisi secundum solam potentiam.

8) cf. Procl., Elem. theol. 47; Vansteenkiste 283; Boese 27,1
9) cf. Procl., Elem. theol. 62; Vansteenkiste 288; Boese 33,2
10) supra, prop. 61 A; Sannino 177,10–26

149 etc. *om. V* 152 quod *om. O* 157 etc.[2] *om. V* 174 aut: sed *V* 177 aut magnitudinis *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 87
OMNE QUIDEM AETERNUM ENS EST, NON AUTEM OMNE ENS AETERNUM

Ostenso, quod enter ens est infinitae potentiae in durando, et quia talis duratio est aeternitas, nunc auctor ostendit, quod ens est prius et universalius aeterno dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de aeterni propria acceptione, secundo de li 'entis' prout hic sumitur expositione, tertio de entis ad aeternum praecessione.

De primo sciendum, quod aeternum, ut supra ostensum est, primo invenitur A
in vitis et consequenter intellectualibus hypostasibus, et sic est idem, quod semper ens, de quo habitum est super 84[1]). Haec enim parificantur aeternitati, scilicet vita et intellectus, ut inferius apparebit.

Et hoc de primo.

Ens vero accipitur hic pro his, quibus entitas convenire potest sive per essen- B
tiam sive secundum participationem, et sic est generalius ente, quod opponitur generationi, et per consequens includit omnia sub ambitu suae generalitatis contenta sive sint entia per essentiam, puta ordo entium, sive per participationem sicut inferiores ordines. Et hoc sive in incorporeis et ingenerabilibus sive in generabilibus et corporeis, et hoc sive in permanentibus vel successivis. Propter quod etiam accipitur ens in isto elemento sine determinatione, cum supra ipsum determinaverit ad certos ordines entium per li 'semper' et 'enter', ut superius est expositum[2]).

Et hoc de secundo.

Hoc, inquam, ens sic universaliter acceptum, prout stat in consideratione, non C
in rerum natura, est prius aeterno natura et ambitu universalitatis suae. Habet enim se in plus ipso aeterno, cum solae vitae et intellectus sint aeterna per declarationem 52[3]), et participant ipso ente. Omne autem participatum est ante participans per 24[4]).

Et sic de primo principali.

[1]) supra, prop. 84 C

[2]) supra, prop. 86 D

[3]) supra, prop. 52 C; Sannino 123,204–206

[4]) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2

2 ens est: est ens *V* 7 scilicet *om. O* 20 ingenerabilibus: in ingenerabilibus et *V* 20–21 et[2] ... corporeis *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de consequentiae et consequentis differentiae assignatione, secundo de consequentiae diversa acceptione, tertio ex hoc de propositi intentione.

D De primo notandum, ut planius procedatur, quod necessarium dicitur tribus modis. Positione seu hypothesi sive consequentia, sicut cum dicitur: si video solem ascendere, necesse est solem ascendere, cum tamen meum videre non sit necessarium sed contingens. Dicitur etiam necessarium causa, sicut cum dicimus, quod luna interposita inter visus nostros et solem necesse est solem eclipsari, et haec necessitas est in demonstrationibus. Tertio modo dicitur necessarium rei, quando scilicet rem sic necesse est esse, quod in nulla parte sui est possibilis vel contingens.

Hi modi reducuntur ulterius ad duos, scilicet ad necessarium consequentiae et consequentis sive rei. Necessarium consequentiae est, quod ex habitudine propositionum et terminorum de necessitate sequitur ad alterum. Necessarium autem rei est, quod nulla positione facta potest fieri possibile ad non esse, et hoc solum est illud, quod ad nihil extra se formaliter habet dependentiam secundum esse. Et sic accipitur in declaratione praemissae[5]).

Et hoc de primo secundi.

E Est autem duplex consequentia seu necessitas consequentiae, scilicet in rebus rationis, et hoc sive sint primae vel secundae intentionis, et in rebus ratis in natura.

Manifestum est enim, quod quamplurima consequentia necessaria sunt secundum rationem necessitatis repertae in antecedentibus, immo ipsae habitudines necessariae sunt et universaliter habitudines conclusionum ad praemissas in consequendo sunt per se et necessariae. Radicatur autem necessitas talium consequentium in necessitate propositionum sive praemissarum et ipsarum propositionum necessitas in rationibus terminorum. Et quia iam dicta necessitas tam consequentiarum quam propositionum attenditur in rebus rationis, ideo haec necessitas reducitur ad necessitatem repertam in natura plerumque ad dependentiam effectus ad suam causam. Verbi gratia: senarius numerus, quia completur ex partibus suis aliquotis, ideo simpliciter et absolute necessarium est ipsum esse perfectum.

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis evidenter apparet, quod, sicut in linea praedicamentali ad inferius de necessitate sequitur superius, cum inferius includatur in ambitu superioris, sed non e converso, cum superius ad plura se extendat quam inferius et ideo non sequitur a superiori subsistendi consequentia, sic etiam in ordine essentiali ad inferius utpote, quod dependet causaliter a superiori, sequitur superius, puta ad vitam sequitur ens, sed e converso a superiori posito non necessario sequitur inferius, et ideo, licet omnis vita sit ens, tamen non omne ens est vita.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

5) supra, prop. 86 E

41 possibilis: potentialis *O* 46 possibile: possibili *V* 67 non *om. O* | sequitur *add.* enim *V* 71 etiam *om. V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Et enim generabilibus inest aliqualiter entis participatio, inquantum ei non eadem sunt, quod nullatenus ens. Si autem, quod fit, non est nullatenus ens, est aliqualiter ens. Aeternitas autem nullatenus generabilibus inest et maxime neque quaecumque perpetuitatem, quae secundum totum tempus est, transumpserunt. At vero omne aeternum semper est, participat enim aeterno, quod semper esse dat, a quibuscumque participatur. Ens ergo a pluribus participatur quam aeternitas. Superius ergo aeternitate est ens, quibus quidem enim aeternitas principium est et ens, quibus autem ens non omnibus aeternitas.

Probatio elementi talis est: Quaecumque aliqua duo sic se habent, quod unum eorum inexistit pluribus, aliud autem paucioribus, et quidquid producit unum, hoc ipsum producit et reliquum et plus, tunc ad illud, quod inexistit paucioribus et pauciora producit, consequitur aliud necessario et non e converso; sed aeternum et ens sunt huiusmodi: ergo omne aeternum est ens, sed non omne ens est aeternum.

Maior manifesta est per declarationem. Minor probatur quoad utramque eius partem, et quoad primam sic. Omne inexistens generabilibus omnibus et etiam quibusdam ingenerabilibus pluribus inexistit quam illud, quod solum inexistit quibusdam ingenerabilibus et istis generabilibus, quae mensurantur perpetuitate temporali; sed omne ens respectum aeterni est huiusmodi: ergo etc.

Minor istius prosyllogismi declaratur in littera. Et primo quoad hoc, quod ens insit generabilibus sic. Omne participatum ab aliquibus inest illis, a quibus participatur. Sed ens est participatum a generabilibus, cum non sint nullatenus non ens, quia, quod fit, puta generabile, non est nullatenus non ens: ergo est aliqualiter entis, ergo ens inest generabilibus. Aeternitas vero nullatenus inest generabilibus et maxime eis, quae non transumpserunt tempus secundum se totum, qualia sunt semper fientia. Ergo ens est in pluribus quam aeternum.

At vero: Hic probatur secunda pars principalis minoris sic: Omne principium sive causa et ante causatum operatur et cum ipso et post ipsum plurium est substitutivum per 57[6]); sed ens est principium sive causa aeterni: ergo ens substituit, quidquid ab aeterno substituitur, et plus.

Minor probatur sic: Omne participatum ab aliquo in ordine essentiali est causa eius, a quo participatur; sed ens est huiusmodi respectu aeterni, cum aeternum sit semper ens et sic participat aeternitate et ente.

Ens ergo: Hic resumit auctor media praemissarum rationum, ut concludat suum elementum dicens: ergo etc.

[6]) cf. Procl., Elem. theol. 57; Vansteenkiste 286; Boese 31,1–2

77 semper[1] ... semper[2] *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 81 aliqua *om. V* 88 quibusdam: quibus tam *V* 90 temporali: generali *V* | etc. *om. V* 92 insit: sit in *O* 94 quia ... ens *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 95 entis: non ens *V* | aeternitas ... generabilibus *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 101 aeterno: eterne *V* 105 concludat: excludat *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 88
OMNE ENTER ENS AUT EST ANTE AETERNITATEM AUT IN AETERNITATE AUT PARTICIPANS AETERNITATE

Postquam ostensa est condicio omnis enter entis in generali, nunc auctor dividit ipsum enter ens in speciali dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam quoad propositum tria declarabo, quia primo ostendam eorum, quae sunt ante aeternitatem, condicionem et enumerationem, secundo eorum, quae commensurantur aeternitati, propriam rationem, tertio dicam, quae habeant aeternitatis participationem.

A De primo considerandum, quod, sicut habitum est supra 52[1]) »ad assignandum rebus proprias mensuras durationis oportet quattuor attendere circa ipsas res. Unum, videlicet modum et proprietatem suae essentialis vel substantialis perfectionis. Secundum variationem suae substantiae, et hoc vel ponendo in ea essentia vel substantia realem et veram variationem vel removendo ipsam ab ea. Tertium terminos initialem et finalem, et hos similiter vel ponendo vel removendo ab huiusmodi re, quam contingit mensurari. Quartum praesentialitatem et modum praesentialitatis existentiae suae«[2]).

Si igitur attenderimus ista quattuor circa ipsas unitates, non possumus eis ponere proprie loquendo aliquam mensuram. Quantum enim ad modum et perfectionem suam abstrahunt ab omni modo et perfectione entium quorumcumque, cum sint supersubstantiales, supervitales et superintellectus, ut infra patebit[3]), immo sunt super omnem modum entitatis, cui solum in aliqua suarum partium proprie competit mensurari per aliquid a sua essentia extrinsecum, quia talis modus est cognoscibilis et sic dicibilis. Omne autem divinum per essentiam seu ipsae unitates sunt indicibiles, licet ab adiunctis aliqualiter nominentur, propter quod solum primum penitus est ignotum, cuius et modus et perfectio in infinitum excedit etiam ipsas unitates, ut non sit earum, etiam omnium simul, ad ipsum comparatio. Tantam illud ad ipsarum unitatum essentiam sortitum est excellentiam, et per consequens minus proprie erit mensurabile ipsis unitatibus, quia est simpliciter immensum, et nihil certificabit eius potentiam vel virtutem. Item secundo ex praemissa condicione sequitur, quod sint super omnem qualemcum-

[1]) supra, prop. 52 C; Sannino 122,174–181

[2]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 6; Rehn 218,98–105

[3]) infra, prop. 115 F

6 primo *add.* dicam vel *V*   10 supra: super *O*   15 hos: has *V*   26 et[1]: etiam *O*   27 etiam[1] ipsas: ipsas etiam *V*   28 comparatio: cooperatio *O*

Digitized by Google

que variationem. Quis enim unitatem dicat variari, et maxime prime unum, quod est simpliciter simplex? Et sic etiam tertio omnis terminus durationis cuiuscumque initialis et finalis ab eis prorsus excluditur. Ad quae sequitur quartum, quod praesentialitas eorum omnem cuiuscumque entis durationem circumcludit et solum praesentialiter existit non concernendo nec praeteritum nec futurum, cum ipsae sint praesentes omnibus et omnia sint eis praesentia non solum secundum cognitionem, sed etiam secundum realem coexistentiam. Omnia enim sunt in ipsis non solum secundum cognitionem, sed etiam secundum realem coexistentiam, inquantum omnia, secundum quod sunt in ipsis, sunt ipsarum natura seu essentia, sicut proprium est causis exordialibus et prime talibus suorum ordinum

Sed quamvis ita sit, tamen omnia sunt in prime uno eminentius in infinitum. Et de hoc prime uno dicit auctor libro *De providentia* quaest. 1[4]): "Summatim igitur dicentes omnium productivum illud unum omnium salvativum esse dicimus, omni substantia existentiam habens meliorem", quoad primum, "et omni cognitione eminentiorem non partitum noscibilibus neque motum circa ipsa", quoad secundum. Et infra[5]): "Illud autem in uno manens", quoad tertium. Et infra[6]): "Et nihil effugit illud unum, sive in esse dicas, sive in cognosci", quoad quartum.

Ex praemissis apparet consideranti naturam mensurae durationis, quod tam prime unum quam etiam unitates primordiales causae omnium rerum nulla mensura certificantur.

Eodem modo proportionaliter est de infinitatibus sicut de unitatibus, licet longe inferiori modo ab ipsis unitatibus considerando praedicta quattuor circa ipsas infinitates, quod non poterunt mensurari, sed omnem mensuram durationis excedunt.

Si autem consideraverimus quattuor dictas condiciones mensurarum circa ordinem entium, iam ponemus eis secundum quosdam aliquam mensuram, licet valde improprie. Quantum enim ad modum et perfectionem essentialem, licet colligant in se perfectiones omnium entium, utpote entia per essentiam, tamen non solum a prime uno, sed etiam ab ipsis unitatibus quasi in infinitum et valde multum in perfectione essentiali ab ipsis infinitatibus distant, sicut apparet consideranti modum perfectionis ipsorum essentialem. Item secundo remota sunt ab omni variatione et etiam carent terminis initiali et finali quantum ad durationem, sicut principalia inter enter entia, quae omnia sunt invariabilia et potentiae durationis infinitae. Ex quibus etiam sequitur quartum, quod ipsa tota simul in essendo praesentialitatem habent et ipsa omnibus entibus aliis et omnia entia eis sunt in actu praesentia utpote superintellectualia. Et ideo secundum veritatem sunt super aeternitatem sive ante aeternitatem per praemissam[7]), licet quidam[8])

[4]) Procl., De X dub. 1,n.5; Boese 8,15–10,19
[5]) Procl., De X dub. 1,n.5; Boese 10,22
[6]) Procl., De X dub. 1,n.5; Boese 10,24–25
[7]) cf. Procl., Elem. theol. 87; Vansteenkiste 298; Boese 45,8–9
[8]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2.7; Rehn 218

36 praesentialiter *ex corr. in marg. m. post. V* 41 prime: proprie *V* 57 licet *ex corr. sup. lin. m. post. V* 59 entia: essentia *O* 61 perfectione: imperfectione *O* 65 etiam: et *V*

Digitized by Google

dicant superaeternitatem esse mensuram eorum, ut sic describatur, quod sit entis indeficientis duratio sine fine.

Ex praemissis apparet, quod non solum ordo entium, quae sunt principalia inter enter entia, sed etiam unitates et infinitates sunt super aeternitatem et maxime prime unum.

Et hoc de primo.

B Circa secundum notandum, quod "vita", quae "est motus a mansiva entis hypostasi"[9]) principaliter et proprie mensuratur aeternitate per 54[10]), quae sic dicit: "Omnis aeternitas est mensura aeternorum et omne tempus temporalium, et hae solae duae mensurae sunt vitae et motus". Qualiter autem ipsae vitae secundum quattuor praedictas condiciones mensurentur aeternitate, habetur sufficienter per declarationem 52[11]).

Et hoc sufficiat de secundo.

C De tertio sciendum, quod enter ens, quod est participans aeternitate, est quod tam li 'semper' quam li 'ens' habet secundum participationem, puta intellectuales hypostases et animae caelorum et si qua sunt similia, quorum quaedam participant ipsa aeternitate tam secundum substantiam quam secundum virtutem et operationem sicut intellectus substantiales, ut habetur elemento 169[12]), alia autem participant ea secundum substantiam, sed non secundum omnem suam operationem, puta animae caelorum, ut infra videbitur loco suo. Omnia vero talia utpote participantia aeternitate sunt infra eam.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Quod quidem ens sit ante aeternitatem, ostensum est. At vero et in aeternitate: aeternitas enim ipsum semper, cum ente habet. Et participans aeternitate: omne quidem aeternum participatione ipsius semper et entis aeternum dicitur. Hoc quidem enim secundum participationem ambo habent et semper et ens. Aeternitas autem habet ipsum semper quidem primo, ipsum autem ens secundum participationem. Sed ens ipsum primo ens est.

Probatio elementi talis est: Omne illud, cuius intentio vel participatur ab aeternitate vel quod habet ipsum semper primo et ens participative vel quod habet utrumque per participationem, hoc aut est ante aeternitatem aut in aeternitate aut participans aeternitate; sed omne enter ens est huiusmodi: ergo etc.

[9]) Procl., Elem. theol. 102 comm.; Vansteenkiste 492; Boese 52,9
[10]) Procl., Elem. theol. 54; Vansteenkiste 285; Boese 29,1–2
[11]) supra, prop. 52 C; Sannino 122,174–181
[12]) Procl., Elem. theol. 169; Vansteenkiste 515; Boese 82,1–2

76 mensuratur: mensurantur *O* 87 omnem: essentiam *V* 90 etiam *om. V* 96 ipsum semper: semper ipsum *V* 101 etc. *om. V*

Digitized by Google

Maior manifesta est. Minor declaratur quoad duas ultimas partes, quia prima apparet per praemissam[13]), scilicet quod ens sit ante aeternitatem, primo sic: Omne semper ens habens ipsum semper primo, cum ipso ente secundum participationem est in aeternitate. Aeternitas enim habet ipsum semper primo et per se et per consequens omne aeternum per essentiam, quia omne, quod primo inexistit alicui naturae entium, omnibus adest his, quae secundum naturam illam ordinantur, et eodem modo per 19[14]). Sed ipsa aeternitas habet ens secundum participationem per praemissam[15]). Et sic apparet maior. Sed quoddam enter ens, puta vitae, est huiusmodi, hoc est, habet ipsum semper primo et ens secundum participationem, per 52 in declaratione[16]) et praemissam[17]): ergo quoddam enter ens est in aeternitate.

Et participans: Hic probatur secunda pars principalis minoris sic: Omne habens tam ipsam semper quam etiam ipsum ens secundum participationem est participans aeternitate; sed quoddam enter ens est huiusmodi, scilicet anima caeli, et huiusmodi: ergo etc. Maior apparet in littera.

[13]) Procl., Elem. theol. 87; Vansteenkiste 297; Boese 45,1
[14]) Procl., Elem. theol. 19; Vansteenkiste 272; Boese 13,1–3
[15]) Procl., Elem. theol. 87; Vansteenkiste 297; Boese 45,1
[16]) supra, prop. 52 A; Sannino 119–120
[17]) Procl., Elem. theol. 87; Vansteenkiste 297; Boese 45,1

Digitized by Google

PROPOSITIO 89
OMNE ENTER ENS EX FINE EST ET INFINITO

Ostensa enter entis divisione nunc prosequitur de ipsius ex suis principiis constitutione dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam quoad propositum tria faciam, quia primo dicam de finis diversa significatione et hic intenti propria condicione, secundo de infiniti, prout hic sumitur, designatione, tertio ex praemissis subiungam de propositi intentione.

A De primo sciendum, quod finis est nomen multivocum secundum Aristotelem in V *Metaphysicae*[1]) suae, cum enim dicatur a finiendo, aut est entis aut est fieri aut est esse et cognitionis, quod in idem redit, quia eadem sunt principia esse et cognitionis.

Si finis est terminus entis vel est terminus entis secundum se, et sic est primus modus, quem ponit Aristoteles[2]), scilicet quod finis sive terminus dicitur, quod est ultimum rei et primum, quod de re occurrit, intra quod sunt omnia, quae sunt rei, ita, quod extra ipsum nihil est de re, sicut est primum et ultimum caelum in universo corporali. Sic enim dicitur finitum terminatum et infinitum interminatum vel est terminus quantitatis et sic est secundus modus, scilicet quod finis sive terminus dicitur species mensurae, id est finis uniuscuiusque quantitatis. Tale vero, ut dicit Aristoteles[3]), proprie est illud, ad quod est motus mensurantis istam rem, quamvis etiam minus proprie quandoque illud, a quo incipit motus mensurantis, terminus sive finis vocetur, secundum quod ponimus cuiuslibet quantitatis duos terminos, scilicet principium et finem.

Si vero est terminus secundum fieri, hoc vel est secundum rationem terminantium, et sic est quintus modus, scilicet quo omne principium vocatur finis vel terminus, quia, ut dicit Aristoteles ibidem[4]), omne principium est terminus, sed non omnis terminus est principium. Nam terminus primo et secundo modo acceptus non est principium vel est secundum rationem terminati. Et sic est tertius modus, scilicet quo finis sive causa finalis vocatur terminus, quia illo terminatur, quod fit.

Si vero est terminus cognitionis, qui etiam est terminus esse, quia Aristoteles ibidem[5]) concludit: si est terminus cognitionis et rei, sic est quartus modus, scili-

[1]) cf. Arist., Metaph. V 17, 1022a4–13
[2]) cf. Arist., Metaph. V 17, 1022a4–6
[3]) cf. Arist., Metaph. V 17, 1022a7–8
[4]) cf. Arist., Metaph. V 17, 1022a12–13
[5]) cf. Arist., Metaph. V 17, 1022a9–10

4 etc. *om. V* 27 et *om. O*

Digitized by Google

cet quo terminus dicitur essentia cuiuslibet definitiva, quae est quod quid erat esse ipsius, et propter hoc cognitio facta per ipsam vocatur apprehensio eo, quod ipsa est quasi tactus intellectus super terminos esse rei, qui in quibusdam sunt potentia et actus. Et haec est magis propria significatio huiusmodi nominis finis seu terminus.

Ex praemissis habemus, quod finis est, quod intrinsece finit rem, scilicet principium intrinsecum rei secundum actum, a quo accipitur ratio essendi et innotescendi rem. De ratione autem talis principii utpote secundum actum finientis est simplicitas et per consequens unitas et finitas. Ergo unum, quod est essentia omnium rerum formaliter, est finis, de quo hic intenditur. Hoc enim unum utpote effectus prime unius constituit, finit et terminat essentiam omnis rei, immo est essentia omnis rei per declarationem 7[6]). "Bonum enim uni idem" per ultimam partem 13[7]) et prima intentio formalis eo modo prioritatis, qui est secundum rationem actus et formae.

Et sic habemus primum et absolutissimum principium intrinsecum omnis rei emanantis a prime uno.

Et hoc de primo.

De secundo considerandum, quod tale unum, quod est universalissimum inter B
omnes intentiones reales, vel stat se ipso per essentiam absque omni determinatione sui in aliam vel per aliam intentionem intra ambitum suae communitatis contentam et sic stat in ipsis unitatibus, quarum quaelibet est quoddam unum. Materia vero prima, licet sit quid unum secundum se considerata, tamen non potest stare sine determinante se in rerum natura. Et sic quaelibet unitas est simplex stans, ut dictum est, in sola intentione unius, extra quarum ordinem ipsum unum non potest se ipso stare sine aliquo determinante, quod tamen intra eius universalitatem concludatur et sit minus formale et secundum actum.

Necessarium est autem omne determinans esse oppositae rationis ad illud, quod determinat. Unum vero determinabile est finitas seu finitum ratione suae simplicitatis, ergo determinans erit infinitas et infinitum ratione suae componibilitatis. Unum enim opponitur multo et unitas multitudinis. De ratione autem multitudinis circumscripta unius participatione est infinitas, quia si multitudo nullatenus uno participet, neque totum unum esset neque unumquodque multorum, ex quibus multitudo, et hoc in infinitum per commentum 1[8]). Multum etiam est unum et unum et hoc non est illud et sic ratione divisionis importatae implicat infinitatem. Et per consequens primo determinans unum erit infinitum seu infinitas inducens unum et contrahens in compositionem a simplicitate sua.

Quod, ut clarius appareat, accipiamus materiam primam et eius determinationem, quae est extremum superiorum productione. Materia enim prima est simpli-

[6]) supra, prop. 7 A; Pagnoni-Sturlese 141,70–71

[7]) cf. Procl., Elem. theol. 13; Vansteenkiste 270; Boese 10,2

[8]) cf. Procl., Elem. theol. 1 comm.; Vansteenkiste 264; Boese 3,2–4

64 hoc: hec *O*

Digitized by Google

cissima, sed ea simplicitate, quae est deterior omni compositione per 59[9]), et sic est quid unum. Primum autem, quod eam a simplicitate tali et finitate distrahit et determinat, est potentia sua, qua quodammodo infinitatur per capacitatem omnis formae, sive talem potentiam dicas receptivam, quod etiam est magis proprium, sive incohativam per incohationem omnium formarum in materia. Adhuc tamen ipsa materia non est ens proprie, cuius proprietatem primo assequitur per actum formae, qui est complementum potentialitatis materiae et sic forma terminat et dat esse. Sicut ergo unum materiae determinatur infinitate potentiae, sic unum extra ordinem unitatum determinatur intentione infinitatis. Et sicut in coordinatione generum, puta entium formalium, generalissimum et ex hoc potentialissimum determinatur per immediatum sibi intra ambitum suae universalitatis contentum, quod est magis formale et actuale et sic determinatius ipso generalissimo et finitans infinitatem generalissimi, sic etiam in coordinatione intentionum realium generalissima seu universalissima intentio secundum actum et sic finitissima ratione simplicitatis, puta unum, determinatur per immediatam sibi intentionem intra sui communitatem conclusam, quae est minus generalis seu universalis secundum actum et sic infinita ratione primae componibilitatis.

Habemus ergo duo principia intrinseca primo compositi in essentialiter ordinatis, puta unum sive finem et infinitum.

Et hoc de secundo.

C Ex praemissis evidenter elicitur tertium, scilicet quod omne enter ens compositum seu constitutum est ex primis rerum principiis, scilicet fine et infinito. Ista enim duo sunt, ex quibus omnia composita componuntur, sive constituantur ex eis solis, sicut ordo infinitatum, sive ex pluribus, et hoc vel tribus sicut entia, sive quattuor ut vitae, sive quinque ut intellectus, sive ex sex ut animae caelorum. Et haec ad praesens sufficiant, quia satis nota sunt ex declaratis super 4[10]), 56[11]) et 60[12]) et pluribus aliis.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

[9]) cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–2
[10]) supra, prop. 4 B; Sturlese 107,212–108,242
[11]) supra, prop. 56 A–C; Sannino 141–143
[12]) supra, prop. 60 A–D; Sannino 171–173

77 infinitate: infinite *V* 78 intentione infinitatis: infinitatis intentione *O* 80 determinatur: determinatum *O* 82 finitans *coni.*: finitas *O*, infinitans *V* 87–88 intrinseca ... puta *om.* *V* 94 quattuor: quarte *V* | quinque: quinte *V* 95 56: 58 *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Quia enim infinitae virtutis est, palam, quia infinitum est, et sic ex infinito subsistit. Qua autem impartibile et unicum hac fine participat, quod enim uno participat, finitum est. Quin immo simul et infinitae virtutis est, Ex finito ergo et infinito est omne enter ens.

Probatio elementi talis est: Omne existens infinitae virtutis et impartibile et unitum est et ex fine et infinito; sed omne enter ens est huiusmodi: ergo etc.

Maior apparet, quia infinitum participat infinitate et impartibile et unitum participat fine, quia participat uno.

Minor quoad primam partem apparet per 84[13]), quoad secundam per 86[14]); ergo cum participet finitate et infinitate, omne enter ipsum erit constitutum ex his.

Nota, quod, quia potentia non est sui ipsius, sed rei potentis, ut apparet per declarationem 87[15]), hinc est, quod ipsa condicionatur secundum ipsam rem, cuius est potentia. Et pro tanto auctor ex infinitatae virtutis sive potentiae, quae est proprietas infinitatis, pulchre infert ipsam infinitatem, sicut si ex participatione rationalitatis infertur participatio hominis. Participans autem demissius est participato et participatum imparticipato.

13) cf. Procl., Elem. theol. 84; Vansteenkiste 296; Boese 44,1

14) cf. Procl., Elem. theol. 86; Vansteenkiste 297; Boese 44,1–2

15) supra, prop. 87

104 etc. *om. V* 105 infinitate: infinite *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 90
OMNIBUS EX FINITATE ET INFINITATE CONSTANTIBUS PRAEEXISTIT SECUNDUM SE PRIMA FINITAS ET PRIMA INFINITAS

Postquam ostensum est omne enter ens subsistere ex compositione et participatione finis et infiniti, nunc auctor ostendit omnibus taliter compositis et participantibus praesubsistere suas primordiales causas seu imparticipata dicens: OMNIBUS etc.

Ad istius elementi evidentiam tria declarabo circa propositum, quia suppositum sufficienter apparet per declarationem praemissae[1]). Unitates enim constant ex sola finitate, infinitates ex finitate et infinitate tantum, enter vero entia ex istis intentionibus et propriis suis principiis formalibus.

Et ideo praetermisso supposito circa propositum primo dicam de finitate, secundo de infinitate, tertio de finitatis et infinitatis ad omnia participantia primitate.

A De primo notandum, quod finitas in proposito non est aliud quam prime unum. Cum enim sit triplex unum, scilicet secundum causam principaliformiter et secundum essentiam et secundum participationem exemplariter per 65[2]), etiam erit triplex finitas, scilicet prime unius, quae est secundum causam principaliformiter, et ipsarum unitatum, quae est finitas secundum essentiam, et inferiorum ordinum, quae est finitas secundum participationem exemplariter.

Unde et de prime uno, quod est prime finitas, sic dicit Dionysius libro *De divinis nominibus* cap. 13, cuius titulus est: "De perfecto et uno", et de perfecto sic dicit: "Igitur perfectum quidem est"[3]). Et infra[4]): "Sed et sicut superperfectum secundum omnium excessum et omnem quidem infinitatem terminans super omnem autem terminum extentum et a nullo captum aut comprehensum", etc. Et infra[5]) loquens de prime uno, quod "oportet nos laudare totam et unam deitatem, scilicet omnium causam unum, quod est ante omne unum et multitudinem et partem et totum et definitionem et infinitatem et terminum et interminabilita-

1) cf. Procl., Elem. theol. 89; Vansteenkiste 298; Boese 46,1
2) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,1–3
3) Dion., De div. nom. 13 1; PG 3,977B; Suchla 226,9; Simon 432,67
4) Dion., De div. nom. 13 1; PG 3,977B; Suchla 226,10–13; Simon 432,68–69
5) Dion., De div. nom. 13 3; PG 3,980C–D; Suchla 228,17–229,2; Simon 444,62–65

8 etc. *om. V* 19 finitas: infinitas *O* 28 scilicet: secundum *O* 29–30 et infinitatem ... interminabilitatem *om. V*

Digitized by Google

tem (alia translatio[6]): "et infinitum et summitatem et magnitudinem et omnia existentia et ipsum terminans esse"), quod omnia existentia et ipsum esse definit et omnium est et totorum omnium et simul et ante omnia et super omnia singulariter causa, et super ipsum unum existens et ipsum unum existens terminat". Alia translatio[7]): "Quoniam ON unum, quod est in existentibus numerabile, numerus autem essentiam participat". Alia translatio[8]): "Superessentiale autem unum existens unum et omnem numerum terminat". "Et ipsum est unius et numeri et omnis existentis principium et causa et numerus et ordo"[9]). Haec Dionysius.

Praemissis diligenter perspectis apparet ex sententia Dionysii prime unum, quod simpliciter omnia finit et terminat, esse prime finitatem.

Et hoc de primo.

Ad intellectum autem planiorem de prima infinitate praemitto hic, quod ipse B
Dionysius eodem libro 8 cap.[10]) dicit de Deo, qui est ex se deus. "Dicimus igitur, quod virtus est Deus, sicut omnem virtutem in se praehabens et superhabens et sicut omnis virtutis causa et omnia secundum virtutem indeclinabilem et incircumfinitam producens. Et sicut ipsius, quod est esse virtutem aut totam aut particularem, causa existens et sicut infinitae virtutis non tantum eo, quod omnem virtutem producit, sed et eo, quod est super omnem per se ipsam virtutem essendo et superando et multipliciter existentibus virtutibus alias adducendo et ipsum numquam possunt infinitae et in infinitum productae virtutes superinfinitam virtutem ipsius facientis virtutis hebetare actionem eo, quod ineffabilis et ignota et incogitabilis est cuncta excedens ipsius virtus". Et infra parum alia translatio[11]): "Ipsa clare multipotens Dei distributio". "Ipsa enim infinitae virtutis Dei distributio ad omnia existentia vadit, et nihil est existentium cui perfecte ablatum sit habere quandam virtutem, sed intellectualem aut rationalem aut sensibilem aut vivificam aut substantialem habet virtutem. Et ipsum etiam esse, si est fas dicere, virtutem ad hoc, quod sic habet a supersubstantiali virtute"[12]). Haec Dionysius.

Ex praemissa auctoritate elicio quattuor, ut sufficiat ad praesens.

6) transl. Eriugenae, Dionysiaca 548,4–549,1
7) transl. Eriugenae, Dionysiaca 549,4–550,1
8) transl. Eriugenae, Dionysiaca 550,1–2
9) Dion., De div. nom. 13 3; PG 3,980D; Suchla 229,4–5; Simon 444,67–68
10) Dion., De div. nom. 8 2; PG 3,889D–892A; Suchla 201,1–10; Simon 368,71–77. "Per se ipsam ... adducendo": transl. Eriugenae, Dionysiaca 418,4–419,1
11) transl. Eriugenae, Dionysiaca 421,2–3
12) Dion., De div. nom. 8 3; PG 3,892B; Suchla 201,17–21; Simon 368,81–83

31 terminans ... omnia: manens esse et infinitatem et terminum et interminabilitatem quod omni *V* 33 terminat: terminata *V* 34 ON *add.* existens *sup. lin. m. post. V* | quod: quid *V* | numerabile *add.* quomodo existens unum, quid est in existentibus numerabile *V* 35 superessentiale *add.* substantiale *V* | autem: aut *V* 38 unum *add.* et *O* 39 finit: fiunt *V* 41 infinitate: finitate *O* 42 libro *add.* libro *V* 47 ipsam: ipsum *V* 55 etiam: et *V*

Digitized by Google

Primum, quod deus, scilicet prime unum, est causa omnis virtutis sive finitae sive infinitae per hoc, quod dicit: "sicut omnem virtutem in se praehabens et superhabens et sicut omnis virtutis causa".

Secundum, quod etiam ex primo sequitur, quod prime unum est super totam virtutem, quae, cum sit totalitas ante partes per 67[13]), etiam est praehabens modo causae exordialis omnem virtutem sive sit totum ex partibus sive in parte.

Tertium, quod virtus prime unius est ineffabilis et ignota et incogitabilis.

Quartum, quod causalitas virtutis extendit se ad omnia existentia, et sic intentio virtutis est universalioris ambitus intentione entis, cum extendat se ad omnia entia et in plus seu ultra.

Ex quibus concluditur, quod prime infinitas et omnis infinitas est effectus finitatis, scilicet prime unius, sive sit infinitas secundum causam principaliformiter sive secundum essentiam sive secundum participationem exemplariter[14]), et quod prime infinitas sit super prime ens, cum sit universalior ente. Et sic prima infinitas, quae est prime in intentione infinitatis, est primus et immediatus effectus prime unius, scilicet prima unitas intra ordinem unialem.

Et hoc de secundo.

C Ex praemissis bene consideratis elicitur tertium. Sicut enim finitas prime unius est simpliciter omnium qualitercumque entium causa et principium per 12[15]), cum bonum sit uni idem per 13[16]), sic infinitas primae infinitatis est immediata causa subordinata primae finitati, per quam et in qua ipsum prime unum primo determinat suam propriam causalitatem, quae scilicet prime infinitas, licet relinquat aliquale vestigium suae infinitatis in consequentibus unitatibus, tum quia non operatur nisi secundum gradum debitae distantiae a prime uno, distantiae, inquam, commensuratae suae intentioni ideo transcenso ordine unitatum, cuius ipsa pars est, producit ipsas infinitates per se perfectas instituens eas in immediato ordine ad ipsas unitates ac deinde sua potentia transit per omnia ipsa infinitate participare valentia. Omne enim imparticipabile duplices instituit ordines participatorum per 63[17]). Et quia omni determinatae intentioni, sive sit accepta secundum essentiam sive secundum participationem, praesubsistit imparticipatum per 23[18]) et 24[19]), illud videlicet, in quo ipsa intentio invenitur prime, hoc est secundum causam principaliter, et cum ante omnia composita in ordine essentiali sint simplicia et absoluta, hinc est, quod omnibus constantibus seu constitutis vel ex finitate tantum, puta

13) cf. Procl., Elem. theol. 67; Vansteenkiste 290; Boese 36,1
14) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,1–3
15) cf. Procl., Elem. theol. 12; Vansteenkiste 269; Boese 9,1
16) cf. Procl., Elem. theol. 13; Vansteenkiste 270; Boese 10,2
17) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1
18) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
19) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2

58 finitae: finitate *V* 59 infinitae: infinitate *V* 63 sive[2]: vel *O* 69 principaliformiter *coni.*: principaliter *O*, p(ri)ncipa(liformi)ter *V* 82 commensuratae: mensurate *V* 84 infinitate: infinite *V*

Digitized by Google

unitatibus, vel ex finitate et infinitate tantum, sicut infinitatibus, sive cum his duobus principiis ex aliis contractioribus intentionibus una vel pluribus, omnibus, inquam, talibus praesubsistit secundum se prima finitas, scilicet prime unum, et prima infinitas, scilicet prime in intentione infinitatis, scilicet prima unitas.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim entibus aliquibus, quae in se ipsis entia praesubsistunt ut communes omnium et exordiales causae et non aliquorum, sed omnium simpliciter, oportet ante id, quod ex ambobus, esse primam finitatem et primam infinitatem. Nam quae in mixto finitas infinitate participat et infinitum finitate. Quod autem primum singulorum, non aliud est, quam quod est. Non ergo oportet finitale esse, quod primo infinitum, nec infinitale, quid primo finitas; ante mixtum ergo haec primo.

Probatio elementi talis est: Omnibus entibus determinatis et contractis praeexistunt suae primordiales et communes omnium simpliciter causae, quae sunt idem, quod determinata prime et absolute; sed omnia ex finitate et infinitate constantia sunt determinata et contracta: ergo omnibus etc.

Nam quae: Hic declaratur minor sic: Quandocumque aliqua plura unum aliquod constituentia sic se habent, quod unum participat reliquo et e converso, tunc constitutum ex eis est aliquod tale, scilicet determinatum et contractum; sed omnia ex finitate et infinitate constantia sunt huiusmodi, quia in eis finitas non valens se ipsa subsistere participat infinitate, per quam determinatur, et infinitas sicut contractior intentio participat finitate ut absoluta: ergo omnia ex finitate et infinitate constantia sunt determinata et contracta.

Quod autem: Hic declaratur maior principalis rationis sic: Omne non existens aliud, quam quod est et dicitur, scilicet prime in quacumque intentione et absolutissimum, praeexistit omnibus determinatis et contractis; sed omnes primordiales causae et communes simpliciter omnium sunt huiusmodi per 23[20]) et 24[21]) et 63[22]): ergo etc.

Concludit ergo ibi: *Non ergo oportet*, quod ista duo principia exordialia non sunt mixta ad invicem ita, quod primo infinitum, scilicet prima infinitas, sit finitalis, id est contracta in infinitate, in qua est prime, licet sit contracta in unitate, nec quod primo finitas sit infinitale, cum prime unum sit simpliciter imparticipatum. Ante mixtum ergo, scilicet compositum ex utrisque, sunt haec duo prima.

20) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
21) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
22) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1

101 quam: quod *O* 104 praeexistunt: per existunt *V* 112 absoluta: absolutiori *O* 118 etc. *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 91
OMNIS POTENTIA AUT FINITA EST AUT INFINITA, SED FINITA QUIDEM OMNIS EX INFINITA POTENTIA SUBSISTIT, INFINITA AUTEM EX PRIMA INFINITATE

Ostensa multiplici potentia in generali nunc auctor dividit omnem potentiam et restringit eam ad duo membra in speciali dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo secundum duas partes ipsius. Circa primam partem tria faciam, quia primo dicam de ratione potentiae in generali, secundo de ratione finitae potentiae in speciali, tertio de ratione infinitae potentiae in natura specifica seu formali.

A De primo sciendum, quod potentia extensiva, quae est potentia durationis, ut prius dictum est[1]), attribuitur rei secundum habitudinem principiorum ipsius rei ad invicem ita, quod secundum extimiorem et intimiorem habitudinem comprehensibilitatis et mutuae penetrationis ipsorum principiorum ad se invicem inexistit rei minor et maior potentia, sicut apparet per declarationem 61[2]). Ex quo consequens est, quod ratio potentiae per essentiam, si proprie consideretur, primo invenitur et illucescit in re, in qua primitus et radicaliter apparet differentia principiorum. Hoc autem est in ordine infinitatum, ibi enim sunt duae intentiones, finitatis scilicet seu unitatis et infinitatis, se mutuo circumplectentes et comprehendentes, constituentes mixtum seu compositum ex se ipsis, ut apparuit per praemissam[3]). In ordine namque unitatum est totalis simplicitas, utpote quae constant seu subsistunt in una intentione, scilicet unitatis seu finitatis, et sic per essentiam sunt finitae tali modo finitatis, qui etiam excedit omnem infinitatem per essentiam. Ordines vero entium vitarum et aliorum enter entium sunt ex fine et infinito per 89[4]), et sic praesupponunt infinitum per essentiam, quo participant. Habemus ergo, quod ratio omnis potentiae per essentiam primitus invenitur in infinitatibus.

Dico autem 'potentiae per essentiam' ad excludendum tam ea, quibus attribuitur secundum causam principaliformiter, quam ea, quibus competit per participationem exemplariter.

[1]) supra, prop. 84 E
[2]) supra, prop. 61 D; Sannino 178,48–55
[3]) cf. Procl., Elem. theol. 90; Vansteenkiste 298; Boese 46,1–2
[4]) cf. Procl., Elem. theol. 89; Vansteenkiste 298; Boese 46,1

6 etc. *om. V* 29 principaliformiter: principaliter *V*

Digitized by Google

Et hoc sufficiat de primo

De secundo considerandum, quod principia intrinsecus res constituentia B diversantur et in habitudine ad se invicem et in ordine ad constitutum ex eis.

Primum apparet, quia, licet omnia huiusmodi principia habeant simplicitatem, spiritualitatem et infinitatem per declarationem 4[5]) et 76[6]), tamen propter diversitatem simplicitatis, scilicet perfectam et imperfectam per 59[7]), necessarium est etiam ipsa principia diversari ita, quod quaedam sunt formalia, quaedam vero materialia, et per consequens prima sunt entia secundum speciem, secunda vero sunt individualia, et sic de aliis differentiis ipsorum principiorum inter se super 76[8]) luculentius declaratis.

Diversantur etiam in ordine ad principiata. In quibusdam enim principiatis non remanent in ratione et natura principiorum, sed distrahuntur in ulteriores naturas; in quibusdam vero remanent, et sic non distrahuntur.

Eorum vero, quae distrahuntur, quaedam prius natura sunt individualia, quam principient constitutum ex ipsis, quaedam vero prius natura sunt entia ut simpliciter et secundum speciem, quam constituant principiatum ex eis.

Prima, licet se mutuo in composito comprehendant et penetrent ratione spiritualitatis suae, tamen propter contrarietatem primarum qualitatum taliter constitutis inexistentium et recessum a propria proportione, quae est eis causa unionis, necessario unitas et sic actualis eorum entitas dissolventur, sicut ostensum est super 48[9]). Potentia igitur sic constitutis inexistens cum constitutis ipsis necessario est finita. Causa autem huius est virtus naturae huiusmodi et eiusmodi materia, quia ex virtute habet potentiam ad esse infinitum vel finitum et ex materia habet non esse infinitum vel finitum vel potentiam transmutabilem ad esse et ad non esse. Cum ergo oppositorum per contradictionem non possit esse una et eadem potentia numero vel in specie, quae etiam cum non possit esse semper existentis secundum naturam eo, quod est generabilis et per consequens cadentis sub corruptione, ipsa erit necessario finita potentia eo, quod cadens sub corruptione incidit aliquando in non existens secundum actum.

Secunda vero principia aliter se habent, ut statim apparebit.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis, scilicet ex oppositis condicionibus principiorum formalium ad C principia materialia, concluditur constitutum ex eis esse potentiae infinitae. Sunt enim prius natura entia secundum speciem, antequam determinentur in constitutum, quod vel est ens secundum speciem ipsis principiis remanentibus in eo in proprietate et natura principiorum vel, si determinantur in ulteriores naturas,

[5]) supra, prop. 4 B; Sturlese 105,129–148
[6]) supra, prop. 76 D
[7]) cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–2
[8]) supra, prop. 76 D
[9]) supra, prop. 48 A; Sannino 94–96

32 res: respectus *O* 45 ipsis: eis *O* 56 cum: tum *O* 62 ex *om.* *O*

Digitized by Google

tum vel relinquunt principiatum ex se simplex et impartibile, sicut quando non determinatur in crassitudinem et corporeitatem, vel, si determinantur in corporeitatem, tamen tale corpus efficitur ingenerabile et incorruptibile, cum in eo nulla sit contrarietas, immo sit totalis victoria formae super tale corpus subiectum. Cum ergo omnia talia sint semper entia, eorum potentia erit infinita per 84[10]).

Et hoc de primo principali.

Circa secundam partem tria faciam, quia primo ponam istarum potentiarum finitarum ad se invicem differentiae assignationem, secundo finitae ad infinitam causalem subordinationem, tertio infinitae ad prime infinitatem reductionem.

D De primo sciendum, quia omnis esse rei generabilis et corruptibilis subicitur motui caeli, quod est primum generans, ideo etiam necesse est potentiam durationis eius subici periodo, quo tempus omnis rei sub globo lunari constitutae et vita omnium in ibi viventium numeratur et mensuratur, quantum sit ipsum tempus generationis ipsi rei, et quantum sit tempus corruptionis eius[11]). Et quia haec in diversis sunt breviora et longiora, ideo non est idem periodus diversorum, sed diversi. Tamen eiusdem rei aequale est tempus generationis et corruptionis nisi per accidens impediatur, scilicet per inaequalitatem materiae.

Dicitur autem periodus a 'peri', quod est circum, et 'odos', quod est armonia in cantu, sed hic transumitur ad designandum consonantiam mensurae cum mensurato, unde periodus est circularis mensura, id est mensura, quae imprimitur ex circulo caelesti rei causatae a circulo, quia eadem sunt principia rei et conservationis eiusdem. Haec autem circularis mensura non est circulatio primi mobilis, quia illa, ut quidam dicunt, tantum quorundam est causa et mensura illorum, scilicet qui uno die naturali generantur et corrumpuntur, sicut est piscis, qui vocatur dies vel effimera. Similiter etiam in circulatione obliqua solus accessus et recessus generantis non facit periodum, tum quia sic in hieme nihil nasceretur, tum etiam quia sic nullius vita extenderetur ultra annum. Sed periodum facit relatio signi ascendentis in hora inceptionis conceptus vel nativitatis rei alicuius super horizontem, relatio, inquam, ad omnia alia signa circuli cum planetis et stellis fixis sitis in signis secundum fortitudinem et effectum illarum stellarum et signorum et planetarum, et secundum istam relatione periodus aliquorum est longior et aliorum brevior secundum fortitudinem vel debilitatem praedictorum causantium periodum.

Sic etiam verum est, quod aequale est tempus generationis et corruptionis, quia profectus rei, quem hic generationem vocamus, computatur a primo signo ascendente in hora inceptionis conceptus vel nativitatis rei usque in septimum signum eiusdem circuli, et defectus rei eiusdem, quem vocamus corruptionem, computatur a septimo signo usque in primum, propter quod etiam in astrologia

10) cf. Procl., Elem. theol. 84; Vansteenkiste 296; Boese 44,1

11) cf. Arist., De gen. et corr. II 10, 336b13–15

70 totalis: corporalis *V* 76 omnis esse: esse omnis *O* 85 designandum: signandum *V*
93 periodum: periodus *O* 96 signis: fixis *V* 97 istam: illam *V*

Digitized by Google

octavum signum vocatur domus mortis et primum signum domus vitae. Et patet, quod haec tempora sunt aequalia, quia utrobique sunt six signa. Inaequalitas autem materiae, per quam diximus hoc interdum impediri, est varia dispositio materiae per multa accidentia, scilicet per cibum malum vel aerem corruptum ex cometis vel eclipsibus luminarium et similibus vel per violentiam vel aliquod huiusmodi.

Et sic patet qualiter finitae potentiae generabilium ad invicem comparentur.

Ex praemissis etiam apparet secundum, qualiter omnis potentia finita inferio- E
rum reducatur in motum caeli, qui est vita omnibus viventibus, et praecipue in causalitatem animae, scilicet motoris caeli, qui suscipiens impressionem intellectuum separatorum fit inferioris operationis ipsis intellectibus impressione sua in id, quod est sub eo. Non enim imprimit in inferiora nisi per motum, movendo videlicet corpus et omnia corpora naturalia, quoniam ipse est causa operationis naturae.

Et hoc de secundo.

Verum, sicut omnes participatae hypostases ad imparticipatas essentias erigun- F
tur, per secundam partem 23[12]), ita etiam omnis infinita potentia, sive sit infinita secundum participationem sive secundum essentiam, ad prime infinitatem reducitur, ex qua sicut ex fontali principio causaliter derivatur.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Potentiae quidem non quandoque entes finitae sunt decidentes ab infinitate ipsius semper esse, quae autem semper entes infinitae numquam dimittentes suum ordinem.

Probatio elementi talis est: Omne ens aut est aliquando ens aut semper ens; sed omnis aliquando entis est potentia finita, semper autem entis infinita per 84[13]): ergo omnis potentia aut est finita aut infinita.

Et declaratur sic: Omne decidens ab infinite ipsius semper esse est finitae potentiae, et omne numquam dimittens suum ordinem et infinitae potentiae ; sed omne aliquando ens et omne semper ens sunt huiusmodi referendo singula singulis: ergo etc.

Residuam partem non probat, quia apparet per 24[14])et 63[15]) et commentum 55[16]).

[12]) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
[13]) cf. Procl., Elem. theol. 84; Vansteenkiste 298; Boese 44,1
[14]) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
[15]) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3
[16]) cf. Procl., Elem. theol. 55 comm.; Vansteenkiste 285; Boese 30,6–7

121 ita etiam: etiam et *V*   126 infinitate ipsius: ipsis infinitate *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 92
OMNIS MULTITUDO INFINITARUM POTENTIARUM AB UNA PRIMA INFINITATE EXORTA EST, QUAE NON PARTICIPATA POTENTIA EST NEQUE IN POTENTIBUS PARTICIPARE SUBSISTIT, SED SECUNDUM SE IPSAM, NON ALICUIUS PARTICIPANTIS POTENTIA, SED OMNIUM CREATORUM ENS

Postquam ostensum est omnem potentiam infinitam subsistere ex prima infinitate, nunc auctor hic recolligendo ostendit condicionem et modum primae infinitatis dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de multitudine in generali, secundo de multitudine potentiarum in speciali, tertio de earum intentione infinitali.

A De primo sciendum, quod multitudo, prout hic sumitur, est totum ex partibus participans ea, quae ante partes, totalitate per 69[1]). Hoc autem totum vel est totum seu universum simpliciter in prima intentione radicatum et per consequens includens simpliciter omnia qualitercumque uno participantia, et hoc totum est multitudo totalis per declarationem 5[2]), vel est totum in secunda intentione, quae etiam est absolutissima post intentionem unius, scilicet totum radicatum in infinitate, quod etiam est multitudo totalis, sed non eiusdem totalitatis cum prima multitudine, licet ambiat et circumcludat omnia qualitercumque infinitate participantia.

Dico autem qualitercumque, sive tantum habeant vestigium infinitatis, sicut unitates subordinatae primae infinitati, puta prime ens, prime vita et sic de aliis unitatibus, sive sint infinita primo et per se, scilicet per essentiam, quae tamen dicuntur participare infinitate, quia non habent eam in superplenitudine, in qua stat in superioribus unitatibus et praecipue in eo, quod est prime respectu sui ipsorum, scilicet infinitum, sive habeant infinitatem secundum participationem et exemplariter sicut omnia citra ordinem infinitatum, scilicet enter entia.

Et hoc de primo.

B Verum, quia omnis primordialis unitas duplicem substituit numerum, hunc quidem per se perfectarum hypostaseon, hunc autem illustrationum in aliis hypo-

1) cf. Procl., Elem. theol. 69; Vansteenkiste 291; Boese 37,1–2
2) supra, prop. 5 B; Sturlese 116,130–118,190

10 etc. *om.* *V* 11 suppositum scilicet: scilicet suppositum *V*

Digitized by Google

stasim habentium per 64[3]), ideo necesse est primam unitatem primordialem, scilicet prime infinitatem, substituere duplicem numerum sive multitudinem, numerus enim est multitudo, hunc quidem per se perfectarum hypostaseon, scilicet multitudinem infinitatum, cui quantum ad omnes suas hypostases ipsam constituentes inexistit intentio infinitatis primo, et sic adest omnibus, quae secundum naturam earum ordinantur et eodem modo per 19[4]); alium vero instituit numerum sive multitudinem illustationum in aliis, scilicet entibus, vitis et huiusmodi hypostasim habentium. Omnia enim talia participant infinitate potentiae per 86[5]) et 89[6]), et sic prime infinitas participatur ab eis separabiliter et ex hoc adest omnibus participantibus per inseparabilem potentiam, quam eis immittit per 81[7]). Et istae sunt duae multitudines infinitarum potentiarum in speciali.

Et hoc de secundo.

Hae tamen multitudines differunt in infinitate potentiarum, quia potentia sive C
virtus, quae est ultimum potentiae, competit primae multitudini per se et essentialiter. Unde et aliquando vocantur potentiae seu virtutes infinitae, aliquando infinitates, sicut etiam simpliciter medius ordo angelicorum spirituum vocatur in suis hypostasibus virtutes a Dionysio *Angelicae hierarchiae* 8 cap.[8]) in haec verba: "Sanctarum autem virtutum virilem quandam et inconcussam fortitudinem ad omnes secundum ipsarum deiformes operationes ad nullam susceptionem inditarum ipsi thearchicarum illuminationum debiliter infirmatam potenter ad Dei imitativum actam, non derelinquentem ipsius timiditate deiformem motum, sed firme inspicientem ad supersubstantialem et virtutem facientem virtutem et eius imaginem virtutiformem, secundum quod est possibile, factum et ad ipsam quidem sicut principem virtutum conversam fortiter, ad secunda autem dono virtutis deiformis procedentem". Haec Dionysius.

Dictae proprietates possunt applicari suo modo ipsis virtutibus infinitis, quibus, ut dictum est, potentia seu virtus inest primo et per se. Aliae autem multitudini, scilicet illustrationum, quae inexistit entibus, vitis et huiusmodi, inest intentio potentiae vel virtutis secundario et per aliud.

Et hoc sufficiat de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo ostendam omnis multitudinis infinitarum potentiarum a prime infinitate originationem, secundo ostendam primae infinitatis modum et condicionem, tertio ipsius ad prime unum immediatam subordinationem.

[3]) cf. Procl., Elem. theol. 64; Vansteenkiste 289; Boese 34,1–3
[4]) cf. Procl., Elem. theol. 19; Vansteenkiste 272; Boese 13,1–3
[5]) cf. Procl., Elem. theol. 86; Vansteenkiste 297; Boese 44,1–2
[6]) cf. Procl., Elem. theol. 89; Vansteenkiste 298; Boese 46,1
[7]) cf. Procl., Elem. theol. 81; Vansteenkiste 295; Boese 43,1–2
[8]) Dion. De cael. hier. 8 1; PG 3,237D–240A; Heil 33,8–15; Dionysiaca 873,2–875,1

51 virtutum: virtutem *O* | virilem: unialem *V* 53–54 imitativum: unitativum *V* 56 factum: factam *V* | et *om.* *V* 66 immediatam: immediatum *V*

Digitized by Google

D De primo assumo illud, quod habetur 21[9]): Omnis ordo ab unitate incipiens procedit in multitudinem unitati coelementalem; sed multitudo infinitarum potentiarum est ordo: ergo incipiens ab unitate procedit in multitudiem unitati coelementalem. Cum ergo rursus per secundam partem eiusdem 21[10]) omnis ordinis multitudo ad unam iterum reducatur unitatem, necessarium est omnem multitudinem infinitarum potentiarum reduci in propriam unitatem sicut exordialem omnium causam.

Et hoc de primo.

E Qualis autem sit talis unitas nunc sciendum. Est enim imparticipabilis per 63[11]) seu imparticipata per 23[12]), et hoc non in quacumque intentione, sed solum in infinitate, et sic erepta est a participantibus, sicut sui ipius ens et non alterius, et sic omnino libera per declarationem 23[13]). Et nota ibi commentum[14]), quod ostendit imparticipatum non esse participatum, cum eodem modo assit omnibus et sit ante omnia, ut omnibus irradiet, et sic non subsistit in potentibus, scilicet in infinitis, sed secundum se ipsam, sicut prime et principaliter existens secundum ordinem infinitatum, et sic unicum per 22[15]), et derivans omnibus infinitatem, et sic existens prime hoc, quod tradit recipientibus derivationem, scilicet prime infinitas per 18[16]). Et sic est segregata ab omni existente infinitate in se ipsa praehabens et superhabens omnem infinitatem, sive sit per essentiam sive secundum participationem, quas omnes producit inquantum huiusmodi. Et per consequens omnibus eminet eminentia causalitatis, tum quia exerit se universaliter in omnia possibilia sua intentione participare, tum quia est interminabilis diffusionis, tum quia operationes eius nec sunt impeditae nec impedibiles, tum quia propter superabundantiam potentiae infirmitatem firmat et ultimas resonantias ipsius continet et conservat, tum etiam quia incomprehensibilis est omnibus infinitatis.

Et hoc de secundo.

F Quamvis autem omnibus entibus productis emineat utpote altissimum gradum universi totalis sortita, tamen, quia concluditur intra totalem universi ordinem et partialem ipsarum unitatum, ideo quasi in infinitum in essentiali, immo superessentiali perfectione distat a prime uno, cuius supereminentia est simpliciter ineffabilis et ignota.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

9) Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273; Boese 14,1–2
10) Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273; Boese 14,2–3
11) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3
12) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
13) supra, prop. 23 B; Pagnoni-Sturlese 113,65–114,102
14) cf. Procl., Elem. theol. 23 comm.; Vansteenkiste 275; Boese 16,10–11
15) cf. Procl., Elem. theol. 22; Vansteenkiste 274; Boese 15,1–2
16) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2

69 procedit *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 84 tradit: cadit *O*

Digitized by Google

COMMENTUM

Si enim et ens ipsum primum habet potentiam, tamen non est antopotentia, habet enim infinitatem. Prima autem potentia infinitas est. Infinitae autem potentiae propter participationem infinitatis sunt infinitae, quae ergo antoinfinitas ante omnes erit potentias, propter quam et ens est infinitae potentiae et omnia participant infinitate. Neque enim quod primum est infinitas, mensurat enim omnia illud bonum existens et unum. Neque quod ens infinitum enim hoc, sed non infinitas. Intermedia ergo primi et entis infinitas omnium causatorum infinitae potentiae et causa omnis infinitatis in entibus.

Probatio elementi talis est: Omne habens infinitatem participative ab una prima infinitate exortum est, quae non participata potentia est, neque in participantibus subsistit, sed secundum se ipsam non alicuius participantis potentia, sed omnium causatorum ens; sed omnis multitudo infinitarum potentiarum est huiusmodi: ergo etc.

Ad intellectum minoris nota diversam participationem ex declaratione 2[17]) et praesentis. Sed quia posset aliquis calumniando dicere, quod talis prima infinitas vel est prime ens vel prime unum, quorum primum refellit tali ratione: Nullum habens potentiam et non existens antopotentia est prime infinitas, sed ei subordinatum; sed ens primum, scilicet prime, est huiusmodi: ergo ens prime non est infinitas prime, sed ei subordinatum.

Minor ostenditur sic: Omne participans infinitatem potentiae est habens potentiam et non antopotentia; sed ens prime est huiusmodi, cum habeat vestigium potentiae tantum: ergo etc.

Infinitae: Hic probatur maior praemissae rationis. Nullum infinitum participans infinitate est prime infinitas, sed subordinatum ei per 24[18]); sed omne habens potentiam et non existens antopotentia est huiusmodi: ergo etc.

Quae ergo, concludit ex praemissis praeeminentiam antoinfinitatis. Illud enim est ante omnia infinita, cuius infinitatem omnia participant infinita; sed antoinfinitas est huiusmodi: ergo est ante omnes infinitas potentias propter quam et prime ens est infinitae potentiae, et omnia participant infinitate.

Neque enim: Hic ostendit, quod prime infinitas non est idem, quod prime unum, tali ratione: Nullum mensurans omnia existens bonum et unum et sic prime finitas est prime infinitas, sed ei praeordinatum; sed prime unum est huiusmodi: ergo etc.

Et sic prime infinitas non est, cum non sit prime ens, cui tamquam infinito, cum non sit infinitas, praeordinatur, nec etiam sit prime unum, ut iam dictum est,

[17]) supra, prop. 2 A; Sturlese 82,10–83,53
[18]) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2

113 etc. *om. V* 116 est: ens *V* 122 etc. *om. V* 125 etc. *om. V* 128 et: etiam *V* 129 participant: participat *O* 133 etc. *om. V*

Digitized by Google

cui subordinatur. Igitur ipsa prima infinitas intermedia erit prime unius, quod est supra ipsam, et entis prime, quod est sub ipsa, et per consequens erit causa infinitae potentiae omnium causatorum, id est in omnibus causatis, et causa infinitatis in omnibus entibus.

136 igitur: ergo *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 93
OMNE INFINITUM IN ENTIBUS NEQUE SUPRAPOSITIS INFINITUM EST NEQUE SIBI IPSI

Ostensa originatione omnium infinitorum et condicione primae infinitatis nunc auctor ostendit, respectu quorum sint entia infinita dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, scilicet suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam infiniti duplicem acceptionem, secundo infiniti hic intenti modum et condicionem, tertio eius ad entia determinationem.

De primo sciendum, quod infinitum dicitur dupliciter, ut sufficiat ad praesens. A Uno modo privative, et sic dicitur infinitum, quod natum est habere terminos, et non habet. Tale autem infinitum proprie non invenitur nisi in quanto et quoto. Alio modo dicitur infinitum negative, id est quod non habet finem.

Primo modo non competit nec convenire potest entibus separatis, tum quia sunt simpliciter incorporea et numerus, qui est in eis, non causatur a divisione continui, sed ex diversa participatione intentionum formalium, tum etiam quia omnis privatio imperfectionem importat, quae inquantum huiusmodi longe est ab enter entibus.

Et hoc de primo.

Verum, quia infinitum negative competit simplicibus secundum essentiam, B quae sunt meliora compositis per 59[1]), et ideo necessario diversabitur secundum diversos gradus talium simplicium. Et sic infinitum esse non solum invenitur in infinitatibus, sed et in enter entibus et in ipsis unitatibus et maxime in simpliciter simplici, puta prime uno, et non solum infinitas essentiae, sicut infra videbitur, sed etiam potentiae seu virtutis, licet sub alia consideratione, quam supra dictum est[2]), sit de ratione potentiae extensivae.

Hic enim est intentio de intensiva, quae est activa. Unde notandum, quod, cum potentia activa sequatur actum, quantitas potentiae sequitur quantitatem actus. Unumquodque enim tantum abundat in virtute agendi, quantum est in actu.

Prime autem unum est actus infinitus, quod ex hoc patet, quia actus non finitur nisi vel ex parte agentis vel recipientis. Ex parte agentis, sicut apparet in artificiatis, quorum pulchritudo recipit quantitatem et terminum ex artificis voluntate.

[1]) cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–2

[2]) supra, prop. 92 C

5 sint: sunt *O* | etc. *om. V* 6 scilicet *om. O* 24 sicut *add.* et *O*

Digitized by Google

Ex parte etiam recipientis recipit quantitatem et terminatur secundum dispositionem subiectorum.

Prime autem unius actus cum sit simpliciter primus, non finitur ex aliquo agente superiori, cum non sit superius, sed est a se ipso, neque finitur ex aliquo recipiente, cum nihil admisceatur ei potentiae passivae, sed sit simpliciter prius actus in aliquo non receptus, cum prime unum sit imparticipatum simpliciter et sic absolute sui ipsius ens et liberum nulli innitens. Et sic etiam eius esse est purum, non limitatum ad aliquem modum perfectionis cuiuscumque boni, entis vel possibilis, cum hoc sit de ratione imparticipati.

Sicut ergo bonum seu unum in universali acceptum est quodammodo infinitum, quia ab infinitis potest participari, ita prime boni esse est infinitum et per consequens virtus sua seu activa potentia est infinita. Sed sciendum, quod, licet potentia habeat infinitatem ex essentia, tamen ex hoc ipso, quod comparatur ad ea, quorum est principium, puta ad effectus, recipit quendam modum infinitatis, quem essentia inquantum huiusmodi non habet. In actione enim invenitur quaedam intentio secundum efficaciam agendi, et sic potentiae activae attibuitur quaedam infinitas secundum conformitatem ad infinitatem quantitatis et continuae et discretae. Discretae quidem, secundum quod quantitas potentiae attenditur in multa vel pauca obiecta, et haec vocatur quantitas extensiva. Continuae vero, secundum quod quantitas potentiae attenditur in hoc, quod remisse vel intense agat, et haec vocatur quantitas intensiva.

Prima autem quantitas convenit potentiae respectu obiectorum, secunda vero respectu actionis, cuius intentio non est accipienda secundum quod est in agente, quia sic semper est infinita, sed secundum quod attingit effectum. Unde et de tali prime unius infinitate intendit auctor libro *De providentia* quaest. 3[3]), ubi loquens de prime uno sic dicit: "Illud autem exemptum est ab omnibus, quorum est productivum et perfectivum, et omnis varietatis insusceptivum. Nullum autem horum existens, sed super omnem specionalem essentiam locatum, generans attamen omnia, secundum unionalem unam virtutem incircumscriptibilem habet et incomprehensibilem omnibus". Et infra[4]): "Infinitum igitur providentiae virtutem omnium virtutum comprehensivam entem earum, quas habent ea omnia, quibus providetur omnis secundum unam unionem generareque et perstringere unamquamque in sui ipsius infinito intelligemus, sicut et unionem omnibus in omnibus imponere ad singulorum essentiam".

Et hoc de secundo.

C Ex quibus verbis et sententia auctoris expresse apparet gradum esse in infinitis virtutibus simplicium entium, unde et hic per li 'entibus' sive accipiatur pro qualitercumque simplicibus separatis sive tantum pro enter entibus, optime determinatur li 'infinitum'.

[3]) Procl., De X dub. 3,n.10; Boese 18,21–25

[4]) Procl., De X dub. 3,n.11; Boese 20,17–21

49 intentio: intensio *V* 53 intense: intensa *V* 70 virtutibus *om. O*

Digitized by Google

Et hoc sufficiat de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de habitudine infiniti respectu superiorum, secundo respectu sui ipsius, tertio respectu inferiorum.

D

De primo sciendum, quod, quia de ratione finiti est esse quantum sive quantitate molis sive virtutis, omne autem quantum vel est habens quantitatem vel est ipsamet quantitas, omni etiam quantitati congruit esse metrum vel mensuram sive in incorporeis sive corporeis, ideo, sicut finitum circumcluditur et coartatur suis limitibus, sic e converso infinitum est incircumscriptibile et incomprehensibile, inquantum nullis terminis continetur. Et quia infinitum, ut dictum est, dicitur in respectu, cum nullum infinitum sit simpliciter et absolute infinitum, nec prime unum, cum sit sibi ipsi finitum, ideo manifestum est, quod aliquid est et dicitur infinitum respectu unius, quod tamen est finitum respectu alterius. Propter quod omne infinitum potest considerari vel respectu superpositi vel sui ipsius vel suppositorum.

Si enim consideraverimus ipsum infinitum respectu superioris in ordine causali essentiali, necessarium est ipsum esse finitum et determinatum ab ipso. Omne enim, quod ab alio producitur, manet in producente et procedit ab ipso per 30[5]). Omne autem manens in aliquo obtinetur et comprehenditur ab eo, in quo manet, obtinetur, inquam, in virtute causali ipsius producentis et secundum essentiam et secundum potentiam consequentem essentiam per commentum 56[6]), inquantum habet partem eius infinitatis, quae in illo, et hoc sive procedat ab eo secundum se totum et totaliter, sicut unitates a prime uno, sive secundum se totum, sed non totaliter. Et hoc vel simpliciter ab eo, quod est prime tale, sicut intellectuales hypostases a prime intellectu, vel quasi contracte sicut procedens ab eo, quod est partiale et quasi concausa in tali intentione, ut inferius apparebit[7]).

De tali comprehensione inferioris infiniti a superiori loquitur auctor libro *De providentia* quaest. 3[8]): "His, quae ante ipsum finitum, utique erit tale determinatum ab ipsis; aut non comprehensum, neque utique obtineri posset a melioribus, neque utique contineri, non obtinibile ens; si ergo obtinetur, quamvis infinitum sit, obtinetur, et si obtinetur et comprehenditur ab illis, non infinitum".

Et hoc de primo.

E

Si vero consideraverimus ipsum ens infinitum respectu sui ipsius, tunc, cum sit salvativum et contentivum sui ipsius per sui ad se ipsum totali conversione per 43[9]) et per consequens, cum figat et contineat se ipsum formali deflexu sui ipsius a se ipso, ipsum erit necessario finitum sibi ipsi et obtentum a se ipso. Et hoc est,

5) cf. Procl., Elem. theol. 30; Vansteenkiste 278; Boese 20,1–2

6) cf. Procl., Elem. theol. 56 comm.; Vansteenkiste 286; Boese 30,5–6

7) infra, prop. 102 B, 103 I

8) Procl., De X dub. 3,n.11; Boese 20,7–11

9) cf. Procl., Elem. theol. 43; Vansteenkiste 282; Boese 26,1

76 quod: quia *V* 78 etiam: enim *V* 90–91 et ... obtinetur *om. O* 96 intellectu: intellectum *O* | quod: sicut *V* 105 totali conversione *malim* totalem conversionem

Digitized by Google

quod dicit auctor ubi supra[10]): "At vero neque sibi ipsi infinitum, quod enim sibi ipsi infinitum, sibi ipsi incomprehensibile est, quare non utique se ipsum contineri poterit et salvare. Unumquodque autem entium salvativum sui ipsius est secundum virtutem".

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis relinquitur unumquodque infinitum de numero infinitorum esse infinitum solis his, quae post ipsum, et omnibus simul et cuilibet singillatim ita, ut secundum auctorem ibidem[11]) "neque unum aliquid ab ipso subsistentium" vel secundum se vel secundum totam virtutem et sui ipsius et omnium simul inferiorum convolutam, "neque omnia secundum unumquodque neque simul omnia eam, quae in illo praeexistentem virtutem explicare, neque in se ipsa capere et in sinum reponere et comprehendere possibilia sint. Omnium autem virtutes ab illo velut absortas participare aliqualiter possunt ab ipsa, secundum quod unaquaque nata est diligere".

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Cui enim infinitum est unumquodque, huic et incircumscriptibile existit. Omne autem in illis sibi ipsi metro terminatum est et his, quae ante ipsum omnibus. Solis itaque demissis relinquitur infinitum esse, quod in illis infinitum, quorum virtuti superexpansum est intantum, ut omnibus ipsis incomprehensibile existat. Quamvis enim quantumcumque illa ad ipsum extendantur, tamen habet aliquid omnino ab ipsis exaltatum, et si ingrediantur omnia in ipsum, tamen aliquid secretum habet secundis et eminentius et incomprehensibile. Et si circum volvant, quae in ipso potentias, tamen habet aliquid propter unionem incomprehensibile et incomparabile simul spiratum evadens ab illorum involutione. Se ipsum autem continens et terminans, non utique sibi infinitum existet, neque multo magis superpositis partem habens eius, quae in illis infinitatis. Infinitiores enim totaliorum potentiae, totaliores existentes et propinquius ordinatae primae infinitati.

Probatio elementi talis est: Omne incircumscriptibile est infinitum neque sibi ipsi neque suprapositis; sed omne infinitum in entibus est incircumscriptibile: ergo omne infinitum in entibus est infinitum neque sibi ipsi neque superpositis.

Minor nota est. Maior probatur quoad utramque partem sic: Omne metro sive mensura terminatum est circumscriptibile eis, quibus est terminatum; sed omne infinitum in entibus est metro terminatum et sibi ipsi et superpositis, scilicet

[10]) Procl., De X dub. 3,n.11; Boese 20,11–15
[11]) Procl., De X dub. 3,n.10; Boese 18,26–31

117 omnia[1] *add.* neque *O* 124 infinitum: finitum *O* 131 incomparabile: incomprehensibile *V*

Digitized by Google

omnibus, quae sunt ante ipsum: ergo omne infinitum etc., quae aequipollet elemento.

Solis itaque: Hic concludit ex praemissis, quod infinitum in entibus relinquitur esse infinitum solis demissis sive inferioribus. Et probat hoc tale ratione. Omne superexpansus virtuti aliquorum intantum, ut omnibus ipsis incircumscriptibile existat, est infinitum respectu eorum; sed omne infinitum respectu demissorum seu suppositorum est huiusmodi: ergo etc.

Maior probatur dupliciter. Primo sic: Omne habens aliquid secretum eminentius et incomprehensibile est superexpansum virtuti eorum, respectu quorum est huiusmodi, ut omnibus ipsis existat incomprehensibile; sed omne infinitum respectu inferiorum est huiusmodi, quamvis enim quantumcumque illa ad ipsum extendatur sive quodlibet singillatim sive omnia secundum unum sive unum secundum omnia, tamen habet aliquid omnino exaltatum ab ipsis, et si per conversionem ingrediantur omnia in ipsum, tamen habet aliquid secretum ipsis secundis et eminentius et incomprehensibile: ergo etc.

Et si circum: Hic additur alia deductio praemissae minoris. Omne incomprehensibile et incomparabile simul spiratum evadens ab aliquorum involutione, qua circum volvant omnes, quae in ipso potentias, est infinitum respectu talium; sed omne infinitum respectu inferiorum propter unionem est huiusmodi: ergo etc.

Se ipsum: Hic probatur secundario maior principalis rationis. Et primo quoad primam partem. Omne continens et salvans se ipsum se ipso non est infinitum sibi ipsi; sed omne infinitum in entibus est huiusmodi: ergo etc.

Neque: Hic probat ipsam maiorem principalem quoad secundam partem sic: Omne habens partem eius infinitatis, quae est in superpositis, non est infinitum E respectu eorum; sed omne infinitum in entibus est huiusmodi: ergo etc.

Minor istius rationis ostenditur: Omnes enim potentiae, quanto sunt totaliores et totaliorum et propinquiores primae infinitati, tanto sunt infinitiores et magis comprehensivae partialium et quae habent partem in eis. Cum ergo infinitum habeat partem in superioribus comprehendetur ab eis et, sic erit finitum.

148 ergo etc. *om.* *V* 149 maior: minor *V* 153 extendatur: extendantur *V* 155 tamen habet: habet tamen *V* | aliquid *om.* *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 94
OMNIS QUIDEM PERPETUITAS INFINITAS QUAEDAM EST, NON OMNIS AUTEM INFINITAS EST PERPETUITAS

Postquam supra ostensum est de infinito et secundum se et in habitudine ad invicem, nunc auctor comparat infinitatem perpetuitati dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam et praecedentium notitiam ampliorem tria declarabo, quia primo ostendam perpetuitatis appropriationem, secundo infinitatis distinctionem, tertio unius membri deductionem et propositi intentionem.

A De primo sciendum, quod, sicut habitum est super 49[1]), perpetuitas est "duratio entis indeficiens secundum extensionem in praeteritum praesens et futurum". Ex qua descriptione apparet, quod sicut aeternitas appropriatur vitis, sic perpetuitas entibus.

Dico autem perpetuitatem secundum generalitatem sui ambitus, secundum quod includit et aeternalem et temporalem per corollarium 55[2]). Et sic omnis semper vel entis vel fientis perpetuitas est mensura, sed aeternalis primi sicut habentis esse totum simul et collectum, temporalis vero sicut habentis esse expansum cum replicatione eius super non esse.

Et hoc de primo.

B De secundo considerandum, quod infinitas multipliciter accipitur, scilicet privative et negative.

Si privative, hoc est tripliciter, quia vel in arte, id est secundum rationem, vel in natura vel in quantitate. Si primo modo, sic est infinitas universalis, sive sit analogum sive univocum. Si secundo modo, scilicet in natura, hoc est dupliciter, quia vel quod non attingit propriae naturae suae terminum, vel quod attingit eum.

Si primo modo, hoc est dupliciter, quia vel in recipiendo vel in essendo. Si in recipiendo hoc dupliciter, quia vel simpliciter vel inquantum huiusmodi. Infinitas autem simpliciter non attingens propriae naturae suae terminum est infinitas materiae primae. Inquantum autem huiusmodi est infinitas seminum et embryonum, quae non attingunt proprie naturae suae terminum, licet habeant in se virtutem, formativam videlicet. Si in essendo, sic est infinitas contingentis, "quod est indeterminatum in nondum esse indeterminationem habens", ut dicitur libro *De providentia* quaest. 3[3])

[1]) supra, prop. 49 A; Sannino 101,36–38

[2]) Procl., Elem. theol. 55 comm.; Vansteenkiste 286; Boese 30,16–21

[3]) Procl., De X dub. 3,n.14; Boese 24,17–19

5 etc. *om. V* 23 scilicet: si *V*

Digitized by Google

Si autem attingit proprie naturae suae terminum, hoc est dupliciter, quia vel naturaliter vel non naturaliter. Si primo modo, sic est infinitas principiorum formalium, quorum infinitas potentialis, si non reduceretur ad actum, esset frustra, cum sint entia secundum speciem. Si secundo modo, sic est infinitas intellectus possibilis, cuius est omnia fieri, licet numquam fiat omnia naturaliter. Qualiter autem eius infinitas terminetur, inferius, cum agetur de animarum partialium reditu, ostendetur.

Si autem est infinitas privative sumpta in quantitate, hoc est tripliciter, vel in continua vel in discreta vel in utraque. Prima infinitas est quanti, secunda quoti, tertia impertransitionis sive temporis sive spatii.

Infinitas vero negative sumpta est duplex, quia vel intensiva vel extensiva. Si hoc secundo modo, sic adhuc est duplex, quia vel est eius, cui primo inexistit, vel eius, cui secundario. Si primo modo, hoc est dupliciter : aut secundum causam, et sic est prime infinitas, aut secundum essentiam, et sic est primo infinitas. Si secundo modo, scilicet quoad id, cui secundario inexistit, hoc est dupliciter, quia vel est entis vel fientis. Si entis, hoc est tripliciter, quia vel entis secundum causam vel secundum essentiam vel secundum participationem. Si intensiva, hoc est dupliciter, quia vel simpliciter vel secundum quid. Si secundum quid, hoc adhuc est dupliciter, quia vel rerum, in quibus est pluralitas intentionum, vel non. Si primo modo, hoc est dupliciter, quia vel ubi intentiones remanent in natura et ratione principiorum simpliciter, vel ubi determinantur aliquo modo in ulteriores naturas, licet non simpliciter. Si hoc secundo modo, sic est infinitas cuiuslibet animae totalis, et hoc est primus gradus infinitatis intensivae. Si primo modo, hoc est quadrupliciter, quia vel ubi sunt quinque intentiones, sicut in intellectualibus hypostasibus, et hic est secundus gradus; vel ubi quattuor, sicut in vitis, et ibi est tertius gradus infinitatis; vel ubi tres, sicut in entibus, et ibi est quartus gradus infinitatis; vel ubi duae tantum, sicut in infinitatibus, et ibi est quintus gradus infinitatis. Si autem est infinitas intensiva secundum quid in rebus, in quibus non est pluralitas intentionum, quia stant solum in una intentione, cuiusmodi sunt unitates, et sic est sextus gradus. Si vero est infinitas intensiva simpliciter, sic est infinitas prime unius, et sic est septimus et summus gradus infinitatis intensivae. Et licet infinitas tot modis accipiatur, tamen ad praesens accipitur, secundum quod competit sive prime infinitati sive ordini infinitorum, sicut et perpetuum appropriatur ordini entium, ut dictum est[4]).

Et hoc de secundo.

De tertio notandum, quod, quia prime unum est summe sive simpliciter sim- C
plex et in fine simplicitatis, hinc est, quod ipsum non est quid terminatum nec limitatum secundum aliquem modum unius sive boni. In summe enim simplici non est ratio, quia magis terminetur secundum unum gradum boni vel unius,

[4]) supra, prop. 94

34 primo modo: autem primo *V* 37 possibilis: potentialis *O* 45 hoc est: est hoc *O*
51 dupliciter: duplex *V* 52 ubi: ibi *V* 57 hic: hoc *O*

Digitized by Google

quam secundum alium. Et ex hoc est, quod illud solum est terminatum et limitatum, quod concluditur intra totalem universitatem determinationis boni inquantum bonum, sive essentia eius stet in una intentione tantum sicut in unitatibus, quae, quia contentae sunt et intra totalem et partialem universitatem, ideo sunt contractae et limitatae, et iste est modus primus descensus ab eo, quod est in fine simplicitatis, licet sint infinitae respectu omnium inferiorum per praemissam[5]): prime autem unum ab omni universitate cuiuscumque multitudinis simpliciter est exemptum per declarationem 75[6]); sive essentia eius constet ex diversis bonitatibus sive perfectionibus paucioribus vel pluribus ad invicem collectis. In talis enim rei constitutione fit quasi quidam processus ab aliquo terminato radicali sive fundamentali principio ad aliquid terminatum, inter quos terminos talis essentia concluditur et limitatur, quod, quia incipit ab aliquo terminato, necessario terminatur ad aliquid. Cuius exemplum est et apud naturam in generabilibus in principiis materialibus et apud artem in principiis formalibus, quae sunt genus et differentia, licet utrobique principium habeat rationem interminati, secundum vero terminantis.

Eodem modo proportionaliter est in processu taliter simplicium separatorum. De ratione enim processus est habere tales terminos eo, quod huiusmodi processus non est nisi quaedam participatio terminorum. Item, prime unum et bonum est super totum et extra bonum et unum in eo, quod huiusmodi, ergo est super omnes modos boni et unius; terminatio autem sive limitatio est de genere modorum seu proprietatum unius sive boni. Item omnis actus terminatus est admixtus potentiae, et e converso admixtio potentiae cum actu est causa terminationis; prime autem bonum et unum est solum simpliciter et absolute purus actus, a quo deficit omnis actualitas etiam unitatum. Item omne causatum est terminatum et limitatum eo, quod causatum est quaedam participata perfectio suae causae, et e converso etiam omne terminatum est causatum eo, quod intentio unius, quod est infinitum secundum aliquem gradum, conclusum est intra terminos unius terminati et sic necessario est causatum. Prime autem unum est simpliciter prime causa, ergo ipsum solum est infinitas intensiva.

Ex praemissis etiam apparet infinitatem, prout hic accipitur, esse in plus ipsa perpetuitate, cum in amplius se extendat, et per consequens esse priorem et causaliorem et universaliorem ea. A priori autem non convertitur subsistendi consequentia ad posterius, ut supra ostensum est, licet ad posterius consequatur prius. Et sic omnis perpetuitas est infinitas, sed non omnis infinitas est perpetuitas.

Et sic apparet propositum et intentio elementi.

[5]) cf. Procl., Elem. theol. 93; Vansteenkiste 299; Boese 47,1–2
[6]) supra, prop. 75 E

81 quidam: quedam *O* 95 solum *om. sed add. in marg. m. post. V* 96 deficit omnis: omnis deficit *V* 99 aliquem: aliquam *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Multa enim infinitorum non propter id, quod semper habent infinitum, sicut et quae secundum quotum infinitas et quae secundum quantum et materiae infinitas et si quid aliud tale, aut propter impertransitionem infinitum aut propter indeterminationem substantiae. Quod autem perpetuitas sit infinitas, palam. Quod enim numquam deficit infinitum, hoc autem est, quod semper habet hypostasim indefectibilem. Infinitas ergo ante perpetuitatem est; quod enim plurium est hypostaticum, et totalius et causalius est. Supra ergo aeternitatem prima infinitas et antoinfinitas ante aeternitatem.

Probatio elementi talis est: Quandocumque aliqua duo sic se habent, quod unum inexistit pluribus, aliud autem paucioribus, et unum eorum est plurium productivum et sic totalius, aliud autem pauciorum et sic partialius, tunc ad paucioribus inexistens et pauciora producens et partialius consequitur pluribus inexistens et plura producens et totalius et non e converso; sed infinitas et perpetuitas sunt huiusmodi: ergo omnis perpetuitas est infinitas, sed non e converso.

Maior est evidens. Minor probatur quoad primam partem sic: Omne inexistens eis, quae sunt semper, et adhuc pluribus aliis, inexistit pluribus quam illud, quod solum inexistit illis, quae sunt semper; sed infinitas respectu perpetuitatis est huiusmodi, quia multa infinitorum habent infinitum non propter id, quod semper sunt, id est ratione perpetuitatis, sicut infinitas secundum quotum et secundum quantum, scilicet in continuis et discretis, et materiae infinitas et si quid aliud tale, sicut infinitas intellectus possibilis aut etiam infinitas spatii, quod est infinitum propter impertransitionem aut etiam propter indeterminationem substantiae, sicut est infinitas contingentis.

Quod autem: Hic specialiter probatur prima pars elementi sic: Sic se habet perpetuitas ad infinitatem sicut perpetuum ad infinitum; sed omne perpetuum est infinitum, quod enim numquam deficit est infinitum, sed perpetuum eo, quod semper habet hypostasim indefectibilem, numquam deficit, ergo est infinitum. Ergo et omnis perpetuitas est infinitas.

Infinitas: Hic probatur secunda pars minoris principalis rationis sic: Omne, quod plurium est substitutivum et totalius, est causalius eo, quod pauciorum, quod etiam est partialius; sed infinitas respectu perpetuitatis est huiusmodi: ergo etc.

Supra ergo: Hic infertur conclusio ex praemissis, ergo infinitas est supra perpetuitatem et aeternitatem et antoinfinitas super antoperpetuitatem et super antoaeternitatem.

111 impertransitionem ... propter *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 111–112 indeterminationem *coni. (v. lin. 130)*: interminationem *codd.* 113 autem est: est autem *V* 121–122 sed ... e converso *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 127 sunt *om. V* 129 possibilis: potentialis *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 95
OMNIS POTENTIA UNITIOR EXISTENS EST INFINITIOR QUAM MULTIPLICATA

Comparata infinitate ad perpetuitatem, nunc comparat auctor infinitas potentias inter se dicens: OMNIS etc.

Ad cuius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de quantitatis et modorum eius propria significatione, secundo de utriusque ad separata translatione, tertio ex hoc de potentiarum in maiori vel minori unitione ad se invicem comparatione.

A De primo sciendum, »quod quantitas dicitur uno modo vere et proprie et primaria significatione res, quae est vere quantitas, ut quoad discretam quantitatem numerus, quoad continuam linea, superficies, corpus et eorum species«[1]).

»Alio modo dicitur quantitas extenso nomine, ut etiam proprietas sive aliquis modus quantitatis dicatur quantitas, ut secundum Aristotelem[2]) magnum et parvum dicuntur quodammodo quantitates, cum tamen non sint secundum veritatem nisi quidam modi quantitatis«[3]).

»Est autem proprium modo cuicumque, ut determinet rem, cui adiungitur in locutione«[4]). »Verum isti modi quantitatis, scilicet maius et minus, non solum important modos quantitatis secundum veritatem, sed etiam secundum accommodationem usus in sua significatione designant rem quandam, quam dicimus quantitatem, quam determinant circa substantiam. Quando ponuntur in locutione, scilicet quod unus homo est maior altero, sensus est, id est plus magnus quam alter quantum ad hoc genus quantitatis, quod est magnum et parvum, inter quae per prius cadit medium, scilicet maius et minus in quantitate«[5]).

Et hoc de primo.

B Sicut ergo quantitas, scilicet multitudo et magnitudo, est translata ad separata, ut vere numerentur et sint quanta non quantitate molis, sed potentiae et virtutis, ita etiam modi quantitatis, scilicet magnum et parvum, maius et minus consequuntur quantitatem virtutis et potentiae. Et per consequens sicut omnia quanta molis sunt quanta per quantitatem et recipiunt maius et minus in comparatione

[1]) cf. Theodor. de Vrib., De mag. et min. 6 1; Imbach-Steffan 51,2–5
[2]) cf. Arist., Metaph. V 13, 1020a14–26
[3]) cf. Theodor. de Vrib., De mag. et min. 6 2; Imbach-Steffan 51,6–9
[4]) cf. Theodor. de Vrib., De mag. et min. 6 3; Imbach-Steffan 51,12–52,13
[5]) cf. Theodor. de Vrib., De mag. et min. 6 4; Imbach-Steffan 52,20–27

5 etc. *om. V* 16 modi: modo *V, corr. in marg. O* 17 proprium: proprio *V* 22 id est: in *O* 27 molis: mobilis *O*

Digitized by Google

alicuius summe quanti et minime quanti, quae sunt extrema, inter quae secundum diversam participationem ipsius quantitatis quanta dicuntur secundum maius et minus in habitudine ad extrema omnibus tamen quantis et mediis et extremis finitis existentibus, ita a simili in quantis secundum quantitatem potentiae et virtutis invenitur comparatio secundum maius et minus ex diversa participatione potentiae in habitudine ad aliquod summum ex una, quod non sit participata potentia neque subsistat in participantibus, sed secundum se ipsam per 92[6]), ita, quod non habeat potentiam, sed sit ipsa potentia prime, et aliquod infimum ex parte altera omnibus e converso ad quantitem molis talibus quantis et mediis et extremis existentibus infinitis.

Et hoc de secundo.

C

Verum, quia potentia per essentiam non inexistit nisi unitis ex primis intentionibus formalibus per declarationem 91[7]), hinc est, quod ipsius potentiae maioritas et minoritas necessario inexistit rebus secundum intimiorem vel extimiorem habitudinem ipsorum principiorum ad se invicem. Intimior autem et extimior habitudo secundum mutuam penetrationem et comprehensionem ipsorum et maxime formaliorum est causa maioris vel minoris unitionis, immo, ut expressius dicatur, est maior vel minor unitio. Hinc est, quod quantitas potentiae secundum diversitatem unitionis intenditur et remittitur. Est autem intimior habitudo duorum principiorum formalium ad se invicem in mutua concaptione et penetrationis intraneitate, quam trium vel plurium ceteris paribus, et per se patet. Ergo et potentia eorum erit unitior et impartibilior potentia ex pluribus unitorum et per consequens secundum diversitatem principiorum in formalitate maiori vel minori et paucitatem et pluritatem eorum in coniunctione constituuntur potentiae unitiores vel minus unitae. Unde et auctor libro *De providentia* quaest. 3 loquens de hac materia sic dicit: "Infinitum igitur providentiae" etc., ut supra in declaratione 93[8]), et infra[9]) "Non enim est neque li unum ubique idem, puta in incorporeis et corporibus neque in corporibus aeternis et corruptibilibus: maior enim est perpetuorum unio; aut quare hoc quidem indissolubilia manent, ab his autem parit le unum? Adhuc autem, quod quidem incorporeum propinquius uni; corpus autem et propter ad infinitum partitionem deficit valde multum ab uno. Et non dubitandum, si uno est magis unum, videntes unumquodque omnium per submissionem semper factum aliud praeter id, quod ante ipsum et quousque ad ultimum pertingat sui ipsius serie, id est ordinis". Haec auctor.

Ex quibus verbis habetur plane diversitas unionis seu unitionis in inferioribus et superioribus.

Et hoc de primo principali.

6) cf. Procl., Elem. theol. 92; Vansteenkiste 299; Boese 47,1–3
7) supra, prop. 91 A
8) supra, prop. 93 B,n.11
9) Procl., De X dub. 3,n.11; Boese 20,21–30

33 quantis: quantitatis *V* 38 sit: sic *V* 39 et² *om. O* 40 extremis *add.* in *V* 42 inexistit: existit *O* 54 coniunctione *add.* et *O* 59 quidem: quid *V* 60 adhuc: ad hoc *V*

Digitized by Google

Circa secundum tria faciam, quia primo ponam infinitorum enumerationem, secundo ipsorum augmentum vel diminutionem sive intensionem et remissionem, tertio eorum ad invicem comparationem.

D De primo sciendum, quod, licet enumerati sint super praemissa[10]) septem gradus infinitatis intensivae, quorum primus est in animabus caelorum, secundus in intellectibus, tertius in vitis, quartus in entibus, quintus in infinitatibus, sextus in unitatibus, septimus in prime uno, tamen, quia ipsum prime unum est super omnem modum et condicionem, quae in rebus causatis inveniuntur, unde et aliquando dicitur finitas esse, aliquando infinitas, ideo, ut ad praesens sufficiat, omne illud et solum illud dicitur infinitum, quod est tale vel secundum causam principaliformiter, scilicet prime unitas, quae etiam est prime summitas, vel secundum essentiam vel secundum participationem exemplariter. Inter quae tria enumerata extremum est anima lunaris corporis. Inter summum autem et infimum sunt diversi gradus secundum diversam participationem infinitatis, secundum quod etiam ipsae infinitates, quia non habent infinitatem in superplenitudine, dicuntur ea participare, quibus tamen ipsa infinitas primo et per se inexistit et eodem modo, licet non secundum eundem gradum, aliis autem inferioribus inexistit secundario et per superiora. Nec intelligendum est solum diversitatem infinitatis secundum diversos ordines, verum etiam secundum omnes gradus rerum, quae in istis ordinibus collocantur.

Et hoc de primo.

E Talis autem diversitas graduum infinitatis ab infimo per ascensum augetur et intenditur seu vigoratur secundum gradus amplioris unitionis, sicut et e converso a supremo exclusive, cum non cadit in comparationem propter superabundantiam infinitatis potentiae, usque ad infimum inclusive minuitur et remittitur seu debilitatur infinitas potentiae.

Et hoc de secundo.

F Verum pro tertio sufficiat sententia auctoris *De providentia* ubi supra, cum dicit[11]): "Nihil enim mirum in infinitatis virtutibus aliud alio esse infinitius, non enim eam, quae secundum quantum infinitatem ibi aliquis reponet, apud quam infinitum infinitius non habet". Haec auctor.

Et sic apparet, quomodo potentiae unitiores sunt infinitiores multiplicatis seu minus unitis, et sic etiam apparet intentio elementi.

10) supra, prop. 94 B
11) Procl., De X dub. 3,n.11; Boese 18,3–20,6

69 sive: sui *V* 78 unitas: infinitas *V* | prime[2]: potentie *O* 91–92 superabundantiam: sui abundantiam *O* | inclusive: in exclusive *O* 97 reponet: reponat *V* 98 haec auctor *om. O* 99 infinitiores: infinitates *O*

Digitized by Google

COMMENTUM

Nam prima infinitas uni propinquior et potentiarum, quae uni magis congenea eminentius est infinita distante ab illo. Plurificata enim perdit unitalitatem, in qua manens habebat excellentiam ad alias contenta propter impartibilitatem. Et enim in partibilibus potentiae quidem collectae multiplicantur, partitae autem debilitantur.

Probatio elementi talis est: Omne magis congeneum prime uni est eminentius infinitum seu infinitius minus congeneo seu multiplicato; sed omnis potentia unitior existens est magis congenea prime uni quam multiplicata: ergo etc.

Maior probatur dupliciter. Primo sic: Sicut prima infinitas se habet ad prime unum, sic quaelibet potentia suo modo; sed prima infinitas est prime uni maxime congenea et propinquissima sua unione: ergo et omnis potentia unitior existens et magis congenea prime uni quam plurificata.

Deinde ibi: *Plurificata*, adducitur secunda ratio ad idem sic: Omne impartibile, quanto est impartibilius, tanto est magis congeneum prime uni, minus impartibili et plurificato seu perdente unitalitatem; sed omnis potentia unitior est huiusmodi respectu plurificatae: ergo etc.

Et enim: probatur istius rationis maior. Omne habens potentiam collectam seu commassatam et multiplicatam seu roboratam est eminentius infinitum seu infinitius partito seu debilitato in potentia; sed omne magis congeneum primae unitati est huiusmodi respectu minus congenei vel minus propinqui: ergo omne magis congeneum etc.

103 illo *coni.*: illa *codd.* 104–105 in partibilibus: in inpartibilibus *O* 108 est *add.* huiusmodi *O* 115 unitalitatem: unialitatem *O* 116 etc. *om. V* 117 istius rationis maior: maior istius rationis *V* 121 etc. *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 96
OMNIS FINITI CORPORIS POTENTIA INFINITA EXISTENS INCORPOREA EST

Ostenso supra de infinitate potentiarum, prout sunt in separatis, nunc auctor prosequitur de potentia, prout inexistit corpori finito, dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de corporis finitione seu terminatione, secundo de corporis finiti diversa acceptione, tertio de potentiarum corporalium diversificatione et suppositi intentione.

A De primo notandum, quod, licet Aristotelis in I *Caeli et mundi*[1]) sufficienter demonstraverit omne corpus simpliciter esse finitum modo probationis sumpto ex spatio, in quo est motus tam in caelo quam in elementis, tamen, ut sufficiat ad praesens, ostendam omne corpus esse finitum. Tum quia est terminatum tribus dimensionibus; tum quia non potest intelligi sine longitudine, latitudine et profunditate et in se et in partibus suis, quia partes corporis sunt corpora; tum quia loquentes de infinito dicunt infinitum esse, quod est infinitum secundum ultima, sed hoc esse in actu non potest nec cogitari nec intelligi; tum quia non est accipere aliquam quantitatem sive in discretis sive in continuis, quin possit duplicari; tum quia, si corpus sphaericum esset infinitum, motus circularis esset infinitus et non esset circularis; tum etiam quia omne corpus aut est continuum in omnibus suis partibus aut partium seiunctarum continuitatem non habentium.

Et hoc de primo.

B De secundo sciendum, quod »secundum Aristotelem III *Caeli et mundi*[2]) elementum sic describitur: "Sit itaque elementum corporum, ad quod alia corpora dividuntur, intus existens potentia aut actu"; et post pauca: "Ipsum autem est indivisibile in altera specie". Et nota, quod Aristotelis vocat hoc elementum aliquod primorum corporum huius inferioris mundi sensibilis[3]), licet primo omnium ratio elementi conveniat primo subiecto rerum naturalium, quod est materia prima«[4]). Unde sic describitur elementum in V *Metaphysicae* ab Aristotele[5]), quod est, "ex quo res componitur primo, et est in re et non dividitur secundum formam".

1) cf. Arist., De cael. I 6, 273a7–21
2) Arist., De cael. III 3, 302a15–18
3) cf. Averr., De cael. III comm. 31; Venetiis 1562, 201rA
4) cf. Theodor. de Vrib., De elem. 1 2–3; Pagnoni-Sturlese 59,22–28
5) Arist., Metaph. V 3, 1014a26–27

8 acceptione *add.* Et suppositi intentione *V*   9 et suppositi intentione *om.* *V*

Digitized by Google

»Deinde autem translatum est nomen elementi ad significandum unumquodque corporum primorum in suo genere simplicium, quae sunt partes huius sensibilis mundi, ut dictum est. Sunt autem partes alicuius totius tripliciter: uno modo, ut sint partes secundum quantitatem solum; alio modo, ut sint partes secundum qualitatem, quas Averroes vocat partes qualitativas II *De generatione et corruptione*[6]); sunt etiam tertio modo partes secundum quantitatem simul et secundum speciem«[7]).

Primae »partes non distinguuntur in toto secundum specificam naturam, sed secundum situm et extensivam distantiam, quae sunt de ratione quantitatis continuae«[8]), et sic constituunt corpus unigeneum.

Partes autem secundi modi constituunt corpus »secundum quod est pars mixti«, quod etiam vocatur elementum ab Aristotele, et »sub hac ratione investigat rationem elementorum et ipsorum substantiam et naturam et numerum in *De generatione*«[9]).

Partes vero tertii modi sunt elementa, secundum quod sunt partes mundi, secundum quod iste sensibilis mundus constat ex suis partibus et secundum speciem et secundum quantitatem[10]). Et sic habemus triplicem acceptionem corporis finiti.

Et hoc de secundo.

C

Verum, quia corpora tertii modi praemissi, secundum quod sunt corpora naturalia et secundum quod concernunt motum et transmutationem, habent duplicem modum, unum, qui attenditur in eis secundum rationem subsistendi, ut partes mundi sensibilis primas, alius autem modus eorum est, inquantum invenitur in eis principium transmutationis secundum formam. Et hoc vel secundum simplicem generationem unius ex alio vel aliorum ex ipsis secundum rationem mixtionis. Et secundum hoc, inquantum sunt corpora naturalia, duplicis generis qualitativae dispositiones seu potentiae corporales naturales insunt eis. Quaedam enim insunt ipsis ratione secundi modi, puta caliditas, frigiditas, umiditas et siccitas, quae etiam dicuntur primae qualitates seu potentiae activae et passivae istorum quattuor elementorum. Aliae autem insunt ipsis secundum primum modum.

Verum, quia talia corpora constant ex diversis genere principiis, alia enim sunt principia caelestium, puta quinti elementi, quod etiam vocatur quinta essentia, alia vero istorum vocatorum elementorum, et ideo etiam tales potentiae eis inexistentes necessario genere vel plus quam genere, sicut et ipsa, quibus insunt, corpora diversantur. Vocatis enim elementis insunt »gravitas et levitas, secundum quod ipsa elementa sunt partes mundi«, in quas potentias, scilicet gravitatem et

6) cf. Averr., De gen. et corr. II comm. 48; Venetiis 1562, 382vI
7) cf. Theodor. de Vrib., De elem. 2 1; Pagnoni-Sturlese 60,30–36
8) cf. Theodor. de Vrib., De elem. 2 2; Pagnoni-Sturlese 60,41–43
9) cf. Theodor. de Vrib., De elem. 4 1; Pagnoni-Sturlese 61,66–68
10) cf. Theodor. de Vrib., De elem. 4 2; Pagnoni-Sturlese 61,69–72

32 significandum: designandum *O* 33–34 sensibilis mundi: mundi sensibilis *V* 43 et *om. V* 55 principium: principiis *V* 64–65 eis inexistentes: inexistentes eis *V*

Digitized by Google

levitatem, ut in per se principia motus naturales elementorum, puta a medio vel ad medium reducuntur[11]). Corporibus autem quintae essentiae etiam inexistit inseparabilis potentia, puta qualitativa dispositio, quae etiam ab aliquibus vocatur neutralitas, quia neque gravitas neque levitas, licet apud philosophos proprio careat nomine. De ista autem potentia corporali corporum caelestium super 81[12]) satis dictum est.

Et sic habemus duplices corporum potentias corporales, quae, licet non sint corpora et per consequens nec extensae et divisibiles per se, tamen, quia sunt potentiae corporum corporeae, ideo inexistunt secundum condiciones corporum et extenduntur et dividuntur per accidens et sunt maiores in maiori corpore et minores in minori et sic sicut et corpora necessario sunt finitae.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de motus corporis quintae essentiae naturalitate, secundo de motoris sive potentiae motivae quiditate, tertio ex hoc de ipsius potentiae moventis et infinitate et incorporeitate.

D De primo sciendum, quod, quia »omnis motus huius inferioris mundi, sive sint secundum se et naturales sive per accidens et etiam violenti, reducuntur in primum motum, qui est caeli ultimi, ergo ille motus maxime est per se et naturalis et primus. Quod ergo movetur hoc motu, movetur ex se«[13]).

»Quod autem movetur ex se, movetur a principio intrinseco, quod principium intrinsecum non potest esse forma naturalis corporalis, tum quia non esset subiecto distincta a suo mobili, quod per se requiritur in omni motu[14]), tum etiam quia motus caeli non esset per naturam perpetuus, quia virtus motiva divideretur secundum divisionem corporis et esset finitae motionis, ut probat Aristoteles in VI[15]) et VIII *Physici*[16]) auditus«[17]).

»Item non potest hoc principium intrinsecum poni tota substantia corporis caelestis, ut videlicet talis substantia moveatur propter naturalem inclinationem ad motum, quia, quod sic movetur, non est nisi in potentia accidentali et non indiget nisi removente prohibens impedimentum«[18]).

»Sed nec movetur per aliquam sui partem corporalem, ut sic moveatur ex se sicut quoddam aliud animatum, quod movetur in eo, quod una pars movet aliam«[19]), tum »quia tale movens, cum sit corpus, non moveret tempore infi-

[11]) cf. Theodor. de Vrib., De elem. 7 3; Pagnoni-Sturlese 63,17–21
[12]) supra, prop. 81 D
[13]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 17 1; Sturlese 27,4–8; Arist., Phys. VIII 4, 254b14–17
[14]) cf. Arist., Phys. VII 1, 241b34; VIII 1, 251b1–4; VIII 4, 255a12–19
[15]) cf. Arist., Phys. VI 4, 234b21–24, 235a13–17
[16]) cf. Arist., Phys. VIII 5, 257a33–34
[17]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 17 2; Sturlese 27,11–28,19
[18]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 17 3; Sturlese 28,20–26
[19]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 17 4; Sturlese 28,27–29

68 naturales: naturalis *V*

Digitized by Google

nito«[20]), tum »quia in omni tali motu est contrarietas moventis et moti per resistentiam cum admixtione cuiusdam violentiae, et sic tale motum est corruptibile[21]), tum quia secundum hoc motus caeli non esset totaliter naturalis«[22]) et deficeret naturaliter; tum etiam »quoniam in omni tali motu necessarium est partem moventem figi in immobilitate «[23]).

Igitur principium intrinsecum, quo caelum movetur ex se et naturaliter, necesse est esse et intrinsecum secundum formam et substantiam separatam, cum movens subiecto a mobili sit distinctum[24]).

Et hoc de primo.

Talis autem substantia unione essentiali formaliter caelo unita et participans E
ad substantiam suam ita, quod sit vere animatum et stet in causali ordine inter superiora et inferiora, necessario »habet cognitionem sui causati non qualemcumque, sed intellectualem, non qualitercumque intellectualem, sed essentialem«[25]).

»Ista patent. Non enim aliter praehaberet in se essentiam sui causati ita, ut idem causatum suum sit aliqua res naturae in se et id ipsum idem per essentiam suam sit in sua causa secundum aliud esse per 18[26]). Quod non contingit nisi in habentibus cognitionem«[27]). »Et quia substantia corporis caelestis per suam substantiam, id est substantialiter, est causa, necessarium est, ut id, quod de suis causatis intellectualiter praehabet, ex parte motoris essentialiter praehabere. Et sic illa substantia praedicto modo corpori caelesti unita est«[28]) anima totalis triplicis operationis, divinae, intellectualis et animealis, ut inferius apparebit[29]).

Et hoc de secundo.

Omnis autem talis est media impartibilium et specierum circa corpora partita- F
rum, ut infra habebitur[30]), et sic semper ens et potentiae infinitae per 84[31]), et sic habet essentiam intransmutabilem et conversivam ad se ipsam, et per consequens est incorporea per 15[32]).

Ex praemissis evidenter habetur, quod omnis finiti corporis potentia existens infinita necessario est incorporea.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

[20]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 17 5; Sturlese 28,30
[21]) cf. Arist., De cael. II 1, 284a13–18; Averr., De cael. II comm. 3; Venetiis 1562, 96vL–97rA
[22]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 17 6; Sturlese 28,33–38
[23]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 17 7; Sturlese 28,44–46
[24]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 18 1; Sturlese 29,63–65
[25]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 15 4; Sturlese 26,58–60
[26]) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2
[27]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 16 1; Sturlese 26,63–66
[28]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 16 1; Sturlese 27,73–76
[29]) infra, prop. 201; Sturlese 227 sqq.
[30]) infra, prop. 197; Sturlese 188
[31]) cf. Procl., Elem. theol. 84; Vansteenkiste 296; Boese 44,1
[32]) cf. Procl., Elem. theol. 15; Vansteenkiste 271; Boese 11,1

100 moti *coni.*: mo(ven)ti *codd.* 104 immobilitate *add.* secundum Augustinum *O*
123 ut: ubi *O*

Digitized by Google

COMMENTUM

Aut enim corporea, si quidem corpus hoc infinitum, erit in infinito infinitum. Si autem finitum, non secundum quod corpus, ergo secundum quod potentia est; si enim qua corpus finitum est; qua autem potentia infinita, non erit secundum quod corpus potentia. Incorporea ergo, quae in finito corpore potentia ens infinita.

Probatio elementi duplex est in commento. Primo enim probatur per ad impossibile sic: Omnis potentia corporea existens infinita est in infinito corpore; sed omnis finiti corporis potentia infinita existens est corporea secundum adversarium: ergo omnis finiti corporis potentia existens infinita est in infinito corpore. Quod contradicit.

Maior apparet, quia si potentia extenditur extensione corporis licet per accidens, oportebit ea ad invicem commensurari. Ergo si potentia talis est infinita, etiam corpus, cui inexistit, erit infinitum, et sic infinitum erit in infinito. Minor habetur ex hypothesi adversarii.

Si autem finitum: Hic probatur elementum ostensive sic: Omne inexistens corpori non secundum quod corpus, scilicet secundum condiciones corporis, est incorporeum; sed omnis infiniti corporis potentia infinita existens inexistit corpori non secundum quod corpus: ergo etc.

Maior apparet. Minor deducitur per ad impossibile sic: Omne inexistens corpori finito secundum quod corpus est finitum; sed omnis finiti corporis potentia infinita existens est huiusmodi secundum datam adversarii: ergo omnis infinita potentia est finita. Quod contradicit.

Incorporea infertur conclusio ex praemissis, etc.

130 infinito *om. V* 134 duplex est: est duplex *V* 136–137 secundum adversarium: ex adversario *O* | finiti: finita *V* 144 corpus *add.* sed *O* 145 infiniti: finiti *O* 146 etc. *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 97
OMNIS SECUNDUM UNUMQUEMQUE ORDINEM PRIMORDIALIS CAUSA UNIVERSO ORDINI SUAM PROPRIETATEM TRADIT, ET QUOD EST ILLA PRIMO, HOC EST HOC SECUNDUM SUBMISSIONEM

Postquam in praecedentibus auctor prosecutus est condiciones ipsorum causatorum in generali ascendendo ab inferioribus ad superiora, nunc redit ad prosecutionem ipsarum causarum in speciali descendendo a superioribus ad inferiora dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam eorum, quae ad omnem ordinem essentialem requiruntur, enumerationem, secundo ostendam uniuscuiusque ordinis fontalem originationem, tertio fontalis originis multiplicem condicionem.

De primo considerandum, quod de ratione omnis ordinis essentialis est totalitas. A

Et hoc non quaecumque, sed totalitas ex partibus, quae est universitas et multorum unitas. Et haec est secunda condicio. Sed non quaecumque unitas, sed analogiae.

Ex his duabus condicionibus sequitur tertia, scilicet identitas communionis unius intentionis omnibus sic unitis inexistentis, sicut dicitur in commento 21[1]), "quoniam secundum unumquemque ordinem est quaedam communio et continentia et identitas, propter quam haec quidem dicuntur eiusdem ordinis, haec autem alterius generis".

Et sic sequitur quarta, scilicet pluralitas seu multiplicitas.

Unum enim singulare non facit ordinem, in quo necessario est prioritas et posterioritas. Et sic habemus quintam et sextam condicionem.

Sed quia prius in omni essentiali causali coordinatione est formalius, ideo sequitur ex praemissis septima condicio, scilicet formalitas, quae est actualitas.

Quam etiam sequitur octava, scilicet causalitas per influentiam superiorum in inferiora.

Ex quibus oritur inaequalitas, graduum videlicet, et ecce nona.

Sed cum inaequalitate manet affinitas seu propinquitas, et sic decima condicio.

Verum, quia omnis inaequalitas graduum cum affinitate fundatur in compara-

[1]) Procl., Elem. theol. 21 comm.; Vansteenkiste 274; Boese 14,12–15,14

2 unumquemque *coni.*: unumquodque *codd.* 9 etc. *om. V*

Digitized by Google

tione superpositionis et suppositionis, quae, quia necessario est terminata in extremis, ideo sequitur in ordinatis summitas ex parte superiori et infimitas ex parte inferiori, inter quae cadit medietas.

Ex quibus consurgit trinitas et omnium simul acceptorum finitas et ad primam originem conformitas.

Et sic colligimus sedecim condiciones uniuscuiusque ordinis essentialis.

Et hoc de primo.

B Ex praemissis condicionibus ad invicem collatis, ut ad praesens sufficiat, colligimus tria. »Primum, quod omnis ordo, cum sit formalis universitas, fundatur in aliqua unitate, qua multitudo rerum talis ordinis colligatur«[2]. »Ista autem unitas seu una intentio est essentia originalis principii totius ordinis in se ipsam existens secundum proprietatem suae essentiae, sed intentionaliter secundum virtutem suam diffusa per totam talem universitatem, qua ipsa universitatis totalitas non solum ab ipsa fontana origine, tamquam a causali primo principio, verum etiam inter se secundum partes suas causaliter dependeat. Et sic talis unitas invenitur in ordinatis intentionaliter sicut per se causa in suis causatis; intentionaliter, inquam, attendendo essentiam eiusdem originalis principii secundum proprietatem suae essentiae in se ipso, realiter autem attendendo substantias rerum ordinatarum, quae sunt hoc ipsum, quod essentia eiusdem principii, secundum aliud esse«[3], ut statim infra videbitur.

»Secundum est, quod mediante tali unitate et secundum eam res tales, quae sunt partes unius universitatis, sunt coelementales secundum convenientiam cuiusdam proportionis per participationem ipsius intentionis« seu unitatis gradatim distributae; »et sic sunt coelementales, id est quasi elementa constituentia talem multitudinem«[4] ordinatam.

Tertium est, quod, quia nihil unum, quod est pars ordinis ipsius, potest esse causa ipsius unitatis, in qua et secundum quam totus ordo colligatur, ideo necessarium est primam et fontanam originem talis unitatis esse separatam et supra totum ordinem exaltatam per 75[5].

Sic ergo omnis ordo et ab unitate primordiali oritur causaliter, in quam etiam reducitur finaliter per 21[6].

Et hoc de secundo.

C Sunt autem multiplices condiciones fontalis seu primordialis originis et causae, quarum quasdam ad praesens in lucem producere sufficiat.

Quae enim primo occurrit est, quod est unitas, cum etiam unum, quod et

[2] cf. Theodor. de Vrib., De cogn. ent. 74 3; Steffan 237,103–105
[3] cf. Theodor. de Vrib., De cogn. ent. 79 3; Steffan 242,37–46
[4] cf. Theodor. de Vrib., De cogn. ent. 74 3; Steffan 237,105–110
[5] cf. Procl., Elem. theol. 75; Vansteenkiste 293; Boese 40,1
[6] cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273; Boese 14,1–3

40 et sic colligimus *om.* *O* 48 causali: tali *V* 60 ordinis ipsius: ipsius ordinis *V* 64 in quam: inquantum *O*

Digitized by Google

bonum, sit omnium entium causa et principium per 12[7]), et sic universaliter unum et unitas habet rationem principii et causae.

Et sic secundo excludit cuiuscumque alterius in sua fontana emanatione comparitatem: Omne enim prime et principaliter ens secundum unumquemque ordinem est unum et neque duo, neque plura duobus per 22[8]).

Et sic tertio includit veram simplicitatem per 9[9]), esse enim per se sufficiens et simplex convertitur, cum omne compositum sit indigens.

Et ex hoc quarto concludit in se totam suam universitatem per 35[10]) et 67[11]), existens imparticipatum per 23[12]). Et ex hoc habet veram libertatem per 75[13]). Et per hoc consequens est ipsum habere eminentiae sublimitatem et ex hoc producendi virtuositatem et redundantis copiositatis fecunditatem, et magnificae redundantiae in omne suae donationis receptibile largitatem et largitatis liberalitatem.

Et sic quaelibet primordialis causa, ut excludantur omnis concausae, est fontana origo alicuius unius universitatis ita, quod, quidquid est sub ambitu suae causalitatis contentum, emanet seu proveniat et dependeat ab ea. Cuius exemplum est in sole, qui est fons luminis, qui est lucens omni lucenti corporaliter eo, quod conformans se fonti minimum tota, qua potest, largitate luminositatem suam, quae est sua proprietas, diffundit omniquaque in omne receptibile suae influentiae luminosae, sicut apparet per Dionysium 4 cap. *De divinis nominibus*[14]).

De istis primordialibus causis sic dicit Theodorus in *Clave*[15]) super isto "In principio" etc.: "Ego nihil probabilius, nihil verisimilius in his verbis intelligo, quam caeli et terrae nomine primordiales totius creaturae causas, quas Deus in principio, id est Pater in Filio ante omnia, quae condita sunt, creaverat et caeli nomine omnium rerum intelligibilium caelestiumque essentiarum, terrae vero appellatione sensibilium, quibus universitas huius mundi corporalis completur, principales causas significatas accipio, in quibus omnia semel et simul facta semper subsistunt, quae certo ordine locis et temporibus in effectus suos, id est genera formasque visibiles, per generationem erumpunt et in causas suas iterum recurrunt. Discipulus: Ut mihi videtur, primordiales causae sic appellantur, quia primitus ab una creatrice omnium causa creantur, nam informem materiam ter-

7) Procl., Elem. theol. 12; Vansteenkiste 269; Boese 9,1
8) Procl., Elem. theol. 22; Vansteenkiste 274; Boese 15,1–2
9) cf. Procl., Elem. theol. 9; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–3
10) cf. Procl., Elem. theol. 35; Vansteenkiste 279–280; Boese 22,1–2
11) cf. Procl., Elem. theol. 67; Vansteenkiste 290; Boese 36,1
12) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1
13) cf. Procl., Elem. theol. 75; Vansteenkiste 293; Boese 40,1
14) cf. Dion., De div. nom. 4 1 (PG 3,693B; Suchla 144,1–5; Simon 117,74–76); 4 4 (PG 3,700A; Suchla 148,3–5; Simon 161,81–82)
15) Honor. August., Clavis phys. 82–83; Lucentini 59,15–2

70 12: 21 *O* 79 sublimitatem: subtilitatem *O* 80 copiositatis: copiositas *V* 85 est² *add.* fons *O* 92 creaverat: causaverat *O* 95 semel et simul: simul et semel *V* 98 discipulus: dicitur *O* 99 ab una creatrice: ab una causatrice *O*, sub una terminatione *V* | creantur: causantur *O*

Digitized by Google

minant, de qua hic sensibilis mundus et omnia in eo existentia facta sunt. Magister: Ita est."

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de ratione proprietatis primordialis causae in generali, secundo de ipsius traditione in speciali, tertio de diverso modo existendi prime et secundum submissionem in universo totali.

D De primo sciendum, quod nomen proprietatis videtur esse translatum ad separata ad significandum perfectionem formalem eis inexistentem ratione convenientiarum et similitudinum hinc inde repertarum. Sicut enim per se proprietas est aliquid entis secundum formalem et definitivam rationem eius, cuius est, ex qua etiam definitur, eadem enim est ratio subiecti et propter quid talis per se proprietatis, et per consequens designat tale ens secundum aliquam condicionem eius intraneam seu nec pure accidentaliter, cum non sint accidentia nisi extenso nomine, nec pure substantialiter, cum non sint essentialia rei, sicut animal est essentiale homini, sed quasi medio inter utrumque, ut si dicatur: senarius est perfectus. Et quia per se proprietas sic medio modo se habet inter substantiam et accidens, ideo cadit extra intellectum substantiae vel essentiae rei et secundum modum intelligendi accedit ipsi essentiae rei et secundum Boethium[16]) manat seu fluit de genere accidentium et convenit cum primo modo, quo ens accidentaliter designatur.

Ex eo autem, quod talis per se proprietas ex propria ratione sui subiecti definitur et secundum eandem rationem inest, ex hoc convenit cum essentialitate secundi modi, et hoc sive talis proprietas insit rei secundum rationem suae essentiae secundum se et absolute sive in ordine ad aliud, et inest omni et soli et semper, sed per prius convenit speciei et per speciem individuo. Sicut, inquam, per se proprietas se habet, ut dictum est, sic se habet perfectio formalis et essentialis proportionaliter suo modo, et ideo dicitur proprietas.

Dicitur etiam idea ratione formalitatis et spiritualitatis suae, inquantum tendit in aliud, quod etiam totum penetrat. Et eadem ratione dicitur intentio, tum quia intendit in intima rei, tum etiam quia inexistens substantiae spirituali fluit ab ea, quousque suum receptibile penetret et circumdet.

Et hoc est, quod dicit Avencebrol libro *Fontis vitae* III, cap. 18[17]): "Omnis substantia spiritualis habet formam et est subtilis, et ex omni subtili fluit forma eius", "et omne, a quo fluit forma eius, reverberatur ab opposito, quod est receptibile illius", quod penetrat et circumdat. Et infra[18]): "Substantia spiritualis non est terminabilis essentia, quia non est quanta nec finita", et sic "extenditur, et est in omni loco, et omne, quod extenditur, fluens est, non quiescens: ergo substantia spiritualis fluens est, non quiescens", donec "invenit sibi obstans, et ex eo reverbe-

16) cf. Boeth., In Isag. Porph. ed. sec. IV 15; Brandt 276,3–4

17) Avenc., Fons vitae III 17; Baeumker 120,6–21

18) Avenc., Fons vitae III 18; Baeumker 120,27–121,10

109 aliquid: aliquis *V* 122 suae: seu *V*

Digitized by Google

ratur eius forma et actio, sicut lumen solis, quod reverberatur a corpore". Et infra[19]): "Omne, quod resultat in alio ex aliquo, proprietas eius est, ut se expandat super superficiem substantiae et tegit, ne appareat".

Et hoc de primo.

E Ex praemissis apparet secundum. Cum enim omnis substantia simplex ratione suae formalitatis, spiritualitatis, subtilitatis et interminabilitatis exerat se et tradat se omni receptibili suae influentiae, multo fortius primordiales causae, quae sunt simplicissimae, formalissimae, spiritualissimae, subtilissimae et infinitissimae, tradent proprietates suas unaquaeque suo receptibili, scilicet universo ordini, quem penetrat et ambit non quiescens, quousque a primo per omnia media veniat ad infimum ordinis, quod cum sit obstans ex condicionibus inferioritatis suae, ab eo quodammodo reverberatur proprietas et actio principii emanantis.

Et hoc de secundo.

F Verum, cum talis proprietas inexistat toti ordini a primordiali causa originaliter, ut dictum est, et in attributione ad ipsam primordialem causam, necessarium est ipsam esse alterius subsistentiae, prout consideratur in causa et in ordine per 65[20]), cum omne derivans esse aliis sit prime hoc, quod tradit recipientibus derivationem per 18[21]).

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim praecedit universum ordinem et omnia coelementalia ad ipsum coordinantur, palam, quia illa dat omnibus unam ideam, secundum quam sub eodem ordine ordinantur. Aut enim omnia non causaliter habent similitudinem ad illam, aut ab illa est identitas in omnibus. Sed quod non causaliter, impossibile est. Quod enim non causaliter et quod causaliter, in quibus ordo est correspondentia et quod semper eodem modo, numquam erunt. Ab illa ergo proprietatem hypostasis illius universus suscipit ordo. Si autem ab illa manifestum est, quod cum natura est submissione convenienti secundis. Aut enim similiter et in aliis proprietas inest: et quomodo adhuc hoc quidem praecedit, hoc autem post illud hypostasim sortita sunt? Aut dissimiliter: et si hoc, palam, quod ab uno universitati est identitas, sed non e converso, et secundo est in universitate, quae primo in uno existit proprietas ordinis singularis.

Probatio elementi quoad primam partem talis est: Omne praecedens causaliter omnia coelementaliter ordinata ad ipsum universo ordini tali tradit suam

19) Avenc., Fons vitae III 18; Baeumker 121,15–17

20) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,1–3

21) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2

148 infimum: infinitum *V* 169 quoad primam partem talis est: talis est quoad primam partem *V* | talis est *add.* talis est *O*

Digitized by Google

proprietatem ideam vel intentionem, secundum quam sub eodem ordine ordinantur; sed omnis primordialis causa secundum unumquemque ordinem est huiusmodi: ergo etc.

Maior apparet per 21[22]. Minor probatur ibi: *Aut enim.* Omnis secundum unumquemque ordinem primordialis causa aut est praecedens causaliter coordinata coelementaliter ad ipsam, aut non causaliter; sed nulla secundum unumquemque ordinem primordialis causa est praecedens non causaliter coordinata coelementaliter ad ipsam: ergo per oppositum omnis etc.

Maior istius rationis apparet ex eo, quia omnia, quae praeceduntur a primordiali causa, vel non habent causaliter similitudinem ad ipsam, quod est contra 28[23], vel ab illa est identitas et similitudo substantialis in omnibus essentialiter coordinatis.

Sed quod non causaliter. Hic probatur minor sic. Nullum ens semper eodem modo se habens potest praecedere non causaliter et causaliter ea, in quibus est ordo et correspondentia; sed omnis secundum unumquemque ordinem primordialis causa est huiusmodi respectu coordinatorum coelementaliter ad ipsum: ergo nulla etc. Ergo universus ordo suscipit ab illa proprietatem hypostasis illius.

Si autem: Hic probatur secunda pars elementi sic: Quandocumque aliqua duo sic se habent respectu unius proprietatis, quod unum est dans seu tradens aliis, quae suscipiunt eam ab ipso, tunc ipsa proprietas inexistit danti primo et principaliter, suscipientibus autem eam inexistit secundum submissionem et secundario; sed omnis secundum unumquemque ordinem primordialis causa est huiusmodi, ut iam conclusum est: ergo etc.

Maior declaratur sic, quia vel danti et recipientibus inesset proprietas similiter suae eodem modo et secundum idem esse.

Aut dissimiliter. Si similiter, ergo unum non est praecedens causaliter et alia sequentia, quae ab eo hypostasim sunt sortita, cum omne productivum alterius melius sit quam natura, quod producitur, per 7[24], et omnia participantia praecedit, quod prime tale, per 8[25], et omne derivans est eminentioris esse ab eo, quod recipit, per 18[26]. Si dissimiliter, manifestum est, quod cum identitas seu similitudo substantialis fundata in una intentione inexistat universitati ordinis ab ipso uno principali, scilicet causa primordiali, sed non e converso, cum causa non recipiat a causato, necessarium est ipsam proprietatem secundario esse in universitatem, quam distinguit ab aliis ordinibus, quae scilicet proprietas prime inexistit principio ipsius universitatis.

[22] cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273; Boese 14,1–3
[23] cf. Procl., Elem. theol. 28; Vansteenkiste 277; Boese 19,1
[24] cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2
[25] cf. Procl., Elem. theol. 8; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–2
[26] cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2

171 proprietatem *om.* *O* 173 etc. *om.* *V* 178 coelementaliter: elementaliter *O* 179–180 primordiali causa: causa primordiali *V* 186 ipsum: ipsam *O* 187 etc. *om.* *O* 201 inexistat: inexistit *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 98
OMNIS CAUSA SEPARATA UBIQUE EST SIMUL ET NUSQUAM

Posita una condicione primordialium causarum nunc auctor ponit aliam causarum condicionem separatarum dicens: OMNIS etc.

Ad cuius elementi evidentiam, quia suppositum satis apparet ex praemissis, circa propositum tria faciam, quia primo dicam de duplici loco in generali, secundo de duplici acceptione causarum separatarum in speciali, ex quibus tertio ostendam propositum tam in universo totali quam partiali.

A

De primo sciendum, quod esse alicubi, id est in aliquo ubi, secundum propriam significationem huius nominis est a loco circumscribi. "Ubi vero est circumscriptio corporis a loci circumscriptione procedens" secundum auctorem *Sex principiorum*[1]. Locus autem secundum Aristotelem[2] est "ultimum continentis immobile", vel secundum Avencebrol[3] "locus non est nisi applicatio superficiei corporis ad superficiem corporis alterius".

In descriptione Aristotelis tria invenimus: »in hoc enim, quod dicit 'ultimum' accipimus, quod locus est superficies[4]. Superficies enim est ultimum continentis aliud corpus. Non autem dico 'continentis' quocumque modo, sed sic continentis, quod ambiat ipsum. Et hoc importatur in vocabulo continentiae, quod sonat in quandam simultatem totalitatis cuiusdam; et sic importatur ambitus quidam. Sed in hoc, quod additur 'immobile', denotatur quaedam fixio et permanentia in actu rei locatae. Locus enim rei vult aliud esse fixum et permanens in actu. Et secundum istum modum sola corpora praeter ultimam sphaeram sunt in loco«[5]. Et sic etiam verum est incorporalia in loco non esse, licet non omnia sint ubique et nusquam.

Quomodo autem haec forma loci advenerit a superiore ad inferius, discipulo sciscitanti respondet Avencebrol libro II *Fontis vitae* cap. 13[6] sic dicens: "Sicut subsistentia eorum, quae sunt, est in novem ordinibus. Primus eorum est subsistentia rerum in scientia creatoris; et infra haec subsistentia formae universalis in materia universali; et infra haec subsistentia substantiarum simplicium aliarum in

1) Lib. sex princ. 5,n.48; Minio-Paluello-Dod 45,8–9
2) Arist., Phys. IV 4, 212a20–21
3) Avenc., Fons vitae II 14, Baeumker 47,24–26
4) cf. Averr., Phys. IV comm. 41; Venetiis 1562, 140rA–B
5) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 14 3; Pagnoni-Sturlese 313,21–29
6) Avenc., Fons vitae II 14, Baeumker 48,12–49,2

4 etc. *om. V*   10 vero: enim *O*   13–14 locus … corporis *om. V*   19 sed *coni.*: si *codd.*
21 aliud *add. in marg. O*

Digitized by Google

aliis; et infra haec subsistentia accidentium simplicium in substantiis simplicibus; et infra haec subsistentia in substantia quantitatis; et infra haec subsistentia superficierum in corpore, linearum in superficie, punctorum in linea; et infra haec subsistentia aliquarum partium corporum similium sibi in aliis partibus; et infra haec subsistentia aliquorum corporum in aliis corporibus; et hic est locus cognitus. Nonne secundum hanc rationem, quo amplius quod descenderit a simplicioribus ad composita erit spissius et crassius, et quo amplius ascenderit est subtilius et tenuius?". Et infra[7]: "Ergo non contendas, ut quia composita corpora sunt, in loco idcirco substantiae simplices sint in loco tali, qualis est locus compositorum corporum, nec ut corpora composita sint in tali loco, qualis est locus substantiarum simplicium". Haec Avencebrol.

Verum si praemissam sententiam Avencebrol consideramus, invenimus quaedam esse in loco proprie, ut supra dictum est, quaedam vero »communiter et quasi metaphorice secundum proportionatam similitudinem ad id, quod vere est in loco«[8]. Et sic etiam dicimus non solum incorporalia, sed etiam separata esse in loco.

Sic enim esse in loco est inexistere alicui per accidens vel annumerari rebus suae intentionis. Inexistere, inquam, et hoc sive sint quanta per accidens, sicut formae corporales, sive mutabilia etiam secundum generationem et corruptionem, sive mota per accidens localiter, scilicet motu corporis, sive quae afficiuntur affectione corporis, ut anima partialis, sive cuius virtus proportionata corpori, ut animae totalis virtus, vel etiam annumerari rebus suae intentionis secundum statum et gradum maioris vel minoris dignitatis suae, quae praecellat alia vel praecellatur ab eis. Et quia intra unam et eandem intentionem subsistentem secundum essentiam intra ordinem aliquem invenitur comparatio superpositionis et suppositionis, ideo necesse est ibi invenire, ut supra dictum est, supremum et ultimum. Et quia processus causales minus relinquunt vacuum quam corporum situs[9], ideo extremorum sunt ubique mediationes, et sic invenitur in eis quaedam immediatio et ex hoc continentia et permanentia seu immobilitas ad similitudinem loci proprie dicti.

Ex praemissis habemus duplicem loci acceptionem. Et hoc est, quod subiungit Avencebrol ubi supra 15 cap.[10]: "Locus dicitur duobus modis: alius corporalis, alius spiritualis".

Et hoc de primo.

B De secundo, ut plane procedatur, accipiantur quattuor rerum maneries ipso

7) Avenc., Fons vitae II 14, Baeumker 49,4–7
8) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 14 4; Pagnoni-Sturlese 313,30–31
9) cf. Procl., De prov. 7,n.20; Boese 130,16–17
10) Avenc., Fons vitae II 14; Baeumker 49,18–19

30 et ... simplicibus *om.* *O* 31–32 et^{2} ... linea *iter.* *O* 39 corporum: corporis *O* 44 dicimus: debemus *O* 46 esse in loco: in loco esse *V* 52 praecellat: precellit *O* 58 similitudinem: similem *O*

Digitized by Google

primo totius universi principio connumerato[11]), quae enumerantur per 20[12]), ubi dicitur: "Omnibus corporibus superior est animae substantia, et omnibus animabus intellectuales hypostases, et omnibus intellectualibus hypostasibus superius ipsum unum".

In dictis quattuor maneriebus invenio statum in ultimis quoad supremum et infimum et immediationem et continentiam et etiam permanentiam. His itaque suppositis »possumus assignare dictis maneriebus locum. Uno modo secundum similitudinem veri loci quoad eam proprietatem, quae est ambire extrinsecus«[13]). »Et sic ea, quae sunt exteriora, possunt dici loca eorum, quae sunt magis intra, ut corporalia spiritualium, quae quasi ambiendo ea, ab extrinseco scilicet, tota spiritualia intra se concludunt, sic tamen quantum ad ultimum utriusque, ut in corporalibus quoad sui supremum, in spiritualibus autem quoad sui infimum. Sic enim intelliguntur ista ad invicem appropinquare, et per consequens attenditur inter ea quaedam immediatio, quae requiritur ad esse in loco«[14]).

Eodem modo potest dici proportionaliter de aliis maneriebus. Propter quod etiam divinus Dionysius in *Mystica theologia* cap. 1 circa finem[15]) dicit summitates intelligibilium esse locum prime unius, unde loquens sub figura Mosi de pertingente "ad summitatem divinarum ascensionum" statim subinfert: "Quamvis per hoc quidem non sit cum Deo, sed contemplatur non ipsum, invisibilis enim est, sed locum, ubi est". Et statim exponit, quid sit talis locus.

»Sed quoniam loco quantum ad sui perfectam rationem convenit, ut sit salvativus rei locatae, potius e converso sumitur locus sive proprietas locandi, scilicet ab interioribus, quae sunt salvativa eorum, quae sunt extra«[16]). »Et secundum hoc possumus dicere, quod intima et per hoc suprema maneries, ipsa videlicet prima omnium causa, puta prime unum, sua immensitate et infinitate potestatis excessu, quamvis omnia ambiat et ex hoc suae causalitatis contactu contineat immediate omnia, quae sunt, et figat ea in permanentia et sic possit dici locus omnium, tamen, quia primo et nobilissimo modo causandi prius natura seu naturali ordine habet se ad entia, quae sunt secundae maneriei«[17]), »et hoc quantum ad sui, id est maneriei talis, supremum, scilicet unitates ipsas immediatius et consequenter quoad alia, quae sunt infra eadem manerie, et sic convenit tali habenti rationem loci, scilicet prime uni, non solum ambire ratione excessus immensitatis suae, sed etiam salvare ratione causalitatis suae. Eodem modo proportionaliter sentiendum est de aliis maneriebus«[18]).

11) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 1 1; Pagnoni-Sturlese 303,1–3
12) Procl., Elem. theol. 20; Vansteenkiste 273; Boese 13,1–3
13) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 15 1; Pagnoni-Sturlese 314,52–54
14) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 15 2; Pagnoni-Sturlese 314,55–61
15) cf. Dion., De myst. theol. 1 3; PG 3, 1000C–D; Heil 143,17–144,3; Simon 461,78–81
16) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 16 1; Pagnoni-Sturlese 315,80–82
17) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 17 1; Pagnoni-Sturlese 315,87–92
18) cf. Theodor. de Vrib., De sub. spir. 17 1; Pagnoni-Sturlese 315,94–97

70 et^2 *add.* in *V* 74 ab: ex *O* 77 inter: in *O* 81 sub: de *O* 82 subinfert: subinfertur *V* 88 possumus: possemus *V* 96 ratione: rationem *O* 97 etiam: esse *V*

Digitized by Google

Et hoc est, quod dicit Avencebrol libro V *Fontis vitae* cap. 30[19]) in haec verba: "Postquam esse simplex est continens compositionem et sphaerae spirituales sunt continentes sphaeras corporales, nonne oportet, ut materia intelligentiae et animae comprehendant caelum, sicut caelum elementa?"

Et hoc de secundo.

C Circa tertium praemitto sententiam Anselmi *Monologion* 22 cap.[20]): "Iure dici videtur, quod tantum eius rei sit aliquis locus, cuius quantitatem locus circumscribendo continet et continendo circumscribit". "Quapropter cuius amplitudini nulla meta a loco apponitur, illi nullum esse locum vere proponitur. Quoniam namque nec locus illi facit, etiam quod locus; non irrationabiliter dicitur, quod nullus locus est locus eius. Quod vere nullum locum habere conspicitur, id profecto nullatenus loci legem subire convincitur. Nulla igitur lex loci naturam ullam aliquo modo cogit, quod nullus locus aliqua continentia claudit. Quae nam aut rationalis consideratio omnimoda ratione non excludat, ut creatricem omnem summam substantiam, quam necesse est alienam esse et liberam a natura et iure omnium, quae ipsa de nihilo fecit, ulla loci cohibitio includat, cum potius eius potentia, quae nihil aliud est quam eius essentia, cuncta a se facta sub se continendo concludat? Quomodo quoque non est impudentis imprudentiae dicere, quod summae veritatis sit locus, qui eius circumscribat quantitatem, quae nullam penitus localis distinctionis magnitudinem suscipit vel parvitatem? Quoniam itaque loci haec est condicio, ut tantummodo quidquid eius metis clauditur, nec partium fugiat rationem vel qualem suscipit locus eius secundum quantitatem, nec ullo modo possit totum a diversis locis simul contineri. Quidquid vero continentia loci nequaquam coercetur nulla locorum lege ad partium multiplicitatem cogatur praesens esse totum simul pluribus locis prohibeatur, quoniam itaque haec est loci condicio, procul dubio summa substantia, quae nulla loci continentia cingitur, nulla eius lege constringitur. Quare quoniam summam essentiam totam et inevitabilis necessitas exigit nulli loco deesse, et nulla ratio loci prohibet omni loco simul totam adesse, necesse est eam simul totam omnibus et singulis locis praesentem esse. Non enim, quia huic loco praesens est, idcirco prohibetur illi vel illi loco simul et similiter praesens esse"[21]). "Nullatenus namque cogitur vel prohibetur locorum lege alicubi esse aut non esse, quod nullo modo intra locum claudit suum esse. Nam si ipsa summa essentia dicitur esse in loco, quamvis de illa et de localibus naturis una sit prolatio propter loquendi consuetudinem, diversus tamen est intellectus propter rerum dissimilitudinem"[22]). Et infra: "In nullo itaque loco proprie dicitur esse, quia omnino a nullo loco continetur; et tamen in omni loco quodam modo dici potest esse, quoniam quidquid aliud est, ne in nihi-

[19]) Avenc., Fons vitae V 30; Baeumker 311,8–11
[20]) Anselm., Monol. 22; Schmitt 39,13–15
[21]) Anselm., Monol. 22; Schmitt 39,17–40,21
[22]) Anselm., Monol. 22; Schmitt 40,24–29

109 vere: vero *V* 116 concludat: concludatur *V* | impudentis : imprudentis *codd.*

Digitized by Google

lum cadat, ab ea praesente sustinetur. In omni loco est, quia nulli abest; et in nullo est, quia nullum locum habet, nec in se recipit distinctiones locorum, ut hoc sit vel illic vel alicubi"[23]); "quoniam haec circumscriptorum propria sunt, quod illa non est; et tamen haec de ea quodammodo dici possunt, quoniam sic praesens est omnibus circumscriptis, ac si illa eadem circumscribatur locis. Patet itaque qualiter summa omnium essentia ubique et nusquam, id est in omni et in nullo loco sit iuxta diversorum intellectuum concordem veritatem"[24]). Haec Anselmus.

Et notandum, quod omnis hic inducta probatio de summa essentia concludit etiam de omni causa separata proportionaliter suo modo. Sed in hoc est differentia, quia summa essentia est simpliciter ubique inexistens omnibus et virtualiter, scilicet immensitate suae potentiae, et supersubstantialiter, inquantum pertingit ad intimius essentiae omnis rei, scilicet ad ipsam unitatem seu bonitatem, ad quam nulla aliarum causarum separatarum pertingit, per 57[25]). Unde et de ea singulariter dicitur, quod Deus est intra omnia non inclusus, extra omnia non exclusus, supra omnia superior existens per potentiam et praesidentiam, infra omnia inferior per sustentationem et conservationem. Unde Trismegistus 2 regula theologica sic dicit: "Deus est sphaera infinita, cuius centrum est ubique, circumferentia vero nusquam"[26]), cuius declaratio inferius apparebit[27]). Aliae vero causae separatae sunt ubique non simpliciter, sed in suis determinatis universitatibus, quibus inexistunt et virtualiter et substantialiter. Et licet sic sint ubique universalius et determinatius secundum ambitum maiorem vel minorem intentionis earum, tamen sunt simpliciter nusquam non solum, inquantum nulla lege loci coguntur, sed etiam quia sunt a suis effectibus exaltatae per 75[28]).

Ex hoc de tertio. Et sic etiam apparet intentio elementi, scilicet quod omnis causa separata ubique est simul et nusquam.

COMMENTUM

Radice quidem enim propriae potentiae est ubique; hoc enim est causa, quod impletivum est eorum, quae nata sunt sortiri ipsa, et exordiale omnium secundorum et praesens omnibus processibus illustrationum fecundis. Substantia autem immiscibili ad ea, quae in loco sunt, et exaltata puritate nusquam est; si enim separata est ab effectibus, superlocata est omnibus eodem modo et in nullo est se ipsa demissorum. Sive enim ubique solum esset, causa quidem esse non prohiberetur et in omnibus esse

23) Anselm., Monol. 22; Schmitt 41,4–9
24) Anselm., Monol. 22; Schmitt 41,11–18
25) cf. Procl., Elem. theol. 57; Vansteenkiste 286; Boese 31,1–2
26) Lib. XXIV philos. 2; Baeumker 208,8–9; Hudry 7,1–2
27) huius propositionis declaratio infra non invenitur
28) Procl., Elem. theol. 75; Vansteenkiste 293; Boese 40,1

138 haec: hic *V*   144 proportionaliter: proportionabiliter *O*

Digitized by Google

participantibus, ante omnia autem non utique esset separabiliter. Sive nusquam excepto eo, quod ubique ante omnia quidem esse non prohiberetur et nullius esse inferiorum, in omnibus autem non utique esset, ut causae natae sunt in causatis esse per suas sine invidia redundantias. Ut igitur et causa existens in omnibus sit potentibus participare et separata existens in se ipsa et sic ante omnia, quae ab ipsa replentur, ubique est simul et nusquam. Et non parte quidem ubique, parte autem nusquam; sic enim utique ipsum a se ipso distractum esset et seorsum, si hoc quidem ipsius ubique et in omnibus, hoc autem nusquam et ante omnia. Sed totum ubique et nusquam similiter. Et enim quae participare ipsa possunt totam sortiuntur et totam sibi ipsis inveniunt praesentem et illa tota exempta est. Quod enim participavit non illam in se ipso instituit, sed ab illa participavit, quantum capere potuit. Sed et neque ipsius derivatione angustatur participationibus plurium separatum ens; neque participantia defective sortiuntur ubique existente derivante.

Probatio elementi quoad primam partem talis est: Omne impletivum eorum, quae nata sunt ipso sortiri et exordiale omnium secundorum et praesens omnibus fecundis processibus illustrationum radice propriae potentiae est ubique; sed omnis causa separata est huiusmodi per 56[29]) et 57[30]): ergo etc.

Substantia autem: Hic probatur secunda pars sic: Omne habens immiscibilem substantiam ad ea, quae in loco sunt, et exaltatam est nusquam; sed omnis causa separata est huiusmodi: ergo etc.

Maior patet. Minor declaratur sic: Omne superlocatum effectibus eodem modo et in nullo ens se ipso demissorum habet immiscibilem substantiam ad ea, quae in loco sunt et exaltatam; sed omnis causa separata est huiusmodi: ergo etc.

Sive enim: Hic probatur, quod sit simul ubique et nusquam tali ratione. Omne existens ubique sine eo, quod nusquam est causa, sed non separata, et e converso omne existens nusquam sine eo, quod est ubique, est separatum et ante omnia, sed non est causa; sed nulla causa separata est vel non causa vel non separata: ergo nulla causa separata est existens ubique sine eo, quod nusquam, vel nusquam sine eo, quod ubique.

Ut igitur: concluditur propositum, ex eo, quia causa separata et est in omnibus potentibus ea participare inquantum causa et est nusquam sive ante omnia inquantum separata: ergo est simul ubique et nusquam.

Et non parte: Hic excludit auctor falsam imaginationem, qua posset aliquis dicere, quod causa separata esset parte ubique et parte nusquam tali ratione. Nullum impartibile et a se ipso indistrahibile est parte ubique et parte nusquam; sed omnis causa separata est huiusmodi: ergo etc. Ergo per oppositum est se tota ubique et nusquam et hoc similiter.

29) cf. Procl., Elem. theol. 56; Vansteenkiste 286; Boese 30,1–3
30) cf. Procl., Elem. theol. 57; Vansteenkiste 286; Boese 31,1–2

184 etc. *om. V* 187 etc. *om. V* 190 etc. *om. V* 200 parte: tempore *O*

Digitized by Google

Etenim: Hic assignatur ultimo illatae conclusionis duplex necessitas ex parte causatorum et causarum separatarum.

Prima est, quia ea, quae participare ipsa causa possunt, sortiuntur causam totam et inveniunt eam totam sibi praesentem, ex quo est ubique, et nihilominus illa, scilicet causa separata, tota exempta est, ex quo est nusquam, et sic participatur separabiliter. Et ex hoc per inseparabilem potentiam adest ipsi participanti per 81[31]), quia participans non instituit illam, scilicet causam, in se ipso, ut comprehenderet eam, cum sit infinita respectu ipsius participantis per 93[32]), quia participavit ab illa, quantum capere potuit, ipsa causa imparticipabili permanente per 23[33]).

Ex praemissis sequitur secunda necessitas ex parte utriusque causae quidem, quia non minoratur seu angustatur vel contrahitur eius derivatio participatione plurium, cum sit ens separatum et sic nusquam. Omnis enim causa productiva aliorum manens ipsa in se ipsa producit ea, quae post se et quae deinceps per 26[34]), et sic imminoratis manentibus producentibus secunda producuntur ab ipsis, ut habetur ibidem in commento[35]). Verum quia cum hoc, quod est nusquam, est simul ubique se toto, ideo participantia non sortiuntur ipso derivante ubique existente praesente defective. Et hoc est quod dicit Trismegistus 3 regula: "Deus est toto in quolibet sui"[36]).

[31]) cf. Procl., Elem. theol. 81; Vansteenkiste 295; Boese 43,1–2
[32]) cf. Procl., Elem. theol. 93; Vansteenkiste 299; Boese 47,1–2
[33]) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
[34]) cf. Procl., Elem. theol. 26; Vansteenkiste 276; Boese 18,1–2
[35]) cf. Procl., Elem. theol. 26 comm.; Vansteenkiste 276; Boese 18,12–13
[36]) Lib. XXIV philos. 3; Baeumker 208,17; Hudry 9,1

213 quantum: quomodo *O*   214 23: 29 *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 99
OMNE AMETHECTUM, QUA AMETHECTUM EST HAC, AB ALIA CAUSA NON SUBSISTIT, SED IPSUM PRINCIPIUM EST ET CAUSA EORUM, QUAE PARTICIPANT, OMNIUM, ET SIC PRINCIPIUM OMNE SECUNDUM UNUMQUEMQUE ORDINEM EST INGENITUM

Ostensa condicione et causarum primordialium et separatarum, nunc auctor prosequitur de amethectis dicens: OMNE etc.

Ad cuius elementi evidentiam tria declarabo secundum tres partes ipsius. Circa primam partem duo ostendam, suppositum et propositum.

Circa primum tria faciam, quia primo ponam amethecti descriptionem, secundo ponam ipsius subdivisionem, tertio ex hoc suppositi intentionem.

A De primo notandum, quod amethectum secundum quid nominis est non posthabens sive participans sive secundum submissionem sortitum rationem causandi et principiandi, sed ratio esse et principii competit sibi secundum se et inquantum tale, ut inferius apparebit[1]).

Secundum vero quid rei est res prime subsistens habens a se ipsa et in se ipsa superplenitudinem propriae bonitatis per redundantiam ipsius in omnia qualitercumque ipsa valentia participare. In qua descriptione res dicta a ratitudine ponitur quasi pro genere, cum existat in natura.

Dico autem *prime subsistens*, scilicet secundum causam principaliformiter, ad excludendum et antipostaton, quod est per se et primo subsistens, scilicet per essentiam, et etiam excludendum habens hypostasim in alio et omne subsistens secundum participationem exemplariter, per 65[2]). De differentia vero 'prime' et 'primo' satis est habitum super 8 in declaratione[3]).

Dico etiam *habens a se ipsa et in se ipsa* formaliter secundum rationem propriae essentiae circumscripto omni extrinseco principio, cum sit primum, quo inquantum huiusmodi nihil est prius, ut statim videbitur.

Dico vero *superplenitudinem* etc., ad excludendum et antarkes proprie acceptum et omnia, quae sunt infra veram antarkiam. Antarkes enim est bonum primo et per se subsistens, et sic excluditur eadem ratione, qua et antipostaton, et etiam est habens plenitudinem propriae bonitatis, et sic excluditur per habere

[1]) infra, prop. 99 C

[2]) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,1–3

[3]) supra, prop. 8 D; Pagnoni-Sturlese 162,178–209

8 etc. *om.* *V*   10 primam partem: partem primam *V*   18 omnia: omni *O*   19 ipsa *om.* *O*

Digitized by Google

superplenitudinem. Hoc enim non solum sufficit sibi, sed etiam copiosissime est redundans etc. de inexhauribilibus thesauris suis.

Ex praemissis evidenter habetur, quod amethectum idem est, quod monarcha sive rex et dominus. Monarcha, sicut superprincipale principium praesidens et praeminens monarchiae. Rex, sicut regens totam universitatem sibi subiectam propter bonum commune. Dominus, non sicut peiora excedens tantum, sed velut simpliciter sortitum prioritatem et supereminentiam, sed et perfecte et omnimode possidens omne pulchrum et bonum suae intentionis et habens fortitudinem veram et cadere non valentem.

Et hoc de primo.

Verum secundum duplicem monarchiam, scilicet totalem simpliciter omnia B
concludentem, quae fundatur in absolutissima intentione bonitatis et unitatis, et partialem non simpliciter ambientem omnia, sed solum ea, quae in ipsa intentione, in qua fundatur, constringuntur, necessarium est esse duplex amethectum.

Unum scilicet prime unum, quod est simpliciter omnium qualitercumque subsistentem causa et principium, de quo sic dicit Alfarabius in principio libri sui[4]): "Principium principiorum Deus est gloriosus et excelsus, cuius aeternitas est ineffabilis et unitas indivisibilis, ut sic permanens ostendatur apud ipsum infinitas, et intelligamus cognoscentes hoc, quod non est in ipso pluralitas aliquo modo, sed ipse est principium omnis pluralitatis". Haec ille. Unde et Dionysius 1 cap. *De divinis nominibus* D[5]) vocat ipsum "principii universi supersubstantiale et superprincipale principium". Et de hoc propter suam supereminentiam non est hic sermo.

Aliud autem est amethectum, de quo ad praesens agitur, scilicet prime infinitum, prime ens et sic de aliis. Hoc enim habet duplicem respectum, et ad superius et ad inferius. Sed inquantum habet et respicit superius, sic est antarkes et antipostaton, sed nullo modo amethectum. Et sub tali respectu non agitur de eo ad praesens, quia sic non est prime tale, sed primo.

Relinquitur ergo, quod amethectum qua amethectum circumscribat et excludat omnem dependentiam et posthabitionem, et sic inquantum huiusmodi est simpliciter independens. Est enim primum principium in sua intentione, et ita redundans et influens omnibus sicut primarius fons et primordialis scaturrigo totius intentionis et omnium in ipsa quomodolibet contentorum, et sic multiplicatur secundum numerum intentionum ita, quod, sicut sunt sex intentiones contractae, ita etiam sunt sex amethecta, scilicet prime infinitum, prime ens, prime vita, prime intellectus, prime anima et prime natura.

Et hoc de secundo.

[4]) Lib. de caus. primis et sec. 1; de Vaux 88,1–7

[5]) cf. Dion. De div. nom. 1 3; PG 3,589C; Suchla 112,2–3; Simon 17,79–80.

48 causa et principium *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 50 indivisibilis: indicibilis *O* 53 supersubstantiale: supersubstantialis *V* 54 propter *add.* quod *V* 61 posthabitionem: posteritionem *O* 67 prime[1]: primus *O*

Digitized by Google

C Ex praemissis habetur tertium, scilicet de amethecto inquantum huiusmodi. Hoc enim non solum est imparticipatum, de quo agitur 23[6]), nec imparticipabile, de quo dictum est per 63[7]), sed etiam imparticipans, cum non solum sit exaltatum ab effectu per 75[8]), sed etiam inquantum huiusmodi simpliciter independens. Et sic est vere amethectum, id est non posthabens ita, quod negatio accipiatur et respectu superioris vel superiorum, quibus posthabeat, et etiam respectu inferiorum, a quibus habeatur et per consequens habeat.

Dico autem 'respectu superiorum', cum ipsum sit prime et principaliter ens in aliquo determinato ordine essentiali, quod, inquantum est summum totius ordinis, nihil habet se praecedens in tali ordine. Si enim aliquid praecederet ipsum in tali ordine, iam non esset nec prime nec summum. Ex quo consequens est, quod propriam essentiam habeat a se et sic non subsistit inquantum huiusmodi ab alia causa.

Et hoc de tertio.

Et sic etiam apparet et suppositum et propositum, et hoc sufficiat de prima parte elementi.

Circa secundam partem tria faciam, quia primo dicam de principio in generali, secundo de condicionibus primorum principiorum in speciali, tertio de causalitate cuiuscumque primi principii in suo ordine essentiali.

D De primo sciendum, quod principium dicitur principium, secundum quod est causa suorum principiatorum. Inter genera quoque causarum illa causa proprie est principium, quae nullo modo causam habet inquantum huiusmodi sive in genere causae efficientis sive finalis.

Causa enim efficiens, quamvis possit habere causam aliam sui efficientem, tamen, inquantum est prima et principium, sic tantum est efficiens ita, quod nullo modo effecta est ab alio; et sic ex ratione primitatis et prioritatis, quam sortitur in toto ordine, non habet causam, sed omnia alia secundum esse fluunt ab ipsa.

Similiter finalis causa, quae simpliciter est finis alicuius ordinis inquantum huiusmodi, non habet causam, a qua dependeat, sed omnia dependent ab ipsa eo, quod propter ipsam agunt et moventur omnia sui ordinis, sicut et per ipsum subsistunt; et sic in quolibet ordine primum principium secundum exitum ordinatorum in esse est principium et prime causa et sic exaltatum ab effectum suo toto per 75[9]), et secundum reditum ipsorum ordinatorum per conversionem ad ipsum est principium et finis.

Et per consequens principium inquantum principium non habet ante se aliud principium, quia alias esset principium et non principium.

Et hoc de primo.

6) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
7) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3
8) cf. Procl., Elem. theol. 75; Vansteenkiste 293; Boese 40,1
9) cf. Procl., Elem. theol. 75; Vansteenkiste 293; Boese 40,1

72 75: 76 *V* 74 respectu[1]: respectum *V* 78 in tali ordine *om.* *O* 101 et: est *O*

Digitized by Google

E Ex hoc sequitur secundum, quod primum principium in quolibet ordine est simplex et necessarium necessitate immutabilitatis. Ex quo enim est primum, non reducitur ad aliud prius inquantum huiusmodi. Nulli ergo innititur, quod quocumque modo sit ante ipsum. Si autem non esset simplex, alicui ante se niteretur. Omne enim compositum vel re vel intellectu habet ante se componentia, quibus ita nititur, quod si ponatur aliqua partium non esse, ipsum non erit. Est etiam necessarium necessitate reali, quae est, cum aliquid sic necesse est esse, quod nulla positione facta sequitur ipsum non esse, ipsum enim solum inquantum huiusmodi nullam habet dependentiam nec ad extra ad aliquam causam, ut ostensum est supra, nec ad intra, cum sit simplex. Solum autem tale est necessarium.

Ex quo sequitur tertio, quod nullo indiget inquantum huiusmodi. Et sic quarto non pendet ex aliquo per eum modum, quo omnia sui ordinis pendent ex ipso. Et per consequens quinto, quidquid est in ipso, est idem ipsi et non superadditum ei. Et sic sexto est immutabile, cum nihil requirat extra se. Et sic septimo est causa unitatis et identitatis omnium eorum, quae sunt post ipsum; idem enim manens idem semper natum est facere idem, et per consequens incomprehensibile omnibus simul inferioribus.

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis sequitur tertium, scilicet quod omnia sub sua intentione conclusa necessario sunt ab ipso ita, quod ipsum est principium et causa eorum, quae participant omnium. Cum enim ipsum solum sit imprincipiatum et a se ipso inquantum principium et sic causa tantum, necessarium est omne qualitercumque participans et principiari ab eo et iterum converti ad ipsum per 63[10]).

Et haec sufficiant de secunda parte elementi.

Circa tertiam partem tria faciam, quia primo ponam ingeniti distinctionem, secundo ingeniti, prout hic accipitur, declarationem, tertio ex praemissis tertiae istius partis propriam intentionem.

G De primo sciendum, quod secundum Damascenum I libro 9 cap.[11]) ingenitum dupliciter accipitur, scilicet pro increato et pro non genito. Unde etiam haec sunt verba sua: "Oportet etiam scire, quomodo ingenitum per unum 'n' scriptum increatum, scilicet quod non genitum vel factum significat; ingenitum per duo 'n' scriptum ostendit, quod non genitum est. Secundum primum igitur significatum quidem differt substantia a substantia: alia est enim substantia increata, scilicet ingenita vel non facta per unum 'n', et alia genita, scilicet creata. Secundum secundum vero significatum non differt substantia a substantia: omnis enim speciei animalium prima hypostasis est ingenita, sed non ingenita. Creata enim sunt

[10]) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3

[11]) Ioann. Damasc., De fide orthod. I 8; PG 94,817A–B; Buytaert 35,141–36,150

114 ad *coni.*: aliud *codd.* 115 est: cum sit *V* 137 vel: non *V* 141 secundum *coni.*, *om. codd.*

Digitized by Google

quidem a conditore Verbo eius deducta in generationem; non tamen genita sunt, id est generata. Sunt enim non praeexistentes altero eiusdem speciei, ex quo gigneretur".

"Secundum primum igitur significatum communicant tres sanctae Deitatis superdivinae hypostases: consubstantiales enim sunt et increatae existunt. Secundum vero alterum significatum nequaquam, solus enim Pater est ingenitus. Non enim ex alio est ei hypostasis et solus Filius est genitus. Ex Patris enim substantia sine principio et sine tempore genitus est"[12]. Haec Damascenus.

Et sufficiat de primo.

H Ex iam dictis evidens est, quod ingenitum, prout hic accipitur, stat pro increato et non pro non generato. Omne enim principium, licet sit intraneae transfusionis et sic trinum et unum, trinum, inquam, sicut multiplicatum per respectus originis, et hoc sive per tres hypostases, sicut in prime bono, sive per tria relativa intra unum suppositum in aliis primordialibus causis, unum autem unitate essentiae utrobique, licet, inquam sit sic et ingenitum et genitum et procedens, tamen, inquantum est principium, est ingenitum sive increatum, sicut etiam Theodorus in *Clave*[13]) vocat primordiales causas esse increatas.

Et hoc de secundo.

I Ex praemissis etiam evidenter habetur tertium, scilicet quod omne principium secundum unumquemque ordinem est ingenitum, cum enim inquantum huiusmodi non habeat generans ante se, ut dictum est, nec etiam ipsum generet se ipsum causaliter, de qua generatione hic intenditur, non de generatione, quae est emanatio originalis, sine qua etiam ipsum esset infecundum.

Et sic omne principium inquantum huiusmodi est ingenitum. Si enim generaret se ipsum, sequeretur contradictoria simul esse, quia generans omne dat, genitum nihil dat, sed accipit, et e converso genitum accipit a generante, sed generans nihil accipit, sed dat: ergo idem respectu eiusdem et simul daret et non daret, acciperet et non acciperet. Item omne genitum inquantum huiusmodi accipit esse novum. Ergo cum primum nihil accipiat, ipsum erit ingenitum.

Et sic apparet intentio elementi.

[12]) Ioann. Damasc., De fide orthod. I 8; PG 94,817C; Buytaert 36,151–156

[13]) cf. Honor. August., Clavis phys. 90 (Lucentini 65,19–21); 333 (Eriugena, De divis. nat. V,n.16; PL 122,887D–888A)

164 intenditur: intendimus *O* 167 contradictoria: contradictio *V* 172 elementi *add.* Benedictus deus *O*

Digitized by Google

COMMENTUM

Si enim amethectum, id est non posthabens, in proprio ordine prioritatem sortitum est et non provenit ab aliis; non enim utique esset adhuc primum, proprietatem hanc secundum quam est amethectum ab alio aliquo suscipiens. Si autem aliis est demissius et ab illis procedit, non qua amethectum est, hac procedit, sed qua transumpsit. A quibus enim ortum est, his aliquatenus participavit, et quibus participat, his non est prime. Quod autem amethectos, id est non posthabendo, est, hoc prime est: non ergo qua amethectum hac a causa est. Qua quidem enim a causa, posthabens est et non amethectum; qua autem amethectum, posthabentium causa, sed non ipsum posthabens alia.

Probatio elementi quoad primam partem talis est: Omne sortitum prioritatem in proprio ordine inquantum huiusmodi non subsistit ab alia causa seu non provenit ab aliis; sed omne amethectum qua amethectum est huiusmodi: ergo etc.

Maior deducitur in littera, quia si sortitum prioritatem in proprio ordine susciperet hanc prioritatem ab aliquo alio secundum quam est amethectum, certe non esset primum et esset primum. Quod contradicit.

Secunda pars elementi satis apparet ex iam dicto medio. Et formatur sic ratio: Omne sortitur prioritatem in proprio ordine, et ex hoc non proveniens ab alio inquantum huiusmodi est principium et causa omnium eorum, quae participant seu posthabent; sed omne amethectum qua amethectum est huiusmodi: ergo etc.

Si autem aliis: Hic probatur tertia pars elementi sic: Omne non proveniens ab alio, sed existens prime, est ingenitum; sed omne principium secundum unumquemque ordinem inquantum principium est huiusmodi: ergo etc.

Minor declaratur cum assignatione causae reduplicationis, quia, licet quaedam principia sint aliis demissiora et per consequens procedant ab eis, sicut apparet in primordialibus unitatibus intra ordinem unialem conclusis, quae sunt demissae et inter se secundum maiorem vel minorem absolutionem et omnis simul ad prime unum, a quo procedunt, hoc tamen non convenit eis, inquantum sunt prime determinatorum ordinum, sed inquantum sunt primo et per se et antarkes per transumptionem intentionis bonitatis et unitatis, quod idem est, per 13[14]), a prime uno, quod simpliciter est monarcha omnium. Amethecta vero inquantum huiusmodi sunt monarchae determinatorum ordinum, puta prime infinitas infinitatum, prime entitas entium et sic de aliis. Et sic quo sunt antarkes, posthabent, quo autem amethecta, non posthabent, sed sunt omnium posthabentium causae.

[14]) cf. Procl., Elem. theol. 13; Vansteenkiste 270; Boese 10,1–2

185 qua: que *V* | etc. *om. V* 189 dicto: dictis *O* 195 etc. *om. V* 202 transumptionem *coni.*: transumptionis *codd.*

Digitized by Google

PROPOSITIO 100
OMNIS SEIRA, ID EST ORDO TOTORUM, IN AMETHECTUM PRINCIPIUM ET CAUSAM SURSUM TENDIT, OMNIA AUTEM AMETHECTA UNUS OMNIUM PRINCEPS EXHIBET

Postquam ostensae sunt condiciones causarum primordialium et separatarum et specialiter amethectorum in habitudine ad suos ordines, nunc ostendit auctor condiciones ordinum in habitudine ad suas prime causas dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo secundum duas partes ipsius elementi. Circa primam partem duo ostendam, suppositum et propositum. Circa suppositum tria faciam, quia primo ponam ordinis designationem, secundo ordinis designati duplicem acceptionem, tertio ex praemissis propositi declarationem.

A De primo sciendum, quod Augustinus Aurelius in *De civitate Dei* XIX libro[1]) sic describit ordinem: "Ordo est parium dispariumque rerum sua unicuique loca tribuens dispositio".

In qua descriptione dispositio ponitur pro genere, non quae sit accidens, sicut cum dicitur, quod accidens est dispositio entis veri ita, quod esse accidentis est esse dispositionem, sed quae sit essentialis essentialiter ordinatis. Sic enim dispositio in sui propria ratione importat sui ipsius quandam intraneitatem in illo, cuius est dispositio, inquantum habet distinctas partes, in quibus attenditur diversa positio, quia sic distinguit omnia, quae concludit.

Et hoc est, quod subditur: rerum. Unum enim non facit seu constituit ordinem.

Sequitur: parium propter unius intentionis identitatem, quae inexistit omnibus coordinatis essentialiter et eodem modo per 19[2]).

Sed quia coordinata gradatim distribuuntur secundum maiorem vel minorem absolutionem intra eandem intentionem, ideo subditur dispariumque. Licet enim partes ordinis sint quasi pares in intentione, tamen sunt dispares in diversa absolutione.

Ex quibus sequitur, quod ipsa ordinata distribuuntur secundum certos gradus debitos et extremis et mediis secundum consonantiam cum extremis. Et ideo ultimo additur: sua unicuique loca tribuens.

Et hoc de primo.

1) Aug., De civ. Dei XIX 13; Dombart-Kalb 679,11–12
2) cf. Procl., Elem. theol. 19; Vansteenkiste 272; Boese 13,1–2

7 etc. *om. V* 8–9 ad ... elementi *om. V* 16 est ... entis *om. sed suppl. in marg. m. post. V*
17 sit essentialis: fit *O*

Digitized by Google

Est autem duplex ordo: unus, qui includit intra sui universitatem omnes gradus rerum, in quas ipsius intentionis generalitas determinata seu singularizata est, sive subsistant in ipsa intentione primo et per se, hoc est secundum essentiam, sive secundum participationem, et hoc sive participent eam semper et connaturaliter, sive habeant ipsius solum debilem illustrationem per 64[3]). Et talis ordo seu universitas ordinis dicitur regnum seu monarchia. Est autem regnum secundum Dionysium 12 cap. *De divinis nominibus*[4]) "omnis finis et ornatus et legis et ordinis distributio". Ubi sciendum, quod nomen regni a regendo est assumptum. In omni autem directione primo considerandum est finis, ad quem dirigens perducere intendit; secundo consideranda est facultas perveniendi ad finem; tertio consideranda est regula, per quam aliquid directe ad finem perducitur, quae lex in humanis actibus vocatur; quarto consideranda est proportio eius, quod dirigitur ad ipsum finem. Non enim quodlibet natum est consequi quemlibet finem. Quia vero per nomen regni datur intelligi non tantum directio unius, sed totius multitudinis ordinatae, quae quidem non est uniformis in gradibus, sed habens multas varietates utpote disparium rerum, quae varietas ad bonum statum multitudinis pertinet, et ideo, licet sit unus communis totius universitatis finis, tamen sunt multi et differentes diversorum fines particulares. Unumquodque enim gubernatur secundum actus suos, et unus actus ordinatur ad unum finem proprium, et sic contingit, quod diversa gubernantur ad plures fines proprios. Et hoc est, quod dicitur in descriptione regni omnis finis, sive li 'omnis' implicet multos fines sive totalem et perfectum finem, qui est communis omnibus. Omne enim totum et perfectum idem[5]). B

Ad assequendum autem diversos fines necesse est esse diversum ornatum ex diversa boni participatione, qui ornatus est perfectio rei, per quam tendit in proprium finem; et ideo dicit omnis ornatus.

Sed quia ad diversos fines necesse est diversis legibus regulari, alia enim lege regulatur supremum intra ordinem, alia infimum, alia media secundum proportionem suorum graduum et ideo dicit omnis legis, licet ista legum diversitas ab una lege incommutabili principii totius ordinis oriatur.

Quia igitur rex est, qui regendae multitudinis curam habet, ad eum pertinet primo distribuere fines, ut nihil necessariorum multitudinum desit; ad eum etiam pertinet distribuere bonorum ornatus et distribuere leges, ut scilicet singuli propriis legibus regulentur; ad eum etiam pertinet distribuere ordines officiorum secundum proportionem cuiuslibet. Unde et dicit omnis ordinis.

Haec sufficiant quoad descriptionem Dionysii habitam de regno.

Plato vero in *Democraticis* dicit, quod regnum nihil aliud est, nisi completa in uno potestas et dominatus iustitia animata, legibus ordinata, urbanitatibus sicut partibus

[3]) cf. Procl., Elem. theol. 64; Vansteenkiste 289; Boese 34,2–3

[4]) Dion., De div. nom. 12 2; PG 3,969B; Suchla 224,10; Simon 427,72

[5]) cf. Arist., Phys. III 6, 207a13–14; supra, prop. 6 B, Sturlese 129,100–109

40 regendo: regnando *O* 45 ipsum finem: finem ipsum *O* 70 partibus: partes *V*

Digitized by Google

determinata, armorum strenuitate roborata, civilitates optime gubernans et bonis exterioribus sive copiis organice subservientibus, quantum sufficit, superabundans. Haec Plato.

Et intellectus eius est, quia, si non esset in uno, sed esset potestas divisa, posset fieri divisio et scisma et per consequens desolatio, quae, quia longe sunt ab essentialiter ordinatis, hinc est, quod in eis vere potestas completa est in uno, quod etiam est monarcha. Unde et talis totalis multitudo dicitur monarcha. Et hoc est primus ordo.

Secundus autem est, qui includit solum per se perfecta ipsius regni vel monarchiae, sive talis ordo sit antarkia proprie accepta per declarationem 10[6]), sive etiam competat inferioribus multitudinibus, quibus intentio ipsa primo et per se inexistit.

Et licet seira possit intelligi de utroque ordine sic distincto, tamen propter expositionem, qua dicitur ordo totorum, id est perfectorum, magis videtur exprimere ordinem secundo dictum, scilicet unialem. Posset tamen exponi: totorum, id est omnium, ut dicatur ordo totorum, id est universitatum vel universorum.

Et hoc de secundo.

C De tertio sciendum, quod seira secundum quid nominis idem est, quod catena, colligatio, ordo vel finis, per quae exprimitur ordo rerum per se perfectus, ut dictum est. In omni autem ordine essentiali finis superioris per quandam intimationem innexus est principio inferioris sibi immediate sublocati et e converso per modum ansarum sive anulorum cuiusdam catenae, propter quod etiam Pythagoras causarum essentialium conexionem catenam auream[7]) nominavit. Eadem ratio dicitur colligatio, sed non quaecumque, sed constitutorum gradatim sub una intentione eis primo inexistente, quae etiam idem est, quod ordo, per 21 in declaratione[8]). Et quia omnis ordo finitur seu determinatur aliqua una intentione, qua distinguitur ab aliis ordinibus et exigit, ut supra dictum est, statum sive finem in extremis, ideo dicitur finis.

Verum quoad quid rei, cum seira sit idem, quod ordo totorum, videtur esse multitudo partialis ex omnibus rebus qualitercumque intra unam intentionem secundum maiorem vel minorem absolutionem gradatim distributis et ad se invicem et ad suum monarcham proportionaliter constituta, per 21 in declaratione[9]).

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de ordinis totorum a determinato principio et causa originatione, secundo de tenditionis in sursum propria ratione, tertio de ipsius tenditionis in proprio principio et causa terminatione.

D De primo sciendum, quod omnis ordo sive totalis sive partialis, et hoc sive totorum sive particularium, est ab unitate incipiens, quae est fontana scaturrigo supermanans in intentione, secundum quam totus ordo idem passus et subsistit et colligatur et inter se in suis partibus et ad talem scaturriginem. Et sic procedit in

[6]) supra, prop. 10 A; Pagnoni-Sturlese 177,11–178,66

[7]) cf. Alb., De caus. et proc. univ. II 5 19 (Fauser 184,75–76); De an. II 4 7 (Stroick 158,3)

[8]) supra, prop. 21 B; Pagnoni-Sturlese 80,172–81,175

[9]) ibid.

Digitized by Google

multitudinem unitati coelementalem per 21[10]), inquantum omnis secundum unumquemque ordinem primordialis causa universo ordini suam proprietatem tradit, quam habet in superplenitudine. Tradit, inquam, omnibus et singularis secundum propriam proportionem idoneitatis ad ipsam proprietatem suscipiendum per 97[11]). Et quia omne prime et principaliter ens secundum unumquemque ordinem est unum et non duo, neque plura duobus per 22[12]), sequitur omnem ordinem ab uno primordiali principio ortum esse.

Et hoc de primo.

Verum omnis perfectio formalis de sursum descendens a fontali principio, sed E
et omnis processus veniens in totam seiram ex supermanante intentionis redundantia rursus sicut virtus unificans totam seiram adimplet eam suscitative et convertit ad congregantis principii unitatem, ex ipso enim omnia et ad ipsum. Et sic omne procedens ab alio secundum essentiam convertitur sive sursum tendit ad illud, a quo procedit per 31[13]). Appetunt enim et suam causam singula. Per quod enim unicuique esse, per hoc et ipsum bene, per quod autem bene, ad hoc conversio, per commentum 34[14]). Sicut autem omnium eorum, quae secundum processum multiplicantur prima sunt perfectiora secundis et secunda his, quae deinceps, et consequenter eodem modo per 36[15]), sic e converso omnium secundum conversionem subsistentium prima sunt imperfectiora secundis et secunda his, quae deinceps, ultima autem perfectissima per 37[16]). Unde et "tenditio est motus rei ad suam perfectionem in conversione causali" per declarationem 31[17]) et illa necessario est in sursum, cum omne productivum alterius melius sit, quam natura eius, quod producitur per 7[18]), immo omnia qualitercumque participantia praecedit, quod prime tale, per 8[19]).

Et hoc de secundo.

Ex praemissis habemus, quod quaelibet seira utpote habens unitum prime, F
quod dicitur amethectum, sursum tendit sive convertitur in ipsum amethectum, quod est principium et causa determinatae seire ita, quod quilibet determinatus ordo totorum sive seira ad determinatam causam et principium suscitatur.

Et hoc sufficiat de prima parte elementi.

Circa secundam partem tria faciam, quia primo ponam amethecti et antarkes convenientiae et differentiae assignationem, secundo omnis amethecti inquan-

10) cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273; Boese 14,1–2
11) cf. Procl., Elem. theol. 97; Vansteenkiste 300; Boese 49,1–3
12) cf. Procl., Elem. theol. 22; Vansteenkiste 274; Boese 15,1–2
13) cf. Procl., Elem. theol. 31; Vansteenkiste 278; Boese 20,1–2
14) cf. Procl., Elem. theol. 34 comm.; Vansteenkiste 279; Boese 21,3–4
15) cf. Procl., Elem. theol. 36; Vansteenkiste 280; Boese 22,1–3
16) cf. Procl., Elem. theol. 37; Vansteenkiste 280; Boese 23,1–3
17) supra, prop. 31 D; Mojsisch 202,69–70
18) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2
19) cf. Procl., Elem. theol. 8; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–2

128–130 et consequenter ... deinceps *om. O*   137 sursum ... amethectum *om. O*

Digitized by Google

tum huiusmodi non posthabitionem, tertio omnis amethecti, inquantum est antarkes, in prime unum reductionem.

G De primo sciendum, quod amethecta et antarkes sunt idem secundum rem, quia sunt unitates primam seiram constituentes, et sic sunt sibi ipsi sufficientes ratione simplicitatis suae, cum omne compositum sit indigens. Differunt autem secundum diversos respectus. Si enim considerantur in respectu suorum ordinum, quos principiant, sic habent prioritatem et primitatem et sunt imprincipiata et ingenita inquantum huiusmodi. Si vero considerentur et in se inquantum constituunt ordinem unialem et in respectu prime unius, quod est unum secundum causam et principaliformiter, sic sunt primo et per se perfectae unitates, et sic sunt antarkes, et inquantum huiusmodi non sunt prime talia nec amethecta, sed prime bono deteriora per 10[20]), et sic procedunt et principiantur.

Et hoc de primo.

H Ex his sequitur secundum, scilicet quod antarkes inquantum huiusmodi est posthabens, intentionem videlicet unius, quam non habet in ea superplenitudine, sicut est in prime uno. Amethectum vero inquantum huiusmodi est non posthabens, cum stet in superplenitudine propriae intentionis, secundum quam est causa et principium omnium sub suae intentionis ambitu contentorum, et sic est ingenitum.

Et hoc de secundo.

I Sicut autem omnis determinatus ordo sursum tendit ad determinatum principium et causam, sic etiam ordo totalis totius universi, et per consequens omnia principia determinatorum ordinum in totali universitate conclusa tendunt sursum in simpliciter primum principium, quod est superprincipale omnis principii principium unus et summus princeps non a primum capiendo dictus, ut habitum est super 22[21]), sed a principiando omnia simpliciter et principando.

Unde et dicitur apud Graecos, sicut recitat Macrobius *Super Somnium Scipionis* libro I[22]), togathon, id est summus, vel protopanton, id est primus sive princeps omnium, Deus magnus dominus et rex magnus super omnes deos, de quo sic dicit Dionysius 10 cap. *De divinis nominibus*[23]), "quod omnium ipsa est omnipotens sessio continens et circuiens tota et collocans et fundans et circumstringens et firmum in se ipso omne perficiens et ex se ipsa tota quemadmodum ex radice omnitenente producens et ad se ipsam omnia quemadmodum ad plantationem omnitenentem convertens et continens ipsa, sicut omnium sessio omnitenens, contenta omnia secundum unam excedentem omnia continentia firmans et non dimittens ipsa decidentia a se ipsa sicut ex essentia perfecta mota, destrui. Dicitur

20) cf. Procl., Elem. theol. 10; Vansteenkiste 269; Boese 8,1

21) supra, prop. 22 C; Pagnoni-Sturlese 103,196–199

22) cf. Macrob., Comm. in Somn. Scip. I 2; Willis 6,22–23

23) Dion., De div. nom. 10 1; PG 3,936C–937A; Suchla 214,10–215,7; Simon 396,68–398,87

151 prime unius: unius prime *O* 159 propriae: primae *V* 170 libro I: I libro *O* 171 omnium *add.* unde et dicitur *O* | super *add.* nullus *O* 178 essentia *coni. ex Dion.*: aeterna *codd.*

Digitized by Google

autem omnitenens thearchia et omnia tenens et immixte gubernans principans et sicut omnibus desiderabilis et interminabilis et supermittit omnibus voluntarias leges et dulces partus divini et omnipotentis et indissolubilis amoris ipsius bonitatis". Haec Dionysius.

Et sic apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim unaquaeque seira (id est funis vel colligatio vel ordo) idem aliquid passa est, est aliquid in unaquaque praeeminens, quod est identitatis causa. Sicut enim entia omnia ab uno, ita et omnis seira ab uno. Omnes autem sursum amethectae monades ad unum reducuntur, propter quod et omnes uni proportionales. Qua quidem igitur et ipse passae sunt, eam scilicet, quae ad unum analogiam, hac ad unum ipsis reductio fiet. Et qua quidem ab uno omnes, nulla harum principium est, sed ut a principio illo; qua autem unaquaeque amethectos, hac principium est unaquaeque. Aliquorum igitur principia cum sint, ex omni principio habent. Omnium autem principium est, quo omnia participant. Aliis autem non omnia sed quaedam. Propter quod et simpliciter primum illud, alia autem ad aliquem ordinem sunt prima, simpliciter autem non prima.

Probatio elementi talis est quoad primam partem: Omne passum est idem sive participans identitate sursum tendit in praeeminens, quod est totius identitatis causa et principium, scilicet in amethectum; sed omnis seira, id est ordo totorum, est huiusmodi: ergo etc.

Maior apparet per 21 in commento[24]), ubi dicitur: "Quod enim in omni multitudine idem" etc. Minor probatur in littera sic: Sicut enim se habent omnia simpliciter ad primum simpliciter principium omnium, sic unaquaeque seira seu determinatus ordo ad determinatum principium, scilicet suum amethectum, sicut enim omnia entia ab uno, ita omnis seira ab uno; sed omnia simpliciter seu totalis ordo universorum est passus esse idem sive participat identitate a prime uno: ergo et omnis seira etc.

Omnis autem: Hic probatur secunda pars elementi sic: Omnia, quae secundum essentia sunt unitates, exhibet seu instituit unus omnium princeps; sed omnes amethectae monades sunt per essentiam unitates: ergo etc.

Maior apparet ex praemissis. Minor probatur sic: Omnia per se perfecta proportionalia sive passa esse idem per analogiam ad prime unum sunt secundum essentiam unitates; sed omnia amethecta sunt huiusmodi: ergo etc.

[24]) cf. Procl., Elem. theol. 21 comm.; Vansteenkiste 274; Boese 14,9–10

189 passae sunt: sunt passe *V* 196 est[2]: omne *O* 199 etc. *om. V* 201 etc. *om. V* 209 etc. *om. V* 212 etc. *om. V*

Digitized by Google

Et qua quidem: Hic removet dubium ortum ex praemissis. Dictum est enim in praemissa omne principium esse ingenitum sive imprincipiatum. Nunc vero ostensum est, quod omnia principia exhibet sive principiat unus omnium princeps. Et sic amethecta sunt improducta et producta, quod videtur contradicere. Hoc, inquam, dubium sic removetur per distinctionem, quia ipsae amethectae monades inquantum omnes ab uno primo principio, intantum sunt principiatae, non autem principia. Sed inquantum sunt amethectae sive primae respectu determinatorum ordinum, sic sunt principia, non principiata. Et sic amethecta respectu prime unius sunt a principio, non principia: prime enim unum est simpliciter omnium entium principium per 12[25]), quo simpliciter omnia participant per 8[26]). Sed sunt principia inquantum amethecta, sed non omnium simpliciter, sed quodlibet determinati ordinis universalioris vel minus universalis ordinis. Et sic quodlibet talium, licet sit primum principium in genere, tamen non est simpliciter primum principium nec omnium simpliciter.

[25]) cf. Procl., Elem. theol. 12; Vansteenkiste 269; Boese 9,1
[26]) cf. Procl., Elem. theol. 8; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–2

Digitized by Google

PROPOSITIO 101
OMNIUM INTELLECTUM PARTICIPANTIUM PRAECEDIT, QUI AMETHECTUS INTELLECTUS, ET EORUM, QUAE VITA, VITA, ET EORUM, QUAE ENTE, ENS; IPSORUM AUTEM HORUM ENS QUIDEM ANTE VITAM, VITA AUTEM ANTE INTELLECTUM

Ostensa reductione principiatorum in sua principia et omnium principiorum in prime unum in generali, nunc auctor explicat ipsam reductionem et prioritatem amethectorum in quibusdam ordinibus in speciali dicens: OMNIUM etc.

Ad istius elementi evidentiam duo faciam, quia primo dicam de intentione elementi in generali, secundo in speciali. Circa primum tria faciam, quia primo ostendam participantium, participatorum et amethectorum diversificationem, secundo intentionum participatarum enumerationem, tertio enumeratarum subdistinctionem.

A De primo sciendum, quod omne participans participato demissius est et participatum imparticipato, per 24[1]). Dico autem participantia, sive intentio inexistat eis primo et per se sive per essentiam sive secundario et per aliud; omnia, inquam, talia participantia, sive participent semper et connaturaliter sive quandoque, praecedit, quod est prime in tali intentione, quod etiam nihil est aliud, quam quod dicitur et cui attinet primum significatum intentionis, per 6 in commento[2]). Igitur secundum diversitatem intentionum participatarum sunt diversa participantia, et secundum diversitatem utrorumque diversificantur amethecta, quae sunt prime respectu participantium et participatorum quodlibet respectu contentorum intra ambitum suae propriae causalitatis.

Et hoc de primo.

B Sunt autem intentiones participatae septem numero, in quas omnes perfectiones formales, si advertatur diligentius, reducuntur. Et ut ab inferioribus, quae sunt prima secundum conversionem subsistentia et sic imperfectiora secundis per 37[3]), enumerentur, sunt istae intentiones natura sive natureitas, animealitas, intellectualitas, vitalitas, entitas, infinitas et unitas sive bonitas, quod idem est per 13[4]).

[1]) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
[2]) cf. Procl., Elem. theol. 6 comm.; Vansteenkiste 267; Boese 6,4–6
[3]) cf. Procl., Elem. theol. 37; Vansteenkiste 280; Boese 23,1–2
[4]) cf. Procl., Elem. theol. 13; Vansteenkiste 270; Boese 10,2

10 evidentiam *om. O* 13–14 subdistinctionem: -ncti- *add. sup. lin. m. post. O* 19 est *om. V* 23 quodlibet: quod licet *V*

Digitized by Google

Qualis autem intentio sit natura, et quod sit omnibus formalibus et perfectionalibus intentionibus inferior, apparet per declarationem 34[5]) aliqualiter, sed ex dicendis amplius apparebit.

Avencebrol enim ostendens substantiam naturae esse causam compositionis et retentionis corporum III libro *Fontis vitae* cap. 44 et 45[6]), subinfert 46 cap.[7]): "Nonne es tu videns in vegetabilibus motum crescendi et alendi et generandi, et per hoc contestaris substantiam, quae agit hos motus, id est animam vegetabilem, sicut contestatus es per compositionem partium corporis et retentionem earum substantiam, quae agit hoc, id est naturam?" Et infra[8]): "Postquam invenisti substantias (scilicet animae vegetabilis et naturae) et earum operationes diversas uno modo et convenientes alio, debes scire, quod intellectus, in quo conveniunt, est unus". "Si aliqua istarum operationum perfectior est quam alia, numquid perfectior non debet esse causa alterius?" "Ergo cum inveneris operationes naturales, quae sunt unius generis cum operationibus animae vegetabilis et similes illis, et operationes naturae sunt minus quam operationes animae crescibilis, numquid non debes concedere, quod anima vegetabilis causa est naturae?" Et infra 47 cap.[9]): "Quae est actio, quae cognoscitur esse ex natura? Attrahere, retinere, mutare, pulsare. Quae est actio, quae est ex anima vegetabili? Vegetare et generare". Et infra[10]): "Quando quidem ita est, debet, ut una agentium substantiarum has actiones sit imprimens in aliam unam vim ex suis viribus, per quam agit id, quod agit". "Quod autem est perfectius, agit in minus perfectum et imprimit in illud". "Actio naturae minus est quam vegetabilis". "Signum huius est motus animae vegetabilis circa corpus in omnibus suis extremis, et natura non sic est, quia etiam id, in quod tantum natura agit, non est tantum perfectum, sicut id, in quod agit anima vegetabilis". Et infra[11]): "Anima vegetabilis est agens in naturam et perfectior ea". Haec Avencebrol.

Sicut ergo se habet in inferioribus sic suo modo in superioribus. Et sic necesse est intentionem naturae esse infra intentionem animae, et hoc ambo sub intentione intellectus et sic de aliis.

Et hoc de secundo.

C Verum, quia omne imparticipabile duplices instituit participatorum ordines, hunc quidem in his, quae quandoque participant, hunc autem in his, quae semper et connaturaliter participant per 63[12]), ideo ipsa participata sunt in duplici septenario, quorum septenariorum unus est quandoque participatorum, alius

5) supra, prop. 34 A; Mojsisch 220–224
6) cf. Avenc., Fons vitae III 44–45; Baeumker 176,25–181,9
7) Avenc., Fons vitae III 46; Baeumker 181,14–18
8) Avenc., Fons vitae III 46; Baeumker 183,10–12; 183,14–15; 183,17–21
9) Avenc., Fons vitae III 47; Baeumker 184,14–17
10) Avenc., Fons vitae III 47; Baeumker 185,4–6; 185,8–9; 185,11; 185,13–16
11) Avenc., Fons vitae III 47; Baeumker 185,25–26
12) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3

43 causa *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

autem semper et connaturaliter participatorum. Eodem modo proportionaliter est de ipsis participantibus numeris, ordinibus vel multitudinibus, quia omnis primordialis unitas duplicem instituit numerum etc. per 64[13]).

Et sic invenimus septem ordines participantium, scilicet corporum, animarum, intellectuum, vitarum, entium, infinitatum et unitatum, quorum quidem quidam sunt imperfecti, quidam autem perfecti, ut apparet per singulos discurrenti.

Et hoc sufficiat de primo principali.

Circa secundum duo faciam, quia primo ostendam amethectorum ad participantia in tribus maneriebus processionem, secundo amethectorum ad se invicem in prioritate collationem. Adhuc circa primum tria faciam secundum tres partes trium manerierum.

De primo sciendum, quod istud elementum est quasi exemplificatio praece- D dentis. Ponitur autem exemplum tantum in tribus maneriebus, scilicet intellectualium, vitalium et entium, et intermittuntur duae maneries ab inferiori et duae a superiori. Inferius enim intermittitur natura et anima, superius vero infinitas et unitas. Sed de similibus idem est iudicium. Incipiens ergo ab inferioribus comparat amethectum intellectum secundum processionem ad omnia intellectu participantia, quae sunt in triplici gradu, scilicet quandoque participantia, ut animae partiales, quamdiu sunt in generatione, haec enim quandoque intelligunt quandoque non; item semper et connaturaliter participantia, puta animae totales, angeli et animae partiales in ente existentes quaelibet modo suo; item, tertio intellectuales hypostases, quibus primo et per se et sic secundum essentiam intellectualitas inexistit. Secunda ordine naturali praecedunt prima, tertia vero secunda. Omnia vero praecedit prime tale, quod est amethectus intellectus, qui est omnis intellectualitatis substantificans et super omnem intelligentiam et prudentiam superexistens, non tantum plenus, sed et superplenus sapientia et intellectualitate et summitas omnis cognitionis.

Hoc de primo.

De secundo sciendum, quod participantium vita, licet distinguantur generali- E ter per tres gradus, tamen secundus et tertius subdividuntur.

Primus enim et supremus est vita essentialis, ut est eorum, quibus inexistit vita primo et per se, et sic per essentiam, sicut eorum, quae constituta sunt in ordine per se perfecto vitarum. Haec enim participant vita, quia deficiunt a superplenitudine eius, secundum quod est in prime vita.

Secundus est vita intellectualis. Et iste gradus subdividitur in quattuor. Quorum primus est intellectualium hypostasum. Secundus animarum totalium, quam vitam quidam[14]) dicunt vitam simplicis intellectus, quae vita est motus intellectus practici, qui est esse mobilis inquantum mobile est, sicut esse manus, inquantum

[13]) cf. Procl., Elem. theol. 64; Vansteenkiste 289; Boese 34,1–2

[14]) cf. infra, prop. 155 C

69 quidam: quedam *V* 76 exemplificatio: exemplificato *V* 89 substantificans: substantificantis *V* 90 et[1] *om. V* 100 secundus: secundo *V* 101 quidam: quedam *V*

Digitized by Google

organum est intellectus practici, est operatio artificialis, et sic est vita in caelis. Tertius gradus est, ubi vita est immortalitas, quia intellectus naturaliter incorruptibilis est, quae est vita angelorum et animarum beatarum, quae cum immortalitate habent immaterialitatem, deiformitatem et quodammodo invariabilitatem. Quartus gradus subdivisionis vitae est vita intellectus, qui coniunctus est aliis potentiis, quae sunt virtutes organicae, et haec est vita hominis, secundum quod est homo, quia sic est solus intellectus secundum Aristotelem[15]).

Tertius gradus primae distinctionis est vita, quae tota est materialis et organica, sed tamen habet cognitionem talem, qualis potest esse per materiale organum, scilicet cognitionem sensitivam.

Quartus gradus est vita eius, quod imperfectam habet cognitionem sensitivam, sicut est in conchis maris, et hoc vivere est sentire, quod sentientibus est esse, et convenit omni animali ita, quod sine ipso non est animal.

Quintus gradus et ultimus vitae est eorum, quae ultimam resonantiam seu illustrationem vitae habent, sicut plantae.

Ex praemissis colliguntur octo gradus vita participantium. Quorum quaedam participant essentialiter, ut primus gradus. Quaedam semper et connaturaliter, sicut ea, quae sunt secundi gradus cum suis subdivisionibus usque ad hominem. Alia autem, quae sequuntur, vita participant aliquando.

Omnia autem universaliter, quae vita participant, praecedit amethecta vita. Haec enim est vivificativa et omnis vitae participatae effectiva et conservativa causa supervivens et dat quod prius per se vitae esse vitam et totali vitae et particulari et proprie unamquamque, quod esse naturaliter habet. "Ex ipsa vivificantur et circumflorent et animalia omnia et plantae. Et sive intellectualem dicas, sive rationalem sive sensibilem sive augmentativam sive qualemcumque vitam aut vitae principium aut vitae substantiam, ex ipsa et vivunt et vivificantur, quae est super omnem vitam, et in ipsa secundum causam uniformiter praeextiterunt". Haec Dionysius[16]). Et licet loquatur de prime uno, tamen secundum Platonicos verificatur etiam de prime vita.

Et hoc de secundo.

F De tertio notandum, quod, licet participantium ente amplior sit ambitus quam participantium vita vel intellectu secundum illud Dionysii 5 cap. *De divinis nominibus*[17]): "Et ante alias ipsius participationes esse propositum est, et est ipsum esse secundum se senius eo, quod per se vitam esse, et eo, quod est per se sapientiam esse, et eo, quod est per se similem divinam esse, et alia quaecumque existentia participantia ante omnia illa esse participant, magis autem et ipsa, secundum quae ex natura participant, ipsa omnia quidem ipso secundum se esse participant"; licet, inquam, ita sit, tamen omnia participantia ente sub tribus gradibus

15) cf. Arist., Eth. Nic. X 7, 1178a6–7

16) Dion., De div. nom. 6 3; PG 3,857B; Suchla 192,15–19; Simon 335,69–336,63

17) Dion., De div. nom. 5 5; PG 3,820A; Suchla 183,18–21; Simon 313,68–70

124 et[4]: esse *V* 130 loquatur *om. V* 140 inquam: inquantum *V*

Digitized by Google

concluduntur, quia vel participant essentialiter, quibus videlicet entitas inexistit primo et per se, puta constituta in ordine per se perfecto entiali, vel participant ente semper et connaturaliter sicut omnia intellectualia et ingenerabilia et incorruptibilia, vel aliquando sicut generabilia et corruptibilia, quorum principia, licet non redigantur per corruptionem in simpliciter non entia, tamen ipsa composita, sicut procedunt ad esse per generationem, ita cadunt ab esse per corruptionem. Omnibus autem qualitercumque ente participantibus praecedit amethectum ens, quod non est quodammodo ens, sed simpliciter et incircumscripte totum ens in se ipso praeaccepit, et sic in se ipso et sicut in se ipso et circa se ipsum omni esse existentibus et substantiae et existente.

Et hoc de tertio et prima parte principali.

Circa secundam partem breviter sciendum, quod sicut se habent ipsae inten- G tiones ad invicem in universalitate et prioritate, sic suo modo et amethecta in ipsis intentionibus. Ens autem est ante vitam et vita ante intellectum, ut supra dictum est[18]), ergo et prime ens est ante prime vitam et prime vita ante prime intellectum. Sed quia intentio boni est simpliciter prima, haec non extenditur ad simpliciter omnia et infinita et finita et ad existentia et non existentia et super infinita et super existentia et non existentia est. Deinde intentio infinitatis, entitatis, vitae, intellectus, animae et naturae. Ideo etiam secundum consimilem modum prioritatis se habent ad invicem talium amethecta.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Quoniam quidem enim in unoquoque ordine entium ante posthabentia sunt amethecta, oportet ante intellectualia esse intellectum et ante viventia vitam et ante entia ens. Quia enim praecedit, quod plurium causa quam quod pauciorum, in illis erit ens maxime primum: omnibus enim adest quibus vita et intellectus, vivens enim omne et intellectu participans ens est ex necessitate; non autem e converso: neque enim entia omnia vivunt et intelligunt. Secunda autem vita; omnibus enim, quibus intellectus attinet, et vita attinet, non autem e converso: multa enim vivunt, quae cognitione expertia relinquuntur. Tertius autem intellectus; omne enim cognitivum qualitercumque et vivit et est. Si igitur plurium causa ens, pauciorum autem vita et adhuc pauciorum intellectus, maxime primum est ens, deinde vita, deinde intellectus.

Probatio elementi quoad primam partem talis est: Omnia subsistentia sive secundum essentiam sive secundum participationem praecedit illud, quod est amethectum sive prime in tali intentione; sed omnia intellectu, vita et ente participantia sunt huiusmodi: ergo omnium intellectu participantium praecedit, qui

[18]) supra, prop. 101 D

155 ens *corr. in marg. m. post. O* 161 etiam *om. V* 176 qui: que *V*

Digitized by Google

amethectus intellectus, et eorum, quae vita participant, vita amethecta, et eorum, quae ente participant, amethectus ens.

Quia enim: Hic probatur secunda pars elementi sic: Omne, quod plurium causa, est ante illud, quod pauciorum; sed amethectum ens est plurium causa quam amethecta vita, et haec plurium quam amethectus intellectus: ergo etc.

Omnibus enim: Hic probatur minor quoad tres partes. Et primo quoad primam partem sic: Quandocumque aliqua plurima sic se habent, quod unum adest omnibus, quibus reliqua et adhuc pluribus, tunc illud, quod adest pluribus, est plurium causa; sed amethectum ens respectu duorum sequentium est huiusmodi, quia omne vivens et intellectu participans est ens ex necessitate, non autem e converso, quia non omnia entia vivunt et intelligunt: ergo etc.

Secunda autem vita: Hic probatur secunda pars minoris consimili ratione, multa enim vivunt, quae relinquuntur expertia cognitione.

Tertius autem: Hic probatur tertia pars, quia omne cognitivum qualitercumque et vivit et est.

Si ergo: Resumit medium et concludit. Et patet.

181 etc. *om. V* 187 etc. *om. V* 188 probatur *add.* atque *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 102

OMNIA QUIDEM QUALITERCUMQUE ENTIA EX FINE SUNT ET INFINITO PROPTER PRIME ENS; OMNIA AUTEM VIVENTIA SUI IPSORUM MOTIVA SUNT PROPTER VITAM PRIMAM; OMNIA AUTEM COGNITIVA COGNITIONE PARTICIPANT PROPTER INTELLECTUM PRIMUM

Postquam ostensa est prioritas amethectorum et ad omnia participantia et inter se, nunc auctor ostendit participantium quorundam proprietatem ex origine suarum causarum dicens: OMNIA.

Ad istius elementi evidentiam tria declarabo secundum tres ipsius partes. Circa primam partem tria faciam, quia primo movebo quandam dubitationem, secundo subiungam ex hoc quandam primae partis expositionem, tertio ostendam planam ipsius intentionem et mali intellectus remotionem.

De primo sciendum, quod, sicut apparet prima facie, quod non omnia quali- A
tercumque entia sunt ex fine et infinito. Sive finis accipiatur intensive et infinitas extensive, licet enim omne productum sive principiatum inquantum huiusmodi, cum sit contractum et intra ordinem totalem et partialem istius universi, cuius est pars, sit limitatum et finitum in essentia sua saltem respectu superioris, scilicet producentis sive principiantis per 93[1]), non tamen omne tale est infinitum sive participans infinitate extensiva, quia aliquando ens non est nullatenus ens, et sic est qualitercumque ente participans, sed non est infinitae potentiae durationis, quod solum competit vel semper entibus per 84[2]) vel semper fientibus per 85[3]) secundum duplicem perpetuitatem, aeternalem et temporalem. Sive etiam tam finis quam infinitas accipiantur intensive, non oportet, quod omne qualitercumque ens sit ex fine et infinito, quia talis infinitas solum competit agentibus per essentiam respectu suorum inferiorum, ut ex praecedentibus satis patet.

Et hoc de primo.

Et ideo secundum hoc videtur ipsum elementum quoad primam partem sic B
debere distingui, quod omnia qualitercumque entia sive existentia ex fine et infinito, cuiusmodi sunt enter entia per 89[4]), sunt talem proprietatem participantia propter prime ens. Quod sic videtur intelligendum, quia, cum omnis causa et ante

1) cf. Procl., Elem. theol. 93; Vansteenkiste 299; Boese 47,1–2; 48,13–15
2) cf. Procl., Elem. theol. 84; Vansteenkiste 296; Boese 44,1
3) cf. Procl., Elem. theol. 85; Vansteenkiste 296; Boese 44,1
4) cf. Procl., Elem. theol. 89; Vansteenkiste 298; Boese 46,1

18 finitum: infinitum *O*

Digitized by Google

causatum operetur et cum ipso et post ipsum plurium est institutiva per 57[5]), ideo, licet prime ens inquantum amethectum non sit ab alia causa, sed ingenitum per 99[6]), tamen, inquantum est unitas quaedam intra ordinem unialem conclusa, procedit a duabus causis, scilicet principali et concausa. Principali, quod est prime unum, quod etiam directe est causa et totalis ipsius prime entis. Concausa, scilicet prima unitate intra ordinem, scilicet prime infinitate, quae est intermedia prime unius et prime entis per 92 in commento[7]). Et per consequens, cum prime unum sit finitas et primo unum infinitas, quae quidem infinitas, licet directe sub ratione infinitatis non agat in ipsum prime ens, inquantum est unitas, cum producat effectus suos secundum gradum determinatae distantiae ad prime unum per declarationem 57[8]) et 59[9]), tamen relinquit in eo vestigium infinitatis.

Et sic prime ens, licet sit unitas, tamen quasi compositum est ex finitate ratione prime unius et infinitate ratione secundo unius, scilicet prime infinitatis, quae in ipso prime ente et cum ipso agunt, derivat enter entibus non solum entitatem ratione propriae intentionis, in qua est prime, sed etiam finitatem et infinitatem, inquantum agit in ratione superiorum. Et sic omnia qualitercumque existentia ex fine et infinito sunt propter prime ens.

Et hoc de secundo.

C Sed considerandum, quod licet omne enter ens sit ex fine et infinito per 89[10]), tamen non omne qualitercumque ens est enter ens, ut patet. Et pro tanto dicta expositio non satisfacit elemento, tum quia uniformiter et proportionaliter se habet in omnibus tribus proprietatibus respectu suorum amethectorum, tum etiam quia omnis primordialis causa universo ordini suo tradit suam proprietatem. Cum ergo prime ens sit quodammodo et finitum et infinitum, necessarium est omnia qualitercumque entia participare eadem proprietate per 97[11]), fine scilicet et infinitate. Cum ergo diversus sit modus participandi, et omnia entia participent finitate, et quaedam participent infinitate et intensiva et extensiva semper et connaturaliter, necessarium videtur omnia entia esse ex fine et participare saltem aliqualem illustrationem infinitatis, cum infinitas in plus se habeat entitate. Et sic omne ens est aliqualiter infinitum, sed non e converso. Et per hoc etiam apparet responsio ad obiecta.

Et hoc sufficiat de prima parte.

Circa secundam partem tria faciam, quia primo ponam motus divisionem,

5) cf. Procl., Elem. theol. 57; Vansteenkiste 286; Boese 31,1–2
6) cf. Procl., Elem. theol. 99; Vansteenkiste 301; Boese 50,4
7) cf. Procl., Elem. theol. 92 comm.; Vansteenkiste 299; Boese 47,12
8) supra, prop. 57 B; Sannino 149–150
9) supra, prop. 59 E–F; Sannino 168–169
10) cf. Procl., Elem. theol. 89; Vansteenkiste 298; Boese 46,1
11) cf. Procl., Elem. theol. 97; Vansteenkiste 300; Boese 49,1–3

42 eo: eum *V* 45 prime: primo *O* 55 ergo: igitur *O* 58 finitate: finite *V* | extensiva: intensiva *O*

Digitized by Google

secundo motivorum sui ipsorum secundum omnes gradus viventium ostensionem, tertio ex praemissis subiungam propositi intentionem.

De primo sciendum, quod Dionysius 9 cap. *De divinis nominibus*[12]) ostendens, D qualiter prime bonum moveatur, sic dicit: "Moveri ipsum religiose aestimandum est non secundum portationem aut mutationem aut alterationem aut modalem aut localem motum, non directum, non circularem, non ex ambobus, non intelligibilem, non animalem, non naturalem, sed eo, quod ad substantiam agat Deus, et contineat omnia et totaliter omnia provideat et eo, quod assit omnibus, omnium circuitu et ad existentia omnia provisivis processibus et operationibus. Sed et motus Dei immobilis, si decet Deum laudari sermone, permittitur, et rectum quidem intelligere convenit neque declinabilem et inflexibilem processum operationum et ex ipsa totorum generationem, obliquum autem stabilem processum et generativum statum, secundum circulum autem identitatem et media et extrema circumdantia et circumdata continere et conversionem ad ipsum eorum, quae ab ipso processerunt". Haec Dionysius.

Ex praemissis colligimus multiplicem motum, scilicet portationis, qui est motus per accidens, sicut anima movetur motu corporis, et, cum sint quattuor species motus violenti – pulsio, tractio, vectio, vertigo –, positus unus fuit pro omnibus. Est et motus, scilicet mutatio substantialis, per quam res substantialiter mutatur. Item alteratio secundum quamcumque formam accidentalem. Item modalis motus, quo res se habet aliter nunc quam prius, scilicet cum aliquid movetur de otio in actum. Item localis motus, qui est ad ubi, licet causaliter sit ad formam. Item intelligibilis de potentia habituali ad habitum et imperfectum et perfectum et de habitu ad actum. Item animalis, qui est secundum passiones animalium, quae dicuntur animales motus et sunt coniuncti. Item naturalis et hoc sive quoad motus animae vegetativae, cuius motus est naturalis quia, licet ipsa sit super naturam, ut supra ostensum est[13]), tamen omnes motus suos perficit per principia naturalia et modo naturali sui quoad motum naturae, qui est ad unum. Item est motus rectus, circularis et obliquus. Est et motus vitalis, qui tamen et in intelligibili, animali et naturali comprehenditur.

Et hoc de primo.

Quantum ad secundum sciendum, quod vivens dicitur participare vita, et sic E differt a non vivente in habere in se principium sui motus, et per consequens omne habens in se principium sui motus est vivens, sive tale principium distinguatur re et intentione ita, quod sit pars viventis sicut in animatis, sive ratione tantum ut in animabus partialibus et totalibus, quarum quaelibet est vita et vivens, et in intellectibus, qui, licet vivant, tamen non sunt proprie vita. Et sic vivens dicitur

[12]) cf. Dion., De div. nom. 9 9; PG 3,916C; Suchla 213,8–20; Simon 388,78–85

[13]) supra, prop. 41 C

68 moveri: movere *V* 70–71 intelligibilem: intelligibilibus *O* 71 animalem: animealem *O, corr. ex* animealem *V* 82–83 positus unus fuit pro omnibus: unus positus pro omnibus *V* 87 intelligibilis *coni.*: intelligit *codd.* 89 quae: qui *V* 100 et[2]: est *O* 101 dicitur *om.* *V*

Digitized by Google

differt a vita, quae est "via et motus a mansiva entis hypostasi"[14]) vel ab ente quieto.

Omnis autem vita et omne vivens sunt motiva sui ipsorum. Vita enim essentialis est motus sive quaedam incessabilis ebullitio sive scaturrigo manens in propria identitate inegressibiliter. Vita etiam intellectualis, quae est esse intellectuale seu entitas intellectualis, convertitur in se ipsam, et sic se tota se totam penetrat. Vita vero animae totalis, quae etiam est esse ipsius, est motus intellectus practici, qui est esse mobilis, inquantum est mobile, ut supra dictum est[15]). Sed vita immortalitas existens est fortis et indeclinabilis et sempiterni motus secundum Dionysium 6 cap. *De divinis nominibus*[16]). Verum vita intellectus coniuncta potentiis organicis est motiva per inclinationem suam, quae vocatur voluntas. Vita autem materialis et organica movet per appetitum sensibilem, animalis secundum locum et secundum affectiones. Vita vero imperfectam cognitionem sensitivam habens movet secundum constrictionem et dilatationem in eodem loco. Ultima vero vita, quae secundum ultimam resonantiam habet vivere, est motus consequens naturam nutribilis generis.

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis habetur tertium, scilicet quod omne vivens est motivum sui ipsius motu vitali. Et quia omnis proprietas inexistens viventibus, inquantum participant vita, necessario reducitur in aliquod prime tale, consequens est, ut omnia viventia sint motiva sui ipsorum propter prime vitam.

Et hoc de secunda parte.

Circa tertiam tria faciam, quia primo ponam cognitivorum in generali enumerationem, secundo ex hoc cognitionis participatae diversificationem, tertio omnis cognitionis participatae a prime intellectu originationem.

G De primo notandum, quod, licet super 83[17]) distinctum sit quadruplex cognitivum in genere, scilicet sensitivum, ratiocinativum, intellectivum et superintellectivum, tamen quodlibet istorum subdistinguitur.

In sensitivo enim sunt diversi gradus, scilicet sensitivi exterioris, quod etiam est quintuplex in perfectis animalibus non orbatis, et sensitivi communis, quod sequitur imaginativum et hoc cogitativum; ubi etiam incipit ratiocinativum, quod distinguitur in opinativum, creditivum et scientificum; post quae est intellectivum, quod etiam est triplex officio, secundum sui infimum, medium et supremum, ut inferius apparebit[18]). Super quae omnia est superintellectivum secundum suos gradus, sicut habetur super 83[19]).

14) cf. Procl., Elem. theol. 102 comm.; Vansteenkiste 492; Boese 52,9
15) supra, prop. 102 D
16) cf. Dion., De div. nom. 6 1; PG 3,856A–B; Suchla 190,5–6; Simon 329,72–73
17) supra, prop. 83 B
18) infra, prop. 123 D
19) supra, prop. 83 B

102 via: vita *V* 107 intellectualis: intellectualitas *O* 108 motus *add.* intellectus *O*
110 indeclinabilis: indeclarabilis *V* | Dionysium: Dionysio *V* 111 coniuncta: coniuncti *V*
114 sensitivam: proprietatem *V* 121 sint: sicut *V* 132 est: etiam *V*

Digitized by Google

Et hoc de primo.

H De secundo considerandum, quod secundum auctorem libro *De providentia* quaest. 2[20]) "omnem cognitionem necessarium semper mediam esse cognoscibilisque alicuius et cognitivi, huius quidem a quo, illius autem circa quod, et copulantem ambo et duorum alterum: aut cum cognoscente alterari et esse talem quale cognoscens, aut cognito similem esse; aut horum neutrum, nihil autem magis altero quam reliquo convenire. Sed si quidem erat in cognoscibili hypostasim habens, secundum cognoscibile ipsam oportebat solummodo determinari; si autem in ambobus aut extra ambo nihil magis esse alterius extremorum. Quoniam autem in cognoscente ens ad cognoscibile applicatur, palam utique quod, huius quidem perfectio existens, hoc autem appetens secundum cognoscentis utique naturam merito determinabitur, tantum habens cognoscibilis solum, quantum utique ipsam perfecte distinguet ab aliis cognitionibus. Oportet enim cognoscibile habere aliquid et cognoscibilis finis existentis. Hoc autem ostenso dico utique, quod cognitio in cognoscente subsistens ab exsistentia characterizatur secundum id, quod ipsius esse cognoscentis manifestum iam et, quod intransmutabilium quidem secundum omnia et cognitiones tales, transmutabilium autem contrariae. Et quorum quidem irrationalis substantia et cognitio irrationalis, quorum autem ratio et intellectus et cognitio ratio quaedam et intellectus. Quorum autem melior existentia, melior et cognitio". Haec auctor.

Et per hoc satis apparet diversificatio participatae cognitionis secundum diversitatem cognitivorum, licet generaliter reducatur ad tria, scilicet ad cognitivum per essentiam, scilicet intellectuales hypostases, in quibus idem est cognitivum, cognitio, cognitum et ratio cognoscendi; et ad cognitivum, quod semper et connaturaliter cognitione participat, sicut sunt animae totales et huiusmodi; et quod quandoque cognitione participat, sicut sunt animae, et hoc sive intellectuali sive rationali sive sensitiva.

Et hoc de secundo.

I Ex praemissis satis habetur tertium, scilicet quod omnia, quae cognitione participant, sunt huiusmodi propter prime intellectum, qui est summitas omnis cognitionis. Et hoc est, quod de istis tribus seiris dicit auctor libro *De providentia* quaest. 3[21]): "Omnibus bonum non aliunde quam ex providentia supervenire concedimus, sicut ex intellectu intelligentiam et ex anima vivere et moveri in movendo. Omne autem qualitercumque vivens propter animam vivit et intelligens propter intellectum intelligit". Et infra[22]): "Oportet enim unumquodque in suum

[20]) Procl., De X dub. 2,n.7; Boese 12,2–22
[21]) Procl., De X dub. 3,n.17; Boese 30,1–5
[22]) Procl., De X dub. 3,n.17; Boese 30,7–8

139 autem: aut *V* 143 in *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 146 utique: unam *O* 155 melior et cognitio *om. O* 158 scilicet: sed *O* 159 cognitio *add.* et *V* 160 totales: corporales *O* 161 sicut ... animae *om. O*

Digitized by Google

fontem ducere, a quo in totam seiram venit existentia". Hoc auctor. Et nota, quod loquitur hic de vita animeali, non proprie vitali.

Et hoc de tertio. Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim quod secundum unamquamque seiram, id est catenam vel ordinem, amethectum suam proprietatem omnibus, quae sub ipsa seira tradit, palam utique, quia ens primum derivat omnibus simul finem et infinitatem mixtum existens ex his; et vita eum, qui a se ipsis motum. Etenim vita est prima via et motus a mansiva entis hypostasi; et intellectus cognitionis. Omnis enim cognitionis summitas est in intellectu, et intellectus est, quod prime cognitivum.

Probatio elementi quoad primam partem talis est: Omnia participantia proprietatem consequentem intentionem entis secundum essentiam in eo, quod huiusmodi, quae est esse mixtum ex fine et infinito, sunt talia propter prime ens; sed omnia qualitercumque entia sunt huiusmodi; ergo etc.

Maior apparet per 97[23]) et 99[24]). Minor apparet per praemissam[25]). Quod autem prime ens sit mixtum ex fine et infinito, iam supra ostensum est[26]).

Et vita: Hic probatur secunda pars elementi sic: Omnia participantia motum vitalem sunt talia, scilicet motiva sui ipsorum propter prime vitam; sed omnia viventia sunt huiusmodi: ergo etc. Maior apparet per descriptionem vitae.

Et intellectus: Hic probatur tertia pars sic: Omnia participantia cognitione sunt huiusmodi propter prime intellectum; sed omnia cognitiva sunt huiusmodi: ergo etc.

Maior apparet, cum summitas omnis cognitionis sit in intellectu.

[23]) cf. Procl., Elem. theol. 97; Vansteenkiste 300; Boese 49,1–3
[24]) cf. Procl., Elem. theol. 99; Vansteenkiste 301; Boese 50,1–3
[25]) cf. Procl., Elem. theol. 101; Vansteenkiste 491; Boese 51,1–4
[26]) supra, prop. 90

184 etc. *om. V* 188 scilicet: sunt *O* 189 etc. *om. V* 192 etc. *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 103
OMNIA IN OMNIBUS, PROPRIE AUTEM IN UNOQUOQUE: ET ENIM IN ENTE ET VITA ET INTELLECTUS, ET IN VITA ESSE ET INTELLIGERE, ET IN INTELLECTU ESSE ET VIVERE; SED ALICUBI QUIDEM INTELLECTUALITER, ALICUBI AUTEM VITALITER, ALICUBI VERO ENTER ENTIA OMNIA

Comparatis causis ad sua propria causata secundum eminentiam et influentiam et comparatis causatis ad causas secundum subiectionem et receptionem nunc auctor comparat ea ad invicem secundum inexistentiae propriam rationem dicens: OMNIA etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primam partem tria faciam, quia primo dicam de signi universalis significatione, secundo de distributorum per ipsum explicatione, tertio ex hoc de propositi intentione.

A De primo sciendum, quod signum universale consignificans universaliter aliquando est collectivum tantum sine distributione, ut hic: omnes planetae sunt septem; aliquando autem cum collectione est distributivum, ut hic: omnis homo est animal. In proposito vero accipitur primo modo.

Et hoc de primo.

B De secundo sciendum, quod secundum Eustratium[1]) li 'omnia' nihil sinit quorumcumque entium extra semet ipsum intelligere, et ideo colligit et distribuit non solum causas primordiales, sed et intentiones formales et quascumque res ordinis essentialis sive totalis sive partialis reales.

Et hoc de secundo.

C Ex praemissis habetur, quid per li 'omnia' importetur, cum causae primordiales etiam prime uno connumerato et intentiones formales, quae sunt perfectiones essentiales quamproxime a causis primordialibus expressae et ordinibus propriis impressae, hic specialius exprimuntur.

Unde et auctor *De causis*[2]) ponens intentionem istius elementi in 12 prop. sui libri, sic dicit: "Primorum quidem omnium quaedam sunt in quibusdam per modum quolibet, ut sit unum in alio".

Et hoc de primo principiali.

1) non inveni
2) Lib. de caus. 11 (12),n.103; Pattin 161,64–66

4 et intelligere *om. O* | in *add. sup. lin. m. post. O* 9 comparat *add.* scilicet causata *O* 10 etc. *om. V* 18 primo: secundo *V*

Digitized by Google

Circa propositum tria faciam secundum tres partes ipsius elementi.

Circa primam partem tria faciam, quia primo dicam de essendi 'in' triplici acceptione et unius subdivisione, secundo de inexistentiae inferiorum in superioribus explicatione, tertio de inexistentiae superiorum in inferioribus expositione.

D De primo notandum, quod esse in, ut ad praesens sufficiat, dicitur tribus modis, quia vel congregatione vel mixtione vel unitione.

Congregatione enim illa dicuntur, in quae continentur sine essentiali habitudine unius ad aliud, scilicet ad contentum, sicut vinum est in amphora.

»Mixtio vero est "miscibilium alteratorum unio", ubi li 'alteratorum' innuit, quod substantiae miscibilium non sunt omnino salvae, sed substantialiter alteratae secundum aliquos modos substantiales, secundum quos variatur substantia manente tamen ipsa essentia subiecti, secundum quod est per essentiam, ut sunt potentia et actus, maxime potentia, quae est medio modo se habens intra puram potentiam et actum purum, sicut illa potentia, qua miscibilia sunt in mixto; alias mixtio non esset modus substantialis. Innuitur etiam per id, quod dicitur 'alteratorum', substantias miscibilium esse salvas quantum ad id, quod sunt per essentiam«[3]), alias non esset vere mixtio.

Unitio autem sive unio est, qua inexistens est idem essentiae eius, cui dicitur inesse ita, quod trahitur in eius naturam et modum essentialem. Et iste modus in subdividitur in tres alios: cum enim sit dictio consignificativa, necessario tenetur ad vim adiunctorum ei, et sic notat diversas habitudines secundum diversa adiuncta, ut cum dicimus aliquid esse in superiori vel in se vel in inferiori.

Et hoc de primo.

E De secundo sciendum, quod ea, quae sunt simpliciter perfectionis, quae in omnibus est melius esse quam non esse, perfectiori et nobiliori modo sunt in superioribus quam in inferioribus. Minus enim in eis sunt determinata et contracta, et ideo minus imperfectioni permixta propter maiorem propinquitatem ad prime unum, in quo etiam omnia sunt, sicut in virtute causali et in ratione exemplari et sicut in perfectione essentiali, sicut aliqualiter tactum est supra 30[4]).

Dico autem in virtute causali, inquantum in eo est virtus productiva creaturae per modum exerentis se in opus et facientis, ut creatura sit, et perficientis ipsam. Et sic causalitas appropriate sonat in quandam virtutem executivam divinae operationis, ut ibidem dictum est[5]). Sunt etiam res in prime uno sicut in ratione exemplari, inquantum omnium rerum rationes seu exemplaria sunt in ipso.

Si enim, ut dicit Dionysius 5 cap. *De divinis nominibus*[6]), "noster sol sensibilium substantias et qualitates, et quidem multas et differentes existentes, tamen

[3]) cf. Theodor. de Vrib., De misc. 8 2; Wallace 37,42–51; Averr., De cael. III comm. 67; Venetiis 1562, 227rB

[4]) supra, prop. 30 E; Mojsisch 197,217–234

[5]) supra, prop. 30 E; Mojsisch 197,220–224

[6]) cf. Dion., De div. nom. 5 8; PG 3,824B–824C; Suchla 187,17–188,10; Simon 323,79–324,66

41 ubi: vel *O*   52 alios *add.* modos *O*   60 quo: que *V*

Digitized by Google

ipse unus et uniformiter lucendo superfundens lumen renovat et nutrit et custodit et perficit et discernit et unit et reflorere facit et germinabilia esse facit et auget et commutat et collocat et ex planta prodire facit et sursum movet et vivificat omnia; et corporum totorum unumquodque iuxta proprietatem suam eodem et uno sole participat, et multorum participantium unus sol causas in se ipso uniformiter praeaccepit: multo magis vitam et ipsius existentium omnium exemplaria secundum supersubstantialem unitionem est concedendum, quoniam et substantias producit secundum excessum a substantia. Exemplaria autem esse in deo dicimus existentium rationes substantificas et singulariter praeexistentes, quas theologia praedefinitiones vocat et divinas et bonas voluntates existentium determinativas et effectivas, secundum quas supersubstantialis essentia omnia praedefinivit et perduxit". Hoc Dionysius.

Sunt ultimo res in prime uno in perfectione essentiali, inquantum essentia divina colligit in se perfectionem omnium rerum ita, quod est super omnem perfectionem. Cum ergo omnia corporalia inferiora sint in sole uniformiter, et omnia qualitercumque subsistentia sicut in prime uno unialiter, et cum omnis causa essentialis praehabeat suum causatum in se nobiliori modo, quam sit ipsum causatum in se ipso, necessarium est etiam omnia secundaria esse in causis primordialibus et intentiones minus formales in formalioribus.

Et hoc de secundo.

Qualiter autem superiora sint in inferioribus, considerandum quod, sicut in F
coordinatione principiorum formalium et principiatorum sive definientium et definitorum inferiora, puta magis determinata, sunt in superioribus, scilicet universalioribus et minus determinatis, et e converso superiora, scilicet definentia, sunt in definitis, sic etiam in coordinatione ordinis essentialis non solum inferiora, scilicet causata, sunt in suis producentibus per 30[7]) et 35[8]), sed etiam e converso omnis causa essentialis est in quolibet suo causato per essentiam, praesentiam et potentiam.

Licet enim ista tria significent perfectum modum divinae causalitatis in rerum conservatione, quae consistit in tribus condicionibus, scilicet quod ipse est huiusmodi effectus causa immediata, prima et simplicissima, tamen eodem modo proportionaliter verum est de omnibus causis primordialibus. Quaelibet enim causa, quae circa effectum sua praesentia operatur, est causa immediata, quia causa mediata est per distantiam absens ab effectu.

Sicut ergo prime bonum est causa immediata non solum creationis et conservationis rerum, sed etiam cuiuslibet operis creaturae, et cum hoc etiam est causa mediata, quia illa una numero operatio causatur a natura creata operante virtute

[7]) cf. Procl., Elem. theol. 30; Vansteenkiste 278; Boese 20,1–2

[8]) cf. Procl., Elem. theol. 35; Vansteenkiste 279–280; Boese 22,1–2

73 causas: cadens *V* 80 perduxit *malim* produxit *(supra, prol. 3, Sturlese 8,104)* 82 perfectionem: perfectiones *V* 87 formales *add.* et *O* 99 et *om. V* 101–102 quia causa mediata *om. O* 104 etiam[2] *om. O*

Digitized by Google

prime causae, qualiter prime bonum est eius causa mediata, sicut efficiens per instrumentum, et nihilominus ipsa operatio causatur a prime bono per se operante, qualiter ipsum est causa immediata. Aliter enim multae naturae diversarum operationum nec secundum esse nec secundum conservationem essent coniunctae ipsi prime bono, cum sine sua praesentia factum sit nihil, id est nulla natura vel aliquid in rerum natura existens, sic etiam proportionaliter intelligendum est de causis primordialibus respectu suorum effectuum per 56[9]) et 57[10]), licet nulla earum sit causa per actum creationis, sed informationis. Nec tamen illae primordiales causae sunt propter imperfectionem causae primae, quia ipsa omnes effectus secundarum causarum per se operatur perfecta causalitate, sed sunt propter hoc, ut divinissima nobilitas non deesset creaturae, sed esset ei communicata. Sicut enim dicit Dionysius[11]), divinissimum est Dei cooperatorem fieri, scilicet in causando sua virtute. Sine hoc enim ens creatum non esset perfectum, quia deesset ei nobilissima proprietas, quae est esse causam, et hoc essentialem.

Ex hoc autem, quod causa essentialis seu per essentiam dicitur esse in rebus causatis, potentia, scilicet sua propria, significatur, quia quaelibet est causa conservationis suorum effectuum, sub ordine tamen prime boni, quod est simpliciter prima causa conservationis simpliciter omnium rerum et omnium operationum earum naturalium, quia, cum operatio referatur in duo, scilicet in ipsum operans et in virtutem, qua operatur, dupliciter dicitur aliquid operari per aliud sive mediante alio. Uno modo sicut mediante instrumento cooperante, et sic tam prime bonum quam etiam primordiales causae immediate operantur quaelibet suo modo, inquantum sua praesentia sunt in effectibus, ut iam dictum est[12]); unde sic operans est principale, et medium est secundarium. Alio modo operatur aliquid per aliud, scilicet mediante virtute alterius, et sic in quolibet ordine causarum sola prima causa est causa immediata, quia propria virtute causat et non per alicuius alterius virtutem sibi communicatam per 99[13]) et 100[14]), et omnes sequentes causae sunt causae mediatae causantes mediante virtute causae primae ab eis omnibus participata.

Inquantum autem prime bonum est in omnibus per essentiam, sic ipsum est causa simplex, cuius virtus et operatio non differunt a sua essentia. Propter hoc enim necessarium est, ipsum in illis esse per essentiam, in quibus sua virtus operatur. Eodem modo intelligendum est de causis primordialibus, quae etiam ratione incorporeitatis totae assunt rebus omnibus et singulis per 98[15]). Haec autem incorporeitas est immaterialitas sive formalitas naturae et simplicitas. Ex simplici-

9) cf. Procl., Elem. theol. 56; Vansteenkiste 286; Boese 30,1–3
10) cf. Procl., Elem. theol. 57; Vansteenkiste 286; Boese 31,1–2
11) cf. Dion., De cael. hier. 3 2; PG 3,165B; Heil 18,16; Dionysiaca 791,3
12) supra, prop. 71 comm.
13) cf. Procl., Elem. theol. 99; Vansteenkiste 301; Boese 50,1–3
14) cf. Procl., Elem. theol. 100; Vansteenkiste 302; Boese 51,1–3
15) cf. Procl., Elem. theol. 98; Vansteenkiste 301; Boese 49,1

121 quia: quod *O* 124 quia: quod *V*

Digitized by Google

tate autem sive formalitate sunt subtilitas et capacitas, sicut etiam apparet in elementis, quod magis formalia sunt subtiliora et maioris ambitus, quia quanto aliquid est simplicius et formalius, tanto est maioris ambitus. Et ex his duobus sequitur necessario simpliciter simplex ambire omnia simpliciter non solum ita, quod ex ambitu suae formalitatis assit eis essentialiter, sed etiam sic, quod ex subtilitate penetret intima cuiuslibet creaturae, quantumcumque sit simplex. Et consimiliter intelligendum est de primordialibus causis.

Et hoc de prima parte elementi, scilicet qualiter omnia sint in omnibus.

Circa secundam partem tria faciam, quia primo dicam de li 'proprie' declaratione, secundo de li 'uniuscuiusque' singularizatione, tertio ex hoc de inexistentiae cuiuslibet propria ratione.

De primo sciendum, quod omne inexistens aliter est in eo secundum modum G
sive proprietatem eius, cui inexistit, sicut etiam omne, quod recipitur in alio, est ibi per modum recipientis, ut supra expositum est. Sicut enim, quod est in essentia, est ibi essentialiter, cum essentia non habeat aliam proprietatem quam sibi essentialem, et sicut quod est in corpore, est ibi corporaliter id est secundum proprietatem corporis, sic etiam omne, quod est in superioribus, est ibi secundum modum et proprietatem superiorum, et etiam omne, quod est in inferioribus, est ibi secundum proprietatem inferiorum.

Unde li 'proprie' determinat modum inexistendi secundum proprietatem subsistentiae eius, cui dicitur inesse.

Et hoc de primo.

Verum quia omne, quod qualitercumque subsistit, aut secundum causam prin- H
cipaliformiter aut secundum essentiam aut secundum participationem exemplariter per 65[16]), ideo necessarium est causatum esse in sua prime causa principaliformiter, scilicet secundum proprietatem ipsius causae. Effectus enim omnis est similitudo suae causae, cum omne agens agat sibi simile. Omnis autem similitudo tanto magis vel minus est vera, quanto magis vel minus imitatur rem, cuius est similitudo.

Quid igitur de qualibet primordiali causa dicendum est? An non erit similitudo eorum, quae per ipsam facta sunt? Si enim ipsa est vera mutabilium similitudo, quomodo erit incommutabilis? Si autem non omnino vera est similitudo qualitercumque mutabilium, non erit prime causa, cum omne derivans esse aliis ipsum sit prime, quod tradit recipientibus derivationem per 18[17]). Ac si nullam mutabilium habet similitudinem, quomodo ad exemplum illius factum est unumquodque sui ordinis?

Ex his consequens est omne causatum tanto magis esse et tanto praestantius, quanto similius est suae primordiali causae. Et sic in causa primordiali manifestum est, non esse rerum creaturarum similitudinem, sed veram, simplicemque

16) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,1–3
17) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2

153 etiam: enim *O* 156 id est: est *O* 167 agat: agit *O* 170 erit *om. V* 171–172 quomodo ... similitudo *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 175 ad *om. O*

Digitized by Google

essentiam et praecipue in prime bono; in factis vero non esse simplicem aut absolutam essentiam, sed vere illius, scilicet primae causae, vix aliquam imitationem. Et sic omne existens in prime causa est ibi verissime, realissime et praestantissime; in se ipsa autem est res proprie, sed minus vere et realiter, quia secundum posthabitionem, si habet causa supra se; in effectibus vero est causa secundum imitationem seu posthabitionem.

Et hoc de secundo.

I Ex praemissis elicitur tertium, scilicet quod prime unum est in omnibus primordialibus unitatibus et in tota rerum universitate secundum posthabitionem. Omnes etiam unitates et similiter omnes res creatae sunt in prime uno secundum causam principaliformiter. Quaelibet etiam unitatum est non solum in proprio ordine procedente ab ea per similitudinem per 29[18]), sed etiam superior unitas est in inferiori unitate secundum posthabitionem, inquantum relinquit in ea suae propriae intentionis vestigium, et inquantum est concausa secundum contractionem, secundum quod illud, quod est magis absolute in superiori, est contractius in inferiori per definitionem ordinis. Inferior etiam unitas est in superiori aliqualiter secundum causam, licet non principaliformiter. Et sic quaelibet primordialium unitatum est in qualibet modo sui, eius scilicet, cui inest.

Et hoc de secunda parte elementi.

Circa tertiam vero partem tria breviter faciam, quia primo dicam de inexistentia duorum in superiori, secundo de inexistentia superioris et inferioris in medio, tertio de inexistentia superioris et medii in inferiori.

K De primo notandum, quod, licet sint septem intentiones formales, tamen in praesenti exemplificatione non fit mentio nisi de tribus, ente videlicet, vita et intellectu, sive accipiantur pro rebus primordialibus sive pro perfectionibus formalibus, de quibus vita et intellectus sunt in ente enter sive secundum causam, scilicet secundum modum et proprietatem entis.

Et hoc de primo.

L Verum medio inexistit et superius et inferius, sed diversimode, quia ens est in vita sicut superius in inferiori, scilicet secundum posthabitionem. Intellectus autem est in vita secundum causam, scilicet modo superioris, et sic medium recipit superius, sed derivat inferius, quorum tamen utrumque est in ipsa vita vitaliter, scilicet modo vitae.

Et hoc de secundo.

M Sed prima duo, scilicet ens et vita, sunt in intellectu secundum posthabitionem et secundum proprietatem intellectus, et sic intellectualiter.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

18) cf. Procl., Elem. theol. 29; Vansteenkiste 278; Boese 19,1–2

188 similiter: simpliciter *V* 204 ente enter: enter ente *V* 210 utrumque: utramque *V* 215 elementi *om.* *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Quoniam enim unumquodque aut secundum causam est aut secundum subsistentiam aut secundum posthabitionem. In primo autem reliqua secundum causam sunt, et in medio primum quidem secundum posthabitionem, tertium autem secundum causam, et in tertio, quae ante ipsum secundum posthabitionem: et in ente ergo vita praesumpta est et intellectus, unoquoque autem secundum subsistentiam characterizato et neque secundum causam, aliorum enim est causa, neque secundum posthabitionem, aliunde enim habet, quod posthabet, sic est ibi et vivere et intelligere, vita essentialis et intellectus essentialis; et in vita secundum posthabitionem quidem esse, secundum causam autem intelligere, sed vitaliter utrumque, secundum hoc enim subsistentia; et in intellectu et vita et essentia secundum posthabitionem et intellectualiter utrumque: etenim esse intellectus cognitivum et vita cognitio.

Probatio elementi talis est: Quandocumque aliqua tria essentialiter ordinata sic se habent, quod primum est in medio et ultimo secundum posthabitionem sive participationem et medium et ultimum in primo secundum causam et medium in primo secundum causam et in ultimo secundum posthabitionem, ibi omnia sunt in omnibus, licet proprie in unoquoque; sed omnia sive in causis primordialibus sive in intentionibus formalibus sive in rebus realibus essentialem et causalem habitudinem ad se invicem habentibus sunt huiusmodi: ergo etc.

Maior apparet per 65[19]).

Minor declaratur tam in elemento quam in commento in ente, vita et intellectu, et patet. Quorum omnium brevis ratio esse potest: Omnia inexistentia alicui inexistunt secundum modum essentiae eius, cui insunt; sed vivere et intelligere inexistunt enti, et ens et intelligere ipsi vitae, et esse et vivere ipsi intelligere: ergo et vivere et intelligere sunt in ente et vita essentialis et intellectus essentialis, et sic omnia essentialiter; et esse et intelligere sunt in vita et esse vitale et intelligere vitale, et sic omnia vitaliter; et esse et vivere sunt in intellectu et entitas et vita intellectualis, et sic omnia intellectualiter.

Maior apparet, quia unumquodque figuratur secundum essentiam suam.

[19]) cf. Procl., Elem. theol. 65; Vansteenkiste 289; Boese 35,1–3

234 etc. *om. V* 240 et[1] *om. V* 241–242 vitale ... intellectu *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 104
OMNE PRIMO AETERNALE SUBSTANTIAM ET OPERATIONEM HABET AETERNALEM

Postquam ostensae sunt quaedam condiciones et causarum et causatorum in habitudine ad se invicem in generali, nunc ostendit quorundam causatorum, scilicet vitae et intellectus, condicionem in speciali dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam aeterni, aeternalis et aeternitatis distinctionem, secundo aeternalis condicionem, tertio ex hoc suppositi intentionem.

A De primo sciendum, quod, sicut habetur in commento 53[1]), "si enim ubique ante participantia sunt participata et ante participata imparticipabilia, palam, quia aliud quidem aeternum, aliud autem quod in aeternali aeternum, aliud autem quae secundum se aeternitas, hoc quidem ut participans, hoc autem ut participatum, hoc autem ut imparticipabile".

Et hoc de primo.

B De secundo breviter rememorandum, quod aeternitas participata sive esse in aeternali aeternum primo competit vitis sicut et tempus motui. Haec enim duo, scilicet aeternitas et tempus, sunt duae solae mensurae in entibus vitae et motus per 54[2]), inquantum vita est via et motus a mansiva entis hypostasi per 102 in commento[3]). Et sic quaelibet partialis vita stans in ordine vitarum dicitur primo aeternalis, cum aeternitas insit sibi primo et per se et sic per essentiam.

Et hoc de secundo.

C Verum sicut motus vitalis competit primo ipsis vitis, sic et motus intellectualis ipsis intellectibus seu intellectualibus hypostasibus, et per consequens tam "aeternitas, quae est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio" secundum Boethium[4]), quam etiam esse aeternum, id est esse semper ens, et sic infinitae potentiae in durando per 84[5]), omnia, inquam, ista competent etiam suo modo ipsis intellectualibus hypostasibus, licet minus proprie quam vitis sicut etiam ipse motus, qui est actus entis in actu secundum quod huiusmodi.

Et sic habemus, quid sit primo aeternale.

[1]) Procl., Elem. theol. 53 comm.; Vansteenkiste 285; Boese 29,3–6
[2]) cf. Procl., Elem. theol. 54; Vansteenkiste 285; Boese 29,2
[3]) cf. Procl., Elem. theol. 102 comm.; Vansteenkiste 492; Boese 52,9
[4]) Boeth., Philos. cons. V 6; Bieler 101,8–9
[5]) cf. Procl., Elem. theol. 84; Vansteenkiste 296; Boese 44,1

6 etc. *om. V*   24 ipsis *om. V*   28 inquam: inquantum *O*

Digitized by Google

Unde textus habens: "Omne prime aeternale" est corruptum, et hoc vel vitio scriptoris vel ignorantia translatoris. Tum quia aeternale est posthabens aeternitatem, sive competat sibi per essentiam, quod etiam vocatur proprie primo tale per 19[6]), sive secundum participationem, cui secundario et per aliud competit esse aeternale. Nullum autem prime est posthabens, immo omne prime inquantum huiusmodi est amethectum, et sic non est ab alia causa qua huiusmodi, sed ipsum est causa et principium omnium aliorum per 99[7]). Tum etiam quia proprie est unicum solum et neque duo neque plura duobus per 22[8]), primo autem tale est plurificatum. Patet ergo, quod textus verus debet sic habere: "Omne primo aeternale" ita, quod ubicumque etiam in commento habeatur "prime", loco eius ponatur "primo".

Ex praemissis habemus intentionem eius, quod proponitur, scilicet, quod vitae et intellectus sunt primo aeternalia, quorum vitae sunt huiusmodi per essentiam, intellectus autem secundum posthabitionem, neutrum vero proprie secundum causam.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de substantia et operatione in generali, secundo de habentibus substantiam et operationem differentis mensurae in speciali, tertio ex praemissis de proposito in natura vitali et intellectuali.

De primo sciendum, quod, ut ex prius habitis apparet, triplicem invenimus in D
rerum universitate entium maneriem, videlicet eorum, quae secundum modum proprium subsistendi sunt essentiae in eo, quod huiusmodi; et eorum, quae sunt substantiae inquantum huiusmodi, ut appropriate loquamur; et tertio maneriem formarum accidentalium, quae sunt dispositiones quarundam substantiarum, quibus eliciunt proprias operationes.

Sicut autem istae tres rerum maneries inveniuntur per se in rerum universitate secundum naturam, sic etiam operationes, quae sunt proprie et per se talium rerum, sunt et inveniuntur in natura per se, cum »unaquaeque res sit propter suam propriam operationem«[9]) habentem rationem finis, ita tamen, quod operationes unius maneriei non possunt convenire rebus alterius maneriei. »Operationes enim entium secundum essentiam inquantum huiusmodi non possunt competere entibus, quae secundum id, quod sunt, sunt substantiae, et e converso: huiusmodi enim diversae operationes reducuntur in operativa principia genere diversa, quae sunt essentia et substantia secundum praedictam propriam utriusque rationem«[10]).

Igitur secundum triplicem rerum maneriem invenimus »triplex genus operationum: Unum, quo aliquid operatur essentialiter; aliud, quo substantialiter, id est

[6]) cf. Procl., Elem. theol. 19; Vansteenkiste 272; Boese 13,1–3
[7]) cf. Procl., Elem. theol. 99; Vansteenkiste 301; Boese 50,1–3
[8]) cf. Procl., Elem. theol. 22; Vansteenkiste 274; Boese 15,1–2
[9]) cf. Arist., De cael. II 3, 286a8–9
[10]) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 3.2.9.3.,6; Mojsisch 90,71–77

38 proprie: prime *O* 57 tres *add.* in *V* 59 propter: per *V* 68 quo[1]: quibus *O*

Digitized by Google

secundum eam rationem, qua substantia est, et ex natura substantiae; tertium, quo invenimus res quasdam operari non iam ex natura et proprietate substantiae et substantialiter, sed accidentaliter, scilicet ex eo, quod talis substantia substat aliquibus formis accidentalibus, quae sunt principia et ratio sic operandi«[11]).

Sic ergo apparet, quod operari per essentiam in rerum universitate competit solum causis et principiis separatis, quae solum stant in gradu suae essentiae absolutae et sunt entia secundum speciem. Secundum genus operationum competit entibus et separatis et coniunctis, puta animabus totalibus, quae sunt determinatae ad individua. Tertium genus competit substantiis concretis dispositionibus accidentalibus sive spiritualibus sive corporalibus.

Et hoc de primo.

E Quantum ad secundum sciendum, quod in omnibus rebus, in quibus invenitur aliquod principium secundum formam aliud ab essentia seu substantia talis rei, quod est et ratio et principium operationis ipsi operanti, talium rerum operantium operatio diversa est a substantia operante, et per consequens alia erit mensura durationis ipsius substantiae, alia ipsius operationis. Cum enim unaquaeque res sit propter suam propriam operationem, ut iam supra dictum est[12]), et »substantia individua secundum substantiam est permanens tota simul, et nihil sui fuit in praeterito, quod nunc non sit praesens, et sic invenitur in futuro, secundum esse autem, quod est actus entis, concernit variabilitatem quandam, quo ipsum tale esse extenditur a praeterito per praesens in futurum, et secundum hoc talis substantia individua non invenitur in esse indivisibili«[13]). Verum substantiae individuales variantur vel saltem variabiles sunt per praedictas suas operationes. Omne autem variatum vel variabile inquantum huiusmodi est ut non ens et ut nunc. Variabilitas enim per se et secundum propriam rationem cadit ab esse ut simpliciter, et est ut nunc.

Ex quibus consequens est, quod alia mensura durationis debeatur substantiae permanenti, quam quidam[14]) dicunt esse "nunc temporis", alia autem operationi secundum quam substantia variatur, sive talis operatio concernat motum, et tunc mensurabitur tempore continuo sive transmutationem simplicem, et tunc mensurabitur discreto.

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis apparet propositum, scilicet quod ubi tam substantia quam operatio sunt eadem res, hoc est, ubi operans elicit propriam operationem suam per essentiam, quae etiam ex hoc est idem re absoluta tam operantis quam etiam principio operandi, sicut dicit Aristoteles[15]), quod in abstractis seu separatis idem est

[11]) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 3.2.9.4.,1; Mojsisch 90,2–9
[12]) supra, prop. 104 D
[13]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 25–26; Rehn 233,198–234,204
[14]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 5 5; Rehn 236,54–55
[15]) cf. Arist., Metaph. XII 9, 1075a2–5

86 nihil *coni. ex Theodor.*: vel *codd.* 89 per *add. sup. lin. m. post. V*

Digitized by Google

intelligens, intelligere, intellectum et ratio intelligendi, sicut sunt vitae per essentiam et intellectuales hypostases; in omnibus, inquam, talibus et substantia et operatio sunt eiusdem mensurae. Unde cum ipsa substantia utpote ens simpliciter et secundum speciem habeat durationem ut simpliciter, et sic sit primo aeternalis, necessarium est etiam ipsam operationem, cum sit eiusdem realitatis et invariabilitatis, esse eiusdem mensurae durationis cum substantia.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim primo sortitum est aeternitatis proprietatem, non hac quidem ipsa participat, hac autem non, sed omniquaque participat. Aut enim secundum operationem participans non participat secundum substantiam, sed impossibile: sic enim operatio dignior substantia; aut secundum substantiam participans non participat secundum operationem, et erit idem primo aeternale et tempore participans primo. Et tempus quidem mensurabit aliquorum substantiam primo, aeternitas autem nullius, quae omni tempore dignior est, siquidem quod primo aeternale non continetur secundum substantiam ab aeternitate. Ergo omne aeternale, quod primo aeternale, substantiam habet et operationem aeternalem.

Probatio elementi talis est: Omne participans omniquaque aeternitate substantiam habet et operationem aetenalem; sed omne primo aeternale est huiusmodi: ergo etc.

Istius rationis primo innuitur minor cum eius declaratione, quia si primo aeternale est primo sortitum proprietatem aeternitatis, tunc non participat ea ex una parte et ex alia parte non, sed omniquaque participat.

Deinde ibi: *Aut enim*, probatur maior sic: Omne participans omniquaque aeternitate aut participat secundum substantiam et secundum operationem simul aut secundum operationem et non secundum substantiam aut secundum substantiam et non secundum operationem; sed nullum participans aeternitate omniquaque participat solum secundum operationem aut solum secundum substantiam: ergo omne participans aeternitate omniquaque substantiam habet et operationem simul aeternalem.

Maior apparet per sufficientem divisionem.

Minor quoad primam partem probatur sic: Omne aeternale est melius non aeternali; sed nulla operatio est melior substantia per 44 in commento[16]): ergo nulla operatio erit aeternalis substantia operante non existente aeternali.

16) cf. Procl., Elem. theol. 44 comm.; Vansteenkiste 283; Boese 26,4–5

105 sunt: sub *V* 108 secundum ... et *om. V* 120 aeternale² *om. O* 124 etc. *om. V* 128 enim *add.*etc. *O*

Digitized by Google

Aut secundum substantiam: Hic probatur secunda pars minoris sic: Nullum idem secundum idem est primo aeternale et primo tempore participans; sed omne aeternale secundum substantiam solum est primum tempore participans secundum operationem, quae tamen est idem re absoluta substantiae operanti, ut ostensum est: ergo nullum primo aeternale est primo aeternale.

Et tempus: Hic adducitur secunda probatio secundae partis minoris sic: Sicut se habet primo temporale ad substantiam et operationem, sic primo aeternale suo modo; sed primo temporale habet substantiam et operationem temporalem: ergo et primo aeternale habebit substantiam et operationem aeternalem.

Maior manifesta est, quia alias tempus mensuraret aliquorum entium substantiam et aeternitas non, quod est inconveniens, cum aeternitas sit melior omni tempore, quod inconveniens sequeretur, si primo aeternale non continetur secundum substantiam ab aeternitate.

Omne ergo: concludit elementum ex praemissis, et apparet.

143 primo[1] *om.* *V* 147 operationem *add.* temporalem *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 105
OMNE, QUOD IMMORTALE, PERPETUUM, NON AUTEM OMNE PERPETUUM IMMORTALE

Ostensa condicione primo aeternalium, quae sunt quidam motus vitales, nunc auctor comparat ex se semper mota ad semper entia dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo secundum duas partes elementi. Circa primam partem duo ostendam, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam immortalitatis triplicem acceptionem, secundo immortalis propriam descriptionem, tertio ipsius subdivisionem.

De primo sciendum, quod immortalitas uno modo idem est quod incommuta- A
bilitas, in omni enim mutabili natura nonnulla mors est ipsa mutatio, quia facit in ea non esse, quod erat. Cum enim vivere viventibus sit esse, omne esse vivi vocatur eius vita. Substantiale quidem esse proprie sic vocatur, accidentale vero esse per transumptionem ab hoc vocatur vita, opera etiam vitae tertio modo vocantur vita per denominationem a sua causa, per quam similitudinem etiam ostendunt vitam. Cum ergo omnis mutatio alicuius horum sit corruptio quedam et corruptio vitae sit mors, omnis mutatio rei est mors et per consequens e contrario immortalitas est incommutabilitas.

Alio modo immortalitas est negatio absolutae potentiae moriendi. Et sic illa dicuntur proprie immortalia, quae carent tali potentia, sicut e converso illa dicuntur proprie mortalia, quae habent absolutam potentiam moriendi.

Tertio modo dicitur immortalitas privatio condicionatae potentiae moriendi.

Istos tres modos tangit Dionysius 6 cap. *De divinis nominibus* in principio[1]), cum dicitur: "Nunc autem laudanda est nobis vita aeterna, ex qua est per se vita et omnis vita, a qua ad omnia quocumque modo vita participantia vivere iuxta proprietatem uniuscuisque disseminatur. Et quidem immortalium angelorum vita et immortalitas et ipsum non destructivum angelici sempiterni motus ex ipsa et propter ipsam et sunt et subsistunt. Propter quod et viventes et immortales semper dicuntur et non immortales rursum quoniam non a se ipsis habent immortales esse et aeternaliter vivere, sed ex vivifica et omnis vite effectiva et conservativa causa". Haec Dionysius.

Et nota, quod dicit angelos esse viventes et immortales propter absolutam potentiam non moriendi quam habent ex principiis naturae suae, et rursum dicuntur non immortales propter potentiam condicionatam non moriendi, quia

[1]) Dion., De div. nom. 6 1; PG 3,856A–B; Suchla 190,3–10; Simon 327,77–79; 329,72–75

5 etc. *om. V* 12 esse[3]: enim *V* 25 vita[1] *add.* et *V* 26 et[2]: etiam in *V*

Digitized by Google

dependent ab alia causa. Et per consequens illud, quod est simpliciter independens, habet immortalitatem primo modo dictam.

Et hoc de primo.

B De secundo considerandum, quod immortale secundum quid nominis est insusceptivum mortis, vel habens vitam inauferibilem, quod est quasi idem. Mors enim est casus a vita seu privatio vitae, sive separatio a principio vitali. Et per consequens insusceptivum talis casus, privationis vel separationis habet vitam inauferibilem.

Secundum vero quid rei, immortale est res habens in sui intraneitate et secundum virtutem et secundum substantiam principium sui motus vitalis separatum, immixtum, impassibile, substantia actu ens.

Dico autem res pro genere, re dicta a ratitudine.

Dicitur etiam habens *in sui intraneitate* per differentiam sive intentionalem et realem simul ita, quod habens et habitum ponant in numerum, sicut corpus caeleste, quod non est sua anima, sed est habens in sui intraneitate ipsam animam, sive per differentiam intentionis et non rei, et hoc vel partibiliter partibilitate qualitativa, sicut in anima totali, angelo et anima partiali, quorum quodlibet est habens in sua intraneitate uniformem monadem secundum intellectum agentem secundum quosdam[2]), qui est suprema cuiuslibet eorum portio, non tamen ponens in numerum cum residua portione substantiae sive in anima sive in angelo, ut inferius apparebit[3]), sive impartibiliter, sicut in intellectualibus hypostasibus et per se vitis.

Dico etiam *et secundum virtutem et secundum substantiam*, ad excludendum intraneitatem secundum virtutem et non secundum substantiam, qualis est causarum simpliciter separatarum ad suos effectus, in quibus sunt secundum virtutem et potentiam, sed non secundum substantiam, quia sunt exaltatae puritate nihil existentes substantiae eius, cuius sunt causae per 98[4]). Item ponitur intraneitas talis ad excludendum motores violenter ab altero mobilia moventes, et ne intelligatur intraneitas secundum situm et locum.

Dico etiam *principium* sui motus *vitalis*, quia de ratione viventis est habere in se principium sui motus vitalis, sicut de ratione vitae est esse motum: tale autem principium inquantum huiusmodi est sine principio sui motus ita, ut intelligas ipsum esse antokinetum per 14[5]) et 17[6]), cui nihil similius de visibilibus videtur esse quam fons, qui ita principium est aquae, ut cum de se fluvios ac lacus

2) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 10 1; Mojsisch 153,38–154,40
3) cf. infra, prop. 163 E
4) cf. Procl., Elem. theol. 98; Vansteenkiste 301; Boese 49,6
5) cf. Procl., Elem. theol. 14; Vansteenkiste 270–271; Boese 10,2
6) cf. Procl., Elem. theol. 17; Vansteenkiste 272; Boese 12,1

40 privatio *add.* scilicet *O* 44 secundum *add.* operationem *O* 51 angelo: angelos *O* 52 uniformem: uniformam *O* | secundum: scilicet *V* 58–59 ad ... substantiam *om.* *V* 64 etiam: autem *V*

Digitized by Google

generet, a nullo nasci ipse dicatur: nam si ab alio nasceretur, non esset principium, et sicut fons non semper faciliter deprehenditur ab ipso, tamen fluvii, qui funduntur aut Danubius aut Rhenus sunt, quorum si originem requiris, ad ipsum fontem cogitatione recurris et hinc omnem motum intelligis manare de primo scaturriginis principio. Sic cum corporum motuum inquirere forte velis actorem, mens tua recurrat ad animam quasi ad fontem.

Dico autem *separatum* secundum primos quinque gradus separationis, per declarationem 16[7]). Omne autem tale, cum non sequatur condiciones cuiuscumque corporis, est immixtum et per consequens impassibile, ut excludatur non solum passio, quae abicit a substantia, sed etiam ea, quae est salus et perfectio per receptionem cuiuscumque perfectionis a se realiter differentis.

Dico vero *substantia*, cum accidens non possit figere nec fixum retinere suum proprium subiectum in existentia, immo magis consistentia subiecti figit ipsum accidens in esse.

Dico autem ultimo actu ens ita, quod in substantia sua sit actio.

Sic igitur apparet, quid sit immortale. Et hoc de secundo.

C

Ex praemissis elicitur tertium, scilicet quod immortalium quaedam sunt simplicia, quaedam composita. Simplicium autem quaedam sunt entia ut simpliciter et secundum speciem, ut intellectuales hypostases, quae licet componantur ex pluribus principiis formalibus tamen, quia remanent in ratione principiorum, sunt res una impartibilis simpliciter.

Alia vero sunt determinata ad proprietatem partibilitatis. Et ista sunt duorum modorum, quia vel simpliciter separata ab omni respectu essentiali ad corpora vel habentes respectum ad corpora.

Primo modo sunt substantiae spirituales, de quibus sic dicit Dionysius ubi supra[8]): "Et dat supercaelestibus quidem vitis immaterialem et deiformem invariabilem et immortalitatem et fortem et indeclinabilem motum sempiternum, superextenta propter abundantiam bonitatis ad demonum vitam; neque enim illam esse ab alia causa, sed ex ipsa et esse et vitam et permanentiam habet". Haec Dionysius.

Secundo modo sunt animae, sed istae subdividuntur, quia vel sunt secundum se totas separatae et coniunctae, puta animae totales, vel sunt partim separatae et partim coniunctae, sicut animae partiales. Quod autem istae sint immortales, ut ad praesens sufficiat, apparet: tum quia operatio earum intellectualis non dependet ex corpore, tum quia virtus earum impeditur a corpore, tum quia virtus earum intellectiva ipsa sua duratione perficit et invalescit, tum etiam quia eius forma non est corruptibilis et separabilis. Composita vero immortalia vel habent corpora

7) supra, prop. 16 E; Sturlese 28,149–29,196

8) Dion., De div. nom. 6 2; PG 3,856C; Suchla 191,9–15; Simon 331,70–73

71 aut Danubius aut Renus sunt: aut Danubius sunt aut Renus *V* 80 figere: fingere *O* 86 simpliciter: simplex *O* 95 et[1] *om.* *V* 99 subdividuntur: dividuntur *V* 99–100 vel sunt secundum se totas: vel secundum se totas sunt *V*

Digitized by Google

quintae essentiae, sicut caelestia, vel terrena sive elementata sicut homines, quorum etiam corpora erunt immortalia dotata dotibus gloriosis. Unde Dionysius ubi supra[9]: "Dans autem et vitis sicut commixtis contingentem et ad angelorum formam vitam et superemanantis bonitatis et recedentes nos ad se ipsam convertens et quod quidem est divinius, quod etiam totos nos, animas dico et coniuga corpora, ad perfectam vitam et immortalitatem se promittit translaturam, rem quidem antiquitati praeter naturam apparentem, mihi autem et tibi et veritati et divinam et super naturam apparentem. Super naturam autem secundum nos dico visam, non omnipotentem divinae vitae; ipsi enim sicut omnium existenti vitarum naturae nulla vita praeter naturam et super naturam". Haec Dionysius.

Et hoc de primo principali.

D Verum, quia notitia perpetui habetur sufficienter per declarationem 49[10]), circa propositum et secundam partem simul breviter est notandum, quod omne immortale sive simplex sive compositum est semper participans vita et sic durationis indeficientis et per consequens perpetuum. Omne autem participans vita etiam participat ente, cum ipsum ens sit ante vitam per 102[11]), sed non e converso omne perpetuum est immortale, cum ipsum perpetuum, quod proprie attribuitur enti sicut aeternum vitae, sit universalius et sic prius immortali, et per consequens ab eo non convertitur subsistendi consequentia. Quod autem sit universalius patet, quia immortale solum comprehendit participantia vita inauferibili, perpetuum autem includit omne participans semper ente. Et sic multa sunt perpetua et supra immortalia et etiam infra ea, quae non sunt propter hoc immortalia, verbi gratia quidquid est supra intellectuales hypostases et infra hominem non dicitur proprie immortale, dico autem hominem deificatum.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim immortale est, quod semper vita participat, quod autem semper vita participat et ipso esse participat, et quod semper vivit, semper est. Quare immortale omne perpetuum: est enim immortale insusceptibile mortis et semper vivens, perpetuum autem quod insusceptivum est ipsius non esse et semper ens. Si enim multa entium sunt meliora et deteriora vita, insusceptiva entia mortis, semper autem entia, non ergo perpetuum omne immortale est. At vero quod multa semper entia non immortalia sunt, palam; sunt enim quaedam entium expertia quidem vitae, semper autem entia

[9]) Dion., De div. nom. 6 2; PG 3,856C–857A; Suchla 191,15–192,8; Simon 331,73–79

[10]) supra, prop. 49 A–B; Sannino 100,9–102,100

[11]) cf. Procl., Elem. theol. 101; Vansteenkiste 491; Boese 51,3

114 omnipotentem *coni. ex Dion.*: omnipotenti *codd.* 116 principali *add.* scilicet de supposito *V*

Digitized by Google

et impartibilia. Sicut enim se habet ens ad vitam, ita perpetuum ad immortale. Inauferibilis enim vita immortale est, et inauferibiliter ens perpetuum; ens autem maioris ambitus est, et immortali ergo perpetuum.

Probatio elementi quoad primam partem talis est: Omne semper participans ente est perpetuum; sed omne immortale est semper participans ente: ergo etc.

Maior apparet per 49[12]).

Minor probatur in littera sic: Omne semper participans vita et semper vivens est semper participans ente et semper ens, cum vita sit quidam ens; sed omne immortale est huiusmodi, quia est insusceptibile mortis et semper vivens, sed perpetuum est insusceptivum ipsius non esse et semper ens: ergo etc.

Si enim: Hic probatur simul totum elementum sic: Quandocumque aliqua duo sic se habent, quod unum eorum est magis plurificatum et maioris ambitus quam reliquum, tunc a minus plurificato et eo, quod est minoris ambitus, bene infertur reliquum, sed non e converso; sed immortale et perpetuum sunt huiusmodi, videlicet quod immortale est minoris ambitus perpetuo: ergo etc.

Minor probatur primo sic: Quandocumque duo sic se habent, quod unum invenitur in melioribus et in deterioribus reliquo, aliud autem non, et ibi primum est magis plurificatum et maioris ambitus reliquo; sed perpetuum respectu immortalis est huiusmodi, quia multa entium, scilicet per se vita, per se ens, per se infinitum et per se unum et prime unum sunt meliora semper participante vita et sunt insusceptiva mortis et quaedam eorum semper entia et expertia vitae et impartibilia. Et etiam multa entium sunt deteriora semper vita participante sicut bruta, animalia, vegetabilia, mineralia et huiusmodi: ergo etc.

Sicut enim: Hic inducitur probatio supradictae minoris: Sicut se habet ens ad vitam, ita perpetuum ad immortale, quia quod est inauferibilis vitae, est immortale, et quod est inauferibiliter ens, est perpetuum; sed ens est maioris ambitus quam vita: ergo et perpetuum erit maioris ambitus quam immortale.

[12]) cf. Procl., Elem. theol. 49; Vansteenkiste 283; Boese 27,1

142 partem *om. O* 143 etc. *om. V* 148 etc. *om. V* 151 minoris: maioris *O* 153 etc. *om. V* 155 et[2] *om. V* 161 etc. *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 106
OMNIS EIUS, QUOD OMNIQUAQUE AETERNALE SECUNDUM SUBSTANTIAM ET OPERATIONEM ET EIUS, QUOD SUBSTANTIAM HABET IN TEMPORE, MEDIUM EST, QUOD HAC QUIDEM AETERNALE, HAC AUTEM IN TEMPORE MENSURATUR

Postquam positae sunt condiciones et primo aeternalis et primo temporalis, nunc auctor ostendit per quale medium connectantur dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de omniquaque aeternali, secundo de omniquaque temporali, tertio ex hoc de supposito in universo totali.

A De primo sciendum, quod per se vitae et per se intellectus sunt primo aeternalia per 104 in declaratione[1]), licet in hoc differant, quod esse aeternum primo competit ipsis vitis. Haec enim habent semper et ens, quia aeternum est semper ens, sed in eis est semper primo. Verum quia tam semper quam ens inexistit intellectualibus, et per essentiam, ens autem secundario et per participationem, ideo magis proprie vocantur aeternales quam aeternae et sunt tales omniquaque, scilicet tam secundum substantiam quam secundum virtutem et operationem propter absolutam et realem indifferentiam istorum trium, ut supra dictum est[2]).

Et hoc de primo.

B Temporale autem omniquaque sive habens substantiam in tempore est corpus, quod etiam ex hoc est necessario temporale secundum comparationem, si qua sibi competit propter coexistentiam incorporei per 80[3]). Quod enim secundum se natum est pati est temporale omniquaque, sed omne corpus est huiusmodi per 80[4]), licet in hoc differant, quod quaedam mensurantur toto tempore, scilicet corpora incorruptibilia, quaedam autem parte temporis, sicut corruptibilia.

Quod ut evidentius appareat, considerandum, quod, quia tempus continuum est numerus motus, omnis substantia mobilis motu physico est et dicitur temporalis. Est autem duplex substantia mobilis, una quidem, cuius motus est in toto tem-

1) supra, prop. 104 C
2) ibid.
3) cf. Procl., Elem. theol. 80; Vansteenkiste 295; Boese 42,4–5
4) cf. Procl., Elem. theol. 80; Vansteenkiste 295; Boese 42,1

8 auctor ostendit: ostendit auctor *O* | etc. *om. V* 13 aeternum: eterne *V* 15–16 verum ... intellectualibus *om. O, add. in marg. m. post. V* | participationem *add.* hypostasibus per participationem *V* 17 aeternae: eterni *V* 22 comparationem: operationem *V* 25 differant: differunt *V*

Digitized by Google

pore, sicut corpus caeleste et specialiter primum mobile, cuius motus tempori adaequatur eo, quod tempus primo et per se est mensura motus primi caeli et per illum motum mensurat omnes alios motus et hoc sive ponamus, quod motus caeli semper fuerit et semper futurus sit, ut Aristoteles[5] posuit, sive etiam motus caeli non semper fuerit nec semper futurus sit, ut veritas est fidei Christianae, quia sic etiam motus caeli adaequatur tempori. Non enim tempus fuit antequam motus caeli inciperet, nec erit tempus postquam motus caeli desierit. Unde omniquaque substantia caelestis corporis ratione sui motus est semper in tempore, et tempus non excedit ipsum, sed ad invicem adaequantur.

Quedam vero substantiae mobiles sunt, quarum esse et motus non est semper in toto tempore, sed in aliqua parte temporis, sicut patet de substantiis generabilibus et corruptibilibus. Et quia huiusmodi substantia non habet habitudinem ad totum tempus, sed ad partem temporis, invenitur enim aliqua pars temporis maior duratione eorum et aliqua pars minor, inde est, quod huiusmodi substantia excedit tempus quantum ad aliquam eius partem, quae scilicet est minor duratione eius, et iterum exceditur a tempore quantum ad illam partem, quae est maior duratione eius et hoc totum per intentionem 55[6]).

Et hoc sufficiat de secundo.

Ex premissis apparet, quid sit omniquaque aeternale secundum substantiam et C operationem, quia intellectuales hypostases, quae sunt entia omnino separata ab omni respectu ad corpus, habens autem substantiam in tempore est corpus ab altero mobile, sive movens sit intrinsecum vel extrinsecum.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de natura extremorum et mediorum in generali, secundo de extremis et medio, quod hic quaeritur in speciali, tertio ex hoc de proposito in universo totali.

De primo notandum, quod extrema in eo, quod huiusmodi, habent operatio- D nem ad invicem et ex hoc important quandam contrarietatem.

Est autem una et prima contrarietas, scilicet habitus et privatio, et ista invenitur in quolibet genere eo, quod primo in principiis cuiuslibet generis fundatur et determinatur in res eiusdem generis quodam ordine secundum modum et ordinem determinationis primo principiorum talis generis in res suae coordinationis, secundum quem etiam proportionaliter fit eiusdem generis distinctio seu divisio ordinata in partes sive species. Et per consequens, cum ista divisio et determinatio non vadat in infinitum descendendo nec recollectio divisorum ascendat in infinitum, necessarium est in omni coordinatione esse duo extrema, summum videlicet et infimum, inter quae etiam necessario cadunt media secundum ipsius coordinationis exigentiam.

[5]) cf. Arist., Metaph. XII 7, 1072a21–23
[6]) supra, prop. 55 B; Sannino 137,52–53

34–35 sic etiam: sicut et *V* | fuit *om. O* 36 inciperet: incipiet *V* | desierit: deserit *V* 51 vel extrinsecum *om. V* 54 generali *add.* de *V* 59 primo *add.* et *V* 61 primo: primorum *V*

Digitized by Google

Est autem et alius modus contrarietatis, qui attenditur secundum formam, quo non solum quaedam secundum privationem et habitum, verum etiam secundum formam indeterminato genere, puta colorum, a se maxime distant, quae est descriptio et ratio contrariorum. Et sic se habent album et nigrum in hoc genere, quae sunt extrema. In quocumque autem genere inveniuntur contraria et extrema secundum formam, necessarium est invenire et media. Maxime enim distare in sui ratione praesupponit magis et minus distare per accessum vel recessum ab huiusmodi maxima distantia. Et sic necessario erunt medii colores inter extremos.

Est et tertio contrarietas secundum locum, scilicet sursum et deorsum, de quibus dicit Aristoteles in I *Caeli et mundi*[7]), quod si sursum invenitur in natura, necessarium est etiam deorsum esse in natura: contrariorum enim unumquodque per se importat determinatum respectum distantiae ab altero extremo eiusdem contrarietatis, quem respectum sine extremis non est intelligere.

Est quarto contrarietas seu oppositio extremorum in quolibet ordine essentiali sive totali sive partiali, quae sub eadem intentione maxime a se distant, ut patet per descriptionem ordinis super 21[8]), inter quae etiam necessario cadunt media magis quam in situ, cum natura nullibi relinquat vacuum.

Est et quinto contrarietas seu oppositio extremorum intra unum ordinem totalem, quae, licet sint extrema simpliciter, sunt tamen huiusmodi in respectu, inquantum videlicet principia ipsa extrema constituentia sunt oppositarum condicionum. Ubi enim ipsa principia remanent in natura et ratione principiorum, et ubi simpliciter determinantur in ulteriores naturas, ubi constituunt extrema, quorum unum est simplicius et prius, alterum compositius et posterius, quae quia secundum hoc maxime a se distant, in nulla enim condicionum, secundum quas opponitur, conveniunt, necessarium est inter ea dari medium secundum exigentiam extremorum.

Et hoc de primo.

E Verum quia omniquaque aeternale, scilicet secundum substantiam et operationem, et omniquaque temporale et secundum substantiam et operationem sunt extrema secundum quintum modum oppositionis praemissum, et sic omniquaque inconiungibilia, processus etiam entium non relinquit vacuum multo minus quam corporum situs[9]), et cum etiam omnis processus per similitudinem secundorum ad prima efficiatur per 29[10]), necessarium est talia omniquaque dissimilia per medium copulari, quod ad extrema se habeat partim per eorum abnegationem, partim vero per ipsorum participationem ita, quod tale medium nec sit omniquaque aeternale nec omniquaque temporale, sed aliquo modo, scilicet per substan-

7) cf. Arist., De cael. I 3, 269b26–28
8) supra, prop. 21 B; Pagnoni-Sturlese 78,69–82,219
9) cf. Procl., De prov. 7,n.20; Boese 130,16–17
10) cf. Procl., Elem. theol. 29; Vansteenkiste 278; Boese 19,1–2

68–70 quo ... formam *om. sed suppl. in marg. m. post. V* | colorum: celorum *V* | est: etiam *V* 75 sic *add.* etiam *V* 86 licet *add.* non *V* 89 ubi[2]: ibi *V*

Digitized by Google

tiam aeternale et per operationem temporale, cum substantia sit dignior operatione, secundum quam est ipsum medium temporale.

Et hoc de secundo.

Circa tertium considerandum, quod posset alicui videri, quod hic medium sit F
corpus caeleste, quod quidem secundum substantiam incorruptibile est, sed motus eius tempore mensuratur.

Sed hoc non bene dicitur, cum semper ab altero mobile inter omniquaque temporalia computetur. Ut enim Aristoteles dicit IV *Physicorum*[11]), sicut "tempus mensurat motum", ita nunc temporis mensurat mobile. Unde etiam per auctorem *De causis* substantia corporis caelestis dicitur esse in momento temporis per 31[12]). Et praeterea motus non est actio eius, quod movetur, sed magis passio. Est autem actio moventis; principium autem motus localis est anima.

Et ideo quidam alii[13]) dicunt, quod istud medium sit caelum coniunctum ex anima et corpore et sit motum ex se, cuius principium motus, scilicet anima, sit aeternalis secundum substantiam, corpus vero temporale secundum operationem.

Sed nec hoc potest stare: tum quia motus non est operatio corporis, ut iam ostensum est, tum quia hic quaeritur unum medium, quod differat seu differenti modo se habeat in substantia et operatione, tum etiam quia corpus est omniquaque temporale.

Quapropter medium, quod hic quaeritur, est anima totalis, quae licet sit per se mobilis motu animeali, tamen est immobilis motu locali seu naturali, sed actio eius est motus, qui est in corpore ut in quo, sed est in ipsa anima, ut a qua, et per consequens ratione motus seu operationis animealis et temporalis, cum secundum substantiam sit aeternalis. Et sic est verum medium omniquaque aeternalium et omniquaque temporalium.

Et hoc est, quod dicit auctor in libro *De fato et providentia* cap. 4[14]): "Entium igitur haec quidem in aeternitate substantiam habent, hoc autem in tempore. Dico autem in aeternitate quidem, quorum operatio cum substantia aeternalis, in tempore autem, quorum substantia non est, sed semper fit, quamvis infinitum tempus sit. Haec autem media horum aliqualiter sunt habentia substantiam quidem stantem et meliorem generatione, operationem autem semper fientem, et hanc quidem aeternitate, hanc autem tempore mensuratam. Oportet enim omnem processum a primis in ultima fieri per media. Entibus igitur aeternis secundum ambo et tempore indigentibus secundum ambo necesse est mediam esse latitudinem et aut substantiam habere aeternalem, operationem autem tempore indigentem aut e contrario. Sed hoc impossibile, ut non operationes ante

11) Arist., Phys. IV 12, 220b32–221a1

12) cf. Lib. de caus. 30 (31),n.211–212; Pattin 198,44–45

13) cf. infra, prop. 107 A

14) Procl., De prov. 4,n.9; Boese 115,1–20

121 differat: differt *V* 125 naturali: materiali *O* 138 est: et *V*

Digitized by Google

substantias ponentes lateamus. Relinquitur ergo mediationem facere substantia quidem aeternum, operatione autem temporale. Hos itaque tres entium ordines tibi ostensos dicimus intellectualem, animealem, corporalem. Dico autem intellectualem quidem omnem aeternitate et entem et intelligentem; corporalem autem semper fientem aut infinito tempore aut in parte temporis; animealem autem aeternalem quidem secundum substantiam, operationibus autem utentem temporalibus". Haec auctor.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Substantiam enim habens a tempore comprehensam secundum omnia est temporale: multo enim prius hoc et operationem temporalem sortitum est; quod autem secundum omnia temporale aeternali secundum omnia omniquaque dissimile; processus autem omnis per similia: est igitur aliquid medium horum. Aut igitur substantia aeternale, operatione vero temporale est medium, aut e converso. Sed hoc impossibile: esset enim operatio substantia dignior. Relinquitur itaque esse alterum medium.

Probatio elementi talis est: Omnis eius, quod omniquaque est dissimile ad aliud, est medium, quod hac quidem est simile, hac autem dissimile; sed omne omniquaque aeternale et secundum substantiam et secundum operationem et habens substantiam in tempore sunt omniquaque dissimilia: ergo omnis eius etc.

Minor probatur sic: Omne secundum omnia temporale est omniquaque dissimile ei, quod est secundum omnia aeternale; sed omne habens substantiam in tempore eius est huiusmodi, quia habens substantiam a tempore comprehensam multo prius sortitum etiam est operationem temporalem: ergo omne omniquaque etc.

Processus autem: Hic probatur maior praemissae rationis. Omnis processus de extremo ad extremum fit per medium, quod hac quidem est simile altero extremorum, hac autem dissimile, cum omnis processus fiat per similitudinem secundorum ad prima per 29[15]); sed ab omniquaque dissimili ad omniquaque dissimile est processus: ergo omnis eius etc.

Aut igitur: Hic ostenditur quale sit medium inter dicta extrema tali ratione. Inter omniquaque aeternale et secundum substantiam et secundum operationem et omniquaque temporale secundum utrumque est medium, aut quod est aeternale secundum substantiam et temporale secundum operationem, aut e converso, scilicet quod est aeternale, quod est secundum operationem et temporale secun-

[15]) cf. Procl., Elem. theol. 29; Vansteenkiste 278; Boese 19,1–2

142 operatione *add.* enim *O* 145 semper: super *V* 146 autem[1] *coni. ex Procl.*: enter *codd.* 159 etc. *om. V* 162 eius *om. V* 164 etc. *om. V* 169 etc. *om. V* 174 quod[2] est *om. V*

Digitized by Google

dum substantiam; sed impossibile est, aliquod ens esse temporale secundum substantiam et aeternale secundum operationem, alias operatio esset dignior substantia, cum omne aeternale ceteris paribus sit dignius temporali: ergo relinquitur, quod aeternale secundum substantiam et temporale secundum operationem sit medium inter dicta extrema, scilicet omniquaque aeternale et omniquaque temporale.

177 dignius: dignior *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 107
OMNE, QUOD HAC QUIDEM AETERNALE, HAC AUTEM TEMPORALE ET ENS EST SIMUL ET GENERATIO

Ostenso, quale sit medium inter omniquaque aeternale et omniquaque aeternale et omniquaque temporale, consequenter ostendit auctor condicionem talis medii dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi et praecedentis evidentiam ampliorem duo declarabo: suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo deducam quorundam subtilium circa istam materiam positionem, secundo alterius opinionis reprobationem et tertio ex his ostendam suppositi propriam et veram intentionem.

A De primo sciendum, quod magister Theodoricus prima parte tractatus *De animatione caeli* in quadam ratione adducit »paenultimam propositionem *De causis*[1]), quae est: "Res cadens sub tempore in omnibus dispositionibus suis (et tam secundum substantiam quam secundum suam actionem) seiuncta est a re cadente sub aeternitate in omnibus dispositionibus suis (id est tam secundum suam substantiam quam secundum suam actionem); continuatio autem non est nisi in rebus similibus et proportionabilibus, hinc inde utrique extremorum, necesse est, ut sit res alia tertia media, cuius substantia cadat sub aeternitate et eius actio sub tempore": et hoc est caelum«[2]).

»Vocat autem auctor iste res cadentes sub aeternitate quantum ad substantiam et operationem principia separata secundum ipsum, res autem cadentes sub tempore secundum substantiam et operationem intendit generabilia et corruptibilia, inter quae duo extrema caelum natura medium posuit, medium, inquam, continuativum et coniunctivum per quandam causalem derivationem essentialium perfectionum, quae sunt in principiis separatis, ad res generabiles et corruptibiles quantum ad ipsarum essentiales formas et perfectiones«[3]).

»Tales autem medium, scilicet natura corporis caelestis, non cadit extra naturam et proprietatem dictorum extremorum, quantum ad hoc videlicet, quin necessarium sit in dicta continuatione essentialiter in se capere dictas entium essentiales formas seu perfectiones, quas ex principiis separatis modo essentialis causae communicat entibus generabilibus et corruptibilibus. Non enim potest

1) Lib. de caus. 30 (31),n.211; Pattin 199,55–61
2) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 14 1; Sturlese 25,3–10
3) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 14 2; Sturlese 25,11–18

2 autem: aut *O* 3 est: et *O* 6 etc. *om. V* 15–16 suam substantiam: substantiam suam *O* 20 iste: ille *O* 23 natura: non *V* 26 ipsarum *coni. ex Theodor.*: ipsorum *codd.*

Digitized by Google

essentialis perfectio ex parte unius extremi communicari alteri extremo, ut in suo gradu sibi sit essentialis perfectio per mediam causalem derivationem, nisi et ipsa talis media causa etiam essentialiter in se capiat dictas perfectiones. Alias enim, antequam de extremo primo et superiori perveniretur ad extremum alterum, essentialitas talium perfectionum annullaretur in medio saepe dicto, quod quasi accidentaliter esset iniectum tali causali ordini, et nulla essentialis seu substantialis forma vel perfectio inveniretur in tali extremo inferiori; et sequeretur inconveniens, videlicet quod huiusmodi entia extremi ordinis, si sint essentialiter aliquid secundum suas essentiales formas, essent altioris gradus et magis per se entia quam sua causa quantum ad modum causandi, quem ponerent accidentalem«[4]).

»Habemus igitur medium inter entia separata, cuiuscumque numeri ponantur vel etiam unum solum, et inter generabilia et corruptibilia, medium, inquam, corpus caeleste, quod causali essentiali ordine mediat inter iam dicta extrema«[5]).

»Hoc autem non potest esse solum ipsum corpus secundum naturam et proprietatem suam corporalem tantum, quomodo, corpus inquantum solum corpus non potest esse causa essentialis cuiuscumque substantiae, quia corpus in eo, quod corpus, non agit nisi secundum exteriores et accidentales dispositiones tam ex parte sui quam ex parte substantiae subiectae, in quam agit, nec pertingit intra rem causando essentiam substantiae, quia nec praehabet in sua essentia nobiliori et altiori modo aliquam substantiam, quae esset suum causatum, ita, ut ipsa causa sit per essentiam illa substantia, scilicet causatum suum, secundum aliud tamen esse superius et nobilius; quod proprium est causae essentiali, ut videlicet isto modo praehabeat in sua essentia causatum suum. Igitur corpus in eo, quod solum corpus, non erit de ordine essentialium causarum«[6]).

»Oportet igitur corpori caelesti unitam esse altioris naturae substantiam unione essentiali pertinente formaliter ad substantiam suam, quo totum tale coniunctum sit medium quoddam in ordine causali essentiali saepe dicto«[7]). Haec Theodoricus.

Ubi considerandum, quod dictis magister subtilissime, realissime concludit caelum esse animatum, sed non dat medium continuativum inter intellectuales hypostases et corpora caelestia, quod hic quaeritur, sicut patet, quae sunt extrema.

Et hoc de primo.

Et ideo »sunt alii, qui dicunt[8]) substantiam moventem caelum esse tale me- B
dium continuativum et coniunctivum inter extrema posita et dicunt ipsum quidem medium esse substantiam separatam, sed eo separatam, quod elevata est

[4]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 14 3; Sturlese 25,19–34
[5]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 15 1; Sturlese 26,38–41
[6]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 15 2; Sturlese 26,42–53
[7]) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 15 3; Sturlese 26,54–57
[8]) cf. Thom., Quaest. disp. de spir. creat. 6 corp.; S. contra gent. II 92,n.1787

44 causali: tali *V* 52 tamen: tum *O* 58 est *om. V* 64 caelum *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 66 separatam: separata *V*

Digitized by Google

secundum naturam super corpora. Et secundum hoc in sua essentia est spiritus quidam in genere et numero illorum, quos angelos vocamus, qui sunt intellectuales, quia in eis est potentia intelligendi, non quod ipsi sint suus intellectus per essentiam«[9]).

»Sed ista positio est inconveniens«[10]).

»Primo, quia non consonat rationi, qua conicimus de dispositione universi huius quantum ad ordinem causalium processuum et essentialem conexionem ipsius in suis partibus secundum genus uniuscuiusque eorum, ex qua conexione et ordine essentiali universum hoc est ens et unum per se, per declarationem 5[11]). Huiusmodi autem substantiae spirituales omnino disparatae sunt in suis naturis et essentiis a dictis extremis, scilicet intellectualibus hypostasibus, ex una et substantiis corporum caelestium ex parte altera et nullum respectum et habitudinem secundum naturam habent ad ipsa«[12])secundum conexionem ordinis causalis, in quo »proceditur ab omnino separatis ad generationem entium generabilium et corruptibilium, in quo processu necessarium est formas substantiales, quae sunt in motore caeli, communicari entibus generabilibus mediante caelo et motu eius. Formae autem, quae sunt in intellectu talis spiritus, quem dicunt motorem caeli, sunt in ipso sicut in intellectu passivo[13]): ergo talis forma accidentalis in intellectu eius existens non potest esse activum principium cuiuscumque substantiae generabilis, nec agendo secundum se nec cum corpore caelesti, cum talem formam nec essentialiter nec accidentaliter ipsi corpori caelesti communicet«[14]).

»Talis igitur substantia non sufficit nec per se valet ad generationem naturae«[15]).

Quod amplius patet ex eo, quia »formae entium generabilium necessario praeexistunt in motore caeli altiori et nobiliori modo, quam sint in se ipsis, cum istae causaliter descendant ab illis; ergo ibi magis substantialiter et essentialiter sunt, et substantia sunt«[16]).

»Spiritus autem solummodo eas accidentaliter habent, cum intellectus in eis differat a substantia eorum[17])«[18]).

Secundo etiam apparet dicta positio impossibilis, tum quia sequeretur motum caeli non esse naturalem et per consequens nec perpetuum, cum caelum secundum istam positionem non moveretur, nec esset vivum, nec motus eius esset vita

9) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 19 1; Sturlese 29,68–30,73
10) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 19 2; Sturlese 30,74–75
11) supra, prop. 7 B; Pagnoni-Sturlese 144
12) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 20 1; Sturlese 30,78–84
13) cf. Thom., S. theol. I 55, 1 corp., 2 corp.; Quaest. disp. de ver. VIII 9; Roma 1972, 250
14) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 21 1; Sturlese 31,1–10
15) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 21 2; Sturlese 31,15–16
16) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 22 1; Sturlese 31,18–21
17) cf. Thom., S. theol. I 54, 1 corp.
18) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 22 2; Sturlese 32,22–23

72 rationi: rationem *V* 73 causalium: talium *O* 79 ipsa: ipsam *O* 82 et *om.* *O* 88 igitur: ergo *O* 92 istae: ipse *V* 98 moveretur *add.* ex se *V*

Digitized by Google

omnium generabilium, tum etiam quia talis spiritus quasi nullam habet similitudinem proportionis ad intellectuales hypostases, quae sunt substantiae simplices, nisi divisi vel diversi vel differentis in sua natura habentes secundum se totis in se totis existentes et se totis se totas et totaliter penetrantes et ex hoc se totis in se totas conversae. Item nullum accidens invenitur in eis. Item ex hoc sequitur, quod intellectio ipsarum est essentia earum et per consequens sunt causae essentiales, quae omnia, quam remota sint ab angelis, patet omni, qui diligenter considerat dicta divini Dionysii de angelis[19]).

Et hoc de secundo.

C

Ex praemissis evidenter concluditur suppositum, scilicet quod animae caelorum, quae, sicut ostensum est supra[20]), sunt secundum substantiam aeternales et secundum operationem in tempore, sunt vere medium continuativum et coniunctivum inter extrema posita. Et sic perficitur conexio ordinis essentialis.

Et hoc de tertio.

Circa secundum principale tria faciam, quia primo dicam de li entis significatione, secundo de generationis in proposito propria acceptione, tertio ex praemissis de propositi intentione.

D

De primo sciendum, quod, licet ens multa significet, quia vel aliqualiter ens, quod distat a nullatenus ente, vel enter ens vel primo ens vel prime ens, tamen in proposito significat aeternale, scilicet quod est participans aeternitate et per consequens est totum simul sine diminutione et sine ordine sive in esse tantum, scilicet secundum substantiam, sive in operari cum substantia et tale ens opponitur generationi.

Et hoc de primo.

E

Generatio vero, quod est ens temporale secundum distinctionem generationis et descriptionem generationis, hic intentae super 50[21]), et quod habet esse in non esse per continuam replicationem actus super potentiam et e converso. Et per consequens est in fieri, quod etiam sonat nomen generationis.

Et hoc de secundo.

F

Ex praemissis colligitur, quod existens totaliter in aeternitate est etiam secundum se totum ens. Quod vero totaliter est in tempore, est secundum se totum generatio, inter quae sicut extrema est medium, quod est simul ens et generatio, sed non secundum idem. Est enim ens secundum substantiam, sed generatio secundum operationem, et hoc non secundum quamcumque, sed secundum animealem. Cum enim sit triplicis operationis, divinae scilicet intellectualis, animealis, ut inferius apparebit, ipsum solum secundum tertiam est generatio.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

19) cf. Dion., De cael. hier. 5; PG 3,196B–D Heil 25,1–24; Dionysiaca 821,1–827,2
20) supra, prop. 107 A
21) supra, prop. 50 D–E; Sannino 109,201–110,231

104 ipsarum: ipsorum *V* 111 conexio: commixtio *V* 117 quod distat … ens² *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 123 generationis: generis *V* 132 quamcumque: quantitatem *V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Sunt enim aeternale omne ens et quod mensuratur a tempore generatio. Quare idem tempore participat et aeternitate, non autem secundum idem, aut idem erit ens et generatio, non secundum unum ambo. Ex his itaque manifestum, quod generatio quidem, et substantiam temporalem habens, pendet ad id, quod qua quidem ente, qua autem generatione communicat, aeternitate simul et tempore participans; hoc autem ad id, quod secundum omnia aeternale, quod autem secundum omnia aeternale ad aeternitatem, aeternitas autem ad ens quid prime aeternale.

Probatio elementi talis est: Omne, quod simul mensuratur aeternitate et tempore est ens simul et generatio; sed omne, quod hac quidem aeternale hac autem temporale est huiusmodi: ergo etc.

Minor apparet ex terminis. Maior declaratur, quia omne aeternale est ens; omne autem temporale generatio per 50[22]).

Non autem: Hic removetur tacita instantia, qua posset alias dicere, quod impossibile est, idem esse simul ens et generatio, quia implicari videtur oppositionem in adiecto, scilicet quod aliquid simul sit et continue replicationis esse super natura esse. Istam instantiam sic removet, quod idem est ens simul et generatio, sed non secundum idem, quia secundum substantiam est ens et per consequens stans immobiliter, secundum operationem vero animealem, qua movet corpus, est generatio.

Ex his itaque: Hic infertur corollarium ex praemissis, cum dicitur, quod pro certo manifestum est, ex his, quae ostensa sunt, quod id, quod est omniquaque generatio, puta corpus caeleste, ordine et conexione causali dependet formaliter ad id, quod est simul et ens et generatio, puta anima caeli. Et hoc dependet causaliter ad intellectuales hypostases, quae secundum omnia sunt aeternales. Omne autem aeternale dependet ad aeternitatem per essentiam, puta ad vitas, et haec dependent ad prime vitam, quod est prime aeternitas.

[22]) cf. Procl., Elem. theol. 50; Vansteenkiste 284; Boese 28,2–3

139 itaque *om.* *O* 140 ad: ab *V* 141 generatione: generatio *O* | tempore: tempus *V* 142–143 ad aeternitatem *om.* *O* 146 etc. *om.* *V* 151 et *add.* sit *V* | natura: non *O* 161 haec: hoc *O*

Digitized by Google

INDEX AUCTORITATUM

ALBERTUS MAGNUS

De anima (ed. C. Stroick)
2 4 7 (158,3) .... 206*[1]

De caelo et mundo (ed. P. Hoßfeld)
1 1 2 (4,85–90) 45*
1 2 (5,1–9) 44*
1 2 (5,62–66) 45*
1 2 (5,75–78) 44*

De causis et processu universitatis (ed. W. Fauser)
2 2 38 (131,47–49) 16*
5 19 (184,75–76) 206*

De generatione et corruptione (ed. P. Hoßfeld)
1 4 4 (153,55–57) 106*

De intellectu et intelligibili (ed. A. Borgnet)
1 2 5 (496b) 13*

De sex principiis (ed. A. Borgnet)
2 2 (321b) 38*
5 (326a) 106*

Metaphysica (ed. B. Geyer)
1 2 8 (25,32–33) 36*
5 2 11 (247,58–249,30) 46*
6 2 (282,45–49) 15*
6 2 (283,10–12) 15*
6 3 (283,40–43) 9*
6 3 (283,47–57) 9*
6 3 (283,57–64) 9*
6 4 (284,45–47) 8*
6 4 (284,52–56) 8*
6 4 (284,56–58) 8*
6 4 (284,61–62) 8*
6 4 (284,62–64) 8*
6 4 (284,64–68) 9*
6 4 (284,78–80) 8*
6 8 (288,42–45) 26*
6 8 (288,46–289,55) 26*
6 8 (289,56–64) 26*
8 1 1 (389,31–32) 62*
2 6 (408,83–84) 51*
2 6 (409,60–61) 51*

Physica (ed. P. Hoßfeld)
5 1 6 (412,24) 106*

Summa de creaturis (ed. A. Borgnet)
2 1 38 1 (331a) 11*
1 38 4 (334a) 11*

Super Porphyrium de V universalibus (ed. A. Borgnet)
4 2 (61a) 51*
3 (65b) 51*
5 4 (92b) 51*

ANSELMUS

De incarnatione Verbi (ed. F.S. Schmitt)
1 (9,20–10,13) 55

Monologion (ed. F.S. Schmitt)
7 (21,9–13) 40
7 (21,13–21) 40
7 (21,21–22,10) 41
22 (39,13–15) 194
22 (39,17–40,21) 194
22 (40,24–29) 194
22 (41,4–9) 195
22 (41,11–18) 195
25 (43,3–8) 68
25 (43,8–14) 68
25 (43,18–28) 68
25 (44,1–2) 69
26 (44,6–11) 69
34 (53,19–21) 80
34 (53,21–54,1) 83
35 (54,8–10) 83
36 (55,4–6) 83

ARISTOTELES

De anima (ed. W.D. Ross)
1 1 (402b7–8) 10
2 2 (414a11–12) 80*

[1] Asterisco notantur auctoritates, quae ab editoribus allatae sunt.

Digitized by Google

3 5 (430a10–14) 79
6 (430a26–27) 124*
6 (430b27–29) 52*

De caelo (ed. D.J. Allan)
1 1 (268a11–14) 44*
3 (269b26–28) 242
6 (273a7–21) 180
9 (279a7–8) 54
11 (281a10) 86
2 1 (284a13–18) 183*
3 (286a8–9) 231*
3 3 (302a15–18) 180

De generatione et corruptione (ed. I. Bekker)
1 5 (320b16–17) 94*
6 (323a20) 106
2 10 (336b13–15) 160*

Ethica Nicomachea (ed. L. Bywater)
10 7 (1178a6–7) 214*

Metaphysica (ed. W. Jaeger)
3 1 (995b35) 71*
4 (999b24) 71*
4 (1001a21–22) 33
4 2 (1003b22–25) 33*
2 (1004a15–16) 93*
2 (1004b20) 33
6 (1011b19–20) 93*
5 3 (1014a26–27) 180
7 (1017a7–b9) 46
7 (1017a7–8) 111
11 (1018b9–1019a14) 46
12 (1019a15–b15) 86
13 (1020a14–26) 176
14 (1020a33) 87
15 (1020b26–32) 4
15 (1021a14–19) 77
17 (1022a4–13) 150
17 (1022a4–6) 150
17 (1022a7–8) 150
17 (1022a9–10) 150
17 (1022a12–13) 150
25 (1023b12–14) 15*
26 (1023b26–28) 9
26 (1023b26) 9*
26 (1023b29–30) 9
26 (1024a2–3) 8*
26 (1024a3–4) 9*
26 (1024a7–8) 8
27 (1024a11–28) 26
7 1 (1028a18–20) 95*
7 (1032b30–1033a1) 94*
10 (1035b34–1036a1) 51
11 (1036a26) 51
11 (1036b5) 51
12 (1038a15) 70
13 (1039a7) 77
14 (1039a26–28) 50
8 3 (1043a36–37) 47*
4 (1044a32–35) 102
4 (1044b6–7) 102
4 (1044b9) 102
6 (1045a30–33) 51
9 1 (1046a11–15) 77
6 (1048b6–9) 78
8 (1050a4–14) 71*
9 (1051a5–11) 83
10 2 (1053b20–22) 129
2 (1053b20–21) 33
4 (1055a6–7) 94*
10 (1058b28–29) 99
10 (1059a9–10) 99
11 1 (1059b31) 33
2 (1060b4–5) 33
12 2 (1069b32–34) 92
7 (1072a21–23) 241
9 (1075a2–5) 232

Physica (ed. W.D. Ross)
1 7–9 (189b30–192b3) 92
7 (190b17–191a7) 101
3 6 (207a13–14) 205*
4 4 (212a20–21) 191
12 (220b32–221a1) 243
5 2 (225b13–14) 106*
6 4 (234b21–24) 182
4 (235a13–17) 182
7 1 (241b34) 182*
8 1 (251b1–4) 182*
4 (254b14–17) 182*
4 (255a12–19) 182*
5 (257a33–34) 182

ASCLEPIUS

Asclepius (ed. P. Thomas)
40 (79,14) 45
41 (81,6) 44

AUCTORITATES ARISTOTELIS

Auctoritates Aristotelis (ed. J. Hamesse)
1 259 (137,53) 92*

Digitized by Google

2 17 (141,24) 92*
33 11 (307,76) 102

AUGUSTINUS

Confessiones (ed. L. Verheijen)
11 11 (247,7–8) 56

De civitate Dei
(ed. B. Dombart-A. Kalb)
19 13 (679,11–12) 204

De Genesi ad litteram (ed. J. Zycha)
3 10 (74,5–8) 105

AVENCEBROL

Fons vitae (ed. C. Baeumker)
1 8 (11,21–22) 42
2 14 (47,24–26) 191
14 (48,12–49,2) 191
14 (49,4–7) 192
14 (49,18–19) 192
3 13 (106,7–22) 107
13 (107,10–20) 107
14 (109,10–12) 102
17 (120,6–21) 188
18 (120,27–121,10) 188
18 (121,15–17) 189
22 (131,18–19) 123
23 (132,11–12) 123
23 (132,13–14) 123
23 (133,15–20) 123
43 (176,1–3) 116
43 (176,8–12) 116
44–45 (176,25–181,9) 212
46 (181,14–18) 212
46 (183,10–12) 212
46 (183,14–15) 212
46 (183,17–21) 212
47 (184,14–17) 212
47 (185,4–6) 212
47 (185,8–9) 212
47 (185,11) 212
47 (185,25–26) 212
47 (185,13–16) 212
4 6 (224,11–225,15) 81
6 (226,2–7) 82
8 (230,16) 83
5 22 (298,15–17) 36*
30 (311,8–11) 194

AVERROES

Categoriae (Venetiis 1562)
4 (42rB) 88

De anima (ed. F.S. Crawford)
1 8 (12,25–26) 53*
3 5 (388,35–37) 82*
5 (401,425) 82
6 (415,59–416,78) 11*
6 (415,62–64) 11*, 52
21 (455,17–20) 124*

De caelo (Venetiis 1562)
1 2 (2vK–L) 44*
92 (61vC) 54
2 3 (96vL–97rA) 183*
3 31 (201rA) 180*
67 (227rB) 224*

De generatione et corruptione
(Venetiis 1562)
2 48 (382vI) 181

De substantia orbis
(Venetiis 1562)
1 (3vH) 67
2 (6vI–K) 134
3 (9vG–H) 136
3 (9vH–I) 136

Metaphysica
(Venetiis 1562; V ed. R. Ponzalli)
5 4 (83,29–35) 59*
19 (163,34–164,41) 87
20 (176,135–142) 52
31 (215,58–59) 8
7 51 (200vG–H) 50
8 7 (215vK–L) 47*
10 6 (255vL) 128*
12 51 (337rB) 125*

Physica (Venetiis 1562)
1 1 (6rE) 79*
63 (37vM–38rA) 67
4 41 (140rA–B) 191*

AVICENNA

De anima (ed. S. Van Riet)
1 5 (89,48–53) 11*

Metaphysica (ed. S. Van Riet)
1 2 (10, 73–78) 32
6 (43–44) 139
4 3 (218,67–69) 8

Digitized by Google

BIBLIA SACRA

Ad Corinthios I
8 6 23
12 11 23

Ad Ephesios
4 4 23
4 5–6 23

BOETHIUS

De differentiis topicis (PL 64)
3 (1198B) 62*

In Isagogen Porphyrii commenta
(ed. S. Brandt)
1 4 (11,3–14) 51
11 (167,6) 124*
3 2 (203,14) 51*
5 (215,19–20) 51*
8 (225,13–14) 51*
4 15 (276,3–4) 188

Philosophiae consolatio (ed. L. Bieler)
5 4 (96,66–97,68) 34*
6 (101,8–9) 46, 230

DIONYSIUS PS. AREOPAGITA

De caelesti hierarchia
(PG 3; ed. G. Heil; Dionysiaca)
3 2 (165B; 18,16; 791,3) 226
5 (196B–D; 25,1–24;
821,1–827,2) 249
8 1 (237C–D; 32,17–33,8;
870,3–873,1) 62
1 (237D–240A; 33,8–15;
873,2–875,1) 163
11 2 (284D; 41,22–42,2; 930,1–2) 56

De divinis nominibus
(PG 3; ed. B.R. Suchla; P. Simon)
1 3 (589C; 112,2–3; 17,79–80) 199
2 4 (641A; 126,14–127,3;
58,66–71) 62
4 1 (693B; 144,1–5; 117,74–76) 187
4 (700A; 148,3–5; 161,81–82) 187
5 5 (820A; 183,18–21;
313,68–70) 214
8 (824B–824C; 187,17–188,10;
323,79–324,66) 224
6 1 (856A–B; 190,3–10; 327,77–79;
329,72–75) 235
1 (856A–B; 190,5–6; 329,72–73) 220
2 (856C; 191,9–15; 331,70–73) 237
2 (856C–857A; 191,15–192,8;
331,73–79) 238
3 (857B; 192,15–19;
335,69–336,63) 214
8 2 (889D–892A; 201,1–10;
368,71–77) 155
3 (892B; 201,17–21;
368,81–83) 155
9 9 (916C; 213,8–20;
388,78–85) 219
10 1 (936C–937A; 214,10–215,7;
396,68–398,87) 208
12 2 (969B; 224,10–12;
427,72–73) 61
2 (969B; 224,10; 427,72) 205
13 1 (977B; 226,9–11; 432,67–68) 45
1 (977B; 226,9; 432, 67) 154
1 (977B; 226,10–13;
432,68–69) 154
2 (980A; 227,15; 435,73–74) 54
3 (980B–C; 228,3–15;
435,78–441,78) 23
3 (980C; 228, 17–229,2;
444,62–65) 23, 154
3 (980D; 229,3–5;
444,66–68) 23, 155
tr. Eriugenae (Dionysiaca) 155

De mystica theologia
(PG 3; ed. G. Heil; P. Simon)
1 2 (1000A; 142,12–14;
457,71–72) 35
3 (1000C–D; 143,17–144,3;
461,78–81) 193

EUCLIDES

Elementa (ed. J.L. Heiberg – E.S. Stamatis; Venetiis 1509)
5 def. 1 (1,2–3; 32r.) 15
7 def. 11 (104,3–4; 54r.) 15

EUSTRATIUS

In Ethicam Nicomacheam commentarius
(ed. G. Heylbut; H.P.F. Mercken)
1 4 (40,18–22; 69,85–88) 9
4 (40,22–27; 69,89–95) 10*
4 (40,27–38; 69,95–70,8) 10
4 (41,2–15; 70,13–28) 10
4 (41,16–29; 70,30–71,45) 51

Digitized by Google

HONORIUS AUGUSTODUNENSIS

Clavis physicae
(ed. P. Lucentini; n. 316 sqq. PL 122)
82–83 (59,15–2) 187
90 (65,19–21) 202
124 (92,22–25) 46*
320 (882C–D) 104
328 (884C–D) 105
333 (887D–888A) 202
411 (941D–942A) 55
411–412 (942A–942D) 56
413 (943B) 56
416 (944B) 56

IOANNES DAMASCENUS

De fide orthodoxa
(PG 94; ed. E.M. Buytaert)
1 8 (817A–B; 35,141–36,150) 201
8 (817C; 36,151–156) 202

LIBER

Liber de causis (ed. A. Pattin)
4 37 (142,37) 35
11 (12) 103 (161,64–66) 223
(12) 106–108 (162,76–90) 34*
14 (15) 124 (167,50–51) 126
(15) 125 (167,52–55) 126
30 (31) 211 (199,55–61) 246
(31) 211–212 (198,44–45) 243

Liber de causis primis et secundis
(ed. R. de Vaux)
1 (88,1–7) 199

Liber de sex principiis
(ed. L. Minio-Paluello – B.G. Dod)
2 16 (38,14–15) 38
20 (39,11–12) 106
5 48 (45,8–9) 191

Liber XXIV philosophorum
(ed. C. Baeumker; F. Hudry)
2 (208,8–9; 7,1–2) 195
3 (208,17; 9,1) 197

MACROBIUS

Commentarii in Somnium Scipionis
(ed. J. Willis)
1 2 (6,22–23) 208

ORIGENES

Peri Archon
(ed. H. Crouzel – D.M. Simonetti)
2 3 2 (252,52–254,76) 105

PETRUS HISPANUS

Summulae logicales
(ed. L.M. De Rijk)
2 11 (20) 99*

PLATO

Timaeus (ed. J. Burnet; J.H. Waszink)
(41a7–d3; 35,9–36,13) 139
(49a5–6; 46,19–20) 36

PORPHYRIUS

Isagoge (ed. A. Busse; L. Minio-Paluello – D.B.G. Dod)
(6,21–22; 12,18–19) 54
(10,22–11,1; 17,16) 50
(11,12–17; 18,9–15) 82
(14,20–21; 23,2) 51
(15,6–7; 23,15–16) 50
(15,15; 23,24–25) 82
(17,8–9; 25,19–20) 11*

PROCLUS

De X dubitationibus circa providentiam
(ed. H. Boese)
1 4 (6,1–5) 124
5 (8,15–10,19) 147
5 (10,22) 147
5 (10,24–25) 147
5 (10,33–37) 125
2 7 (12,2–22) 221
3 10 (18,18–21) 12
10 (18,21–25) 168
10 (18,26–31) 170
11 (18,3–20,6) 178
11 (20,7–11) 169
11 (20,11–15) 170
11 (20,17–21) 168
11 (20,21–30) 177
14 (24,17–19) 172
17 (30,1–5) 221
17 (30,7–8) 221
4 25 (42,13–20) 34
10 66 (108,2–4) 27

Digitized by Google

De providentia et fato (ed. H. Boese)
4 9 (115,1–20) 243
7 20 (130,16–17) 192, 242

Elementatio physica (ed. H. Boese)
1 5 (32,7) 100*, 110
17 (38,30) 136
2 def. 1 (46,19) 140

Elementatio theologica
(ed. C. Vansteenkiste; H. Boese)
1 (264; 3,1) 140
1 comm. (264; 3,2–4) 151
3 (265; 3,1) 24
3 (265; 4,1–2) 89
6 comm. (267; 6,4–6) 211
7 (267; 6,1–2) 84, 85, 190, 207
7 comm. (267–268; 7,25) 90
8 (268; 7,1–2) 190, 207, 210
9 (268; 7,1–3) 187
9 (268; 7,1–2) 45
10 (269; 8,1) 45, 208
12 (269; 9,1) 40, 156, 187, 210
13 (270; 10,1–2) 33, 203
13 (270; 10,2) 5, 151, 156, 211
14 (270; 10,1–4) 69
14 (270–271; 10,2) 236
15 (271; 11,1) 118, 183
16 (271; 11,1–2) 121
16 comm. (271; 11,3–4) 122
17 (272; 12,1) 120, 236
18 (272, 12,1–2) . . . 6, 17, 164, 183, 189, 190, 227
19 (272; 13,1–3) 149, 163, 231
19 (272; 13,1–2) 204
20 (273; 13,1–3) 193
21 (273; 14,1–3) 186, 190
21 (273; 14,1–2) 164, 207
21 (273; 14,2–3) 164
21 (274; 14,8–15,21) 22
21 comm. (274; 14,9–10) 209
21 comm. (274; 14,10–15,15) 62
21 comm. (274; 14,12–15,14) 185
22 (274; 15,1–2) 62, 164, 187, 207, 231
23 (275; 16,1–2) 112, 121, 156, 157, 157, 161, 164, 197, 200
23 (275; 16,1) 61, 187
23 comm. (275; 16,3–5) 112, 113
23 comm. (275; 16,10–11) 164
24 (275; 16,1–2) 24, 54, 112, 121, 143, 156, 157, 161, 165, 211
24 comm. (275; 16,3–17,6) 90
26 (276; 18,1–2) 66, 197
26 comm. (276; 18,12–13) 197
27 (277; 18,1–2) 84, 85, 97
28 (277; 19,1) 190
29 (278; 19,1–2) 228, 242, 244
30 (278; 20,1–2) 169, 225
31 (278; 20,1–2) 207
34 comm. (279; 21,3–4) 207
35 (279–280; 22,1–2) 187, 225
36 (280; 22,1–3) 207
37 (280; 23,1–3) 207
37 (280; 23,1–2) 211
40 (281; 24,1–3) 40, 87
41 (281; 25,1–2) 87
42 (282; 25,1) 87, 120
43 (282; 26,1) 87, 120, 169
44 (282; 26,1–2) 87, 127
44 comm. (283; 26,4–5) 233
45 (283; 26,1) 87
46 (283; 27,1) 40, 87
47 (283; 27,1) 87, 110, 142
48 (283; 27,1) 87
49 (283; 27,1) 87, 239
49 comm. (284; 27,4–5) 138
50 (284; 28,2–3) 250
51 (284; 28,1–2) 87
52 (284; 28,1) 46
52 comm. (284; 29,14–15) 28, 45
52 comm. (284; 28,9–29,10) . . . 129, 130
53 comm. (285; 29,3–6) 230
54 (285; 29,1–2) 148
54 (285; 29,2) 230
55 comm. (285; 30,6–7) 161
55 comm. (286; 30,16–21) 172
56 (286; 30,1–3) 28, 31, 196, 226
56 comm. (286; 30,5–6) 169
57 (286; 31,1–2) 28, 30, 145, 195, 196, 217, 226
57 comm. (287; 32,22–23) 57
59 comm. (287; 32,7–8) 35
59 comm. (287; 32,9–10) 42
59 (287; 32,1–2) . . 66, 71, 94, 152, 159, 167
59 (287; 32,1) 67
60 (287; 32,1–3) 42
62 (288; 33,2) 142
63 (288; 34,1–3) 111, 112, 113, 161, 164, 200, 201, 212
63 (288; 34,1) 121, 156, 157
64 (289; 34,1–3) 28, 62, 163

Digitized by Google

64 (289; 34,1–2) 213
64 (289; 34,2–3) 205
65 (289; 35,1–3) 6, 34, 54, 154, 156, 189, 198, 227, 229
65 (289, 35,1–2) 12, 13
67 (290; 36,1) 49, 156, 187
67 (290; 36,7–9) 22
69 (291; 37,1–2) 162
70 comm. (291; 37,9–10) 36
71 (292; 38,1–4 et 7–9) 82
71 (292; 38,1–9) 42
71 (292; 38,1–7) 89
71 (292; 38,5–9) 65
72 (292; 38,1–2) 82, 89
73 (292; 39,1–2) 28
75 (293; 40,1) . . 113, 186, 187, 195, 200
76 (293; 40,1–2) 105
77 (294; 41,1–5) 97, 98
77 (294; 41,1–3) 95
77 (294; 41,1–2) 93, 97, 118
78 (294; 41,1) 93, 95, 98
79 (295; 42,1) 118
80 (295; 42,1–3) 131
80 (295; 42,1–2) 130
80 (295; 42,1) 240
80 (295; 42,4–5) 130, 240
81 (295; 43,1–2) 163, 197
84 (296; 44,1) 153, 160, 161, 183, 217, 230
86 (297; 44,1–2) 153, 163
87 (297; 45,1) 149
87 (298; 45,8–9) 147
89 (298; 46,1) . . 154, 158, 163, 217, 218
90 (298; 46,1–2) 158
92 (299; 47,1–3) 177
92 comm. (299; 47,12) 218
93 (299; 47,1–2) 174, 193
93 (299; 47,1–2; 48,13–15) 217
96 (300; 48,1) 136
97 (300; 49,1–3) 207, 218, 222
98 (301; 49,1) 226
98 (301; 49,6) 236
99 (301; 50,1–3) 222, 226, 231
99 (301; 50,4) 218
100 (302; 51,1–3) 226
101 (491; 51,1–4) 222
101 (491; 51,3) 238
102 comm. (492; 52,9) . . 65,148, 220, 230
140 (506; 70,15–16) 6*
169 (515; 82,1–2) 148
177 (519; 87,1) 57

THEODORICUS DE VRIBERCH

De animatione caeli (ed. L. Sturlese)

14 1 (25,3–10) 246*
2 (25,11–18) 246*
3 (25,19–34) 247*
15 1 (26,38–41) 247*
2 (26,42–53) 247*
3 (26,54–57) 247*
4 (26,58–60) 183*
16 1 (26,63–66) 183*
1 (27,73–76) 183*
17 1 (27,4–8) 182*
2 (27,11–28,19) 182*
3 (28,20–26) 182*
4 (28,27–29) 182*
5 (28,30) 183*
6 (28,33–38) 183*
7 (28,44–46) 183*
18 1 (29,63–65) 183*
19 1 (29,68–30,73) 248*
2 (30,74–75) 248*
20 1(30,78–84) 248*
21 1 (31,1–10) 248*
2 (31,15–16) 248*
22 1 (31,18–21) 248*
2 (32,22–23) 248*

De cognitione entium separatorum (ed. H. Steffan)

10 2 (176,7–10) 11*
3 (177,17–20) 11*
4 (177,25–26) 11*
74 3 (237,103–105) 186*
3 (237,105–110) 186*
79 3 (242,37–46) 186*

De corporibus caelestibus (ed. L. Sturlese)

1 2–3 (379,9–11) 99*
3 (379,12–14) 99*
3 (379,14–20) 99*
5 (379,33–380,36) 102*
5 (380,38) 102*
2 1 (381,74–75) 99*
2 (381,78–80) 100*
2 (381,83–88) 100*

De dotibus corporum gloriosorum (ed. L. Sturlese)

7 2 (274,54–61) 103*
8 4 (275,100–103) 103*

De elementis corporum naturalium (ed. M.R. Pagnoni-Sturlese)

Digitized by Google

1 2–3 (59,22–28) 180*
2 1 (60,30–36) 181*
2 (60,41–43) 181*
4 1 (61,66–68) 181*
2 (61,69–72) 181*
7 3 (63,17–21) 182*

De intellectu et intelligibili
(ed. B. Mojsisch)
2 1 2 (146,18–22) 6*
4 (149,2–3) 115*
8 7 (152,111–115) 16*
9 1 (152,3–153,9) 17*
9 2 (153,10–14) 17*
9 3 (153,15–22) 17*
9 4 (153,23–27) 17*
10 1 (153,29–30) 16*
10 1 (153,30–154,40) 18*
10 1 (153,38–154,40) 236*
10 2 (153,44–154,48) 18*
10 3 (154,51–55) 18*
19 2 (159,83–86) 60*
19 2 (159,91–92) 60*
19 3 (159,93–99) 60*
3 27 2–3 (200,26–39) 11*

De magis et minus
(ed. R. Imbach – H. Steffan)
6 1 (51,2–5) 176*
2 (51,6–9) 176*
3 (51,12–52,13) 176*
4 (52,20–27) 176*

De mensuris (ed. R. Rehn)
2 6 (218,98–105) 146*
7 (218) 147*
4 25–26 (233,198–234,204) 232*
5 5 (236,54–55) 232*

De miscibilibus in mixto
(ed. W.A. Wallace)
8 2 (37,42–51) 224*

De natura contrariorum (ed. R. Imbach)
29 3 (103,65–104,66) 92*
5 (104,73) 92*
5 (104,75–78) 92*
6 (104,80–84) 92*
7–8 (104,85–93) 92*
30 1–2 (104,2–105,10) 92*
1–2 (105,37–106,42) 92*
3 (107,74–79) 96*
35 1–2 (107,3–108,13) 96*
36 1 (108,25–27) 93*
37 1–2 (108,40–109,51) 96*
39 2 (109,77–79) 93*
2 (110,82–89) 93*
40 5 (111,24–29) 97*
41 1 (111,36–39) 97*

De origine rerum praedicamentalium
(ed. L. Sturlese)
1 1 (138,55–57) 59*
1 (138,57–59) 59*
2 14 (148,91–96) 4*
34 (151,221–223) 4*
3 9–11 (160,49–63) 47*
11 (160,65–75) 47*
12 (161,78–80) 47*
4 7 (170,38–52) 79*
7 (170,54–56) 79*
17 (173,155–168) 78*
5 17 (184,117–121) 5*
17 (184,121–185,131) 6*
26 (187,221–188,233) 52*
27 (188,234–235) 52*
27 (188,238–244) 52*
28 (188,249–260) 53*
28 (188,261–263) 53*
30 (189,264–269) 53*
33(190,298–311) 53*

De quiditatibus entium
(ed. R. Imbach – J.D. Cavigioli)
5 3 (105,35–36) 71*
7 3 (109,38–41) 32*

De substantiis spiritualibus et corporibus futurae resurrectionis
(ed. M.R. Pagnoni-Sturlese)
1 1 (303,1–3) 193*
14 3 (313,21–29) 191*
4 (313,30–31) 192*
15 1 (314,52–54) 193*
2 (314,55–61) 193*
16 1 (315,80–82) 193*
1 (315,87–92) 193*
17 1 (315,94–97) 193*
28 2 (327,6–15) 20*
2–4 (327,30–34) 21*
3 (327,16–18) 20*
4 (327,25–27) 21*
4 (327,19–24) 20*
5 (327,35–328,39) 21*
5 (328,39–48) 21*
6 (328,49–55) 21*

Digitized by Google

De visione beatifica (ed. B. Mojsisch)
3.2.9.3. 6 (90,71–77) 231*
3.2.9.4. 1 (90,2–9) 232*

Fragmentum de ratione potentiae
(ed. M.R. Pagnoni-Sturlese)
1 (377,3–8) 74*
1–2 (377,9–21) 74*
4 (377,26–30) 75*
4 (377,32–36) 75*
5–6 (378,42–55) 75*
10 (378,73–379,78) 75*
10 (379,81–82) 75*
11 (379,84–85) 76*
18 (380,126–131) 4*
19 (380,135) 4*
20 (381,145–154) 4*
23 (381,171–175) 5*

Quaestio utrum in Deo sit aliqua vis cognitiva inferior intellectu
(ed. M.R. Pagnoni-Sturlese)
1.1. 2 (293,20–21) 124*
1.1. 3 (293,22–27) 124*
1.1. 4 (293,28–31) 124*
1.1. 6 (294,36–38) 124*
1.1. 7 (294,44–45) 124*
1.1. 8 (294,49–50) 124*
1.1. 9 (294,52–62) 125*
1.1. 10 (294,63–295,67) 125*
1.2. 1 (295,69–73) 125*
1.2. 2 (295,74–75) 125*
1.2. 3 (295,76–79) 125*
1.2. 4 (295,80–86) 126*
1.4. 2. 1 (297,69–298,76) 80*
2.2.2. 1 (308,37–43) 94*
2.2.2. 2 (309,44–48) 94*
2.2.2. 2–3 (309,48–56) 94*
2.2.2. 6 (310,78–81) 94*
2.2.2. 6 (310,79–86) 80*
2.2.2. 7 (310,88–94) 94*
2.2.3. 2 (311,9–13) 95*
2.2.3. 4 (312,40–41) 95*
2.2.3. 5 (312,48–51) 95*
2.2.3. 6 (312,52–58) 95*

Quaestio utrum substantia spiritualis sit composita ex materia et forma
(ed. M.R. Pagnoni-Sturlese)
2 17 (331,136–332,140) 82*
17 (332,144–163) 83*

THOMAS AQUINAS

De ente et essentia (Roma 1976)
3 (100–101) 53*

Quaestiones disputatae de spiritualibus creaturis (ed. Spiazzi et al.)
6 corp. 247*

Quaestiones disputatae de veritate
(Roma 1972)
8 9 (250) 248*

Summa contra gentiles (Torino-Roma 1940)
2 92 n. 1787 . . . . 247*

Summa theologiae (Alba-Roma 1962)
1 54 1 corp. 248*
55 1 corp. 248*
55 2 corp. 248*

Digitized by Google

INDEX RERUM

Actus: actus multiplex acceptio 76sq.; item entis secundum actum distinctio 77; item entis secundum actum reducentis ens in potentia ad actum propria intentio 77.
ad invicem: divisio eorum 3.
adesse: quod omnis causa adest ei, in quod agit 111sqq.
aeternale: aeterni, aeternalis et aeternitatis distinctio et aeternalis condicio et de primo aeternali 231sq.
agere et agens: de agere et facere in generali 105sq.; item de agere in speciali 106; item quod omni incorporeo competit agere 107; item quod corporeum agit propter coexistentiam incorporei 107sq.; item quod omne incorporeum est secundum se operosum.
alterum: omnia quae sunt ad invicem, aut eadem sunt aut altera etc. 3sqq.
amethectum: quid sit amethectum secundum quid nominis 198sq.; item quid sit secundum quid rei; item quod duplex est amethectum 199; quod secundo modo acceptum multiplicatur secundum numerum intentionum contractarum; item quod omne amethectum inquantum huiusmodi non habet causam 199sq.; item quod omne amethectum est principium et causa participantium 200; item quod omne amethectum est ingenitum; quod quaelibet seyra habet unum amethectum, in quod tendit 207; item inter amethectum et antharkes differentiae et convenientiae assignatio 208; quod amethectum inquantum huiusmodi est non plus habens 208; item quod amethectum inquantum antarkes reducitur in simpliciter omnium principem, qui ea exhibet 208sq.; quod amethecta diversificantur secundum participantia et participata 211; item quod amethectum intellectus praecedit omnia intellectu participantia 213; item quod similiter est de amethecta vita respectu participantium ipsa et similiter de amethecto ente 213sqq.; item quod sicut est in istis tribus, ita in aliis maneriebus; item quod sicut intentiones differunt prioritate et universalitate, ita et amethecta eorum 215.

Caelum: de motu caeli respice infra ubi Motus 178. De naturalitate motus caeli 180sq.
capibile: 170.
catena aurea: 206.
causa, causatum: de causis in generali 59; de duplici causa in speciali 59sq.; de prima causa sive in universo totali sive partiali 60sq.; causarum a suis effectibus quadruplicem exaltationem 62sq.; prime causarum a suis effectibus exemptionem 63; de immobili causa 65; quid sit fieri ab immobili causa in universo totali 65sq.; de fientis ab immobili causa intransmutatione 67sqq.; causarum mobilium diversificatio 69; de fientis a mota causa transmutatione 72; de ratione proprietatis primordialis causae in generali 188sq.; de ipsius traditione in speciali 189; quod omnis causa separata ubicumque est simul et nusquam 191sqq.; quod amethectum inquantum huiusmodi ab alia causa non subsistit, sed ipsum principium est et causa eorum, quae participant omnium 201; quod omnis seyra in amethectum principium et causam simpliciter sursum tendit 204sqq.
circulare, circulus: 240sq.
cognoscere, cognitivum: cognitivorum modus et condicio 123; quod quadruplex invenitur cognitivum; de eorum differentia 123sqq.; eius, quod est sui ipsius cognitivum, propria ratio 126.
contraria, contrarietas: de extremis et mediis contrariorum 241sqq.
cor: est concausa totius animalis 16.

Digitized by Google

corpus, corporeum: quod omne corpus natum est pati secundum se 99sqq.; de corporis duplici acceptione 99sq.; de corporis hic intenti descriptione 100; de ipsius in esse constitutione et compositione 100sqq.; quod omne corpus pati secundum se natum est et agere solum per incorporeum et in virtute eius 108; quod omne corpus est finitum, et plura de corpore 180sqq.; item de corpore multa 180sqq.

Determinatio: de determinatione generis per specialia 50sq.; qualiter potentia determinatur per actum 93sq.

Ebullitio: ubi Vita 219sq.
effectus: ubi Causatum et causa 91sqq.; de effectibus et qualiter intentiones subordinate se habeant in effectibus 35; item 59sqq.
elementa: exponitur li 'elementum' 180sq.
ens: entium divisio 67sqq.
enter entia: 138sq., 146sqq., 150sqq.
essentia: essentia non habet partes 50sqq.; de essentiae propria ratione 66sq.; quod omnis essentia, in eo quod huiusmodi, est intransmutabilis, et quod est aeterna 67sqq.; de essentia prime boni et eius intransmutabilitate; ibi nota Anselmum; entium divisio 69.
exaltatio: exaltationis descriptio 61sq.; quadruplex exaltatio causarum a suis effectibus 62sq.; prime causarum a suis effectibus exaltatio vel exemptio.
exemplar: 224sq.
extrema contrarietas: 241sq.

Fieri: de fieri in generali 65; de immobili causa in speciali 65; quid sit fieri ab immobili causa in universo totali 65sq.; de fientis ab immobili causa intransmutatione 67sqq.; de fientis a mota causa transmutatione 69sqq.; de fieri in generali 91, de principiis requisitis in eo, quod fit, scilicet in ente naturali 91sqq.; de eo, quod fit in universo corporali 91sqq.; eius, quod fit et est in ultima sui dispositione ad formam triplex acceptio 91sqq.; eius, quod fit actu per aliquem actum intrinsecum duplex potentiae ratio 93sq.; quod omne, quod fit, ex duplici fit potentia 97sq.; de eius, quod fit, diversa acceptione, et de hic intenti propria ratione 133sq.; de eius, quod semper fit, intentione 134sq.; de potentia fieri in generali 135sq.; de talis fieri finitate vel infinitate in speciali 136sq.; quod omne, quod semper fit, infinitam ipsius fieri habet potentiam 137.
finis, finalis causa: agitur de finis diversa significatione 150sq.; de finis hic intenti propria ratione et condicione 151sq.; item ubi Finitas.
finitas, infinitas: de finis et infiniti, ut hic sumitur, designatione 151sq.; quod omne enter ens ex fine est et infinito 152; agitur de finitate et infinitate et de infinitatis et finitatis ad omnia primitate 156sq.; quod omnibus ex finitate et infinitate constantibus praesubsistit secundum se prima finitas et prima infinitas 155sq.; de ratione finitae potentiae 159; potentiarum finitarum ad invicem differentiae assignatio 160sq.; quod finita ad infinitam causaliter subordinatur 161; quod omnis potentia aut finita est aut infinita; item infra ubi Infinitas, Infinitum.
fons, fontale: fontalis originis originatio 186.
forma, formale: de formis naturalibus et perfectionalibus et plura alia respice infra Potentia 91sqq.

Generatio, generativum: de genito et ingenito 201sq.
gradus: gradus multifarii entium seu intentionum 211sqq.

Habitudo, habitudinata: quod respectus est habitudo vel ordo rei 3sqq.; condicio eius, quod habet per se habitudinem ad aliquid.

Digitized by Google

humana natura: Respice infra ubi Natura 54sqq.

Illustratio: Quod illustrationes superiorum supponuntur traditionibus inferiorum 32sqq.
imago: quod natura humana est imago Dei 54sqq.
immittere: de hoc, quod aliquid immittit participanti 115sq.; item quod per hoc adest sibi 116.
immobile, immobilitas, immotum: de immobili causa et eo, quod fit ab ipsa 65sq.; quod intransmutabilem habeat essentiam 69.
immortale, immortalitas: immortalitatis triplex acceptio 235sq.; eius propria descriptio et subdivisio 236sq.; ipsius ad perpetuitatem habitudo 237sq.
incorporeum: incorporei multiplex acceptio 104sq.; incorporei constitutio et subdivisio 105sq.; quod incorporeum est operosum, sed patitur propter communionem ad corpus 108; incorporeorum diversa condicio 118sqq.; incorporeorum ad se ipsa conversivorum propria ratio 120; quod omnis forma pure incorporalis, quae est vere quid incorporeum, est conversiva ad se ipsam 120sq.; incorporeorum in eo, quod participata, propria ratio 121; quod omne incorporeum ad se ipsum conversivum ab aliis participatus, separabiliter participatur 121; de incorporeitate motoris caeli 182sq.
individuum: de individuo 50 sqq. per totum; item 59sqq.; quod individuum habet partes post totum; item 128sq.
infinitum, infinitas: agitur de potentia essendi in generali 130sq.; de ipsius finitate vel infinitate in speciali 131; quod omne ens semper infinitae potentiae est 130sq.; infinitas est proprietas principiorum 131; de eius, quod fit, finitate vel infinitate 136sq.; quod omne, quod semper fit, infinitam ipsius fieri habet potentiam 137; ponitur infiniti diversa acceptio 139sq.; infiniti secundum quantitatem sive continuam sive discretam ab enter ente exclusio 140; infinitatis enter entis modus et condicio 141; designatio infiniti prout ibi sumitur 151sq.; quod omne enter ens ex fine est et infinito 152; de infinitate et de finitatis et infinitatis ad omnia participantia primitate 156sq.; de ratione infinitae potentiae in natura specifica 158sqq.; quod omnis finita potentia ex infinita subsistit; quod infinita potentia subsistit ex prima infinitate; finitarum potentiarum ad se invicem ponitur differentiae assignatio; finitae ad infinita causalis subordinatio 159sqq.; infinitae ad primam infinitatem reductio 161; de multitudine infinitarum potentiarum 164; quod omnis multitudo infinitarum potentiarum ab una prime infinitate exorta est; ostenditur prime infinitatis modus et condicio 164; ipsius ad prime unum immediate subordinatio 164; infiniti duplex acceptio 167; hic intenti modus et condicio 167sq.; eius ad entia determinatio 168; de habitudine eius respectu superiorum 169; item respectu sui ipsius et inferiorum 169sq.; infinitas distinguitur 172sq.; unum membrum deducitur 173sq.; quod omnis perpetuitas est infinitas et non e converso; item de prime infinito; de finito providentiae 176sqq.; enumerantur infinita 178; ostenditur eorum intensio et remissio 178; quod quanto potentia est unitior, tanto infinitior 178; quod prima infinitas est uni propinquior; de potentiae motivae motoris caeli quiditate 183; de ipsius infinitate et incorporeitate 183; quod omnis corporis finiti potentia infinita existens incorporea est; quod omne enter ens est ex fine et infinito propter primum ens 217sqq.
informatio: 32sqq.
ingenerabile, ingenitum: 201sq.
intellectus, intellectuale, intellectivum, intelligere, intellectio: qualiter fit intellectio 51sqq.; comparatur amethectus intellectus ad omnia intellectu participantia secundum processionem 213; quod participantia intellectu sunt in triplici gradu; quod prime intellectus, scilicet amethectus, est omnis intellectualitatis substantificativus et super omnem intelligentiam et prudentiam superexistens et superplenus sapientia et intellectualitate; quod intellectivum est triplex officio 220; quod omnia, quae cognitione participant, sunt hui-

Digitized by Google

usmodi propter intellectum primum, qui est summitas omnis cognitionis 221sq.; qualiter omnia sunt intellectu superiora et inferiora 224sq.

intentio: intentionis multiplex significatio ponitur 32sqq, et subdividuntur intentiones formales 32sqq.; comparantur ad invicem, ut sunt in causis primordialibus 34sq.; quomodo se habent ad invicem, ut sunt in effectibus secundum subiectionem et informationem 35; item quomodo se habent ad invicem secundum susceptionem et locationem 35sq.; item quomodo secundum processionem et successionem 36.

intransmutabile: de condicione intransmutabilis 67sqq.; quod essentia, in eo quod huiusmodi, est intransmutabilis.

irradiare: de irradiatione primordialium et quomodo totaliora plus irradiant et quid sit irradiatio 28sq.; item quod sicut lux corporalis irradiat, ita suo modo lux supersubstantialis.

Locus: de duplici loco in generali 191sq.; de duplici locatione entium separatorum, scilicet ut superiora locantur in inferioribus et e converso 192sqq.; de loco Dei secundum Dionysium, quod est summitas divinarum ascensionum et tenebrae; item quomodo diversae maneries entium diversimode locantur; item nota pulchram auctoritatem Anselmi 194sq.; qualiter Deus est in loco ubique et qualiter nusquam et proportionaliter dicendum de aliis separatis 194sq.; item de legibus loci 191sq.; item quod Deus est ubique 225sqq.

Magnitudo, magnum: quod magnitudo excluditur ab enter ente 86 in expositione et commento 138sqq.; item 167sqq.

materia: ubi Potentia 77

mixtio: 224.

mobile, motus, movens: motus duplex acceptio 69; causarum mobilium diversificatio; de fientis a mota causa transmutatione 69sq.; de motus caeli naturalitate 180sq.

mors: ubi Immortalitas 235sqq.

multitudo: infiniti diversa acceptio 139sq.; excluditur ab enter ente infinitate natura tam multitudine quam magnitudine 140; agitur de multitudine in generali; item de multitudine potentiarum in speciali; item de earum intentione et infinitali; quod multitudines potentiarum differunt in infinitate; ostenditur omnis multitudinis infinitarum potentiarum a prime infinitate originatio; item prime infinitatis modus et condicio et eius ad prime unum immediata subordinatio 141.

Natura: de prime natura 50sq.; natura humana 54sqq.; quod illa sit aliquid in rebus 50sqq.; item quid sit ex Theodoro et quod est imago Dei; item quod non sit solum conceptus vel vox secundum Anselmum 54sqq.

naturalis providentia: de naturalitate motus caeli 180sq.

necessitas: quod ultima dispositio materiae est necessitas ad formam 94sq.

nobilitas, nobilis: nobilissimum est in causa Dei cooperatorem esse 224sqq.; ars est nobilissima.

Omne: De hoc signo 'omnis', quod dupliciter accipitur 223.

oppositio et species eius 241sqq.

ordo: quod habentia superiorem ordinem in causis subiciuntur in effectibus traditionibus aliarum causarum 32sqq.; enumerantur ea, quae ad omnem ordinem causalem requiruntur, et sunt sex condiciones 185sq.; quod ex talibus condicionibus colliguntur tria; uniuscuiusque ordinis fontalis originatio 186; fontalis originis multiplex condicio 186sqq.; ordo describitur ex Augustino 204; item dividitur per ordinem totalem et partialem 205sq.; quod seyra est ordo totorum 206; quod in omni ordine essentiali finis superioris innexus est principio sibi immediate inferioris; de ordinis totorum a deter-

Digitized by Google

minato principio originatione; quod talis ordo tendit in sursum; de ipsius tenditionis propria ratione 207.

Pars: respice ubi Totum infra, per totum videlicet; hic respice multa de partibus formae et ante totum 50sq.

participans, participare, participatum, participatio: quod omne, quod ex partibus totum, participat ea, quae non ex partibus totalitate 20sqq.; quod omne totalius in primordialibus et ante partialia in participantia irradiat, et secundum ab illis deficit aliquid participans 26sqq.; quod participationes aliae alias precedunt 32sqq.; quomodo partialiora largiantur participantibus sui ipsorum traditiones 36sq.; quid sit habens rationem subiecti in participantibus, et quod tale procedit ex perfectioribus et totalioribus 41; quod omne totum simul est enti et participat ente 44sqq.; agitur de participatione passiva in generali 111sq.; ostenditur plures esse modos participationis passivae in speciali 112; quid separabiliter et inseparabiliter participetur in universo totali 112sq.; de potentiae inseparabilis, prout hic sumitur, condicione 113sqq.; de ipsius a participato separabiliter immissione 115sq.; de presentiae suae ad participantia propria ratione 116; de participatorum diversa acceptione 121; de incorporeorum in eo, quod participata, propria ratione 121; quod omne incorporeum ad se ipsum conversivum ab aliis participatum separabiliter participatur; quale sit ens participans aeternitatem 148; quod multitudo infinitarum potentiarum est totum ex partibus participans ea, quae ante partes totalitate 162; quod universum simpliciter includit omnia uno participantia; quod universum infinitarum potentiarum includit omnia participantia infinitate; quod per se et primo infinita participat infinitate; quod omnia citra ordinem infinitatum participant infinitate;. quod amethectum est causa omnium, quae participant 201; ostenditur participantium, participatorum et amethectorum diversificatio 211; enumerantur intentiones participatae 211sq.; enumeratae distinguuntur 212sq.; ostenditur amethectorum in tribus ordinibus ad participantia precessio 213; comparatur amethectus intellectus secundum processionem ad omnia intellectu participantia; quod talia participantia sunt in triplici gradu; quod participantia vita distinguuntur per tres gradus et eorum diversitas ad invicem ostenditur et de praecessione amethectae vitae 213sq.; quod participantium ente amplior est ambitus vitae et intellectus 214sq.; quod participantia ente sub tribus gradibus concluduntur; quod omnia cognitiva cognitione participant propter intellectum primum 220.

passio, pati: passionis multiplex intentio 102; pati diversa acceptio, et dicitur a 'pathin'; passibilitatis et impassibilitatis duplex ratio 103; quod omne corpus pati secundum se natum est 103sq.; quod corpus sit passionale, ostenditur ex tribus 108.

perfectum, perfectio: 44sqq.

posse, possibilitas, potentia, potestas: de potentiae intentione et eius multiplici acceptione 74sq.; de entis hic intenti subdivisione 75sq.; de unius partis diversificatione 76; entis in potentia duplex significatio, unius eorum ad actum duplex relatio 78; entis potentialis materialis ad actum tenditio 78sq.; quod omni potentiae passivae correspondet actus 79sq.; quod una determinatur secundum activam 80; quod omne in potentia ad determinatum actum fit actu per determinatum agens 81; distinctio eius, quod est esse in potentia 81sq.; ponuntur condiciones materiae, quae est in potentia 82sq.; quae actu potentia existens omnia secundum actum correspondeat materiae, quae est potentia omnia 83sq.; de ratione potentiae in generali 86sq.; de multiplici potentia in speciali 87; quae potentia hic distribuatur in universo totali 87; actus et potentiae duplex acceptio 87sqq.; unius subdivisio 89; quod omnis potentia aut est perfecta aut imperfecta 89; quod aliquid est dupliciter in potentia ad formam 93sq.; item qualiter potentia determinatur per actum; quod omne, quod fit, ex duplici fit potentia 95sqq.; de potentiae inseparabilis condicione 113sqq.; de talis a participato separabiliter immissione 115sq.;

Digitized by Google

de potentia fieri et de eius finitate ac infinitate 135sqq.; quod omne enter ens est infinitum secundum potentiam 141; de ratione potentiae in generali et ubi primo invenitur 158; item de ratione finitae potentiae et infinitae 159sq.; de comparatione finitarum potentiarum penes differentiam inter se et ad infinitas 160sq.; de multitudine potentiarum et earum infinitate ac originatione 164; quod potentia unitior existens est infinitior quam multiplicata 176sqq.; de potentia infinita incorporea corporis finiti 183.

praecedere, praecessio: de praecessione amethectae vitae participantium ipsa 213sq.; ostenditur amethectorum in tribus ordinibus ad participantia precessio 213; comparatur amethectus intellectus secundum praecessionem ad omnia intellectu participantia, et similiter de amethecta vita; qualiter participationes precedunt aliae alias et illustrationes aliae super alias etc. 32sqq.

primarium, primum: quod ad simpliciter nulla fit comparatio 27.

prime: de prime causa, quod tale exaltatum est ab effectu 61sq.; de prime vel primo bono, vita, intellectu aeternali et sic de simplici quaere quodlibet in loco suo.

primo: 185sqq.

primordialis causa: de totaliori in primordialibus 27sq.; item de eodem 34sq.; quod omnis primordialis causa universo suo ordini proprietatem tradit 189.

principatus: ubi Princeps 208sq.

principium: de tribus principiis naturae multae descriptiones 91sqq.; expositio huius: 'In principio creavit deus celum et terram' etc. 186sqq.; de principio et principe 208sq.

prioritas: de quinque modis prioris, et quod quintus hic intenditur 46sqq.

privatio: de materia et forma et privatione plura pulchra, et quomodo requiruntur in transmutatione naturali 91sqq.

proprietas: li 'proprietas' exponitur 188sq.

Qualitas: de qualitatibus elementorum et quintae essentiae 181sq.

quantitas: quod omne quantum est divisibile 138sqq.; item quod duplex est quantitas, scilicet molis et virtutis; de quantitatis et modorum eius propria significatione et ipsius ad separata translatione 176sq.; de quantitate continua et discreta 167sq.; de quantitate et partibus secundum quantitatem 180sq.

quinta essentia: de hac et proprietatibus eius seu qualitatibus 181sq.

Ratio, rationale, ratiocinativum: de ratiocinativo, quod scilicet cognoscit rem ut simpliciter et universaliter et quod abstrahit a sensitivo 123sqq.; quid est intelligere rem in ratione sua.

radix: 74sqq. quod unitas est origo et radix omnium numerorum 81sq.

regnum, regere, rex: quod ordo totalis dicitur regnum 205sq.; describitur regnum ex Dionysio; exponitur descriptio, ponitur ex Platone descriptio regni; quod tale regnum dicitur monarchia.

repugnantia: ubi Oppositio 240sq.

respectus, respectivum: rerum divisio in absolutum et respectivum 3; differentia earum ad invicem 3; quod licet differant, tamen de se invicem predicantur et in abstracto; quod respectivum capit realitatem suam ex termino; quod respectus est duplex, intrinsecus et extrinsecus 3sqq; quod intrinsecus est habitudo vel ordo rei; de respectivorum unitate et eorum identitate et alteritate 5sq.; de eorum totalitate et partibilitate 6.

Semper: de semper ente et de li 'semper' 128sq.; de eo, quod semper fit 133sq.

separatum: ponitur in definitione immortalis 236sq.; quid sit separabiliter et inseparabiliter participare et quid sit potentia inseparabilis et de immixtione separatis 112sqq.

seyra: quid sit seyra secundum quid nominis 206; quid sit quoad quid rei, quod sicut seyra procedit ab uno principio, ita per conversionem tendit sursum in ipsum 207.

Digitized by Google

species: de specie et eo, quod est ultra species 46; de specie in generali 50sq.; de duplici specie in speciali 51sqq.; ostenduntur species esse in universo totali 54sqq.; quid sit species seu natura humana; ibi nota Anselmum et Theodorum; quod species a proprietate accepta concernit plura principia formalia 56sq.; quod ex hoc subicitur ad totalia 57; quod species esse appropriatur intellectibus; quod omnis species totum quoddam est 57; nota plura in commento de specie;. item de Specie respice ubi Genus.

spiritus, spirituale, spiritualitas: de natura substantiae spiritualis secundum Avencenbrol 186sqq; respice infra Substantia.

subici, subiectum: de subiecto in generali 38; de duplici subiecto in speciali 38sq.; de habente rationem subiecti in universo totali 39sq.; quod prime bonum non requirit subiectum, in quod agat 40sq.; quod habens rationem subiecti requiritur in omnibus aliis agentibus 41; quod habens rationem subiecti in participantibus procedit ex totalioribus et perfectioribus 41; quod habentia superiorem ordinem in causis subiciuntur in effectibus traditionibus aliarum causarum 35sq.

substantia: de substantiae propria ratione 61sq.

superius: quod superiorum illustrationes sustinent processus inferiorum et supponuntur eis 33sq.; supponitur quod nomen 'infinitum' est sibi suppositis infinitum.

suppositum, supponi: ubi Superius 33sq.

Totum, totalitas: quod omne colligens in se plura est quoddam totum 6; quod omnis causa essentialis est quoddam totum; quod omnis res habens ordinem essentialem ad aliam vel est totum vel pars vel idem ipsi vel alterum; totius omnis seu universi distictio et differentia 8sq.; totius triplex acceptio, scilicet perfectionale, integrale et potestativum 9; differentiae inter totalitatem seu universalitatem theologicam et logicam, et est notabile 9sqq.; totalitatis intentae distinctio, scilicet in ante partes, ex partibus, et in parte, et quae sit quaelibet harum 12; partis diversa acceptio 15sq.; totius in parte subdistinctio, scilicet secundum rationem et secundum rem 16; quod totum secundo modo est duplex, scilicet vel corporale vel incorporale; quod corporale totum est duplex; ibi nota de corde; quod totum incorporale est duplex, scilicet intra eandem intentionem vel substantiam 16; quod totum in parte est pars totius ex partibus incorporalibus 17; ostenditur idem in spiritualibus 17sq.; item in essentialibus 18; de concurrentibus ad rationem totius ex partibus in generali 20; de toto ex partibus in natura incorporali et hoc sive spirituali sive intellectuali 21; de eodem in natura spirituali et corporali et hoc sive naturali vel morali 21sq.; recolligitur totius ex partibus subsistentiae ratio 22; eius in totalitatem ante partes reductio 22; participationis talis totalitatis condicio 22sq.; de totalitate inparticipata ex Dionysio 22sq.; quod totalius est triplex sicut et totum 26; de totalioris potestativi distinctione, scilicet secundum rem et rationem 27; quod totalius potestativum est triplex, scilicet in corporalibus, animealibus et supernaturalibus, et quidlibet subdistinguitur 27; quale sit totalius in supernaturalibus; quod quaedam diversis respectibus sunt partialia et totalia;. quod ad simpliciter primum nulla fit conparatio; quomodo totalius in primordialibus irradiat in participantia 28sq.; quod habens rationem subiecti in participantibus procedit ex totalibus et perfectionalibus 41; agitur de ratione totius in generali 44sq.; item de ratione totius in speciali; ibi nota de perfecto et de ternario multiplici 45sq.; item de comparatione totius ad ens 46; quod omne totum est ens; quod species est quoddam totum 50sq.; quod aliud est totum, aliud species in commento; quod seyra idem est, quod ordo totorum 206; unde ordo totorum origin-etur 206sq.; quod tendit sursum in proprium principium, ubi tenditio terminatur 207.

transmutari: quod transmutari est duplex 91; Item ubi Mobile.

Ubique: quod omnis causa separata ubique est et nusquam 191sqq.; quod natura humana sit ubique 56sq.

Digitized by Google

universale, universalitas: differentia inter universalitatem theologicam et logicam et plures diversitates inter eas 9sqq.
universum: in quibus utimur nomine universi 8sq.; quod universum simpliciter includit omnia uno participantia 162; quod universum infinitarum potentiarum includit omnia participantia unitate 164; quod unitas et totalitas universi est totalior et absolutior totalitate cuiuscumque intra ordinem contenti 12.

Vacuum: processus causalis minus relinquit vacuum quam corporum situs 185sq.

Digitized by Google

INDEX NOMINUM

Alfarabius 199
Anselmus 40, 55, 68, 69, 80, 83, 194, 195
Aristoteles 4, 5, 8, 9, 10, 26, 32, 33, 36, 46, 50, 51, 52, 54, 70, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 86, 87, 92, 99, 101, 102, 106, 111, 128, 150, 176, 180, 181, 182, 191, 214, 241, 242, 243
Augustinus 56; 105, 204
Avencebrol 42, 81, 82, 83, 102, 107, 111, 116, 123, 188, 191, 192, 194, 212
Averroes 8, 52, 54, 67, 82, 87, 88, 92, 134, 136, 181
Avicenna 8, 32, 139

Boethius 46, 51, 188, 230

Commentator v. Averroes

Damascenus v. Ioannes Damascenus
Dionysius 23, 35, 36, 56, 61, 62, 154, 155, 163, 187, 193, 199, 205, 208, 209, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 232, 235, 237, 238, 249

Euclides 15, 140
Eustratius 9, 51, 223

Graeci 26, 208

Hermes Trismegistus 44, 195, 197
Honorius Augustodunensis v. Theodorus abbas Constantinopolitanus

Ioannes Damascenus 201, 202

Macrobius 208
Moses 44, 193

Origenes 105

Plato 5, 36, 46, 51, 71, 139, 205, 206
Platonici 10, 214
Porphyrius 11, 50, 51, 54, 82
Pythagoras 44, 206

Quidam 11, 147, 213, 232

Theodoricus de Vriberch 246, 247
Theodorus abbas Constantinopolitanus 55, 56, 187, 202
Trismegistus v. Hermes Trismegistus

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Stanford University Libraries
3 6105 026 610 159

CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(650) 723-1493
grncirc@sulmail.stanford.edu
All books are subject to recall.

DATE DUE

Digitized by Google